

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ETNOGRAFIA

ROČNÍK CX – 2016

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ROČNÍK
CX – 2016

ETNOGRAFIA 57

VYDALO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Vydalo Slovenské národné múzeum v Martine roku 2016

Predseda Edičnej rady
Slovenského národného múzea
Mgr. Branislav Panis

Redakčná rada
PhDr. Mária Halmová, predsedníčka
PhDr. Daša Ferklová (tajomníčka), PhDr. Anna Hlôšková, PhDr. Eva Králiková,
Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., PhDr. Zora Mintalová, Mgr. Anna Oláhová,
PhDr. Marta Pastieriková, CSc., PhDr. Gabriela Podušelová, Mgr. Michala Sedláčková

Odborné redaktorky a zostavovateľky
PhDr. Mária Halmová, PhDr. Anna Kiripolská

Zodpovedná redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Technická redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Obálku a väzbu navrhol
Zdeněk Jeřábek

Texty do angličtiny preložila
Stephanie Staffen

Rukopis posúdili
PhDr. Juraj Langer, CSc., PhDr. Hana Zelinová

Výroba
DOLIS, s. r. o., Bratislava

Frontispice
Usadlosť zo Záriečia č. 176 a dom z Hornej Breznice č. 140 v Múzeu slovenskej dediny.
Foto T. Kadlecová, 2016

© Slovenské národné múzeum v Martine 2016

ISBN 978-80-8060-387-8
ISSN 0139-5475

ÚVODOM

Pred dvanástimi rokmi sme v Zborníku SNM – Etnografia 45 (2004) uverejnili aktualizovanú koncepciu Múzea slovenskej dediny pre súčasnú etapu jeho výstavby a v jej zmysle a v nadväznosti na ňu sme priebežne na stránkach zborníka publikovali historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny. Štúdie boli spracovávané pracovníkmi múzea postupne, pričom sme v rámci jednotlivých expozičných celkov začali najskôr so spracovávaním štúdií pre región Turiec a Liptov, v ďalších rokoch pre región Kysuce-Podjavorníky.

V uvedenom období bolo takto spracovaných a na stránkach zborníka publikovaných takmer tridsať štúdií. V aktuálnom ročníku zborníka predkladáme ďalšie historicko-etnografické štúdie, ktoré tvoria záverečnú fázu spracovania expozičného celku Kysuce-Podjavorníky. Sú to príspevky o usadlosti z Klokočova, ktorá má v Múzeu slovenskej dediny reprezentovať bývanie dvoch príbuzensky spriaznených maloroľníckych rodín v období pred prvou svetovou vojnou a usadlosti zo Záriečia, ktorá bude po realizácii nevyhnutných stavebných úprav predstavovať spôsob života a bývania príslušnej rodiny období okolo roku 1940. Po týchto dvoch štúdiách nasleduje príspevok, zameraný na usadlosť z Rajeckej Lesnej, s prezentáciou spôsobu života a bývania posledného príslušníka rodiny Elišovcov na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia. Aj v tomto prípade je navrhované časové zaradenie možné iba po nevyhnutných dodatočných stavebných úpravách. Štvrtá, záverečná štúdia v tomto zborníku je zameraná na dom z Hornej Breznice z druhej polovice 19. storočia, ktorého kópia bola – s viacerými úpravami – postavená v rámci uvedeného regiónu v Múzeu slovenskej dediny v druhej polovici 80. rokov 20. storočia.

V časti Správy predkladáme niekoľko príspevkov, pričom ako prvá je radená informácia o histórii a kultúre lokality Cucuteni v Rumunsku, nasleduje tradičná správa z činnosti SNM v Martine za uplynulý rok a krátka informácia o aktuálnom stave a problémoch knižničného fondu nášho múzea.

Mária Halmová, Anna Kiripolská

INTRODUCTION

Twelve years ago, we published in the Anthology of the SNM – Ethnography 45 (2004) the updated concept for the Museum of the Slovak Village for its current construction stage; following this plan, we gradually published in our anthology historical and ethnographic studies of exhibition units, farmsteads and buildings in the Museum of the Slovak Village. The studies were progressively prepared by museum staff, starting first with studies for the Turiec and Liptov regions, followed in later years by the Kysuce-Podjavorníky region from among the exhibition units.

In the course of this period, almost thirty studies were prepared and published in the pages of the anthology. In the current issue of the anthology, we are submitting further historical and ethnographic studies which make up the final phase of our work on the Kysuce-Podjavorníky exhibition unit. They consist of articles on the farmstead from Klokočov, which in the Museum of the Slovak Village is intended to represent the housing of two closely-related small farming families in the period preceding the First World War, and on the farmstead from Záríečie, which will present the way of life and the home of the family around 1940, once essential building work has been carried out. These two studies are followed by an article on the farmstead from Rajecká Lesná, presenting the way of life and the home of the last member of the Eliš family at the turn of the 1960s. In this case, too, the time setting will only be possible after essential extra building work. The fourth and final study in this year's anthology is focused on the house from Horná Breznica from the second half of the 19th century, a replica of which was built within the above-mentioned region in the Museum of the Slovak Village in the second half of the 1980s.

In the "Reports" section, we present several articles, the first being information on the history and culture of the Cucuteni site in Romania, followed by the traditional report on our activities during the course of the previous year and a short report on the current situation and problems faced by our museum's library collections.

Mária Halmová, Anna Kiripolská

ŠTÚDIE A MATERIÁLY

USADLOSŤ Z KLOKOČOVA Č. 438 V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

Radovan Sýkora, Slovenské národné múzeum v Martine
e-mail: radovan.sykora@snm.sk

Abstract: *The farmstead from Klokočov was built in the Kysuce-Podjavorníky region of the Museum of the Slovak Village from 1987 to 1988. It is composed of a transported and rebuilt four-room house with a pigsty dating from 1882 from the hamlet of Hlavice, number 438, a replica of a stone cellar from the hamlet of Hlavice, number 438, and the replica of a barn joined to a stable from the hamlet of Rybáre, number 35. In the Museum of the Slovak Village, the farmstead is intended to represent the way of life of two families of related small farmers, originally brothers, from the area of isolated settlements in the Javorníky and Slovenské Beskydy mountains. The study aims to describe the way of life and genealogy of the family of the original inhabitants of the farmstead, and to draw up a proposal for including it in the exhibition.*

Keywords: *folk architecture, farmstead, farmer, Klokočov, Kysuce.*

V Múzeu slovenskej dediny (ďalej MSD) sa v rámci koncepcných zásad pristúpilo v rokoch 1972 – 1975 k budovaniu kysucko-podjavornického regiónu. Prvý výber objektov, ktorý sa stal podkladom pre urbanisticko-architektonickú súťaž, pochádza z obdobia druhej polovice 60. rokov 20. storočia. Do tohto výberu bola v rámci objektov z oblasti kopaničiarskeho osídlenia severozápadného Slovenska zaradená aj usadlosť z Klokočova č. 438 spolu s ďalšími stavbami z oblasti Javorníkov, Kysúc a Malej Fatry. Predložený výber objektov bol premietnutý do zastavovacej štúdie a urbanisticko-architektonického riešenia regiónu Kysuce-Podjavorníky v MSD.¹ Po rozsiahlom terénnom výskume ľudového staviteľstva v 70. rokoch 20. storočia bol opätovne prehodnotený a doplnený výber objektov pre daný región. Zaradenie ďalších stavieb podnietilo vznik novej tematicko-urbanistickej koncepcie Múzea slovenskej dediny.² Podľa novej zastavovacej štúdie bol región rozdelený do štyroch urbanistických celkov – Kysucký pláč, sezónne sídla, trvale obývané sídla v sústredených obciach a skupina stavieb z Čičmian. Kysucký pláč mali v MSD tvoriť tri obytné domy s piatimi samostatnými bytovými jednotkami, deväť hospodárskych stavieb, zvonica a prenosná koliba. Súčasťou tohto urbanistického celku mala byť aj usadlosť z Klokočova, pozostávajúca z obytného domu z roku 1882 spolu s pivni-

¹ TURZO, J. Kysucko-podjavornický región v Múzeu slovenskej dediny v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 17*. Edit. Š. Mruškovič. Roč. LXX, Martin : SNM, 1976, s. 31-47.

² KRÍŠTEK, I. Tematicko-urbanistická koncepcia Múzea Slovenskej dediny – národopisnej expozície v prírode SNM – EÚ v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 33-43.

cou z osady Hlavice, pľac Polkovci č. 438 a stodoly s maštalou z osady Rybáre č. 35.³ V scenári regiónu je uvedené, že „objekt z hľadiska hospodársko-spoločenského charakteru a funkcie predstavuje kopaničiarsku usadlosť chudobného roľníka z konca 19. storočia. Aj napriek tomu, že prináleží do oblasti Javorníkov, reprezentuje aj stavitelstvo v oblasti Kysuckých vrchov a Slovenských Beskýd“.⁴

Na základe Libreta regiónu Kysuce-Podjavorníky a vtedajšieho existujúceho stavu objektov v MSD bol súčasťou scenára aj návrh na stavebnú úpravu obytného domu usadlosti. Tá mala prispieť k tomu, aby objekt predstavoval typickú formu obydlija, ktorá by zodpovedala hospodársko-spoločenskému charakteru, geografickej oblasti a časovému obdobiu, ktoré boli v scenári navrhované. Stavebná úprava obytného domu č. 438 v MSD mala pozostávať zo zrušenia zadnej komory, nachádzajúcej sa za pitvorom. Prestavbou sa malo zmeniť dispozičné členenie objektu z pôvodného štvorpriestorového na trojpriestorové, ktoré mala tvoriť izba, pitvor a komôrka postavená pozdĺž izby, s oknom v priečelí a s vchodom z izby. Na pôvodnom mieste bol dom počas užívania vždy štvorpriestorový, k zmene pôdorysu pri stavebnej realizácii v MSD nedošlo.

Po vykonaní plánovaných stavebných úprav, autorka scenára regiónu E. Pančuhová navrhovala zariadiť objekt tak, aby zodpovedal pomerom chudobného roľníka. Izba mala byť zariadená interiérovými prvkami z konca 19. storočia, vykurovacie zariadenie malo predstavovať otvorené ohnisko s odvodom dymu. Pitvor spĺňajúci komunikačnú funkciu mal ostať bez zariadenia. Pozdĺžna bočná komôrka mala byť vybavená pracovnými nástrojmi, slúžiacimi pri výrobe lúčov na svietenie a vhodnou inštaláciou sa mal naznačiť aj technologický postup výroby lúčov. Hospodárske objekty mali byť ponechané bez zariadenia.⁵

Stručná charakteristika obce Klokočov

Obec Klokočov leží na severnom Slovensku v Turzovskej vrchovine medzi pohoriami Javorníky a Moravsko-sliezske Beskydy, v povodí riečky Predmieranka, ktorá tvorí jeden z hlavných prítokov rieky Kysuce na jej hornom toku. Chotár obce sa rozprestiera na ploche 5114 ha, jeho severný a východný okraj hraničí s Českou republikou, na juhu sa hranice chotára dotýkajú obcí Korňa a Turzovka, na východe obce Olešná.⁶ Územie má prevažne vrchovinný až hornatý charakter s roztrúsenými lesnými plochami a hnedými lesnými pôdami. Lesy pokrývajú takmer tri štvrtiny územia. Namiesto pôvodných jedľových bučín tu rastú dnes prevažne smrekové monokultúry, len zriedka s prímiesou jedle, javora a iných drevín.⁷ Nadmorská výška dosahuje v strede obce 540 metrov n. m., v najvyššie položených oblastiach chotára až 1061 metrov n. m.⁸ Na základe posledných spracovaných informácií o obyvateľstve Slovenskej republiky žilo k 31. 12. 2014 v obci 2325 obyvateľov.⁹

³ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu Slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 267-270.

⁴ PANČUHOVÁ, E. *Scenár regiónu Severozápadné Slovensko*. Archív SNM, pobočka Martin, VS 699/1980, s. 19.

⁵ PANČUHOVÁ, E. Cit. 4, s. 22-23.

⁶ KROPILÁK, M. (Edit.) *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava : Veda, 1977, s. 33.

⁷ ZIGMUND, J. – ŠČURYOVÁ, M. – VELIČKA, J. (Edit.) *Klokočov : Na ceste k prameňom*. Čadca : Magma, 2004, s. 106.

⁸ KROPILÁK, M. Cit. 6, s. 33.

⁹ Počet obyvateľov v SR k 31. 12. 2014 [online]. [Cit. 2016-03-01.] Dostupné na: <https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/5e23ea37-8b0a-457d-b91d-28bba69bbda4/Obce_2014.pdf?MOD=AJPERES>.

Ako samostatná obec vznikol Klokočov až v roku 1954 osamostatnením desiatich územných častí Turzovky (časti Klokočov – ústredie, Rybáre, Kornica, Klín, Vrchpredmier, Hlavice, Javorová, Podjavorová, Hrubý buk a Riečky), najväčšej obce vtedajšej trenčianskej župy, ktorú založil na kopaničiarskom práve¹⁰ Juraj Turzo v roku 1598. Súčasťou takzvanej „Veľkej Turzovky“ boli okrem Klokočova aj terajšie obce Korňa a Dlhá nad Kysucou spolu s ich prislúchajúcimi územnými časťami, bývalými osadami Turzovky. Potreba rozčlenenia obce na menšie územné celky vyplývala z komplikácií pri jej administratívnom riadení v súvislosti s veľkou územnou rozlohou a vysokým počtom obyvateľstva. Začiatkom 50. rokov 20. storočia mala takmer 14-tisíc obyvateľov a rozprestierala sa na území 127 km², bola tak pred rozdelením najväčšou obcou vtedajšej Československej republiky.

Názov Klokočov sa prvýkrát objavuje v archívnych materiáloch až začiatkom druhej polovice 19. storočia. Vyskytuje sa v katastrálnych pozemkových knihách z rokov 1856 – 1872 a v katastrálnych mapách obce Turzovka z rokov 1880 – 1882 ako Kornica Klokočova (Kornicsa Klokocsova), čo predstavovalo pomenovanie jednej z osád vtedajšej „Veľkej Turzovky“.¹¹ O prvom osídlení územia dnešného Klokočova a vzniku jeho názvu neexistujú žiadne písomné zmienky. Predpokladá sa, že územie mohlo byť osídľované v 16. – 17. storočí, kedy sa na základe postupného kľčovania lesov rozširovala poľnohospodárska pôda, ktorá už nepostačovala prudko vzrastajúcemu počtu obyvateľov Turzovky. Takýmto spôsobom vznikali na kopaničiarskom práve osady Turzovky, ktorých obyvatelia sa zaoberali a živilí prevažne poľnohospodárstvom.¹² Situácia roľníkov však nebola priaznivá, strpčovali ju urbárske povinnosti vyplývajúce z poddanstva a neúrodná pôda v hornatom kraji Turzovskej vrchoviny. Urbár z roku 1612 uvádza len 15 osadníkov a jedného richtára, pričom ostatní zo 40 roľníkov pre zlú situáciu opustili svoje usadlosti. V roku 1619 už urbár uvádza 24 osadníkov, no s ich zvyšujúcim sa počtom úmerne rástli aj ich povinnosti. Ako príklad možno uviesť informáciu z urbára z roku 1713, spísaného za Esterházyovcov, vtedajších majiteľov bytčianskeho panstva, pod ktoré spadala aj Turzovka. Urbár uvádza, že za novovyklčovanú pôdu je potrebné panstvu zaplatiť 7 zlatých. Urbár z roku 1721 zase zakazuje poddaným poľovať a rúbať drevo v časti Predmier, kde rástli mohutné jedle.

Urbárskou reguláciou Márie Terézie, ktorá sa v Trenčianskej stolici uskutočnila v roku 1770, bol stanovený rozsah poddanských usadlostí. Zatiaľ čo pred rokom 1770 žilo vo vtedajšej Turzovke 523 sedliakov, 130 želiarov a 52 podželiarov, po urbárskej regulácii zadelili medzi sedliakov len 218 osôb, 435 obyvateľov bolo pre nedostatok pôdy (nevlastnili ani osminu gruntu) zaradených medzi želiarov a 47 medzi podželiarov.¹³ Spolu obrábali 2133 jutár oráčín¹⁴ (cca 887,5 ha) a 63 jutár lúk (cca 26 ha)¹⁵. V tomto období pozostával jeden grunt z 30 – 40 jutár oráčín (priemerne okolo 15 ha), 16 jutár pasienkov

¹⁰ Pri zakladaní obci na kopaničiarskom práve bol vymedzený chotár obce rozdelený na jednotlivé presné diely, ktoré sa na Kysuciach nazývali zárubky (niekedy role). Osadník-podielnik po prijatí zemepánom stanovených podmienok dostal všetku pôdu v jednom kuse, ktorý zaberol rovnobežný pás pôdy, aj s lesom, ktorý sa tiahol od jednej až po druhú stranu chotára. Pozri bližšie: KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Tradičná ľudová kultúra. In GAJDIČIAR, I. – GACÍK, M. – PAŠTRNÁK, L. *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 32.

¹¹ MUDRIK, Š. *Po stopách dedov : Klokočov – prirodzená migrácia obyvateľstva*. Čadca : Kysucká knižnica, 2008, s. 7.

¹² MUDRIK, Š. Cit. 11, s. 23.

¹³ PAŠTRNÁK, L. Poľnohospodárstvo. In GAJDIČIAR, I. – GACÍK, M. – PAŠTRNÁK, L. *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 176.

¹⁴ *Tereziánsky urbár obce Turzovka* [online]. [Cit. 2016-05-12.] Dostupné na: <<http://www.archivportal.archivportal.hu/urber/opt/a130904.htm?v=pdf&a=start>>.

¹⁵ PAŠTRNÁK, L. Cit. 13, s. 176.

(necelých 7 ha) a 6 až 8 jutár lúk (2,5 – 3,5 ha).¹⁶ V Klokočove vlastnili malí roľníci okolo pol hektára pôdy, strední 5 – 6 hektárov.¹⁷ Obrábaná pôda bola svojou bonitou zaradená medzi najmenej kvalitné, patrila do tretej triedy, čo bolo porovnateľné len s neúrodnými oblasťami Oravy a Spiša.¹⁸ V predurbárskom dotazníku¹⁹ charakterizovali obyvatelia svoju pôdu nasledovne: „zeme naše niektere su kameniste, niektere močarnaste a ku opravovaniu čaške, nenaležite“. ²⁰ V horských oblastiach boli navyše často ničené prudkým dažďom a početnými povodňami, ktoré odplavovali zem.

Zvyšovaním počtu obyvateľstva dochádzalo k rozdrobovaniu pôvodných usadlostí či zárubkov a pôda ako hlavný zdroj obživy bola ešte viac vyťažena. V roku 1784 vzrástol počet obyvateľov „Veľkej Turzovky“ na 4800 obyvateľov, ktorí tvorili 898 rodín a žili v 864 domoch. Znižovanie výnosov a zvyšovanie dávok boli častým zdrojom konfliktov medzi poddanými a vrchnosťou. Situáciu vyostriala neúroda, ktorá v revolučných rokoch 1848 – 1849 priniesla obyvateľom obce a okolia hladové roky.²¹ Sčítanie obyvateľstva Turzovky z roku 1869 uvádza 6377 obyvateľov a 1121 očíslovaných domov. Vyčíslil presný počet ľudí, ktorí v tomto období žili na území, tvoriacom dnešnú obec Klokočov, je problematické. Určujúce je, že ešte v roku 1929 žilo v Ústredí (v dedine) len 7 % obyvateľov „Veľkej Turzovky“. Ostatných 93 % obyvateľstva bývalo na samotách a v desiatkach dvoroch mimo ústredia obce.²² Vychádzajúc z predpokladov existencie približne 200 usadlostí a vyše 370 očíslovaných domov možno predpokladať, že na území dnešného Klokočova žilo v roku 1869 približne 3000 obyvateľov.²³ Vysoký nárast obyvateľstva a aj ním spôsobený nedostatok pôdy a malé poľnohospodárske výnosy boli len niektoré z dôvodov, pre ktoré začali obyvatelia opúšťať svoje domovy. Na konci 19. storočia sa mnohí bývalí poddaní sťahujú do cudziny. Odchádzajú do Ameriky, na Dolnú zem, alebo hľadajú ďalšie zdroje obživy, ako napríklad podomový obchod, drotárstvo alebo sezónne práce. Vystáhovalectvom klesol počet obyvateľov Turzovky v rokoch 1900 – 1920 z pôvodných cca 12 000 na cca 8000. Podľa sčítania ľudu za rok 1933 mala obec 8786 obyvateľov, no pri sčítaní chýbalo približne 2000 obyvateľov, ktorí boli vtedy na sezónnych poľnohospodárskych prácach.²⁴ Výskum SNM v Martine dosvedčuje, že vystáhovalectvo bolo rozšírené aj v samotnom Klokočove. Podľa údajov z výskumu z roku 1976 zostalo približne 30 – 40 ľudí v Amerike a vo Francúzsku. Ostatní obyvatelia dediny sa vracali naspäť, pričom niektorí si polepšili, no väčšina z nich po návrate domov prepadla alkoholizmu. Do cudziny odchádzali prevažne muži zo všetkých sociálnych skupín.²⁵

---

¹⁶ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Tradičná ľudová kultúra. In GAJDIČIAR, I. – GACÍK, M. – PAŠTRNÁK, L. *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 311.

¹⁷ RUTKAYOVÁ, S. *Správa z etnografického výskumu spracovaná podľa dotazníka pre potreby MSD – Klokočov*. Archív SNM, pobočka Martin, č. VS – 587/1979, s. 2.

¹⁸ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 311.

¹⁹ Vydaniu Tereziánskeho urbára predchádzal predurbársky súpis a dotazník, v rámci ktorého mala každá obec odpovedať na deväť otázok, týkajúcich sa prevažne hospodársko-sociálnej situácie. Urbár s otázkami bol napísaný v jazyku ľudu a uložený v obci. Na otázky obvykle odpovedal richtár s prisažnými.

²⁰ Informácie pochádzajú z dotazníka z roku 1770, ktorý je súčasťou Tereziánskeho urbára obce Turzovka [online]. [Cit. 2016-02-09.] Dostupné na: <<http://archives.hungaricana.hu/en/urberi/view/trencsen-turzovka/?document=1&pg=0&bbox=-2974%2C-4654%2C5634%2C341>>. Pozri tiež KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 312.

²¹ PAŠTRNÁK, L. Cit. 13, s. 176.

²² KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 309.

²³ MUDRÍK, Š. Cit. 11, s. 7.

²⁴ PAŠTRNÁK, L. Cit. 13, s. 177.

²⁵ RUTKAYOVÁ, S. Cit. 17, s. 5.

Na konci 30. rokov 20. storočia, po skončení hospodárskej krízy, začínala prenikať do poľnohospodárstva malá mechanizácia. Bohatší gazdovia začali na mlátenie obilia využívať mláťačky na benzínový pohon. V obci sa ich počet v roku 1940 zvýšil na 19 kusov. V Turzovke sa však vo väčšej miere začala mechanizácia v poľnohospodárstve prejavovať až založením Jednotného roľníckeho družstva (JRD) v roku 1950.²⁶

Po vzniku samostatného Klokočova v roku 1954, s 4160 obyvateľmi, sa o dva roky neskôr začalo s rozsiahlejšou výstavbou obce. Ako prvá v poradí bola postavená budova požiarna zbrojnice, do ktorej bol umiestnený aj úrad miestneho národného výboru. Ďalej sa pokračovalo s výstavbou poštového úradu, knižnice a sály pre spoločensko-kultúrne podujatia. S elektrifikáciou obce sa začalo koncom roku 1957, no komplexne ukončená do najvzdialenejších častí Klokočova bola až začiatkom 60. rokov 20. storočia.²⁷ V 50. a 60. rokoch 20. storočia prestávali ľudia ľpieť na pôde a mladšia generácia sa začínala vo väčšom počte zamestnávať v blízkych továrňach.²⁸ Postupným rozširovaním pracovných možností prestáva byť pôda pre obyvateľov až taká dôležitá, čím dochádza k zmene v spôsobe života v obci a odklonu od agrikultúry, ktorá bola dlhé stáročia hlavným zdrojom obživy ľudu.

Ako už bolo uvedené, hlavným zamestnaním obyvateľov Klokočova bolo v minulosti poľnohospodárstvo. Kvalita poľnohospodárskej pôdy ovplyvňovala aj rozsah pestovaných plodín. Boli to prevažne jarné druhy obilnín, ozimínám sa kvôli mrazu a množstvu snehu veľmi nedarilo. V celej „Veľkej Turzovke“ sa sial najmä ovos, jačmeň, pohánka, jarná pšenica a jarná raž. Zo starších druhov bol v minulosti známy „bér“ (tiež „bor“), ktorý bol odrodou prosa, alebo odroda jačmeňa známa pod názvom tenkeľ („gengel, špalda“). Najdlhšie sa udržalo pestovanie odrody raže pod názvom ikrica („kribica, chribica“).²⁹ Okrem obilia miestni roľníci pestovali zemiaky, kapustu, krmnu repu a kvaku, zo strukovín najmä hrach, fazuľu a bôb, zo zeleniny prevažne mrkvu, cibuľu, cesnak a v menšom rozsahu petržlen. Zemiaky obyvatelia pestovali s veľkou dôslednosťou. V čase hospodárskej krízy v 30. rokoch 20. storočia sa dokonca stali plodinou, ktorá pre mnohé rodiny znamenala jediný zdroj obživy. V prípise Krajinskému úradu o tom okresný náčelník v Čadci napísal: „Veľká čiastka rodín vykázaných, stravuje sa výlučne zo zemiakov, ktoré minulý rok za mokrého počasia boli vykopané a sušené (už zhnité) po povaloch, kde zamrzli. Tak sušené, zmrznuté a zhnité zemiaky sa melú na žarnovách a s múkou zmiešané sa pečú nejaké pagáče, ktoré sú nielen nevýživné, ako zo zdravotných dôvodov priamo nebezpečné“.³⁰

Z poľnohospodárskych plodín, ktoré sa pestovali na území dnešného Klokočova, to boli najmä zemiaky, ovos a raž. Podľa údajov z etnografického výskumu SNM v Martine sa v tejto oblasti začali pestovať jačmeň a pšenica až okolo roku 1960.³¹ Najviac siatou obilninou (a zároveň aj najvýnosnejšou) bol ovos, ktorý sa sial až na 1/3 výmery ornej pôdy a v minulosti často plnil aj funkciu chlebového obilia. Pestovaná bola najmä jeho odroda uhorský ovos, známa pod pomenovaním „richlík“.³² Známe bolo aj pestovanie ľanu, ktoré sa v Turzovke spomína už v roku 1770. V dôsledku konkurencie bavlny a juty

²⁶ PAŠTRNÁK, L. Cit. 13, s. 181.

²⁷ GACÍK, M. Klokočov. In GAJDIČIAR, I. – GACÍK, M. – PAŠTRNÁK, L. *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 138-141.

²⁸ RUTTKAYOVÁ, S. Cit. 17, s. 3-4.

²⁹ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 314.

³⁰ KRCHO, M. *K dejinám robotníckeho hnutia a bojom KSC na Kysuciach*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1964, s. 52. Pozri tiež PAŠTRNÁK, L. Cit. 13, s. 177.

³¹ RUTTKAYOVÁ, S. Cit. 17, s. 3.

³² KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 314.

pokleslo jeho pestovanie už v prvých desaťročiach 20. storočia. Ženy z Klokočova tkali len výnimočne, ľan spracovávali a nosili na tkanie do Turzovky alebo na Moravu, pod Biely Kríž neďaleko obce Bílá.³³

Nízke výnosy extenzívneho poľného hospodárenia vyrovnával aspoň čiastočne chov hospodárskych zvierat, najmä hovädzieho dobytku a ošípaných. Začiatkom 30. rokov 20. storočia chovali majetnejší gazdovia po jednom páre koní, 7 – 8 kráv a jaloviny, 2 – 3 kusy ošípaných, niektorí aj prasnice. Chudobnejší gazdovia, len niektorí, mali aspoň jedného koňa, 2 – 3 kusy rožného statku, 1 – 2 ošípané.³⁴ Pokiaľ to okolnosti dovoľovali (ohrozenie chovu dravou lesnou zverou, najmä líškami), v každej domácnosti chovali hydinu. Bol to prevažne chov sliepok, husí a kačíc, v menšej miere chov moriek. V súpise hospodárskych zvierat za rok 1933 bolo vo „Veľkej Turzovke“ napočítaných 1570 kráv, 7 bujakov, 2 voly, 102 ošípaných, 6 oviec, 47 kôz a 153 koní. Za kravu sa pri kúpe platilo priemerne 1000 korún, za koňa 1000 – 1500 korún, za kozy a ovce 200 – 300 korún, za ošípanú 800 korún. Po prvej svetovej vojne sa za kravu platilo až 3000 korún.³⁵ Na území dnešného Klokočova sa z hospodárskych zvierat chovali najmä ošípané, hovädzí dobytok, kozy a do veľkej miery aj kone, a to kvôli tomu, že mnoho mužov z obce furmančilo.

Obyvatelia Klokočova sa do 2. svetovej vojny, okrem roľníctva a chovu hospodárskych zvierat, venovali strúhaniu šindľa, furmanstvu, drotárstvu a včelárstvu. Šindel chodievali výrobcovia predávať do Čadce alebo ho vozievali do Bytče, kde ho nakladali na plte a predávali ďalej. Množstvo obyvateľov odchádzalo na sezónne poľnohospodárske práce do Čiech a na Moravu, najmä na žatevné práce a mlatby. Niektorí z nich ostávali slúžiť na statkoch aj dlhší čas. Odchádzali mladí aj starí, z manželov vždy len jeden, aby sa mal kto postarať o deti.³⁶ Tvrdú prácu v cudzine s bývaním, často v provizórnych podmienkach, vyvažovala najmä naturálna odmena (obilie, novšie aj zemiaky).³⁷

V minulosti zohrávalo v živote ľudí veľkú úlohu vierovyznanie. V Turzovke bola rímskokatolícka farnosť založená pred rokom 1674, patrila do nitrianskej diecézy, v jej rámci do trenčianskeho archidiakonátu a bytčianskeho dištriktu alebo dekanátu.³⁸ Od jej založenia pod ňu spadalo veľké územie, prví duchovní spravovali veriacich zo súčasných obcí Turzovka, Makov, Olešná, Vysoká nad Kysucou, Dlhá nad Kysucou, Podvysoká, Korňa, Klokočov, Zákopčie, Dlhé Pole, Veľké Rovné, Staškov. Prvé delenie tejto farnosti sa uskutočnilo v roku 1717, keď bola erigovaná farnosť v Dlhom Poli. Následne vznikla v roku 1772 farnosť vo Vysokej nad Kysucou a v roku 1796 v Zákopčí.³⁹ Návrh na ďalšie delenie bol podaný ešte koncom 18. storočia. Vtedajší farár Štefan Bacho navrhoval, aby bola erigovaná farnosť v Hlaviciach (miestna časť dnešného Klokočova), ku ktorej by patrili aj veriaci z olešniackych vrchov. Napriek opakovanej požiadavke sa túto zmenu nepodarilo zrealizovať. Ďalšie rozdelenie nastalo až v roku 1933, kedy bola vytvorená expozitúra turzovskej farnosti v Kline a v roku 1943 samostatná farnosť Turzovka-Klin, ktorá bola v roku 1954 premenovaná na Klokočov. Prvým kostolom v Turzovke bol drevený kostol z roku 1614 zasvätený sv. Alžbete. V Klokočove (vtedy miestna časť Turzov-

³³ RUTKAYOVÁ, S. Cit. 17, s. 5.

³⁴ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 320-321.

³⁵ PAŠTRNÁK, L. Cit. 13, s. 177.

³⁶ RUTKAYOVÁ, S. Cit. 17, s. 3-4.

³⁷ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 324.

³⁸ VELIČKA, J. Obdobie od založenia farnosti do roku 1848. In GAJDIČIAR, I. – VELIČKA, J. *Farnosť Turzovka*. Turzovka : Spolok priateľov Turzovky, 2006, s. 55-56.

³⁹ MAHRÍK, I. Cirkevná obec. In GAJDIČIAR, I. – GACÍK, M. – PAŠTRNÁK, L. *Turzovka 1598 – 1998*. Turzovka : Nadácia 400 rokov Turzovky, 1998, s. 269.

ka-Klin) sa prvý kostol s farou začal stavať v roku 1917. Pre vojenské udalosti a nedostatok financií bola stavba dokončená slávnostnou vysviackou (zasvätením Božského Srdcu Ježišovmu) až v roku 1928.⁴⁰

V súčasnosti je obyvateľstvo Klokočova prevažne katolícke, no nebolo tomu vždy tak. V roku 1688 sa k evanjelickému a. v. náboženstvu v Turzovke hlásilo 430 ľudí, zatiaľ čo ku katolíckemu len 400. Postupne však v obci počet evanjelikov klesal a v roku 1767 sa k nim nehlásila žiadna osoba, pričom v tomto období bolo katolíkov 3512. V roku 1790 sa v záznamoch prvýkrát objavilo židovské náboženstvo, v Turzovke sa k nemu hlásilo, popri 4990 katolíkoch, 31 osôb.⁴¹ V roku 1910 ich počet stúpol a hlásilo sa k nemu 142 obyvateľov, rímskokatolíkov bolo 8288, ku grékokatolíkom sa hlásila jedna osoba, tak isto aj k reformovanému kresťanstvu, evanjelici a. v. boli dvaja.⁴² Obyvateľstvo Turzovky tvorilo podľa materinskej reči v roku 1880 z celkového počtu 6952 obyvateľov 6601 Slovákov, 14 Maďarov, 93 Nemcov, 44 ľudí inej národnosti a 200 detí, ktoré ešte nevedeli hovoriť.⁴³ Pri sčítaní obyvateľstva roku 1910 žilo v Turzovke 8434 osôb, z toho bolo 8203 Slovákov, 49 Maďarov, 127 Nemcov, 1 Rumun a 54 ľudí inej národnosti.⁴⁴

Tradičná ľudová architektúra obce Klokočov

Po tradičnej ľudovej stavebnej kultúre zostali v súčasnom Klokočove len nepatrné stopy. Kvôli kopaničiarskemu charakteru obce sa v minulosti sústredenejšie typy zástavby vyskytovali len v jej ústredí. Väčšina usadlostí bola situovaná voľne na odľahlých samotáčoch či „pláčoch“. Najzaužívavejší typ a najčastejšia forma zástavby dvora v ústredí obce bol jednotraktový typ usadlosti s orientáciou domu užšou stranou kolmo na komunikáciu. Táto forma zástavby sa vyskytovala v dvoch variantoch. Pri jednom type boli za obytným domom radené hospodárske stavby pod jednou strechou. Druhá forma pozostávala z obytných častí, vedľa ktorej boli vo dvore situované hospodárske stavby. Na kopaniciach prevládala nepravidelná (voľná) zástavba dvorov. Usadlosti boli zväčša bez oplotenia, situovanie hospodárskych stavieb bolo voľné a nepravidelné.⁴⁵ V osade Hlavice prevládala forma rovnobežnej zástavby domu a stodoly s chlievom, s dominantnou štítovou stenou izby na nižšej strane dvora orientovanou väčšinou na juh.

Prevládajúcim stavebným materiálom bolo až do 2. svetovej vojny drevo ihličnatých stromov, prevažne smrekov a jedlí. Najväčšia pozornosť bola venovaná obytným častiam, a to najmä konštrukcii izby. Na stavbu zrubových domov sa najprv používali z dvoch strán prikresané guliače, ktoré boli v uhloch spájané polovičným rovným preplátovaním alebo rybinovou väzbou. Novší spôsob bol štvorstranné opracovávanie trámov.⁴⁶ Špáry medzi guliačmi alebo trámami boli vyplňané suchým machom. Na niektorých domoch sa používali skrútené pletence slamy. V novšom období sa medzery prekrývali „šparunkami“ – lištami, ktoré boli pripevňované drevenými klinkami. Steny zvnútra sa omazávali a bielili,

⁴⁰ BELÁS, L. Farnosť Turzovka v rokoch 1918 – 1948. In GAJDIČIAR, I. – VELIČKA, J. *Farnosť Turzovka*. Turzovka : Spolok priateľov Turzovky, 2006, s. 135-136.

⁴¹ VELIČKA, J. Cit. 38, s. 90.

⁴² MAJO, J. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910*. Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 1840.

⁴³ MAJO, J. Cit. 42, s. 85.

⁴⁴ MAJO, J. Cit. 42, s. 840.

⁴⁵ OLÁHOVÁ, A. *Správa z etnografického výskumu spracovaná podľa dotazníka pre potreby MSD – Klokočov*. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 587/1979, s. 6.

⁴⁶ OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 7.

Obr. 1. Usadlosť č. 438 na pôvodnom mieste, Klokočov. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 29 590. Foto J. Boďa, 1965

Pic. 1. Farmstead no. 438 in its original location, Klokočov. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 29 590. Photograph by J. Boďa, 1965

na ich úpravu bola používaná „lipká“ hlina, ktorá obsahovala i jemný piesok a plevy. Zvonku zostávali steny mnohých domov bez špeciálnej úpravy, no pre oblasť Klokočova je známe uplatňovanie bohatej vápenej výmalby okolo okien a na zátvorovom tráme na štítovej stene. Prvky zdobenía mali prevažne tvar bodky a pásika. Podobnú vonkajšiu úpravu stien obytných objektov možno nájsť aj v iných obciach severozápadného Slovenska, z ktorých najvýraznejšiu podobu dosiahla v Čičmanoch. Jej pôvodnou funkciou bolo konzervovanie vápnom reznej alebo kresanej plochy drevej hmoty, ktoré viac podliehali vlhkosti a nasiakavosti. Až neskôr prevládla jej dekoratívna funkcia, uplatnená prevažne na dominantných stenách domov a okolo vstupných otvorov (dvere, okná).

Uhly základného trámového venca boli podložené kameňmi, spájanými rozmiešanou hlinou. Väčšie sklony terénu boli vyrovnávané podmurovkou z plochých kameňov spájaných hlinou. Podlahy tvorila vo všetkých priestoroch domu hlinená mazanina, neskôr ju v izbe nahradila dosková dlážka kladená na zraz. Strop tvorila v najstarších domoch tenšia guľatina, okresávaná (prípadne štiepaná a okresávaná) až do polovice prierezu. Tú neskôr nahrádzali záklopy z dosák na zraz, so špármi zhora prekladanými nekresanými polkami, alebo novšie len odkrojkami zo širších trámov, použitých pri stavbe zrubu. V dymných a polodymných izbách boli priečne pod stropom, v pozdĺžnych stenách, ukotvené poliene kladené v pároch, zhotovené z guľatiny alebo kresaných trámov hrúbky 15 – 20 cm. Najčastejšie bývali pri dymníku („kochu“ či „kozube“) z prednej strany nad ohniskom (na zavesenie kotla) alebo pri dverách do pitvora. Nosnú konštrukciu striech tvorila najmä krokrová sústava krovu. Nosná konštrukcia niesla prevažne dvojspádovú sedlovú strechu s predným a zadným štítom. Štvorspádovými valbovými strechami sa zvykli prekryvať

najmä objekty spoločenského významu, a to krčmy, obchody, školy a iné. Jednospádové pultové strechy boli uplatňované iba pri prístreškoch hospodárskeho charakteru (napr. plevníky, kôlne, chlievy). Polvalbové strechy s hrebeňovou valbou, ktorá chránila štít pred zatekaním, sa objavujú pri obytných domoch stavaných od 40. rokov 20. storočia. Strešnú krytinu tvoril šindel pribíjaný najskôr drevenými klinkami, neskôr kutými klinkami. Eternit sa na pokrytie striech v obci začal využívať približne od roku 1935. Novšie krytiny, a to škridla, térová lepenka alebo plech, sa objavovali od 50. rokov 20. storočia. Stalo sa tak najmä pri opravách a prekryvaní pôvodnej šindľovej strechy.⁴⁷

Sedlové a polvalbové strechy uzatvárali doštené štíty s jedným výzorníkom v ploche, ktoré boli v jednej rovine s čelnou stenou domu a neprečnievali cez jej zvislú úroveň. Vo vrchole boli často zakončené polkruhým („baňa“). Štít v dolnej časti ukončovalo ostrešie „pridašek“ z troch až štyroch radov šindľa.⁴⁸ Niektorí obyvatelia Klokočova venovali výzdobe dominantného štítu domu nemalú pozornosť. Jeho plochu členili jednou až tromi vodorovnými plastickými rímsami či profilovanými doskami, najčastejšie s poloblúkovými výrezmi do arkádových tvarov. Výzdobu dopĺňali vyrezávanými polkruhmi, pripevnenými medzi zvislými lištami oproti každému poloblúkovitému výrezu tak, že pod vodorovnou doskou vznikol rad malých plastických kruhov. Vodorovné dosky boli v niektorých prípadoch zdobené aj geometrickou rezbou, maľbou alebo datovaním stavby.⁴⁹

Vonkajšie steny niektorých objektov boli chránené prístavkami („počeň“), ktoré kryli najmä pozdĺžne steny domu. Vznikli predĺžením strechy domu a jej podoprením drevenými stĺpkami. Prístavky obvykle čiastočne alebo úplne vykrývali debnením z dosiek alebo stenami stĺpkovej konštrukcie, v novšom období ich uzatvárali dvere. Prístavky plnili aj skladovaciu funkciu, slúžili napr. na uskladnenie dreva, poľnohospodárskych nástrojov, náradia, steliva pod zvieratá a v niektorých prípadoch aj ako prístrešok pre vozy. Niekedy v nich boli umiestnené aj chlievy pre ošipané a hydinu.⁵⁰

Najjednoduchším pôdorysným členením u menej majetných obyvateľov v obci boli dvojdielne domy pozostávajúce zo vstupného pitvora a izby. Komora v nich vznikla až druhotne, a to predelením pitvora drevenou priečkou. Rozšíreným typom boli trojpriestorové (izba, pitvor, komora) a štvorpriestorové (izba, pitvor a 2 komory) domy. Druhá komora, situovaná pozdĺžne vedľa izby, vznikala buď súčasne so stavbou domu, alebo neskôr, jej dodatočnou prístavbou. Neskoršia prístavba bola realizovaná technikou na príšľap, a to predĺžením strechy a jej zlomom nad komorou. Do bočnej komory sa vchádzalo z izby alebo pitvora, ktorý býval v trojpriestorových a štvorpriestorových objektoch často priechodný. Kultivovanejšia obytná komora stavaná vedľa izby nie je charakteristická len pre oblasť Klokočova. Najmenej od 18. storočia bývala obvyklá vo vrchoch od Rožnovského panstva po Tešinske a takmer na celých horných Kysuciach, najmä v časti Bytčianskeho panstva a aj na iných miestach v strednej Európe.⁵¹

V minulosti bola jediným vykurovacím priestorom domu izba, do 30. rokov 20. storočia prevažne dymná alebo polodymná.⁵² Najstarším doloženým kúreniskom v obci bola pec s otvoreným ohniskom, ku ktorej koncom 19. a začiatkom 20. storočia obyvatelia za-

⁴⁷ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 331.

⁴⁸ OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 7.

⁴⁹ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 331.

⁵⁰ Pozri tiež BEDNÁRIK, R. *Ludové staviteľstvo na Kysuciach*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1967, s. 56, 57. KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 336.

⁵¹ LANGER, J. *Odborný posudok na text štúdie: Radovan Sýkora: Usadlosť z Klokočova č. 438 v Múzeu slovenskej dediny*. Rožnov pod Radhoštěm, 2016. Archív SNM, pobočka Martin, bez inv. č.

⁵² OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 8-9.

čínali pristavovať dymníky (s kolným alebo šikmým odvodom dymu), ktoré aspoň čiastočne odvádzali dym do podstrešného priestoru. Výrazný pokrok vo vývoji bývania znamenala prístavba murovaných sporákov, ktoré sa v domoch objavujú pred I. svetovou vojnou, no k ich rozšíreniu dochádzalo neskôr. V starších domoch boli pristavované k pôvodným kúreniskám po odbúraní časti ohniska. Budovali ich z kameňa alebo tehál a omazávali hlinou. Odvod dymu zo sporáka bol riešený pôvodným dymovodom. V čase stavby sporáka bola vybudovaná aj hranolovitá „šiška“, v ktorej bola osadená rúra na pečenie. V novších domoch boli stavané murované sporáky, ktorých súčasťou boli aj chlebové pece. Tieto kúreniská sa stavali z tehál a od konca medzivojnového obdobia si ich ľudia zvykli obkladať kachličkami bielej, bledomodrej alebo bledozelenej farby. Dym bol odvádzaný murovaným komínom v rohu kúreniska, ktorý ústil do podstrešného priestoru, neskôr až nad úroveň strechy. Vývojový rad vykurovacích zariadení ukončujú továrensky vyrábané smaltované sporáky („transportí“) a rôzne typy kachlí.⁵³

Zariadenie izby ovplyvňovalo do veľkej miery kúrenisko. Keďže v Klokočove boli do I. svetovej vojny izby dymné a polodymné, dym rozptyľovaný po priestore a malé rozmery miestností neumožňovali miestnym obyvateľom využívať veľké množstvo inventáru. Zariadenie bolo praktické a veľmi jednoduché. Diagonálne oproti peci stál stôl, pri ňom bola pozdĺž celej štítovej steny umiestnená lavica bez operadla na klátikoch, ktorá bola do pravého uhla napojená na kratšiu lavicu (siahajúcu väčšinou po okno), pozdĺž dvorovej steny. Naľavo od dverí stála posteľ, nad ktorou visela žrdka na zavesenie kolísky. Polica na riad a prípadne ďalšia posteľ boli umiestnené hneď za kúreniskom, pri druhej pozdĺžnej stene izby. Nad touto posteľou tiež visela žrdka na sušenie a odkladanie odevu. Truhla bola v izbe len vtedy, ak bolo pre ňu miesto. Ak sa vedľa izby nachádzala bočná komora, vstup do nej bol situovaný v pozdĺžnej stene za kúreniskom. Po prestavaní dymnej izby na polodymnú alebo svetlú sa steny v izbách začali pravidelne bieliť a v rohu nad stolom vznikali „svätý“ kút s množstvom farbotlačových obrázkov.⁵⁴ Po I. svetovej vojne prenikali do izieb mnohé kusy nábytku (napr. kredenc, skrine), zhotovené náaturistami alebo remeselníkmi podľa mestských vzorov.

Vzhľad a vybavenie pitvora boli veľmi strohé, išlo o vstupný priestor domu, ktorý plnil najmä komunikačnú funkciu. Boli tu umiestnené schody na povalu, pod ktorými stál žarnov. Pitvor tiež slúžil na uloženie drobného náradia (sekier, píl, motýk) či putní, ako aj na vešanie vrchných odevných súčastí na drevené kolíky.

Ďalším priestorom v obytnom dome bola komora, ktorej hlavnou funkciou bolo uskladňovanie. Nachádzali sa tu sudy s kvasenou kapustou, dieže so slaninou, mäsom, hrnce s maslom, mliekom, zásobnice na obilie alebo truhly s múkou a strukovinami. Do komôr sa ukladalo aj rôzne náradie a odev. Boli to napríklad hrable, riečice, cepy, prípadne nože na kapustu. Ak sa žarnov nenachádzal v pitvore, tak bol tiež uložený v komore. Okrem skladovacej funkcie slúžila komora aj na spávanie, najmä dospievajúcej mládeže alebo mladých novomanželov. Vtedy umiestňovali do komory „vrtisko“, jednoduchú posteľ na koloch zapustených do dlážky, neskôr ľahšie prenosné posteľ.⁵⁵ Približne od 50. rokov 20. storočia sa komory postupne menili na druhú izbu.⁵⁶

Starobylosť ľudovej architektúry v Klokočove možno ešte väčšmi dokumentovať na hospodárskych stavbách usadlostí. Zatiaľ čo obytné domy podliehali inováciám oveľa

⁵³ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 341.

⁵⁴ OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 15-16.

⁵⁵ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 338.

⁵⁶ OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 24.

skôr, v spojitosti s narastajúcimi nárokmi na bývanie, pri hospodárskych stavbách sa stále používali tradičné stavebné postupy, pričom pri ich stavbe nedochádzalo až k takým markantným zmenám.

Na stavbu maštali sa používali guliače, novšie to boli trámy kresané z dvoch strán. Pod rohy zrubu alebo po celom obvode maštale sa kladli ploché kamene. Medzery medzi brvnami vyplňal mach a prekryvali latky „šparungy“. Sedlovú strechu krokvovej konštrukcie prekryval šindľ. Štíty boli v zvislom smere debnené doskami kladenými na zraz a zakončené boli ostreším na 2 až 3 rady šindľa. Vo vrchole štítu bol umiestnený vetrací otvor alebo sa v jeho strede nachádzal obdĺžnikový otvor s dvierkami na pántoch, ktorý slúžil na podávanie sena či slamy. Vstupné dvere boli nízke, zvlakové, umiestnené v pozdĺžnej stene, smerom do dvora. Priestor osvetľovali malé štrbinové okná, ktoré v zimnom období prekryvali dosky. V novšom období sa používali väčšie štvortabuľkové okná. Podlahu maštale tvorili mostiny, strop žrdovina, novšie nahradená doskami nesenými dvoma až troma stropnými trámami. Maštale boli zväčša jednopriestorové objekty, v ktorých boli ustajnené viaceré hospodárske zvieratá. Po vstupe do maštale boli pri dverách po oboch stranách ohrady z dosák alebo žrdoviny, opatrené dvierkami („cárki“).⁵⁷ Na ľavej strane od dverí bola ohrada pre ošípané, na pravej strane bolo v letných mesiacoch ustajnené veľa (v zime bývalo v izbe), koza alebo 2 – 3 ovce. Pozdĺž zadnej steny maštale bol upevnený rebrík („jašle“) na krmivo pre kravy, pod ním stál na koloch válov („žlap“). Ak rodina nevladla veľa statku, býval v tejto maštali ustajnený aj kôň. Väčší gazdovia stavali pre kone osobitnú maštal'.⁵⁸ Maštale sa stavali v blízkosti obytných domov, väčšinou ako samostatné objekty, umiestnené v pozdĺžnej alebo priečnej osi, v niektorých prípadoch boli konštrukčne spojené so stodolami. Novšie maštale boli murované z lomového kameňa, škarových kvádrov alebo tehál, omietnuté vápennou omietkou a pokryté šindľom, najnovšie tvrdými strešnými krytinami.

Stodoly boli postavené prevažne z guliačov, podložené v rohoch plochými kameňmi, pri veľkej nerovnosti terénu stáli na podmurovke z kameňov spájaných hlinou. Medzery medzi jednotlivými guliačmi zostávali bez prekrytia. Strechy mali sedlové, pokryté šindľom a niesol ich krov krokvovej konštrukcie. Väčšie stavby mali v hornej tretine páry krokiev spevnené priečnymi trámikmi. Predný aj zadný štít stodoly bol prekrytý debnením zo zvisle kladených dosiek s vyrezanými otvormi. Štíty v dolnej časti ukončovalo ostrešie z dvoch až štyroch radov šindľa. Pôdorysne bol objekt členený na jeden či dva záciny („sušek“), ktoré pozdĺžne oddeľovala holohumnica, ktorú uzatvárali jednokrídlové alebo dvojkridlové vráta s rámom zvisle obitým doskami. Vráta sa otáčali na veraji, niekedy boli v ich krídle osadené menšie dvierka na závesoch a pántoch. Podlahu holohumnice, slúžiacej na mlátenie obilia, tvorila udupaná hlina. Priestor nad holohumnicou bol zastropený len čiastočne, a to priečne kladenou žrdovinou, kresanými trámami či doskami. Záciny boli od holohumnice oddelené zrubovou stenou s otvorom zväčša v strede priečky. Podlahu tvorila žrdovina položená na postrholcoch nad úroveň terénu.⁵⁹ Prístavky stavané k stodolám („šopa, kôľňa“) sa v obci takmer vôbec nevyskytovali.⁶⁰

Súčasťou väčšiny usadlostí boli chlievy pre ošípané. Išlo o zrubové stavby malých rozmerov so špárovaním, pomerne nízke, bez okien, jednopriestorové, alebo členené na dva až tri chlievce. Uzatvárali ich doštené zvlakové dvierka, prekryvali jednospádové pul-

⁵⁷ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 343.

⁵⁸ OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 12.

⁵⁹ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 345.

⁶⁰ OLÁHOVÁ, A. Cit. 45, s. 9.

tové strechy obité šindľom. Chlievy sa stavali v priestore dvora, ak to bolo možné, tak v blízkosti maštale alebo v podsteniach domov.⁶¹

Zástavbu niektorých dvorov dopĺňali aj samostatné objekty pivníc, ktoré obyvatelia hĺbili do svahu v blízkosti domov. Steny murovali z kameňa spolu so stropom s valenou klenbou. Vchod bol z čelnej štítovej strany uzatvorený zvlakovými dverami osadenými v drevenom pravouhlom ráme. Múr pivnice ukončovali guliače, do ktorých boli osadené krokvy nesúce sedlovú strechu, krytú väčšinou šindľom. Štít tvorili zvisle kladené dosky a ukončovalo ostrešie na dva až tri rady šindľa. V debnení zadného štítu, ak sa nestrácal vo svahu, zvykol byť vynechaný otvor uzatvorený dvierkami, ktorým sa do podstrešia ukladala najmä podstielka. Vnútorne steny pivnice ostávali neomietnuté, podlahu tvorila udupaná hĺna.⁶²

Usadlosť z Klokočova č. 438 – in situ

Usadlosť z Klokočova č. 438 bola na pôvodnom mieste postavená v osade Hlavice, na pláci s názvom Polkovci. Z hľadiska sídelnej formy bola v najväčšej osade Klokočova situovaná voľne, v zhľuku ďalších nepravidelne rozmiestnených usadlostí, dominantným štítom obytného domu na juh. Usadlosť tvorili štyri objekty – trojdielny, štvorpriestorový obytný dom (izba, pitvor, bočná a zadná komora) s chlievom, stodola s mašťalou, kamenná pivnica a chliev. Základnú architektonickú dokumentáciu a sprievodnú správu objektov (obytného domu a pivnice) na pôvodnom mieste vypracovala A. Matejková v roku 1971. Stav obytného domu pred demontážou dokumentoval v roku 1987 M. Babjak. Cenné informácie o skutočnom stave usadlosti in situ poskytuje najmä výskum J. Vařeku na území obce Klokočov v roku 1966,⁶³ výskum D. Danekovej v roku 1967⁶⁴ a výskum J. Součka v roku 1967.⁶⁵

Obytný dom č. 438 z roku 1882 bol postavený v svahovitom teréne, prístupný z dvora, ktorý bol kvôli dobytku čiastočne ohradený. Predná časť objektu (smerom od južného dominantného štítu) stála na podmurovke z lomového kameňa, vysokej 20 – 50 cm,⁶⁶ zadnú časť zrubu podopierali len rohové kamene.⁶⁷ Kamenné podstienie pozdĺž južnej (štítovej) a jednej tretiny východnej (dvorovej) strany, široké 80 – 90 cm, bolo využívané na uskladnenie dreva. Podlahy v pitvore, komorách a v izbe tvorila hlinená mazanina. Konštrukcia zrubových stien bola postavená z dvojstranne kresaných guliačov, v uhle spájaných polovičným preplátovaním. Dverné a okenné stĺpiky boli kresané zo štvorhranov.⁶⁸ Výplň škár medzi jednotlivými trámami tvoril mach. Zvnútra boli steny v izbe omazané hlinou zmiešanou s plevami, zvonku ostali neomietnuté, no výrazne vyzdobené. Výzdobu štítovej a jednej tretiny dvorovej steny tvorili vápnom obielené vodorovné, na nárožiach zvislé pásy a husté rady veľkých bodiek.⁶⁹

Jednotlivé priestory objektu boli osvetľované oknami. Izbu osvetľovali dve okná

⁶¹ KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 334.

⁶² KIRIPOLSKÁ, A. – KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 16, s. 346.

⁶³ VAŘEKA, J. Poslední dům s polodělnou jizbou na moravskoslovenském pomezí. In *Národopisné aktuality*. Edit. J. Tomeš. Roč. VIII, č. 2, Strážnica : Ústav lidového umění ve Strážnici, 1971, s. 110.

⁶⁴ DANEKOVÁ, D. Výskum usadlosti z Klokočova č. 438 v roku 1969. In KANTÁR, J. *Ludová architektúra v oblasti západných Beskýd*. Archív SNM, pobočka Martin, inv. č. 83, príř. č. 18/1969.

⁶⁵ SOUČEK, J. *Záchranný výskum v oblasti Kysúc a Hornej Oravy*. Archív SNM, pobočka Martin, č. 55/1967.

⁶⁶ MATEJKOVÁ, A. *Architektonicko-etnografická dokumentácia obytného domu z Klokočova – osada Hlavice, č. 438*. Archív SNM, pobočka Martin, fond MSD, č. 10/1971.

⁶⁷ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 110.

⁶⁸ MATEJKOVÁ, A. Cit. 66.

⁶⁹ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 111.

Obr. 2, 3. Obytný dom č. 438 na pôvodnom mieste, čelný a bočný pohľad, Klokočov. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 23 729, neg. č. 29 579. Foto A. Polonec, 1964

Pic. 2, 3. House no. 438 in its original location, frontal and rear view, Klokočov. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 23 729, neg. no. 29 579. Photograph by A. Polonec, 1964

z južnej štítovej strany s rozmermi 50 x 57 cm a jedno okno z východnej strany s rozmermi 52 x 62 cm. Bočná pozdĺžna komora mala z južnej strany jedno okno s rozmermi 38 x 43 cm. V zadnej komore bolo vybudované len malé štrbinové okienko zo západnej strany. Všetky okná (s výnimkou štrbinového) boli jednokridlové, štvortabličkové, tvorené stĺpikovou konštrukciou s vonkajším a stredným obložením. Vstupné dvere, ako aj dvere do ostatných priestorov v dome (okrem dvier z pitvora do izby), boli zbité z dosiek, spojených zvlakmi s krajným stĺpikom, pohybujúcim sa v jamke. Dvere z pitvora do izby boli z dvoch stĺpikov spojených zvlakmi, na ktoré boli pribité dosky.

Stropné konštrukcie boli vo všetkých priestoroch trámové, s drevenými záklopmi, s doskami kladenými na zraz. Doskové steny nad priečnymi stenami domu rozdeľovali povalový priestor na tri časti. Výstup na povalu bol riešený pomocou schodnicových schodov umiestnených v pitvore, situovaných napravo od vstupných dverí. Krov tvorili krokvy z mäkkého dreva kruhového prierezu, spájané vo vrchole na ostrih, osadené v dolnej časti do podkrokovnice, lícujucej so zrubom. Na krokvy boli pribité krokvičky, ktoré boli pri odkvape na odkvapovej väznici, uloženej na vyčnievajúcich trámoch stien.⁷⁰ Krov tvoril nosnú konštrukciu šindľovej sedlovej strechy s dvoma štítmí s polkružím, na vrchole ukončenými profilovanými háľkovými stĺpikmi. Oba štíty boli ukončené ostreším. Južné štítové priečelie bolo asymetrické kvôli predĺženej streche, ktorá na západnej strane prekrývala bočnú pozdĺžnu komoru, čím sa v sedle strechy vytvorilo mierne podlomenie. Južný, dominantný štít s dvoma výzorníkmi poloblúkovitého tvaru a ostreším tvoreným 4 radmi šindľa, bol zdobený bohatšie ako severný štít. Tvorili ho dosky so zvislými lištami a krátke, stupňovito kladené lišty v jeho dolnej polovici, ktorú od hornej časti oddeľovala horizontálna, poloblúkovito vyrezávaná rímsa. V hornej polovici štít ešte spevňovala druhá vodorovná podobne profilovaná rímsa, pod ktorou sa nachádzalo vročenie 1882.⁷¹ Takéto výrazné členenie štítu s dvojitou arkadúrou možno považovať za vyvrcholenie výzdoby drevenej ľudovej architektúry na Kysuciach. Do ľudovej architektúry Kysúc preniká až s rozvojom vodných píl na rieke Kysuca a Bystrica, ktoré umožňovali obyvateľom zaobstarat' si jemnejšie rezané dosky a lišty.⁷²

Ďalším architektonickým prvkom objektu č. 438 bolo vytvorenie prístrešku, nazývaného „počeh, podšen, potčen“ alebo „počiňa“. Tvorila ho presahujúca strecha, podopretá tromi stĺpikmi, nachádzajúca sa približne v dvoch tretinách východnej strany domu, smerom od okna izby. Čiastočne zastrešený priestor bol vytvorený aj pozdĺž západnej strany, smerom od vystupujúcej bočnej pozdĺžnej komôrky. Prístrešky sa zvykli čiastočne alebo úplne prekrývať dreveným debnením alebo stenami stĺpikovej konštrukcie. V prípade skúmaného objektu je na základe fotodokumentácie doložené, že v roku 1965 bol priestor prístrešku z východnej strany pred zadnou komorou čiastočne uzavretý stenou stĺpikovej konštrukcie, ktorá siahala takmer po výšku predĺženej strechy.⁷³ Zo západnej strany ho uzatvárala neskôr zrútená jednoduchá dosková stena, ktorá smerovala od vystupujúcej bočnej komory.⁷⁴ Táto stavebná zmena bola do roku 1966, na základe výskumu J. Součka a výpovede posledného majiteľa objektu Baltazára Šipulu, jediným známym konštrukč-

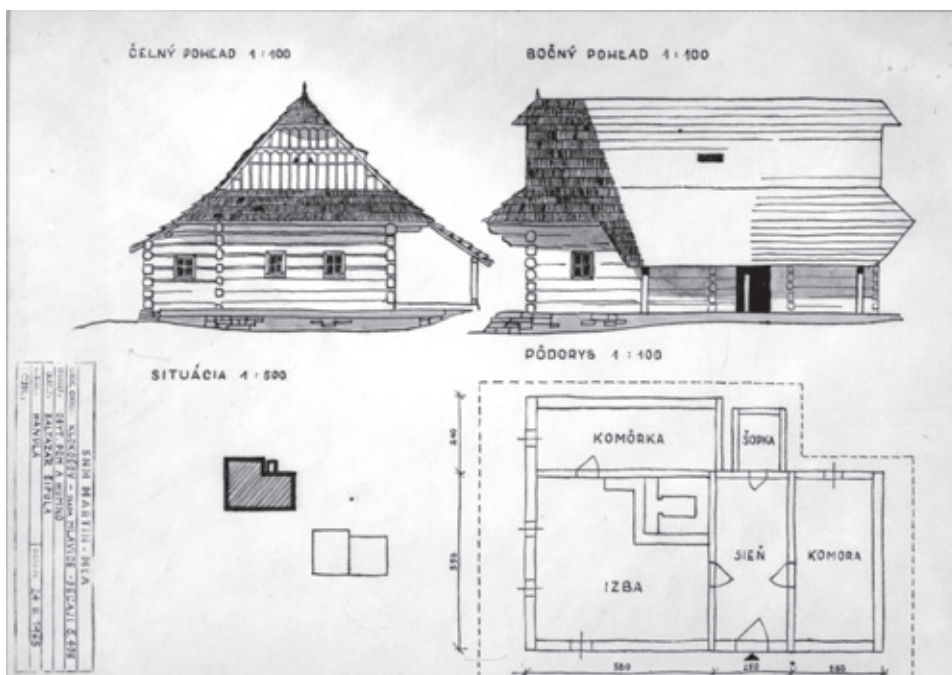
⁷⁰ MATEJKOVÁ, A. Cit. 66.

⁷¹ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 111-113.

⁷² Pozri tiež BEDNÁRIK, R. Cit. 50, s. 52-56.

⁷³ Fotografia obytného domu z Klokočova č. 438. Foto J. Boďa, 1965. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 29 579.

⁷⁴ Fotografia obytného domu z Klokočova, č. 438. Foto P. Hanula, 1965. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 29 560.

Obr. 4. Technická dokumentácia obytného domu č. 438 z Klokočova na pôvodnom mieste. Kreslil J. Hanula. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 28 572. Foto J. Dérer, 1965
 Pic. 4. Technical documentation of house no. 438 from Klokočov in its original location. Drawn by J. Hanula. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 28 572. Photograph by J. Dérer, 1965

ným zásahom do objektu.⁷⁵ „Podšeň“ v obytnom dome č. 438 predstavuje jej prvý vývo-
 jový stupeň, kedy dochádzalo iba k zastrešeniu frekventovaného priedomia.⁷⁶ Ide o staršiu
 stavebnú tradíciu, ktorá sa objavuje oveľa skôr, ako je obdobie vzniku skúmaného objek-
 tu.⁷⁷ K úplnému uzavretiu, alebo dokonca k premene tohto priestoru na ďalšie obytné
 priestory, dochádza až v 20. storočí.

Dispozične objekt pozostával z izby (28,60 m²), pitvora (v Klokočove nazývanom
 „šeň“) s rozlohou 11,60 m², zadnej komory (13,15 m²), bočnej pozdĺžnej komory
 (11,55 m²) a chlieva (2,21 m²).⁷⁸ Z pitvora sa napravo vchádzalo do zadnej komory, naľavo
 do izby. Cez priechodný pitvor sa vchádzalo do chlieva, ktorý je situovaný v bezprostred-
 nej blízkosti domu, hneď vedľa vystupujúcej bočnej pozdĺžnej komory. Malý zrubový
 chliev mal podlahu z mostín a drevený strop s jednoduchým záklopom. Architektonická
 dokumentácia obytného domu pred demontážou dokladá, že chliev bol v období rokov
 1971 – 1978 prestavaný a otočený. Jeho situovanie v bezprostrednej blízkosti domu bolo

⁷⁵ SOUČEK, J. Cit. 65, s. 9

⁷⁶ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 111-117.

⁷⁷ L. Niederle uvádza, že je pravdepodobné, že vysunutie strechy a jej opretie na stĺpy bolo už starým archi-
 tektonickým motívom slovanského domu, predovšetkým pri domoch majetnejších obyvateľov. Vytvorením tohto
 zastrešeného priestoru sa mohli práce, ktoré potrebovali viac svetla, presunúť pred prah domu. Pozri tiež BED-
 NÁRIK, R. Cit. 50, s. 57. NIEDERLE, L. Život starých Slovanů. Praha : Buesík & Kohout, 1913, s. 794-797.

⁷⁸ MATEJKOVÁ, A. Cit. 66.

zachované, no vstupovalo sa doň zvonku, dverami umiestnenými na severnej strane oproti pivnici.⁷⁹

V izbe obytného domu č. 438, z pohľadu od dverí, sa na pravej stene vzadu nachádzal vchod do bočnej komory. Pozdĺž západnej a južnej steny sa nachádzali pevné lavice a priečne, necelý jeden meter od stropu boli v dvoch pároch osadené poliene: jeden z párov približne v polovici izby, pred oknom dvorovej steny, druhý pár nad vstupom z pitvora, ktorý čiastočne podopieral šikmý dymník kúreniska. Vykurovanie izby zabezpečovalo kúrenisko umiestnené v pravom rohu izby, ktoré pozostávalo z pece s otvoreným ohniskom a lapačom dymu so šikmým odvodom do podstrešného priestoru. Kamenná pec predstavovala mohutné kvádrové teleso omazané hlinou a obielené vápnom. Obdĺžnikový otvor do pece, vo vrchnej časti sedlovito zalomený, bol na južnej strane kúreniska, oproti štítovej stene domu. Približne pol metra od pece, necelých 50 centimetrov nad zemou, pozdĺž obidvoch vonkajších strán pece, bol hrubý drevený rám, zapustený do stien domu. V uhle bol podopretý dreveným stĺpikom, ktorý stál na plochom kameni.⁸⁰ Priestor medzi dreveným rámom a pecou vyplňali malé trámy obhodené 20 cm hrubou vrstvou hlíny s prímiesou ílu a pliev, nazývanou „celina“.⁸¹ Tento hlinený základ tvoril dno pece a plochu ohniska. Pred čeľuťami bola hrubšia drevená doska, na ktorú priečne nadväzovala lavica umiestnená pozdĺž bočnej strany pece („zapečka“) a tiež pozdĺž deliacej steny medzi izbou a bočnou komorou, ktorá siaha od pece až ku dverám do bočnej komory. Naľavo od čeľuští sa nachádzal výklenok („sopúch“), ktorý slúžil na ukladanie zápaliek, v dlhšej strane pece, vpravo od dverí, bol výklenok na ohrievanie vody.

Necelý meter nad ohniskom, zadnou hranou opretý o horný okraj pece, stál kónický komín, zachytávajúci dym z ohniska aj pece. Na vrchnú zadnú stranu komína bol konštrukčne napojený dymník v podobe pletenej šikmej „rúry“, ktorá odvádzala dym do podstrešného priestoru nad pitvorom. Lapač dymu tvorili štyri stĺpiky, medzi ktorými boli výplne z plochých kameňov nazývané „skřížalky“. Z vonkajšej strany prekryvala kamene vrstva hlíny obielená vápnom. Podobne bol z vonkajšej strany upravený aj dymník, ktorého vyústenie na povahu umožňoval otvor obložený plochými kameňmi. Dym unikal z podstrešného priestoru škárami a otvorom vo východnom sedle strechy. Na povale sa nad vyústením dymníka zvyklo na hambáľkoch údievať mäso. Nad pecou boli zavesené žrdky, ktoré slúžili napríklad na sušenie odevu.

Okrem vykurovania miestnosti slúžila pec aj na varenie. Varilo sa vo vysokých železných hrncoch a v trojžokových „rendlíkoch“ na okraji pece. Na otvorenom ohnisku, kde sa zakladal oheň, sa jedlo iba dovárало. Takýto spôsob varenia bol charakteristický pre celú oblasť moravskoslovenského pomedzia. Izbu v objekte z Klokočova č. 438 môžeme označiť za polodymnú. Pri zapalovaní ohňa a pri silnom vetre sa dym rozptyľoval po miestnosti aj napriek vybudovanému lapaču dymu, čo spôsobovalo mierne stmavnutie vnútorných obielených stien domu. Otvorenému kúrenisku bola prispôbená aj konštrukcia prevýšených zrubových stien (tvorených 10 trámami), ktoré v izbe dosahovali výšku

⁷⁹ BABJAK, M. *Architektonicko-etnografická dokumentácia usadlosti z Klokočova – osada Hlavice č. 438 pred demontážou objektu*. Archív SNM, pobočka Martin, fond MSD, 1978, č. so-V/03.

⁸⁰ VÁŘEKA, J. Cit. 63, s. 116.

⁸¹ „Celina“ sa používala pri stavbe kamennej pece aj ako spojivo medzi jednotlivými kameňmi. Jej vhodné spracovanie a priľnavosť sa skúšali tak, že sa kúsok „celiny“ hodil o strop a pokiaľ sa prilepila, tak bola vhodná na použitie. Informácie pochádzajú z osobných poznámok P. Hanulu počas výskumu s J. Janušom v obci Klokočov v roku 1973. Informácie získal od posledného majiteľa skúmaného objektu Baltazára Šipulu. Pozri tiež HANULA, P. *Ludová architektúra VIII : Osobné poznámky z terénneho výskumu s J. Janušom v obci Klokočov v roku 1973*. Archív SNM, pobočka Martin, bez inv. č.

Obr. 5, 6. Vykurovacie zariadenie v obytnom dome č. 438 na pôvodnom mieste. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 29 605, neg. č. 29 609. Foto J. Boďa, 1965

Pic. 5, 6. Heating system in house no. 438 in its original location. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 29 605, neg. no. 29 609. Photograph by J. Boďa, 1965

295 cm. Keďže sa na slovenskej strane Beskýd začali objavovať polodymné izby až koncom 19. storočia,⁸² objekt musel patriť medzi prvé objekty v obci, u ktorých sa objavil opisovaný typ kúreniska s lapačom dymu.

V Klokočove sa kúrenisko s otvoreným ohniskom, pecou a kónickým lapačom dymu neudržalo dlho. Dôkazom toho je trojdielny, štvorpriestorový dom s pristavanou druhou pozdĺžnou komorou č. 481 „U Fajakov“ z roku 1905, situovaný v Hlaviciach, neďaleko skúmaného objektu č. 438. V tomto objekte sa objavuje murovaný sporák s rúrou, ktorý bol okolo roku 1920 pristavaný k pôvodnému otvorenému kúrenisku s pecou a lapačom dymu. Pôvodné kúrenisko sa po prístavbe nového sporáka prestalo úplne používať. Vykurovanie miestnosti a varenie sa vykonávalo na „šporheli“, pieklo sa v rúre nazývanej „šiška“. Dym zo sporáka odvádzal dymník do pitvora, odkiaľ unikal do podstrešia a von. Pomerne krátku tradíciu využívania otvorených ohnísk s pecou a lapačom dymu v Klokočove potvrdzuje aj miestny farár, ktorý počas výskumu J. Vařeku v roku 1966 tvrdil, že sa v celej jeho kolatúre okolo roku 1936 používali otvorené ohniská s pecou iba v troch domoch. Jedným z nich bol aj skúmaný objekt č. 438, v ktorom sa pôvodné kúrenisko zachovalo počas celej existencie a užívania objektu. Väčšinou prístavbe pôvodného kúreniska na mladší vývojový stupeň bránil pokročilý vek a zlý zdravotný stav jeho posledných majiteľov. V prípade predmetného domu č. 438 boli obyvatelia objektu v čase Vařekovho výskumu fyzicky aj duševne zdraví, a prístavba by pre nich nepredstavovala žiadny problém, no počas svojho života si na takéto bývanie zvykli a plne vyhovovalo ich požiadavkám.⁸³ Podľa informácií od J. Langer, ktoré získal od poslednej majiteľky objektu Jozefíny Šipulovej počas svojho výskumu v obci Klokočov v 2. polovici 50. rokov 20. storočia a koncom zimy v roku 1971, sa neprístupilo k prístavbe kúreniska aj preto, že Jozefínin manžel Baltazár odmietal pokrmu varené na sporáku. Museli tak udržiavať ohnisko a pec, hoci sa za to pre ohováranie susedov hanbili.⁸⁴

Interiérové vybavenie polodymnej izby bolo účelné a zariadené iba najnutnejším nábytkom. V skúmanom objekte ho písomne dokladá v roku 1966 J. Vařeka a v roku 1967 J. Souček. Podľa slov Baltazára Šipulu išlo o pôvodné zariadenie izby. Napravo od dverí sa nachádzalo kúrenisko s lavicami, pred ktorým bolo zo strany čelustí naukladané drevo. Pod lavicou umiestnenou na deliacej stene medzi izbou a bočnou komorou, sa nachádzala menšia lavička s nohami z polguliačov. Na nej boli umiestnené hrnce, „rendlík“ a ďalšie drobné kuchynské náčinie.⁸⁵ Na ľavej strane od vstupných dverí bola v rohu, na stene medzi izbou a pitvorom, zavesená police, na ktorej boli hrnce, poháre a hrnčeky. Zboku police, bližšie k dverám, bol zavesený lyžičník. Pred policou pozdĺž východnej steny bola situovaná posteľ s vysokými čelami (jedno oblúkovito vyrezávané), široká 115 cm. Nad ňou prechádzala pozdĺžna žrdka na zavesenie detskej kolísky. Pri posteli stála stolička bez operadla s vysokými nohami.⁸⁶ Diagonálne oproti kúrenisku, pozdĺž východnej a južnej steny, boli pevné lavice. Na nich bola v rohu umiestnená maselnica. Pred lavicami stál stôl s pohyblivou doskou a šuplíkom. V rohu nad lavicami viseli na obidvoch stenách farbotlačové obrázky svätých. Na južnej stene, medzi dvoma oknami, bola na kline zavesená petrolejová lampa. Celkový obraz interiéru dopĺňal odev, ktorý visel na polieňach, žrdke nad posteľou a vešiaku umiestnenom naľavo od vstupných dverí.⁸⁷ V pitvore, vpravo od

⁸² VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 116-117.

⁸³ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 109-112.

⁸⁴ LANGER, J. Cit. 51.

⁸⁵ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 117.

⁸⁶ SOUČEK, J. Cit. 65, s. 10.

⁸⁷ VAŘEKA, J. Cit. 63, s. 117.

Obr. 7. Stodola s maštaľou patriaca k usadlosti č. 438 na pôvodnom mieste. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 29 587-002. Foto J. Boďa, 1965

Pic. 7. Barn with stable belonging to the house no. 438 in its original location. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 29 587-002. Photograph by J. Boďa, 1965

vstupných dverí, viedli schody na povalu a v pravom zadnom rohu bol žarnov. Nad žarnovom viselo na drevenom kolíku oblečenie.⁸⁸ V bočnej komore boli počas výskumu J. Vařeku v roku 1966 len klát na štiepanie dreva a lavica.⁸⁹ O rok neskôr J. Souček spomína, že bočná komora nebola zariadená, boli tam len sudy, v ktorých kvasila kapusta. Vo väčšej zadnej komore boli zásobnice na obilie a kamenný žarnov, ktorý tam bol pravdepodobne presunutý z pitvora, keď sa už prestal používať.⁹⁰

Súčasťou usadlosti z Klokočova č. 438 in situ boli okrem obytného domu aj ďalšie objekty. Oproti domu, vo vzdialenosti asi 15 metrov, stála pod jednou strechou stodola s maštaľou pre štyri kusy dobytky. Za domom bola do svahu zapustená kamenná pivnica, situovaná vstupnou časťou oproti severnej štítovej strane obytného domu. Vedľa nej sa nachádzal menší chliev s pultovou strechou pre ošípané.

Priestory zrubovej stodoly (záčín, holohumnica) a maštaľ boli radené v jednej osi, vedľa seba. Škáry medzi zrubmi maštale boli vyplnené machom. Strecha bola sedlová, pokrytá šindľom. Do stodoly sa vchádzalo spredu dvojkrídlovými vrátami. Hlavné krídlo malo výšku 2,80 m. Aby sa nemuseli otvárať celé vráta, umožňovalo vstup do stodoly aj menšie krídlo s výškou 1,10 m. Zozadu sa z holohumnice vychádzalo veľkými jednokrídlovými vrátami. Záčín bol od holohumnice oddelený zrubovou stenou, v ktorej bol ponechaný

⁸⁸ Fotografia pitvora obytného domu z Klokočova č. 438. Foto J. Boďa, 1963. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 29 582.

⁸⁹ VAREKA, J. Cit. 63, s. 117.

⁹⁰ SOUČEK, J. Cit. 65, s. 10.

Obr. 8. Stodola s maštaľou patriaca k usadlosti v osade Rybáre č. 32 na pôvodnom mieste. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 81 251. Foto J. Hyčko, 1972

Pic. 8. Barn with stable belonging to the farmstead in the hamlet of Rybáre, no. 32, in its original location. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 81 251. Photograph by J. Hyčko, 1972

veľký otvor nazývaný „okno, prielaz“ alebo „záčinok“. Vedľa stodoly bola umiestnená maštaľ, do ktorej sa vstupovalo samostatnými dverami v prednej stene objektu.⁹¹ Pre výstavbu usadlosti v MSD nebola vybratá a zameraná stodola z objektu č. 438, ale stodola s maštaľou z Klokočova, osady Rybáre č. 35.

Za obytným domom č. 438 bola postavená pivnica, zapustená do svahu, s klenutým stropom. Steny a strop boli postavené z lomového kameňa, spájaného hlinenou maltou. Krov tvorili krokvy z mäkkého dreva kruhového prierezu o priemere 10 cm, vo vrchole spájané na ostrih, pri odkvape ukotvené do odkvapovej väznice. Strecha bola sedlová s dvoma štítmi a doskovou prekladanou krytinou, ktorá bola pribitá na laty z dvojstranne kresanej žrdoviny. Povalový priestor pivnice bol prístupný cez dvere v zadnom štíte. Podlahu povalového priestoru a aj samotnej pivnice tvorila hlinená mazanina. Do pivnice sa vstupovalo zdvojenými dverami s rozmermi 68 x 128 cm, do povalového priestoru sa vchádzalo zvlakovými dverami s rozmermi 63 x 60 cm.⁹²

Stodola s maštaľou z osady Rybáre pri dome č. 35 – in situ

Ako už bolo uvedené, pre usadlosť z Klokočova v MSD bola zameraná stodola s maštaľou z osady Rybáre č. 35. Posledným majiteľom objektu bol František Janešík. Základnú architektonickú dokumentáciu a sprievodnú správu objektu na pôvodnom mieste vypracovala A. Matejková v roku 1972.

⁹¹ SOUČEK, J. Cit. 65, s. 11.

⁹² MATEJKOVÁ, A. *Architektonicko-etnografická dokumentácia pivnice pri obytnom dome z Klokočova – osada Hlavice č. 438*. Archív SNM, pobočka Martin, č. 10/1971.

Objekt tvoria priestory maštale (20,92 m²), holohumnice (17,50 m²) a záčinu (11,25 m²), ktoré boli v tomto slede radené v jednej osi vedľa seba. Stodola s maštalou boli postavené na členitom teréne, ktorý sa natoľko prehlboval, že časť maštale bola v rohoch podložená kameňmi do výšky 110 cm. Na rohových kameňoch bol položený prahový veniec, v uhloch spájaný preplátovaním. Prahový trám smeroval aj pozdĺž holohumnice. Záčin bol postavený ako samostatný zrub, ktorý bol spojený s holohumnicou a maštalou troma priebežnými vrchnými trámami. Podlahu v maštali tvorili mostiny, v záčine a holohumnici bola ubitá hlina. Konštrukcia stien objektu bola zrubová, v uhloch spájaná polovičným preplátovaním. Dverné stĺpiky boli z prikresaných guliačov. Škáry medzi zrubmi maštale boli upchaté machom. Strop nad maštalou tvorili polguliače s hrúbkou 15 cm, ktoré boli uložené na stropných trámoch. Strop nad stodolou pozostával z dosiek uložených vedľa seba. Povalový priestor nad maštalou a stodolou bol spoločný, používal sa na uskladnenie krmovín. Strecha bola sedlová s dvoma štípmi na kratších stranách objektu. Pokrytá bola šindľami s dĺžkou 60 cm, pribité na laty zo žrdoviny. Sústava krovu bola krokrová, krokvy boli osadené v podkrokevnici, námetky na odkvapovej väznici s priemerom 10 cm. Priestor holohumnice bol priechodný, uzavretý vrátami. Vpredu sa do nej vstupovalo dvojkrídlými vrátami, ktorých menšie krídlo umožňovalo vstup do stodoly aj bez nutnosti otvorenia celých vrát. Zo zadnej strany zabezpečovali priechodnosť priestoru veľké jednokrídlé vráta.⁹³

Obyvatelia usadlosti z Klokočova č. 438

Obytný dom z Klokočova č. 438 od svojho vzniku v roku 1882, až po prenesenie do MSD v roku 1978, obývala rímskokatolícka rodina Šipulovcov. Toto priezvisko je v Turzovke známe od konca 17. storočia, a v priebehu ďalších rokov počet jeho nositeľov narastal. Na konci 19. storočia ho nieslo sedem rodín⁹⁴ a v roku 1940 len v Hlaviciach obývali Šipulovci viac ako desať domov.⁹⁵ Prvú zmienku o rodinách s podobným priezviskom nachádzame v predurbárskom súpise, ktorý je súčasťou Tereziánskeho urbára. Podľa neho Juraj, Ján, Adam a Michal Šipulík⁹⁶ užíval každý z nich jednu štyridsaťosminu podielu pôdy. Tieto mená sú zapísané aj v Tereziánskom urbári, no jediným údajom, ktorý sa pri ich menách nachádza je ten, že musia ročne odpracovať na panskom 18 dní bez záprahu.⁹⁷

So zvyšujúcim sa počtom nositeľov toho istého priezviska, jednotlivé rodiny v obci sa zvykli rozlišovať prostredníctvom prídomkov alebo prímení. Vetva Šipulovcov, ktorá obývala predmetný dom, mala prídomok „za potokom“, rodina bývala v Hlaviciach na pláci s názvom Polkovci. Po zavedení číslovania domov a jeho značenia v matrikách od roku 1852 možno zistiť, že rodina Adama Šipulu (*1815 – †?) a Anny, rodenej Zajacovej (*1816 – †1893) bývala v dome s popisným číslom 835. Z ich 10 detí ovplyvnili bývanie v skúmanom objekte, po jeho postavení v roku 1882⁹⁸, len Ondrej (*1853 – †1896)

⁹³ MATEJKOVÁ, A. *Architektonicko-etnografická dokumentácia humna pri obytnom dome z Klokočova – osada Rybáre č. 35*. Archív SNM, pobočka Martin, č. 14/1972.

⁹⁴ MAJTÁN, M. *Slovník turzovských priezvisk*. In GAJDIČIAR, I. *Turzovské priezviská*. Turzovka : Spolok priateľov Turzovky, občianske združenie, 2011, s. 191.

⁹⁵ *Sčítanie obyvateľov z roku 1940 v obci Turzovka*. Slovenský národný archív v Bratislave, fascikel A, Turzovka – Hlavice, č. krabice 360, č. fólii 1 – 203.

⁹⁶ V tomto prípade nemožno s určitosťou povedať, či ide o priezvisko, z ktorého sa neskôr zmenou tvaru vytvorilo priezvisko Šipula, alebo o iné priezvisko.

⁹⁷ *Tereziánsky urbár obce Turzovka* [online]. [Cit. 2016-05-11.] Dostupné na: <<http://archives.hungaricana.hu/hu/urber/view/trencsen-turzovka/?document=1&pg=0&bbox=-2974%2C-4654%2C5634%2C341>> .

⁹⁸ Vychádzajúc z datovania na dominantnom prednom štíte domu.

Obr. 9. Posledný majiteľ domu Baltazár Šipula pred združenou hospodárskou stavbou usadlosti č. 438. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 50 616. Foto J. Souček, 1967

Pic. 9. The last owner of the house, Baltazár Šipula, in front of the farm buildings of farmstead no. 438. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 50 616. Photograph by J. Souček, 1967

Obr. 10. Jozefína Šipulová na prípecku v obytnom dome č. 438. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 70 004. Foto M. Jurina, 1970

Pic. 10. Jozefína Šipulová sitting by the stove in house no. 438. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 70 004. Photograph by M. Jurina, 1970

a Ján (*1836 – †?). Ostatné z detí buď zomreli mladé, alebo sa oženili a odišli bývať do iného domu ešte pred rokom 1882.

Skúmaný objekt stavali v roku 1882 údajne štyria náaturisti približne 2 mesiace.⁹⁹ Keďže dostal popisné číslo 835, pôvodný starý dom bol pravdepodobne zbúraný. Prvou obyvateľkou objektu bola Anna, rodená Zajacová (jej manžel Adam Šipula pravdepodobne zomrel pred postavením objektu). Spolu s ňou izbu obývala rodina jej syna Jána, ktorý si v roku 1858 zobral Máriu, rodenú Kianicovú (*1840 – †?). Spolu mali 10 detí: Ignáca (*1861 – †1887), Pavla (*1864 – †1919), Jána (*1866 – †1866), Jána (*1867 – †1931), Margarétu (*1870 – †1870), Zuzanu (*1871 – †1941), Magdalénu (*1874 – †1945), Katarínu (*1877 – †1940) a Valentína (*1880 – †?). Syn Ignác si v roku 1885 zobral Barboru, rodenú Polkovú (*1866 – †?), s ktorou zostal bývať v skúmanom objekte. V roku 1887 sa im narodila dcéra Katarína (*1887 – †?). Po smrti Ignáca si Barboru v roku 1891 zobral jeho brat Pavol. Narodili sa im štyri deti: Štefan (*1892 – †?), Žofia (*1896 – †?), Adam (*1899 – †?) a Pavol (*1903 – †?). O Adamovi a Pavlovi sa nám nepodarilo zistiť ďalšie informácie. Žofia si v roku 1914 zobrala Jozefa Polku a odišla bývať do domu č. 833, Štefan si v roku 1919 zobral Katarínu Polkovú a opustil skúmaný dom.

Ďalšie deti Jána Šipulu a Márie Kianicovej buď zomreli v mladom veku alebo opustili skúmaný objekt. Zuzana sa v roku 1899 vydala za Ignáca Polku a odišla bývať do domu č. 833, Katarína sa vydala za Jozefa Cisáríka a Valentín sa oženil v roku 1903 s Máriou Šipulovou, s ktorou býval mimo predmetného objektu. O Magdaléne sa nám nepodarilo zistiť ďalšie informácie, no v roku 1930 už v dome nebývala.¹⁰⁰

Okrem rodiny Jána Šipulu býval v dome aj jeho mladší brat, Ondrej (*1853 – †1896), ktorý po vzniku skúmaného objektu obýval so svojou rodinou pravdepodobne veľkú komoru vedľa pitvora. Ondrej si v roku 1876 zobral Máriu, rodenú Polkovú (*1855 – †?).¹⁰¹ Narodilo sa im 9 detí: Juraj (*1875 – †1895), Štefan (*1877 – †?), Baltazár (*1880 – †1917), Zuzana (*1882 – †1882), Pavol (*1884 – †1884), Jozef (*1885 – †?), Veronika (*1889 – †?), Žofia (*1882 – †1905) a Katarína (*1896 – †?). Na základe poznámky farára v cirkevnej matrike v Turzovke Štefan opustil Klokočov a odišiel do Bratislavy, Veronika si v roku 1909 zobrala Jakuba Horčíčáka – Flintíka a odišla bývať do domu č. 903, Katarína si v roku 1914 zobrala Matúša Tuhovčáka, č. d. 805, u ktorého bývala už aj pred svadbou. O Jozefovi sa nám nepodarilo získať ďalšie informácie, no v roku 1913 ešte býval v predmetnom dome.¹⁰² Baltazár sa v roku 1904 oženil a zostal bývať v dome so svojou ženou Veronikou, rodenou Tuhovčákovou (*1879 – †1944), s ktorou mal 7 detí, no len 3 z nich sa dožili vyššieho veku: Baltazár (*1906 – †1977), Veronika (*1910 – †2001) a Terézia (*1913 – †1987). Veronika opustila dom v roku 1927, keď sa vydala za Adama Šipulu, ku ktorému išla bývať do domu č. 1390. Terézia obývala určité obdobie obytnú komoru v dome aj so svojím manželom Pavlom Polkom (*1905 – †?), za ktorého sa vydala v roku 1933. Skúmaný objekt opustili v štyridsiatych rokoch, keď Polkovci postavili dom.¹⁰³ Posledným obyvateľom domu bol Baltazár Šipula (*1906 – †1977), syn Baltazára

⁹⁹ HANULA, P. *Ludová architektúra VIII : Osobné poznámky z terénneho výskumu s J. Janušom v obci Klokočov v roku 1973*. Archív SNM, pobočka Martin, bez inv. č.

¹⁰⁰ *Sčítanie obyvateľov z roku 1930 v obci Turzovka*. Slovenský národný archív v Bratislave, fascikel A Turzovka – Hlavice, č. krabice 135, č. háčku 106 – Šipula.

¹⁰¹ Mária opustila skúmaný objekt v roku 1903, keď sa po smrti svojho manžela druhýkrát vydala za Jána Tuhovčáka, ku ktorému odišla aj bývať.

¹⁰² *Domový zoznam obce Turzovka z roku 1913*. Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Čadca, 1913, č. d. 1387 – Šipula.

¹⁰³ Informátor Milan Polka, nar. 1938, Klokočov.

a Veroniky, rodenej Tuhovčákovej. Baltazár si v roku 1929 zobral vdovu po Ondrejovi Tuhovčákovi Jozefínu, rodenú Dodekovú (*1900 – †1977), s ktorou nemal žiadne deti. Po ich sobáši obývali dom aj Jozefínine deti z prvého manželstva: Anna (*1921 – †?) a Pavol (*1924 – †1944). Podľa výpovede informátora Anna a Pavol nechceli bývať v skúmanom dome,¹⁰⁴ a preto, keď boli starší, niekedy po roku 1930¹⁰⁵ odišli bývať pravdepodobne do domu Jozefíniného prvého manžela. Sčítanie obyvateľov z roku 1940 potvrdzuje, že Anna a Pavol bývali v danom období v dome č. 1366, ktorý obývala rodina Tuhovčákov. Baltazár a Jozefína Šipulovci bývali v roku 1940 s nimi a tiež trvalo obývali dom č. 1366. Skúmaný objekt v tomto roku mal číslo 1387 a obývala ho matka Baltazára Šipulu Veronika spolu s Baltazárovou sestrou Teréziou, jej manželom Pavlom Polkom a ich deťmi Veronikou (*1935 – †?) a Jozefom (*1940 – †?).¹⁰⁶ Jozefína a Baltazár sa presťahovali naspäť do skúmaného objektu niekedy po roku 1940, pravdepodobne po sobáši Jozefíninej dcéry Anny v roku 1940 a smrti jej syna Pavla v roku 1944. Po smrti Baltazárovej matky v roku 1944 a odchode jeho sestry Veroniky s manželom Pavlom Polkom a ich deťmi v 40. rokoch 20. storočia bývali Baltazár a Jozefína v skúmanom objekte sami až do svojej smrti v roku 1977.¹⁰⁷

O živote rodiny Šipulovcov, ktorá obývala skúmaný dom, sa v súčasnosti nedá zistiť veľa informácií. Obyvatelia obce Klokočov si pamätajú už len posledného majiteľa objektu Baltazára, ktorý pochádzal z maloroľníckej rodiny. Spolu so svojou ženou Jozefínou sa živili poľnohospodárstvom, v roku 1966 patrili k usadlosti 2 ha pôdy.¹⁰⁸ Chovali 2 kozy, ošípané, jednu kravu a hydinu (sliepky a husi), v menšej miere sa venovali aj včelárstvu. Baltazár okolo roku 1930 sezónne odchádzal za prácou do Čiech, kde pracoval ako lesný robotník.¹⁰⁹ Doma si privyrábal strúhaním šindľov a výrobou drevených lampášov. V obci bol považovaný za vážneho, silného a zručného človeka.¹¹⁰ Údajne vedel naklepať kosu lepšie ako ktokoľvek z Hlavíc, no trápil ho problém so zrakom a rana na nohe, ktorá sa mu dlhé roky nehojila. Bol spokojný s tým, čo mal, no nerád sa prispôboval novým veciam, bol proti zavádzaniu elektrifikácie v obci.¹¹¹ Jozefínu vídávali obyvatelia nosiť vlniak aj v letnom období, podľa ktorého sa stala ľahko rozpoznateľná aj z veľkej diaľky. V lete chodievala zbierať čučoriedky do lesa.¹¹² Odkedy bývali Jozefína a Baltazár vo veľkom dome sami, chodievali ich pomerne často navštevovať susedia, v zimnom období sa deti rady vyhrievali na peci a dospelí si krátili čas hraním kariet, prevažne mariáša a veľkého a malého dudáka.¹¹³

¹⁰⁴ Informátor Ing. Štefan Mudrík, 1960, Čadca.

¹⁰⁵ *Sčítanie obyvateľov z roku 1930 v obci Turzovka*. Cit. 100.

¹⁰⁶ *Sčítanie obyvateľov z roku 1940 v obci Turzovka*. Cit. 95.

¹⁰⁷ Genealogické údaje o rodine Šipulovcov boli čerpané z matrik obce Turzovka, do roku 1896 [online]. [Cit. 2016-05-09.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GRQV-SHF7?owc=9P32-2NL%3A107654301%2C130141601%2C130616401%3Fcc%3D1554443&wc=9P3G-W3D%3A107654301%2C130141601%2C130616401%2C130650301%3Fcc%3D1554443&cc=1554443>>. Ďalej z matrik obce Turzovka od roku 1896 do roku 1906 uložené v Štátnom archíve v Žiline so sídlom v Bytči – pracovisko Čadca, a z cirkevných matrik obce Turzovka uložených na farskom úrade v Turzovke. Pri zisťovaní údajov boli mimoriadne nápomocní Ing. Štefan Mudrík z Čadce a Miroslav Baranek z Turzovky.

¹⁰⁸ VÁREKA, J. Cit. 63, s. 112.

¹⁰⁹ *Sčítanie obyvateľov z roku 1930 v obci Turzovka*. Cit. 100.

¹¹⁰ Informátori Jozef Polka, nar. 1959, Klokočov a Veronika Polková, rod. Gašková, nar. 1931, Klokočov.

¹¹¹ Informátor Milan Polka, nar. 1938, Klokočov.

¹¹² Informátori Jozef Polka, nar. 1959, Klokočov a Veronika Polková, rod. Gašková, nar. 1931, Klokočov.

¹¹³ Informátori Jozef Polka, nar. 1959, Klokočov a Milan Polka, nar. 1938, Klokočov.

Obr. 11. Výstavba usadlosti z Klokočova v Múzeu slovenskej dediny. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 140 865. Foto M. Babjak, 1987

Pic. 11. Construction of the farmstead from Klokočov in the Museum of the Slovak Village. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 140 865. Photograph by M. Babjak, 1987

Plánovaná stavebná realizácia usadlosti z Klokočova v Múzeu slovenskej dediny

V MSD mali usadlosť z Klokočova tvoriť tri objekty. Obytný dom z osady Hlavice č. 438 bol v roku 1978 demontovaný a prevezený do MSD, kde mal byť postavený ako originál. Objekty – pivnica z osady Hlavice č. 438 a stodola s maštalou z osady Rybáre č. 35, mali dotvárať usadlosť ako úplné vedecké kópie. Pre výstavbu usadlosti v MSD vypracoval v rokoch 1985 – 1986 Projektový ústav kultúry v Bratislave jednostupňový projekt, ktorého podkladom boli architektonicko-etnografické dokumentácie objektov in situ. Jednostupňový projekt obsahoval oproti pôvodnému stavu výrazné konštrukčné zmeny, mnohé z nich obsahovali už aj v architektonické výkresy A. Matejkovej v roku 1971.

Pri obytnom dome nastali zmeny vo vybudovaní podmurovky, ktorá mala vzhľadom na profiláciu terénu dosahovať v najvyšších miestach 78 cm. Už vo výkresoch A. Matejkovej bolo zakreslené vybudovanie podsiene („počene“), ktoré sa malo tiahnuť takmer od okna izby vstupnej časti domu pozdĺž celej steny (sčasti aj za ňu), a tiež pozdĺž zadnej štítovej strany domu. Podsieň mala byť po celej dĺžke čiastočne uzavretá stenami stĺpikovej konštrukcie. Tie mali byť postavené vo vzdialenosti 220 cm od dvorovej steny domu a 170 cm od zadnej štítovej steny domu. Oproti pôvodnému stavu sa mal zmeniť aj počet radov šindľa na prístrešku a to z pôvodných 7 radov na 4. Strecha prístrešku sa mala tiahnuť aj pozdĺž zadnej štítovej strany, ostrešie tohto štítu by tak tvorilo z pôvodných 4 až 8 radov šindľa. Strechu prístrešku mali zo vstupnej strany podopierať 3 drevené kresané stĺpiky, zo zadnej štítovej strany 4 stĺpiky. Medzi jednotlivými stĺpikmi mali byť horizontálne zasadené dosky, ktoré vytvárali steny prístrešku, v rohu ich mal spájať ďalší stĺpik. Ďalšou zmenou v jednostupňovom projekte je aj absencia dymového otvoru vo východnom sedle strechy.¹¹⁴

¹¹⁴ ALMÁSSYOVÁ – MICHALČÍKOVÁ. *Klokočov č. 438 usadlosť, obytný dom : Jednostupňový projekt*. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Archív SNM, pobočka Martin, 1985 – 1986, č. SO-V/3.1.

V prípade kópie stodoly s maštaľou pod jednou strechou z osady Rybáre č. 35 sa v projekte navrhovalo, aby sa v MSD zachovalo situovanie objektu také, aké bolo vo vzťahu k obytnému domu č. 35, čiže priečne, vedľa zadnej štítovej strany domu. Objekt mal byť ale otočený o 180° a pôdorysne členený na priestor záčinu, holohumnice a maštale, ktoré mali byť v tomto poradí radené vedľa seba.¹¹⁵ Toto priestorové členenie by zodpovedalo stodole s maštaľou, ktorá patrila k obytnému domu z Hlavíc č. 438. Okrem zmeny situovania a vybudovaniu vyššej podmurovky v priestore záčinu, neboli na objekte navrhované žiadne stavebné zmeny.

Kamenná pivnica mala byť v MSD postavená tak, ako bola zdokumentovaná v architektonicko-etnografickej dokumentácii, len so zmenou situovania. Stáť mala dlhšou stranou pozdĺžne so zadnou štítovou stranou obytného domu s vchodom umiestneným na opačnú stranu, ako je vstup do obytného domu.¹¹⁶

Súčasný stav usadlosti z Klokočova v Múzeu slovenskej dediny

Do výstavby usadlosti z Klokočova v MSD boli premietnuté všetky navrhované konštrukčné zmeny na objektoch. Stavebná realizácia prebiehala od januára 1987 do augusta 1988, vykonávalo ju JRD „Radošinka“ z Veľkých Ripňan za celkovú sumu 1 594 530 Kčs. Objekty sú v MSD postavené na začiatku expozičného celku Kysuce-Podjavorníky, vedľa stodoly z Poviny. Osadenie objektov v expozičnom celku ovplyvnila široká spevnená komunikácia a bývalá konzervátorská plechová hala, ktorá do istej miery skresľuje rekonštrukciu usadlosti z Klokočova, ktorú tvorí obytný dom situovaný dominantnou štítovou stranou takmer kolmo na os komunikácie, vedľa neho stojí rovnobežne so zadnou štítovou stranou kamenná pivnica. Objekt stodoly s maštaľou sa nachádza za pivnicou, posunutý viac smerom ku komunikácii, s vchodom smerujúcim k zadnému štítu domu.

Na transferovanom obytnom dome sa pri výstavbe v MSD sa muselo kvôli poškodeniu nahradiť niekoľko konštrukčných prvkov novým materiálom, v takomto prípade nehovoríme o origináli, ale o čiastočnej vedeckej kópii.¹¹⁷ Okrem uvedených konštrukčných zmien v jednostupňovom projekte došlo pri realizácii stavby k viacerým odchýlkam od pôvodného stavu objektu a tiež jednostupňového projektu. V roku 1990 vypracoval M. Kiripolský materiál, v ktorom hodnotí stav objektov v regióne Kysuce-Podjavorníky a ich stavebné disproporcie, ktoré pretrvali až do súčasnosti. Medzi ne patrí nedodržanie prierezu väznicového trámu. Pôvodne to mala byť guľatina, no v MSD je použitý predimenzovaný hranol. Na krytom podstení v odkvapovej časti sú námetky nesúce strechu podstenia osadené vo výške 220 cm, pôvodne a v jednostupňovom projekte mali byť vo výške 135 cm + 10 cm. Touto disproporciou nedosadli námetky na väznicový trám, a tým sa strecha v mieste prístrešku prelomila.¹¹⁸ Steny krytého prístrešku sú neadekvátne vytvorené troma vysokými hrubými doskami priečne zasadenými do stĺpikov. Stĺpiky sú zasadené do spodného hranolu, ktorý stojí na podmurovke, dosahujúcej v priestore za zadným

¹¹⁵ ALMÁSSYOVÁ – MICHALČÍKOVÁ. *Klokočov č. 438 usadlosť, humno : Jednostupňový projekt*. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Archív SNM, pobočka Martin, 1985 – 1986, č. SO-V/3.2.

¹¹⁶ ALMÁSSYOVÁ – MICHALČÍKOVÁ. *Klokočov č. 438 usadlosť, pivnica : Jednostupňový projekt*. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Archív SNM, pobočka Martin, 1985 – 1986, č. SO-V/3.3.

¹¹⁷ Pozri tiež LANGER, J. (Edit.). *Národopisná muzea v prírode : Teoretická a metodická východiska k realizácii*. Rožnov pod Radhoštěm : Valašské muzeum v prírode, 1981, s. 18-19.

¹¹⁸ KIRIPOLSKÝ, M. *Múzeum slovenskej dediny – skupina objektov V. stavby – vyhodnotenie situácie súčasného stavu*. Archív SNM, pobočka Martin, fond MSD, 1990, bez inv. č., s. 3.

štítom výšku až 120 cm. V jednostupňovom projekte bolo navrhované vytvorenie stien prístrešku stĺpikovou konštrukciou, ktorú bude tvoriť 9 – 11 menších pričných dosiek. Zmena nastala aj v počte radov šindľov – ostrešie predného dominantného štítu má 3 rady šindľov (in situ a v jednostupňovom projekte 4), strechu prístrešku tvoria 3 rady šindľov (in situ 7, v jednostupňovom projekte 4) a ostrešie zadného štítu má 6 radov šindľov (in situ pravdepodobne 4, v jednostupňovom projekte 8). Výrazným nedostatkom je aj absencia vročenia na dominantnom štíte obytného domu.

V súčasnosti objekt nie je interiérový zariadený, v izbe chýbajú pevné lavice a kúrenisko, z ktorého je postavené len torzo. V roku 1990 vypracoval J. Čukan a S. Horváth odborný posudok k súčasnému stavu ešte neukončenej chlebovej pece v obytnom dome z Klokočova. V ňom uvádzajú nedostatky pri realizácii kúreniska spojené s použitím nevhodného stavebného materiálu (betón s lomovým kameňom) a nedodržaním dĺžky nosnej časti ohniska (namiesto 60 cm len 17,5 cm). Takúto realizáciu kúreniska považujú za „hybrid neadekvátny materiál a technologicky, ale aj konštrukčne – tvarom, ktorý v MSD nesmie byť“.¹¹⁹

Viacere konštrukčné nepresnosti oproti jednostupňovému projektu vznikli v MSD aj pri stavbe kópie objektu stodoly s maštaľou. Vstup do holohumnice je nefunkčný v dôsledku nedodržanej výšky vrát (oproti jednostupňovému projektu sú nižšie o cca 10 cm) a 63 cm vysokej podmurovky, ktorá bráni vstupu do holohumnice vozom. Ďalšie disproporcie vznikli na štítovej strane, kde chýba otvor na kydanie hnoja. Vráta do holohumnice sú vytvorené neadekvátnymi doskami a rozdielny je aj spôsob ich kladenia. Podlahu holohumnice a záčinu tvoria cementové potery namiesto hlinenej dlážky. Otvor z holohumnice do záčinu je o cca 30 cm nižší ako v jednostupňovom projekte.¹²⁰

Posledným objektom usadlosti z Klokočova v MSD je kópia kamennej pivnice, ktorá je postavená bez výraznejších odchýlok od jednostupňového projektu.

Návrh stavebných úprav a expozičného zariadenia usadlosti z Klokočova

Vzhľadom na všetky uvedené odchýlky od pôvodného stavu objektov, ktoré neboli do súčasnosti opravené a nachádzajú sa vo vyššie opisovanom stave, by bolo vhodné, aby expozičnému zariadeniu obytného domu č. 438 v MSD predchádzali interiérové a exteriérové stavebné úpravy. Rekonštrukcia usadlosti z Klokočova v MSD je pri súčasnej stavebnej realizácii pre návštevníkov skresľujúca a nepresná. Čiastočne uzavretým prístreškom na obytnom dome v spojení s osadením ostatných objektov usadlosti vznikol z hľadiska zástavby nevhodný a nezmyselný variant, ktorý sa v obci nevyskytoval. V rámci exteriérových úprav navrhujeme odstrániť nevhodne realizované doskové debnenie z rámu zadnej štítovej strany a z prednej dvorovej časti, ktoré vytvára jej čiastočné uzavretie. Stĺpová konštrukcia nesúca strešné nadkrytie bude ponechaná. Tým sa objekt priblíži k stavu na pôvodnom mieste, kedy prístrešok gazdovi umožňoval pri daždi pracovať s drevom a robiť iné „dvorové“ práce, v zime zase suchý prístup k dverám. Odstránením doskového debnenia bude z hľadiska komunikácie umožnený prístup k ostatným objektom usadlosti bez neprirodzeného obchádzania krytého prístrešku, ktorý obmedzoval vstup do stodoly s maštaľou. V súvislosti s touto zmenou bude potrebné znížiť neprímerane vysokú podmurovku pod drevenými stĺpkami podopierajúcimi predĺženú strechu obytného domu. V prípade neprímerane vysokej podmurovky pred vstupom do stodoly sa najschodnejším

¹¹⁹ HORVÁTH, S. – ČUKAN, J. *Výjadrenie k realizácii (ešte neukončenej) chlebovej pece v obytnom dome Klokočov, stavba č. V v Múzeu slovenskej dediny*. Archív SNM, pobočka Martin, fond MSD, 1990, bez inv. č.

¹²⁰ KIRIPOLSKÝ, M. Cit. 118, s. 3.

Obr. 12, 13. Obytný dom z Klokočova č. 438 a kópia združenej hospodárskej stavby patriacej k domu č. 32 v Múzeu slovenskej dediny. Foto R. Sýkora, 2016

Pic. 12, 13. House from Klokočov no. 438 and a replica of the farm building belonging to house no. 32 in the Museum of the Slovak Village. Photograph by R. Sýkora, 2016

riešením javí nanosenie zeminy a zvýšenie terénu pred objektom, čím bude umožnený vstup do holohumnice s vozom.

Interiérové stavebné úpravy sa týkajú vybudovania pevných lavíc v rohu izby, ktoré budú umiestnené pozdĺž dominantnej štítovej a dvorovej steny objektu. Mimoriadny dôraz bude potrebné klásť na prestavbu a dobudovanie otvoreného kúreniska s odvodom dymu, ktoré by malo zodpovedať vykurovaciemu zariadeniu in situ. Nápomocná bude dokumentácia P. Hanulu, ktorý počas svojho výskumu v obci Klokočov kúrenisko domu č. 438 zakreslil a popísal.¹²¹

Po vykonaní stavebných úprav navrhujeme, aby usadlosť z Klokočova reprezentovala bývanie dvoch rodín, pôvodne bratov maloroľníkov, v oblasti kopaničiarskeho osídlenia Javorníkov a Slovenských Beskýd, pred 1. svetovou vojnou. V danom období býval v dome Pavol (*1864), syn Jána Šipulu a Márie Kianicovej, so svojou manželkou Barborou, rodenou Polkovou (*1866), vdovou po jeho bratovi Ignácovi. V dome bývali aj štyri Pavlove a Barborine deti – Štefan (*1892), Žofia (*1896), Adam (*1899) a Pavol (*1903). Zároveň dom obývali deti Jánovho mladšieho brata Ondreja a jeho ženy Márie, rodenej Polkovej: Baltazár (*1880), Jozef (*1885) a Katarína (*1896). Baltazár býval v dome so svojou manželkou Veronikou, rodenou Tuhovčákovou (*1879) a ich dvoma malými deťmi Baltazárom (*1906) a Veronikou (*1910). Majiteľmi domu boli v roku 1913 Baltazár (9/20 podielu), Jozef (7/20 podielu), Katarína (2/20 podielu) a Veronika¹²² (2/20 podielu).¹²³ Z toho vyplýva, že v izbe pravdepodobne spával Baltazár so svojou manželkou Máriou, ich dvoma deťmi a dospievajúcou Baltazárovou sestrou. Na spanie bola pravdepodobne čiastočne využívaná aj bočná komora, spal v nej dospelý Baltazárov brat Jozef. V zadnej komore spal Pavol s manželkou Barborou a ich štyrmi deťmi.

Izba bude zariadená jednoduchým a praktickým mobiliárom. Od vstupných dverí napravo sa nachádza kúrenisko s lavicami, pred ktorým bude zo strany čelustí nauskladané drevo. Pred otvoreným ohniskom bude trojnožkový „rendlík“. Na lavici umiestnenej na deliacej stene medzi pitvorom a bočnou komorou bude plechová nádoba na mlieko a ostatné drobné kuchynské náčinie. Pod lavicou bude menšia lavička s nohami z polguliačov. Na nej budú hrnce a ďalší trojnožkový „rendlík“. Pod malou lavičkou sa bude umiestnená nádoba na vodu. Na ľavej strane od vstupných dverí, v rohu na stene, medzi izbou a pitvorom, bude visieť polica na riad, na ktorej budú taniera a poháre, a na kolíkoch zavesené hrnčeky. Zboku police, bližšie k dverám, bude visieť lyžičník. Pred policou, pozdĺž východnej steny, bude situovaná posteľ s vysokými čelami (jedno oblúkovito vyrezávané), široká 115 cm, nad ňou pozdĺžna žrdka, na ktorej bude zavesená detská kolíska. Pri posteli bude stáť stolička bez operadla s vysokými nohami. Diagonálne oproti kúrenisku bude v rohu pred pevnými lavicami stôl s klieštinovými nohami, pohyblivou doskou a šuplíkom. V rohu nad lavicami budú na obidvoch stenách visieť farbotlačové obrázky svätých. Na južnej stene, medzi dvoma oknami, bude zavesená na kline petrolejová lampa. Interiér bude dopĺňať odev visiaci na polieňach, žrdke nad posteľou a vešiaku umiestnenom vľavo od vstupných dverí.

Bočná komora vedľa izby slúžila na uskladňovanie a čiastočne na spávanie. Bude v nej umiestnená jednoduchá posteľ na štyroch koloch, na ktorých boli položené dosky. Ďalšie vybavenie komory bude pozostávať z drobných poľnohospodárskych nástrojov (kosa, kosač, cepy, hrable a iné), nádoby na mlieko, mútovníka, zásobnice na obilie, strúhacieho

¹²¹ HANULA, P. Cit. 99.

¹²² Dcéra Ondreja Šipulu a Márie, rodenej Polkovej, ktorá už v dome v tomto období nebývala.

¹²³ *Domový zoznam obce Turzovka z roku 1913*. Cit. 102.

stolca na výrobu šindľov a podobne. V pitvore, ako komunikačnom priestore, sa bude nachádzať len žarnov, umiestnený v pravom zadnom rohu. Vedľa neho bude na vešiaku visieť oblečenie. V zadnej komore, kde spávala druhá rodina, budú umiestnené dve posteľe, jedna z nich ľahko prenosná, lavica a jednoduchý stôl. Na zemi budú poukladané rôzne drevené nádoby, truhlica na šatstvo a podobne. Na stene bude polica na riad, na kolíkoch zavesené odevné súčasti, riečice a petrolejová lampa. Ostatné objekty usadlosti navrhujeme ponechať bez zariadenia. V okolí usadlosti rástol brest a lipa, a preto navrhujeme ich výsadbu aj v MSD.

Pri navrhovanom expozičnom zariadení bude objekt reprezentovať typické bývanie dvoch príbuzensky spriaznených maloroľníckych rodín, pôvodne bratov, v oblasti kopaničiarskeho osídlenia Javorníkov a Slovenských Beskýd v období pred 1. svetovou vojnou. Objekt bude dokumentovať tradíciu, v rámci ktorej sa vedľa izby stavala bočná uskladňovacia komora, v tomto prípade čiastočne využívaná aj na spanie. Jej výstavba umožňovala využívať zadnú komoru vedľa pitvora ako obytnú.

FARMSTEAD FROM KLOKOČOV NO. 438 IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Radovan Šýkora

S u m m a r y

In the Museum of the Slovak Village, the farmstead from Klokočov consists of three buildings: a transported and rebuilt four-room house with pigsty dating from 1882, a replica of a barn joined with a stable, and a replica of a stone cellar. In its original location, the buildings of the house and the cellar from Klokočov, number 438, had been built in the hamlet of Hlavice on a site called Polkovci. In terms of type of settlement, the farmstead was free-standing in Klokočov's largest hamlet, in a cluster of other irregularly distributed farmsteads; the dominant gable of the house faced south. On their original site, the barn and stable were in the hamlet of Rybáře near house number 35.

The building studied was lived in by Adam Šípula (*1815) and Anna, née Zajacová (*1816 – †1893). Of their ten children, only Ondrej (*1853 – †1896) and Ján (*1836 – †?) and their respective families had an impact on living conditions in the house. Their other children either died young or left before 1882 to live in another house after their wedding. Since the construction of the building, the families of both brothers lived in it. In 1858, Ján married Mária, née Kianicová (*1840 – †?), with whom he had 10 children; In 1876, Ondrej married Mária, née Polková (*1855 – †?) and had 9 children with her. The last inhabitant of the house was Baltazár Šípula (*1906 – †1977), the grandson of Ondrej and Mária, née Polková, who lived in the house with his wife Jozefína, née Dodeková (*1900 – †1977).

In the Museum of the Slovak Village, the farmstead buildings from Klokočov were built at the beginning of the Kysuce-Podjavorníky exhibition unit, next to the barn from Raková. The house with a pigsty is situated with its dominant gable almost perpendicular to the axis of the road; next to it stands the stone cellar, parallel to the rear gable. The barn with a stable is next to the cellar, moved more towards the road, with its entrance situated towards the rear gable of the house.

In the proposed exhibition arrangement, the building will represent the typical housing of two related small farmers, originally brothers, from the area of isolated settlements in the Javorníky and Slovenské Beskydy mountains in the period before the First World War. The building will document the tradition where a side storage chamber was built next to the main room, and partially used for sleeping in this case. Its construction enabled the rear chamber next to the entrance to be used as living space.

USADLOSŤ ZO ZÁRIEČIA V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

*Anna Kiripolská, Slovenské národné múzeum v Martine
e-mail: anna.kiripolska@snm.sk*

Abstract: *The partially two-level house from Záriečie no. 176, complemented by farm buildings from neighbouring villages, was added to the collection of buildings in the Museum of the Slovak Village at the beginning of the 1980s. The farmstead thus created was supposed to represent from an economic and social aspect the way of life and housing of a moderately well-off farmer from the area of the Púchov valley during the second half of the nineteenth century. The study aims to map the historical development of the village, its typical economic, social and cultural features, the characteristic traits of folk construction during the period studied and the genealogy of the inhabitants of this house as starting points for their inclusion in an exhibition.*

Keywords: *folk construction, partially two-level house, farmstead, Záriečie, Púchov valley.*

Obec Záriečie sa nachádza, podľa aktuálneho administratívneho členenia v Trenčianskom samosprávnom kraji, zhruba 10 km severozápadným smerom od okresného mesta Púchov. Jej chotár sa rozkladá na pomedzí Bielych Karpát a Javorníkov, takmer v strede Púchovskej doliny, ktorou preteká riečka Biela voda. Katastrálne územie s rozlohou 942 ha má pahorkovitý až hornatý charakter, najnižší bod nadmorskej výšky je 325 m, najvyšší 757 m. Súčasťou obce sú osady Brezová, Hudákovci, Ježovci, Klecenc a Marmanovci. Z hľadiska bonity prevládajú hnedé lesné pôdy. Lesy sa nachádzajú najmä v hornatejšej juhozápadnej a severovýchodnej časti chotára, tvorí ich smrek obyčajný, borovica lesná, buk, dnes už vzácnejšie dub, hrab a klen.¹

Historický vývoj obce

Archeologické nálezy potvrdzujú osídlenie Púchovskej doliny už v predhistorickom období. K najznámejším patria doklady o prítomnosti ľudu púchovskej kultúry, ktorý sa tu usadil v posledných dvoch storočiach pred našim letopočtom.

Prvá písomná zmienka o Záriečí je z roku 1475 v donačnej listine kráľa Mateja Korvína, týkajúca sa panstva Lednica, pod právomoc ktorého obec po niekoľko storočí spadala.² Podľa portálnych súpisov v roku 1598 mala obec 21 domov. Prvé mená a priezviská záriečskych obyvateľov obsahuje koncept urbáru panstva Lednica z roku 1600. Okrem de-

¹ Dostupné na: <<http://zariecie.sk/zakladne-informacie/mapa/>>.

² NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. *Záriečie. Monografia obce. Dohňany – Zbora* : Vydavateľstvo Ametyst, 1998, ISBN 80-967493-7-4, s. 15.

dičného richtára Jána Vrobika tu žili štyri rodiny sedliakov, desať rodín slobodníkov a osem rodín želiarov.³ Urbár Lednického panstva z prvej polovice 17. storočia uvádza richtára Jána Voleka, ktorý na sv. Juraja platí ročne 3 florény, z mlyna 50 grajciarov a podľa potreby panstva poskytuje jedného robotníka. V obci žili štyria sedliaci s držbou štvrtiny usadlosti, ktorí boli povinní robotovať na panskom poli alebo v lese. Okrem toho platili dva razy do roka (na sv. Juraja a sv. Michala) po 25 grajciarov a každý odovzdával v stanovenom termíne (na Turíce) polku masla, 15 vajec, syr, lukno pšenice, jačmeňa a ovsu, viazanicu konope. Na veľký pôst odvádzali spoločne pol korca hrachu a rovnaké množstvo konopného semena. Spolu so sedliakmi z Mestečka dávali panstvu vykrmeného brava a kravu. Urbár spomína aj desať slobodníkov, ktorí boli povinní na rozkaz zemepána slúžiť v zbrani, platili dva razy ročne peňažné poplatky od 2 do 12 florénov, dvaja z nich pridávali navyše jedného alebo dvoch kapúnov. Slobodník Mikuláš Ščasný platil navyše z múčneho mlyna a valchy ročne 3 florény a z pily 100 ks dosiek. V obci žilo osem želiarov, ktorí boli povinní vykonávať ručné a pešie práce na panských poliach a v lesoch. K povinnostiam obyvateľov obce patrilo pestovanie viniča, z ktorého predpísané množstvo – v podobe hrozna alebo hotového vína – dodávali na Lednický hrad. Panstvu odovzdávali desiatok z povinného chovu oviec vrátane koží. Spolu s obyvateľmi okolitých obcí vykonávali dlhé fúry na južné Slovensko a na Moravu, vozili najmä soľ a víno. Každý vlastník valašskej usadlosti mohol chovať sto oviec, za ktoré platil 5 florénov 20 grošov. Za ovce prevyšujúce tento počet odvádzali desiatok, alebo platili za každú ovcu 90 grošov. Na Turíce odovzdávali jedno jahňa.⁴

Z druhej polovice 17. storočia sú zaznamenané spory o vytýčenie chotárnych hraníc medzi Hoštinou, Zborou a Záriečím, v 1. polovici 18. storočia medzi Záriečím a Zubákom. Z 18. storočia máme doložené správy o počte obyvateľstva: v roku 1720 žilo v obci 20 daňovníkov a fungovali tu tri mlyny, v roku 1784 sa tu nachádzalo 116 domov, v ktorých žilo 130 rodín s celkovým počtom 704 obyvateľov. Lexikón Jána Mateja Korabinského z roku 1786 uvádza, že obyvatelia sa zaoberajú chovom oviec a hovädzieho dobytku, sú evanjelického vierovyznania, v obci funguje mlyn na múku.⁵

V dobe urbárskej regulácie Márie Terézie žilo v Záriečí 104 sedliakov, 7 želiarov a 2 podželiari. Obec vykazovala 9^{20/197} predurbárskych usadlostí. Tunajšia pôda bola zaradená podľa jej kvality do druhej triedy. Rozsah intravilánu bol 45 % a extravilánu 543^{2/8} bratislavských meríc, kľčoviská sa v chotári nenachádzali.⁶

V roku 1828 bolo v obci 125 domov, v ktorých žilo 826 obyvateľov. V roku 1869 sa počet obyvateľov znížil na 706, v roku 1874 vykazovali v 92 domoch 750 obyvateľov, v roku 1880 v 113 domoch 643 obyvateľov. V roku 1890 uvádza štatistika rozlohu obce 1623 katastrálnych jutár, počet obyvateľov bol 608, ktorí sú evanjelického vierovyznania a slovenskej národnosti.⁷ V roku 1900 žilo v Záriečí 660 obyvateľov, v roku 1910 sa ich počet zvýšil na 691, v roku 1921 na 724, v roku 1930 na 774. V roku 1940 obec vykazovala 750 a v roku 1948 733 obyvateľov. V roku 1961 dosiahol ich počet 922, v roku 1970 860 obyvateľov. V roku 2011 žilo v obci 683 osôb.

Obyvatelia sa od doby reformácie hlásili prevažne k evanjelickému vierovyznaniu. V roku 1580 bol zriadený v Lúkach pod Makytou evanjelický zbor, do ktorého patrili aj

³ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 17.

⁴ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 92-93.

⁵ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 19.

⁶ REBRO, K. *Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1959, s. 184.

⁷ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 24.

obyvatelia Záriačia. Po porážke českého stavovského povstania roku 1620 sa v obciach spravovaných Lednickým panstvom usadilo veľa príslušníkov ev. a vierovyznania a členov Jednoty bratskej z Čiech i z Moravy. Po vydaní tolerančného patentu bol vytvorený v roku 1783 samostatný evanjelický cirkevný zbor so sídlom v Záriačí, do ktorého spadali aj obce Mestečko, Zbora, Vydlná, Dubková a Lúky pod Makytou, v ktorých vtedy žilo spolu 365 evanjelických rodín.⁸ Začiatkom roku 1784 prišiel prvý farár Juraj Vodička. Základný kameň nového kostola bol položený v máji 1784, dokončený a vysvätený bol v septembri 1786. Výstavbu realizovali obyvatelia svojpomocne z darov, pod odborným dozorom murárskeho majstra Jozefa Mosera z Púchova. Ako tolerančný kostol bol spôčiatku bez veže, drevenú zvonicu postavili na skale oproti kostolu až v roku 1794.⁹ V roku 1834 ju nahradila murovaná veža s novým zvonom.¹⁰ Objekt kostola do súčasnosti prešiel viacerými stavebnými úpravami a rekonštrukciami interiéru i exteriéru. V roku 1784 začala tiež výstavba prvej fary, ktorá bola nahradená novou budovou v rokoch 1872 – 1873.¹¹ Súčasný dvojpodlažný objekt so zborovou sieňou bol postavený na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia.¹²

Prvá evanjelická škola v Záriačí fungovala po vydaní tolerančného patentu v stodole u Brtišov, učilo sa v nej od jari do zimy. Navštevovali ju aj deti evanjelikov z obcí, patriacich do miestneho cirkevného zboru. Budova cirkevnej školy bola postavená v roku 1784, realizoval ju už uvedený murársky majster Jozef Moser z Púchova za 55 zlatých. Učiteľov vyberal cirkevný konvent, dôležitým kritériom bolo údajne spevácke nadanie a znalosť hry na organ. V roku 1900 sa jednotriedna škola rozšírila na dvojtriednu, vyučovanie prebiehalo v opravenej budove fary. Roku 1912 navštevovalo školu 177 detí (narodených v rokoch 1898 – 1906), čo bol na jeden ročník priemer 19 detí. Do roku 1913 chodili do školy v Záriačí aj deti z Mestečka. Niektoré deti školu vôbec nenavštevovali, pretože slúžili u bohatších gazdov.¹³ V roku 1924 sa uvažovalo o zriadení ľudovej hospodárskej školy, no k realizácii nedošlo. V školskom roku 1930 – 1931 navštevovalo školu 118 detí. V roku 1932 bola zriadená trojtriedna škola.¹⁴ V roku 1938 mala škola 135 žiakov. V roku 1940 reorganizovali evanjelickú ľudovú školu v Záriačí na ľudovú školu a zlúčili ju so školou z Mestečka, bolo v nej päť postupných tried. V roku 1946 bola v obci zriadená štátna obvodná meštianska škola, v roku 1953 osemročná stredná škola so šiestimi postupnými ročníkmi. Po skončení piateho ročníka národnej školy deti povinne začali navštevovať šiesty ročník osemročnej strednej školy.¹⁵ V tomto období sa vyučovalo v štyroch budovách, školu navštevovalo viac ako 300 žiakov. V roku 1959 začalo sa s výstavbou novej jednoposchodovej školskej budovy s 10 učebňami a 4 kabinetmi. Bola otvorená v roku 1960, kapacitne však nestačila a vyučovalo sa na smeny. Postupne sa dobudovávalo jej športové zázemie.¹⁶ Po roku 1990 bola uskutočnená prístavba školy. Viacerí učitelia (v 20. storočí aj učiteľky) okrem svojej pedagogickej činnosti organizovali viaceré miestne aktivity najmä kultúrneho, osvetového a v ostatnom období aj športového charakteru (spevokoly, ochotnícke divadlo, folklórne súbory, záujmové krúžky a združenia). Nieкто-

⁸ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 28.

⁹ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 30.

¹⁰ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 31.

¹¹ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 32.

¹² NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 41.

¹³ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 54.

¹⁴ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 55.

¹⁵ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 57.

¹⁶ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 59.

ri z nich sa významnou mierou podieľali na zlepšení hospodárskeho života v obci (ovocinárstvo, včelárstvo, založenie družstevnej mliekárne).

V Záriečí fungoval od roku 1907 notársky a matričný úrad, pod ktorý patrili aj obce Mestečko, Vydrná a Zbora.¹⁷ V roku 1909 bola v obci zriadená pošta, v prvej polovici roka 1914 telefónna stanica.¹⁸

Zamestnania a spôsoby obživy

Najvýznamnejší a najrozšírenejší spôsob obživy obyvateľov Záriečia v minulosti predstavovalo poľnohospodárstvo. Tradičný spôsob obrábania pôdy a hospodárenia na nej sa udržal do začiatku druhej polovice 20. storočia. Štatistika z roku 1874 uvádza výmeru rolí 651 viedenských jutár 920 siah (1 jutro = 0,57 ha), pasienkov 41 jutár 509 siah, lúk 519 jutár 828 siah, lesov 138 jutár 662 siah. Čistý výnos celkovej výmery 1350 jutár 623 siah predstavoval 1383 zl. 32 gr. Kvalitu pôdy hodnotí uvedená štatistika ako zlú, na ovocnú škôlku je možno použiť iba 600 siah. Hlavné zamestnanie a spôsob obživy je práca za dennú mzdu a poľnohospodárstvo. Denná mzda mužov činí v priemere 50 gr., žien 30 gr., detí 12 gr. V obci je evidované jedno veľké hospodárstvo a 72 malých gazdovstiev.

Podľa sčítania v roku 1900 bolo v Záriečí jedno veľké gazdovstvo s výmerou nad 100 katastrálnych jutár a 54 malých gazdovstiev. Sčítanie z roku 1910 vykazuje v obci dvoch majiteľov pôdy s rozlohou nad 100 katastrálnych jutár, 18 vlastníkov v rozsahu od 10 do 100 jutár a 41 vlastníkov s menej ako 10 jutrami. Na týchto gazdovstvách žilo mimo vlastníkov ďalších 310 osôb. Okrem vlastníkov pôdy je podľa sčítania uvedených 12 poľnohospodárskych sluhov a 92 poľnohospodárskych robotníkov, ktorí živili ďalších 113 rodinných príslušníkov.¹⁹ Z roku 1907 poznáme sortiment a rozlohu pestovaných plodín v Záriečí: ozimnú pšenicu siali na 20 katastrálnych jutrách (ďalej k. j.), jarnú pšenicu na 10 k. j., raž na 40 k. j., repu kvaku na 81 k. j., ovos na 102 k. j., šošovicu na 20 k. j., hrach na 10 k. j., konope na 5 k. j., kapustu sadili na 55 k. j., zemiaky na 70 k. j.²⁰ Z obdobia prvej tretiny 20. storočia je doložené aj pestovanie *spolnice*, miešanky pšenice s jačmeňom, odrody pohánky *tatariky* a cíceru, a v rúbaniskách *krivice*.²¹ Oblúbená bola tiež pohánka, z ktorej krúpy sa používali na prípravu pohánčenej kaše, podávanej ako obradové jedlo pri významných rodinných príležitostiach. V minulosti ju pestovali v každom gazdovstve. Vysievala sa zvyčajne postupne, v priebehu júna. Kto mal málo pôdy, sial ju až do zoraného strniska, hneď po zbere raži. Do konca októbra údajne stihla ešte dozrieť.²² Stredne majetný roľník sial v priemere pšenicu pod 2 merice, žito pod 1 mericu, jačmeň pod 3 merice, ovos pod 2 merice, *spolnicu* pod 1 mericu, pohánku pod 1 mericu, hrach pod ¼ merice, šošovicu pod ¼ merice. Podľa druhu obilia sa do jednej merice vysialo 35 – 40 kg, pričom výnos predstavoval trojnásobok až päťnásobok výsevu. *Hofieri* mali pole pod 2 merice, stredne majetní gazdovia vlastnili v priemere polia na 10 meríc, a väčší gazdovia na 20 meríc. Okrem obilnín a strukovín sa od začiatku 20. storočia pestovali tiež krmoviny – ďatelina, lucerna, vika a bôľhoj (zrejme *Anthylis vulneraria*).²³ Väčší gazdovia vykonávali orbu, vyvážanie hnoja a dopravu úrody volským alebo konským záprahom, chudobnejší obrábali polia kravami, alebo im oral vlastník konského záprahu za

¹⁷ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 46.

¹⁸ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 47.

¹⁹ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. *Monografia Záriečie*, rukopis. Archív SNM, pobočka Martin.

²⁰ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 95.

²¹ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

²² NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 94.

²³ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

dohodnutú výpomoc pri žatve a kopaní zemiakov.²⁴ Sialo a kosilo sa ručne. Dobre usušené obilie sa znášalo v batohoch alebo zväžalo na vozoch do stodôl. Niektorí gazdovia mlátili hneď po žatve, iní až v zime. Prvá sa mlátila raž, nasledovala pšenica, jačmeň, ovos, nakoniec vika a ďalšie pestované strukoviny. Mlátilo sa cepmi v holohumniciach, spravidla traja až šiesti mlatci. Okolo roku 1900 sa začali používať prvé ručné alebo gepľom poháňané mláťačky, no raž mlátili naďalej výhradne cepmi, aby nepoškodili slamu. Pôvodné čistenie obilia pomocou vejačiek a riečíc postupne nahrádzali ručne poháňané rajtáre.²⁵

Poľné hospodárenie významným spôsobom doplňoval chov dobytká. Počet kusov dobytká na jednotlivých gazdovstvách závisel od rozsahu ornej pôdy, lúk a pasienkov. Na prezimovanie jednej kravy boli potrebné tri vozy sena.²⁶ V roku 1874 podľa spomínanej štatistiky v obci chovali 7 koní, 24 volov, 134 kráv, 20 prasiat, 470 oviec, 46 kôz, 1 osla. Začiatkom 20. storočia sa až šesťdesiat záriečskych gazdov zaoberalo chovom plemenného dobytká. V roku 1907 chovali 114 kráv, 31 jalovic, 254 oviec a 2 svine. Štatistika z roku 1911 uvádza 150 kráv, 25 volov, 72 jalovic, 27 teliat, 15 koní, 460 oviec, 61 kôz a 18 ošípaných. Väčšina gazdov vlastnila jednu až dve kravy. Po tri kravy chovali šiesti gazdovia (medzi nimi aj Juraj Boško, stavebník domu s posledným popisným číslom 176), štyri kravy mal iba jeden.²⁷ Dobytko predávali na jarmokoch v Púchove a Lysej pod Makytou, ktoré sa konali niekoľkokrát do roka v stanovených termínoch. Cez vegetačné obdobie pásli na pasienkoch a neobrobených poliach *úlahlach* v blízkosti obce, na ktoré vyhánali pastieri dobytko dva razy denne. Väčší gazdovia vlastnili aj vzdialené pastviny so sezónne využívanou stavbou – *bačoviská* – v rôznych častiach záriečskeho chotára, kde sa dobytko pod dohľadom pastierov ustajňoval a pásol nepretržite od mája spravidla do konca októbra. Mnohí roľníci s nedostatočnou výmerou pastevných plôch si ich prenajímali za určený poplatok od obce alebo od urbára, alebo dávali pásť svoj dobytko (prevažne mladé býky, jalovice, prípadne aj ovce) na *bačoviská* iných gazdov, nezriedka i do susedných obcí.²⁸ Cez zimné obdobie krmili hovädzí dobytko ráno *sečkou*, ktorá obsahovala nadrobno porezanú slamu, ďatelinu, bôľhoj alebo lucernu a nastrúhanú repu, večer jačmennou či ovsenou slamou, senom, prípadne ďatelinou, na noc pridávali aj letninu – usušenú haluzinu z jaseňov, líp, dubov, briez, topoľov a vrúb. Dvakrát denne ich napájali čistou vodou. Otelené kravy dostávali určitý čas vlažnú vodu s uvarenou krmnou repou a otrubami.²⁹ Senom a ďatelinou trikrát denne krmili tiež kone. V čase poľných prác a furmančenia im pridávali ešte ovos so sečkou.³⁰ Ovce a kozy krmili dvakrát denne prevažne letninou, senom iba v malom množstve.³¹ Na podstielku sa takmer výlučne používalo suché listie, ktoré sa v neskorej jeseni hrabalo v bukových lesoch a odtiaľ dopravovalo do dediny v batohoch na chrbte alebo na upravených rebrinových vozoch. Takmer na každom gazdovstve chovali hydinu, najmä kačice a sliepky. Väčšina vajec a mäsa bola určená na predaj. Chov husí sa vyskytoval iba v zámožnejších rodinách.

²⁴ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 93.

²⁵ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

²⁶ GERYK, J. Chov hospodárskych zvierat v strednej časti Púchovskej doliny a jeho význam v minulosti. In *Agrikultúra 10 : Zborník pre dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra : Slovenské poľnohospodárske múzeum, 1971, s. 93.

²⁷ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 93.

²⁸ GERYK, J. Cit. 26, s. 95.

²⁹ GERYK, J. Cit. 26, s. 95.

³⁰ GERYK, J. Cit. 26, s. 100.

³¹ GERYK, J. Cit. 26, s. 103.

V roku 1902 bola založená z iniciatívy farára Jána Pelikána, učiteľa Ľudovíta Geryka, obchodníka Fridricha Revického a mestčského roľníka Štefana Ševelu družstevná mliekareň. Strojové vybavenie zakúpili na základe výhodného úveru. Členovia družstva donášali mlieko dvakrát denne, v letnom období sa ho nazberalo až 1600 litrov. Spracovávalo sa najmä na čajové maslo, ktoré odoberali nielen obchodníci z Púchova, ale posielali ho aj do Viedne, Budapešti a Prahy. Mliekareň najskôr vyplácala dodávateľov podľa množstva doneseného mlieka (10 hal. za liter), po zmodernizovaní technologického zariadenia podľa obsahu tuku. Odstredené mlieko si dodávatelia brali naspäť, za 5 l odovzdaného mlieka dostali 4 l odstredeného.³²

Veľký hospodársky význam pre všetky obce Púchovskej doliny – vzhľadom na tamojšie priaznivé klimatické podmienky – malo ovocinárstvo. Zásluha na zakladaní ovocných sádov a škôlok, šírení znalostí pestovania a ošetrovania ovocných stromov sa pripisuje miestnemu farárovi Štefanovi Petruchovi, ktorý v Záriečí pôsobil počas celej prvej polovice 19. storočia. Pestovalo sa tu mnoho rôznych dobových odrôd – najviac sliviek, ale tiež jabloní, hrušiek, čerešní, menej orechov. Iba minimálna časť úrody sa konzumovala v čerstvom stave. Ovocie sa najmä sušilo a spracovávalo na lekvár, a to nielen pre domácu potrebu, ale predovšetkým na predaj. Púchovská dolina na prelome 60. a 70. rokov 19. storočia každoročne vyprodukovala okolo 10 000 centov sušeného ovocia a lekváru, ktoré vyvážala do celej Rakúsko-uhorskej monarchie i do časti Pruska. V samotnom Záriečí sa údajne nachádzalo v tomto období 39 sušiarňí, pričom niektorí väčší gazdovia mali postavené aj dve. Začiatkom 20. storočia sa vývoz sušeného ovocia výrazne znížil, sušilo sa už zväčša iba pre vlastnú potrebu.³³

Dostatok dopestovaného ovocia podmienil v roku 1925 založenie Ústrednej pálenice a výroby likérov, ktorá v tom istom roku dostala aj oprávnenie na prevádzku. Neskôr vo výrobe pokračovalo „Ovocie spracujúce a sceňujúce družstvo pre Záriečie a okolie v Záriečí, č. p. 34“. V roku 1937 si družstevný liehovar prenajal a napokon od jeho členov odkúpil Juraj Marcina. Ten ho v rokoch 1942 – 1943 na základe skúseností a obchodných kontaktov prebudoval na modernú výrobu destilátov s dvoma destilačnými prístrojmi pod názvom „Živnostenský produkčný liehovar Juraj Marcina, Záriečie, č. p. 93“. Počas sezóny tu pracovalo 12 zamestnancov, ktorí spracovávali najmä slivky a borievky a z južného Slovenska dovážané marhule. V rokoch 1946 – 1947 bola pálenica rozšírená o novú likérku, v tých časoch jednu z najmodernejších na Slovensku. V roku 1948 firma prešla pod národnú správu a bola začlenená do komplexu konzervárni a liehovarov so sídlom v Trenčíne, neskôr v Liptovskom Mikuláši. V roku 1992 bol liehovar reštituovaný a dcérami pôvodného majiteľa sčasti odkúpený. Pod názvom „Marcina, s. r. o.“ dnes produkuje vysokokvalitné vínne, slivkové, borovičkové a iné destiláty, ktoré sú základnou zložkou pre výrobu 40 druhov značkových i konzumných liehovín a likérov.³⁴

Spomedzi zeleniny mala dlhodobu výsadnú postavenie kapusta, na pestovanie ktorej boli vyhradené rovinné plochy polí pri potoku v blízkosti domu, nazývané *zelnice*. Z ďalších druhov vysievali alebo sadili mrkvu, petržlen, cesnak, cibuľu, novšie tiež uhorky, kel, zeler a cviklu.³⁵

³² NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 95.

³³ GERYK, J. Príspevok k dejinám ovocinárstva a spracovania ovocia v Trenčianskej stolici. In *Agrikultúra 5 : Zborník pre dejiny poľnohospodárstva na Slovensku*. Nitra : Slovenské poľnohospodárske múzeum, 1966, s. 76-78.

³⁴ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 100-101.

³⁵ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

Od konca 60. rokov 19. storočia je doložené odchádzanie ľudí na poľnohospodárske práce, predovšetkým na veľkostatky v Nitrianskej, Bratislavskej a dolnej časti Trenčianskej župy.³⁶ Odchod a práce organizoval predák *gazda*, ktorý s objednávateľom uzatváral zmluvu na rozsah dohodnutých činností, a na základe toho zabezpečoval potrebný počet robotníkov. Tí vykonávali najmä orbu, siatie, jednotenie a okopávanie repy, žatevné práce a mlátenie. Dostávali dojednanú dennú mzdu a naturálnu odmenu (obilniny, strukoviny, zemiaky, masť, slaninu).³⁷ Napr. na jablonickom veľkostatku v roku 1910 pracovalo počas žatevných a jesenných prác 9 mužov a žien zo Záriečia, v roku 1914 zamestnávala Pestovateľská účasťinná spoločnosť cukrovej repy 32 robotníkov a jedného gazdu. Priemerný zárobok na deň bol vtedy 23 korún. V roku 1921 odišlo na sezónne práce až 127 ľudí.³⁸ Sezónni poľnohospodárski robotníci pochádzali predovšetkým z početnej vrstvy bezzemkov *hofierov*, no nezriedka si týmto spôsobom zlepšovali svoju hospodársku situáciu aj rodiny malých vlastníkov pôdy.

Od druhej polovice 19. storočia je v obci zaznamenaných viacero remeselných a obchodných činností, vykonávaných samostatne alebo popri roľníctve formou živnosti, či náturistami. Štatistika z roku 1874 uvádza jedného krčmára, dvoch mlynárov, dvoch podomových obchodníkov, jedného obchodníka s miešaným tovarom a jedného farbiara. V tomto období to bol Jozef Bednárík, narodený v Zákopčí (dnes okres Čadca) v roku 1831. V Záriečí sa usadil pravdepodobne okolo roku 1860. Farbiarsku dielňu a jej zariadenie odkúpil od vdovy po predošlom majiteľovi, ktorý bol zároveň zrejme aj jej zakladateľom. Pozostávala z dvoch prevádzkových miestností – v jednej sa plátno farbilo a potláčalo vzormi, v druhej bol mangel. Farbiareň vyrábala modrotlač s bielymi a žltými vzormi a čiernu modrotlač. Jozef Bednárík zomrel bez dedičov (jeho jediná dcéra Otília zomrela šesťročná v roku 1869) začiatkom januára 1894 a dielňu so zariadením zanechal svojmu príbuznému Jozefovi Trnkovi. Jeho otec sa v roku 1866 presťahoval do Záriečia zo Zákopčia a o rok neskôr zakúpil dom a poľnohospodársku pôdu v Lúkach pod Makytou. Tam sa v roku 1868 narodil Jozef Trnka, ktorý po vyučení a vandrovke začal v roku 1894 pracovať v záriečskej farbiarskej dielni. V roku 1898 kúpil v Púchove dom a doňho presťahoval aj zariadenie dielne zo Záriečia. V známej dielni na modrotlač v tomto meste v priebehu 20. storočia pracovalo niekoľko generácií rodiny Trnkovcov.³⁹

Do konca 19. storočia pribudli ďalšie remeselnícke profesie, doložení sú niekoľkí kováči, debnár, garbiar, obuvník, stolár a kolár. Na začiatku 20. storočia fungovali v obci dva múčne mlyny na vodný pohon. Pri jednom z nich sa nachádzala aj píla, pri druhom určitý čas valcha. Na základe vydaných oprávnení a evidencie živností v priebehu prvej polovice 20. storočia pôsobili v obci krčmári, obchodníci s miešaným tovarom, s dobytkom, s galantériou a strižným tovarom, podomoví obchodníci, kováči, kolár, obuvníci, podkováč, papučiar, stolári, hodinár, tesári, murár, košíkari, zámočník, strojný zámočník, kamenár, škrídlar, na konci sledovaného obdobia aj mäsiar, pekáč a krajčír.⁴⁰ V roku 1930 schválilo obecne zastupiteľstvo koncesiu na pravidelnú autobusovú dopravu, v roku 1934 bolo vydané oprávnenie na strojové mlátenie obilia.⁴¹

³⁶ Dokladajú to aj matriky z tohto obdobia, kde je zapísaných množstvo detí s miestom narodenia v rôznych lokalitách týchto žúp.

³⁷ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

³⁸ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 47.

³⁹ TRNKA, J. Záriečská a púchovská farbiareň modrotlače. In *Slovenský národopis*. Ročník VII, Bratislava : SAV, 1959, s. 56-60.

⁴⁰ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 112.

⁴¹ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 50.

V roku 1935 sa po dlhoročných snahách začalo s výstavbou železnice Púchov – Horní Lideč, na ktorej pracovalo viacero Záriečanov.⁴² Trať – veľmi dôležitá pre všetky obce Púchovskej doliny – bola dokončená v roku 1937.

Ďalšie možnosti zamestnania v medzivojnovom období postupne poskytovali priemyselné podniky v Púchove a v Považskej Bystrici, v ktorých od 50. rokov 20. storočia pracovala už väčšina ekonomicky aktívnych obyvateľov obce. V Záriečí bolo v roku 1949 založené menšinové poľnohospodárske družstvo, ktoré sa po dvoch rokoch svojej existencie rozpadlo. Jeho členmi boli prevažne bezzemkovia, ktorí obhospodarovali obecnú a konfiškovanú pôdu, bez živočíšnej výroby. V roku 1960 vzniklo jednotné roľnícke družstvo.⁴³

Tradičné staviteľstvo

Obec Záriečie je z hľadiska sídelnej formy radovou dedinou sústredenou pozdĺž dvoch komunikačných osí – riečky Biela voda a s ňou súbežnej medzištátnej cesty vedúcej z Púchova do Horní Lideče. Dnešná zahustená zástavba obce zaplňa takmer celé údolie a vzhľadom na daný reliéf krajiny prevažuje v dolnej a strednej časti osídlenie na ľavom brehu rieky, v hornej časti na jej pravom.

Obytné domy sa v minulosti stavali zrubovou technikou.⁴⁴ Pod objekt hlbili polmetrové základy, do rohov nasypali drobné kamene zmiešané s blatom, nazhŕňaným na ceste. Na ne, pod rohy vonkajších stien i vnútorných priečok, položili veľké základové kamene *poduhelníky*. Po dokončení stavby priestor medzi rohovými kameňmi po základný veniec vyplnili kameňmi, zvonku omazali blatom a po zaschnutí olíčili kalom z hlíny, neskôr vápenným náterom. Steny stavali z dvojstranne kresaných trámov *stenovic*, neskôr štvorstranných *kresanic*. Na prvý veniec trámov, kladených na rohové kamene a nazývaných *podvaly*, používali zväčša dubové drevo, na ďalšie trámy drevo z ihličnanov, prevažne smreka a jedle. Medzeru medzi prvým pozdĺžnym a priečnym vencom vyplňovali na štítových stranách vloženým nezačapovaným brvnom. Konce trámov nepresahovali úroveň stien, viazali sa na *záves s palcom*. V zrube vynechávali otvory pre okná a dvere, z oboch strán vymedzené okresaným *stúpiikom* so žľabom na jednej strane, do ktorého čapovali konce kratších trámov *sumíkov*. Dverné stĺpiky boli osadené dolnou časťou v prahovom, okenné v poslednom priebežnom podokennom tráme, hornou časťou v prvom priebežnom tráme *zaverke* nad otvormi. V zrube v rohu budúcej izby vynechávali aj otvor s rozmermi zhruba 200 x 160 cm, ku ktorému po vymurovaní pristavili zadnú alebo bočnú stenu starších typov vykurovacích zariadení. Súčasťou konštrukcie boli aj nekresané trámy *polieny*, položené priečne cez zrub izby v rovnakej výške, spravidla v pároch. Ich počet sa pohyboval od dvoch do šiestich, prvý pár bol osadený nad vykurovacím zariadením. Na predposledný priečny trám kládli v strede izby a siene priebežný pozdĺžny *rvošt*, hrubý štvorstranne kresaný trám, ktorý často presahoval cez štítovú stenu a jeho zakončenie bolo ozdobne profilované. Posledný pozdĺžny trám tvorila *podhradnica* s vypustením pred štítovú stenu, na ktorej boli osadené vo vzdialenosti 100 – 120 cm stropné trámy *povalové hrady*, spravidla štvorstranne kresané. Konštrukciu od prahového venca po stropné trámy

⁴² NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 51.

⁴³ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 96.

⁴⁴ Vzhľadom na to, že sa v Záriečí v dobe zadania tejto štúdie už nenašli objekty tradičnej stavebnej kultúry, bola táto časť spracovaná na základe výskumného materiálu a fotodokumentácie z tejto obce i susedných lokalít Púchovskej doliny, uložených v archívoch Slovenského národného múzea v Martine (MRUŠKOVIČ, Š. Ľudové staviteľstvo a interiér v považskobystrickej oblasti slovensko-moravského pohraničia, okr. Považská Bystrica. 1967. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 74; OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

nazývali *zrub*. Jeho výšku v izbe ovplyvňovali viaceré okolnosti, z ktorých azda najdôležitejšou bola existencia a typ vykurovacieho zariadenia v tomto priestore. Stropné trámy v izbách dokumentovaných objektov boli osadené vo výške od 240 do 280 cm, no môžeme predpokladať, že v starých domoch mohli byť ešte vyššie.⁴⁵ Stropné trámy koncami presahovali vertikálnu úroveň pozdĺžnych stien. Ich počet určovala veľkosť jednotlivých priestorov – v izbe boli tri až päť, v sieni a komore spravidla dva až tri. Nad stropné trámy kládli ešte ďalšie dva až tri vence, po nich priečne *krokvové hrady*. Tie boli vypustené pred zvislú rovinu pozdĺžnych stien a vytvárali presah strechy *oplusk*, širší na dvorovej strane. K ich koncom pripevňovali kresanú odkvapovú väznicu *pravidlo*, na ktorú osadzovali *do hniezda* krokvy zhruba v metrovej vzdialenosti, pričom ich spodné časti cez väznicu prečnievali. Jednotlivé páry spájali vo vrchole rovným alebo šikmým *križným* čapom v závislosti od ich dĺžky, a tým vytvoreného uhla a istili ich klinom z tvrdého dreva. V hornej tretine výšky pripevňovali zvyčajne iba na prvé krokvy nekresanú žrdku *hambálek*, výnimočne stabilizovali niektoré dvojice krokiev do kríža žrdkovinou *závetrím*. Krovkové trámy a postavené krokvy tvorili *krov*.

Na hornú prikresanú stranu krokiev pribíjali strešné laty pôvodne drevenými, neskôr železnými klincami. Tie získavali od rómskych kováčov, novšie *latovce* kupovali v obchode. Laty zhotovovali z prikresanej, prípadne dvojstranne kresanej žrdkoviny, ich vzdialenosť závisela od druhu použitej krytiny (pod slamu 50 cm, pod šindel 35 cm). V prvej tretine 20. storočia sa postupne začali uplatňovať tvrdé krytiny – pálené a cementové škridle, eternit – vyrábané priamo v obci alebo jej blízkom okolí. Strechy dokumentovaných domov boli výlučne dvojspádové sedlové.

Po pokrytí strechy sa robil *poval*. Na stropné trámy ukladali doskový prekladaný záklon *na pochlop*, ktorý izolovali vrstvou machu a *hrackého blata*, alebo rezín a hliny. Štítové *zátylie* vyplňali dosky kladené zvisle na zraz, zväčša bez latovania medzier, pod vrcholom *šaicou* s výzorníkmi rôznych tvarov, ktoré novšie nahrádzali štvorcové alebo obdĺžnikové okienka. Staršie domy mali pod štítom ostrešie na dva až tri rady šindľa, nesené krátkymi *krokvicami* a *podstrešnicou*, osadenou na presahujúcich koncoch horných pozdĺžnych trávov. Štítové steny novších domov chránil presah strechy na spádoch. Dlážky vo všetkých častiach domu boli pôvodne hlinené, s povrchom upravovaným zmesou žltej hliny s plevami. Drevené dlážky začali robiť po prvej svetovej vojne, a to najskôr v izbách, v ďalších priestoroch dlho pretrvávali hlinené.

V starších domoch bolo jedno izbové okno na priečelí, druhé na dvorovej strane s rozmermi zhruba 40 x 40 cm. V sieni a komore bol vyrezaný malý otvor do dvoch susedných trávov zrubu, ktorého funkcia bola skôr vetracia ako osvetľovacia. V izbách novších domov mali po dve obdĺžnikové okná s väčšími rozmermi v štítovej a dvorovej stene, pribudlo aj malé štvorcové *pripečné* okno v chrbtovej stene. K otvoreným otvorom v sieni a komore pripevňovali zasklený rám, väčšie okná v sieni súviseli až so zmenou jej funkcie na kuchyňu. Okná na viacerých domoch mali okenice zbité z dosák a zavesené na pántoch. Novšie rámy okien natierali červenou alebo zelenou farbou zmiešanou s petrolejom. Staré typy dverí zhotovené tesármi sa pohybovali na otočnom stĺpiku, v domoch zámožnejších rodín boli dvojvrstvové s vonkajšími doskami kladenými zvislo, vnútornými vodorovne. Pre nové domy už zhotovovali dvere stolári. Dvere a okná boli orámované hobľovanými doskami.

Medzery medzi trámami zrubu vyplňovali odrezkami *stenkami* z guľatiny, oblou stra-

⁴⁵ Porovnaj PRAŽÁK, V. Valašský dům pod Makytou. II. část. In *Národopisný sborník IX*, 1950, s. 86, v ktorom uvádza dom z Lazov pod Makytou č. 232 s výškou stropu 4 m.

nou do škáry a upevňovali ich bukovými klinmi. Zvnútra potom do medzier natlačili mach a prekryli tiež odrezkami. Vnútorne steny omazávali a líčili kalom z hlíny, neskôr vápnom s pridaním svetličky. Vonkajšie steny zrubových domov sa spravidla týmto spôsobom neupravovali, doložený je iba vápenný náter časti štítovej steny a doskového obloženia okien a vchodových dverí. Na dvorovej strane po vchod do domu upravovali zvýšené podstenie *nalepku* vyrovnanou vrstvou ubitej hlíny, stabilizovanou na vonkajšom okraji žrdovinou *podválkou*. Pred vchod v prípade potreby osadzovali veľký plochý kameň.

Ešte na začiatku 20. storočia – v roku 1900 z celkového počtu 114 domov bolo 105 drevených, 8 murovaných z kameňa alebo pálenej tehly, a jeden dom zo surovej tehly. Na všetkých bola šindľová krytina. V roku 1910 sa v obci nachádzalo 141 domov. Z kameňa alebo pálenej tehly bolo postavených 12 objektov, z nabijanej hlíny dva, zo surovej tehly štyri, z dreva 123. Šindel prekrýval 136 domov, škridla päť. Štatistika z roku 1900 uvádza desať domov krytých slamou v neďalekej Zbore.⁴⁶

Tvrde stavebné materiály (kameň, tehla) sa začali vo väčšej miere uplatňovať na novostavbách objektov od prelomu 20. a 30. rokov 20. storočia. Napriek tomu ešte začiatkom druhej polovice minulého storočia z celkového počtu 219 domov drevené domy predstavovali viac ako tretinu (85).⁴⁷ Napredovalo však nahradzovanie šindľovej krytiny – a to i na drevených objektoch – pálenou a betónovou škridlou, neskôr tiež eternitovými šablónami. Jedným z dôvodov bola ľahká dostupnosť týchto krytín: oba druhy škridle vyrábali od 30. rokov 20. storočia v obci a v susednom Mestečku. V neďalekom Púchove vznikla v roku 1912 továreň „Syenit“, ktorá už v začiatkoch produkovala 2400 vagónov eternitovej škridle a dosák ročne.⁴⁸

Podľa stavebných povolení zo začiatku 20. storočia sa stavali domy zväčša trojdielne (izba, sieň, komora) s pôdorysom 10 – 11 x 4,5 – 5 m, menej dvojdielne domy s izbou a sieňou (tiež *pitvor*) s rozmermi 7 x 4 m.⁴⁹ Vo viacerých prípadoch bola sieň rozdelená zrubovou priečkou. Vzniknutý priestor v jej zadnej časti využívali predovšetkým na uloženie zemiakov.⁵⁰ Hlavnú skladovacia funkciu však mala komora za sieňou, ak bola súčasťou pôdorysu domu. Okrem okopanín (zemiaky konzumné a krmne, burgyňa), oddelených navzájom pletenými alebo doštenými ohradami, sem ukladali sudy s kapustou, mäsom, pálenkou, nádoby s mliekom, často aj drobnejšie poľnohospodárske náradie.

Doložené sú tiež trojdielne poloposchodové domy s komorou na poschodí v zadnej časti domu, nad prízemnou komorou. Vyskytovali sa vo všetkých obciach Púchovskej doliny. Horná komora bola prístupná schodmi, resp. rebríkom z dolnej komory, prípadne z pitvora alebo zvonku z dvorovej strany *cez pavláčku* so zábradlím, na ktorú sa vstupovalo drevenými schodmi, niekedy opatrenými jednoduchým zábradlím. *Pavláčka* bola konštrukčne spojená so zrubom objektu. Jej základ tvorili vypustené priečne trámy zrubu dolnej komory v príslušnej výške, presahujúce 70 – 80 cm na dvorovú stranu. Do ich koncov boli začapované stĺpiky, niekedy profilované, osadené druhým koncom do odkvapovej väznice. Medzi stĺpiky vkladali vodorovné kresané trámiky a na vzniknutý rám pribíjali zvisle dosky, často zdobené lištami a latkami, spravidla v podobe slepých arkád. Dlážku *pavláčky* vytvárali dosky položené na presahujúcich koncoch hrád. Okrem preva-

⁴⁶ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

⁴⁷ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

⁴⁸ KOL. *Púchov*. Martin : Vydavateľstvo Osveta, 1970, s. 116.

⁴⁹ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 63.

⁵⁰ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19. Uvádza, že v predelenej komôrke býval niektorý z ovdovených rodičov.

žujúcich zrubových komôr konštrukčne spojených s domom sa vyskytovali aj komory murované, z nepálenej tehly, novšie aj z kameňa.⁵¹ Strecha nad hornými komorami bola samostatná, teda vyššia ako nad zvyšnými časťami domu, alebo v jednej rovine s nimi. V tomto prípade znižovali výšku komôr, prípadne dlážku prízemnej komory mierne zahĺbili do terénu a zvýšili počet vencov stien zrubu nad izbou a sieňou na výšku hornej komory. Potom mohli ukladať krokrové trámy v jednej výške a na ne postaviť súvislý krov. Komory na poschodí – na rozdiel od dolných, prevažne so skladovacou funkciou – boli určené na spanie dospievajúcich, resp. dospelých detí alebo na bývanie mladomanželov. Zariadenie tvorili posteľe, truhly na odev a múku, jednoduché police na stenách, prípadne aj menší stôl.

Z dreva sa budovali aj hospodárske stavby. Stodoly mali steny z guľatiny, krov krokrovej konštrukcie s hambálkami bol osadený na *pravidlách*, ležiacich na stenách. Sedlovú strechu pokrývala v starších obdobiach slama, neskôr šindel. Rozmery stavby zodpovedali sociálnemu statusu majiteľa. U menších gazdov bola členená na jeden záčin *stodolu* a prejazdnu holohumnicu, väčší gazdovia mali dva záčiny. Skladovacie možnosti objektu rozširoval *vóder* nad holohumnicou, vytvorený zo žrdoviny alebo dosák, ukladaných na priečne trámy. Dlážku *stodól* zhotovovali zo žrdoviny položených natesno, z jej odrezaných okrajov *odkorkov*, prípadne z rámov vypletaných lieskami. K stodolám boli pripojené plevíny a kôlne na poľnohospodárske náradie, ktoré kryla predĺžená strecha stavby.

Zrubové maštale stavali z nekresanej guľatiny, často s prečnievajúcimi koncami trámov v uhloch a krokrovou konštrukciou krovu. Budovali ich spravidla ako samostatné objekty alebo ich pristavovali za obytný dom, s ktorým ich potom pokrývala spoločná strecha. Podľa pôdorysnej dispozície boli jednodielne, dvojdielne a trojdielne. Jednodielnu maštal' mali menší gazdovia, ktorí chovali len rožný dobytok. Ak mali aj koňa, miesto na jeho ustajnenie oddeľovali doskovou stenou. Väčší roľníci vlastnili spravidla dvojdielne alebo trojdielne stavby pod spoločnou strechou, s osobitnými vchodmi, s oddeleným ustajnením hovädzieho dobytku, koní a oviec. V priestore medzi stropom a sedlovou strechou maštale *úkole* uskladňovali seno a slamu aj z dôvodov tepelnej izolácie. Bol prístupný zvonku pristaveným rebríkom a v letnom období v ňom spávali slúžky. K niektorým maštaltiam priliehali kôlne na suché listie na podstielku, kryté predĺženou strechou objektu.⁵²

Chlievy pre ošípané mali len bohatší gazdovia. Boli to malé zrubové stavby postavené z guľatiny, prekryté prevažne pultovou šindľovou strechou. Situovali ich často za maštaltami, pričom sa strecha chlieva opierala o stenu maštale. Priestor medzi zrubom a strechou stavby slúžil ako kurín.

Obytný dom a prislúchajúce hospodárske stavby stáli na obdĺžnikovom pozemku *grunte*. Keďže boli jednotlivé parcely prevažne úzke, obytné domy boli spravidla situované po dĺžke, štítovou stenou k ceste. Stodola sa nachádzala za obytným domom po šírke pozemku tak, aby bolo možné prejsť vozom z cesty na jej holohumnicu. Maštale, a prípadne aj chliev, boli postavené v pozdĺžnej osi za domom. Iba tam, kde bol dostatok miesta na prechod vozov a na ohradené hnojisko, situovali maštale vedľa domu. Na dvore vymedzovali miesto *nátoň* na sušenie, rezanie a štiepanie dreva. Spredu dvor uzatvárala dosková brána pre vozy, často prekrytá šindľovou strieškou, vedľa ktorej bola menšia bránka pre vstup peších. Hranice medzi jednotlivými dvormi vymedzovali rôzne typy plotov a ohrád, ktoré vyplňovali aj medzery medzi jednotlivými stavbami. Pri takmer každom dome, zvy-

⁵¹ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19. Spomína murované komory „u Brtišov“ z roku 1777, spojené s dreveným domom.

⁵² GERYK, J. Cit. 26, s. 93-94.

čajne pred jeho štítovou stenou, nachádzala sa záhradka s pestovanými kvetmi a liečivými bylinami, obohatá pleteným, neskôr latkovým plotom. Za stodolou boli ovocné záhrady, v strede so sušiarňou ovocia, v ktorých pestovali rôzne odrody hrušiek, jabloní a predovšetkým sliviek.⁵³

Usadlosť č. 176

Dom zo Záriečia s popisným číslom 176 bol zaradený do objektovej skladby Múzea slovenskej dediny v zmysle novej tematicko-urbanistickej koncepcie začiatkom 80. rokov 20. storočia.⁵⁴

Na jej základe bol prehodnotený pôvodný výber objektov a región severozápadného Slovenska, zahŕňajúci okresy Čadca, Žilina a Považská Bystrica, bol doplnený na základe lokálnych dobových foriem o ďalšie stavby. V zmysle libreta a scenára regiónu severozápadného Slovenska⁵⁵ bol predmetný dom doplnený o hospodárske stavby – stodolu z Mestečka č. 84, maštaľ zo Zbory č. 109 a chliev z Ihrišťa č. 33. Vytvorená usadlosť mala reprezentovať z hospodárskeho a spoločenského hľadiska stredne majetného roľníka z oblasti Púchovskej doliny v období druhej polovice 19. storočia.⁵⁶ Výber objektov sa uskutočnil na základe výskumov a etnokartografického vyhodnotenia javov v zmysle pôvodného zámeru, doplneného o novšie poznatky. Bol prerokovaný a schválený Odbornou komisiou Múzea slovenskej dediny, naposledy v júni 1985.⁵⁷ Základná technická dokumentácia vybraných hospodárskych objektov na pôvodnom mieste sa uskutočnila v roku 1985, domu v roku 1986 a v súčasnosti je jediným zdrojom informácií o ich stavebnom charaktere.⁵⁸

Podľa zamerania skutočného stavu⁵⁹ v roku 1986 stál poloposchodový dom č. 176 na rovnom teréne, na kamennej podmurovke, ktorej výška sa pohybovala od 10 do 15 cm. Bol zrubovej konštrukcie, steny tvorili trámy z dvojstranne kresanej guľatiny, v rohoch viazané plátovaním bez presahov koncov. Škóry medzi trámami vyplňovala hlinená maza-nica, prekrytá z vonkajšej strany odrezkami z guľatiny. Časť pozdĺžnej nevchodovej strany s dĺžkou 315 cm a výškou zhruba 135 cm bola vymurovaná z kameňa a omietnutá. Krov bol krokvovej konštrukcie, štvorstranne kresané krokvy boli osadené na odkvapniciach uložených na piatich priečných trámoch nad izbou a sieňou, štyri vence nad stropnými trámami. Odkvapnica na nevchodovej strane bola šírkou vysunutá pred úroveň steny, na vchodovej zhruba o 75 cm. Presahy priečných trámov boli podbité doskami a podopierali ich drevené hranoly, osadené obojstranne pri obidvoch štítových stenách, na vchodovej strane aj pri vstupe do objektu. Sedlovú strechu pokrývala azbestovocementová krytina vo forme štvorcových plochých šablón, ukladaných na koso. Štíty tvorili zvislo kladené

⁵³ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

⁵⁴ KRIŠTEK, I. Tematicko-urbanistická koncepcia Múzea slovenskej dediny – národopisnej expozície v prírode SNM-EÚ v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 27. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 31-43.

⁵⁵ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 27. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 251-279.

⁵⁶ PANČUHOVÁ, E. Cit. 55, s. 270.

⁵⁷ DANĚKOVÁ, D. Program pamiatkovej úpravy súboru objektov V. stavby Múzea slovenskej dediny (oblast' Kysuce, Podjavorníky, Púchovská a Rajecká dolina). Archív SNM, pobočka Martin, fond MSD, 1985.

⁵⁸ Podľa informácie terajších majiteľov stavebného pozemku bol dom č. 176 z dôvodu zlého technického stavu asanovaný okolo r. 2010.

⁵⁹ JANUŠ, J. Architektonicko-etnografická dokumentácia, Záriečie č. 176, obytný dom. Archív SNM, pobočka Martin, č. 7/86.

Obr. 1. Zrubový dom č. 176 na pôvodnom mieste, Záriečie. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 43 589. Foto Š. Mruškovič, 1967

Pic. 1. Log house no. 176 on its original site, Záriečie. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 43 589. Photograph by Š. Mruškovič, 1967

Obr. 2. Vstup do dvora domu č. 176, Záriečie. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 131 974/1. Foto J. Turzo, 1981
Pic. 2. Entrance to house no. 176, Záriečie. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 131 974/1. Photograph by J. Turzo, 1981

dosky bez prekrytia medzier a bez ostreší, vo vrchole čelného štítu bol obdĺžnikový zasklený otvor s rozmermi 59 x 42 cm. Izba mala štyri dvojkrídlové šesťtabuľové okná rozmerov 68 x 78 cm, s doskovým obložením. Dve boli v štítovej stene, po jednom v pozdĺžnych stenách. V kuchyni sa nachádzalo jednoduché jednokrídlové štvortabuľové okno s rozmermi 40 x 42 cm, pripevnené k zrubu klincami. V komorách prekryvali malé okenné otvory rozmerov 30 x 30, resp. 23 x 25 cm jednotabuľové zasklené rámy. Vchodové a izbové dvere boli stolársky zhotovené, s dvoma obdĺžnikovými kazetami v spodnej časti, horná zasklená tretina bola členená do šiestich tabličiek. Dvere do komôr boli zvlakové, z hobľovaných dosák, na kovaných závesoch, dvojvrstvové: komora na prízemí mala dosky zo strany kuchyne zložené šikmo, komora na poschodí hornú vrstvu uloženú vodorovne, pričom v oboch prípadoch druhú vrstvu tvorili dosky uložené zvislo. Dvere z hornej komory do podstrešia boli zvlakové jednoduché.

Čelná štítová stena domu od podmurovky po spodnú dosku obloženia okien, obloženie vchodových dverí, stĺpiky a nadpražie dverí do komory na poschodí a murovaná časť nevchodovej pozdĺžnej steny boli obielené vápnom.

Dom bol členený v prízemí na vstupnú kuchyňu, z ktorej sa vchádzalo vpravo do izby a vľavo do komory. Deliaci priečka medzi kuchyňou a izbou bola dodatočne posunutá, oproti pôvodnému stavu znižovala plochu izby a zväčšovala pôdorys kuchyne. Jej zrubová časť bola začapovaná do stĺpikov pri stene a dverách, od dverí bola vymurovaná z tehál. Nad prízemnou komorou sa nachádzala ďalšia komora, prístupná drevenými schodmi a pavlačou. Z poschodovej komory bol dverami vstup do podstrešného priestoru. Všetky vnútorné steny objektu boli upravené hlinenou omietkou. Dlážky v izbe a v kuchyni boli doskové, v komore na prízemí hlinená. Neboli v rovnakej úrovni: najvyššie bola dlážka v izbe, položená na trámoch z guľatiny, podložených kameňmi, najnižšie zahĺbená podlaha v komore. Podlahu v komore na poschodí tvoril doskový prekladaný záklop nad prízemnou komorou. Stropy v jednotlivých priestoroch nemali rovnakú výšku. Prekladaný doskový záklop nad izbou vo výške cca 226 cm (meraný od povrchu doskovej dlážky, ktorá oproti pôvodnej hlinenej bola vyššie o 22 cm) niesli tri priečne stropné trámy z guľatiny. Podopieral ich kresaný trám, ktorý prechádzal i pod stropom kuchyne a bol osadený jedným koncom v štítovej stene, druhým v priečke medzi kuchyňou a komorou. Technický výkres dokumentuje aj osadenie koncov ďalších troch priečných trámov (zrejme poliení), položených o jeden veniec nižšie ako stropné trámy, nad prvým priebežným zrubovým vencom (závierkou) nad oknom. Jeden pár bol uložený nad vchodom do izby, tretí polien nad oknom. Strop nad kuchyňou s doskovým prekladaným záklopom je v dvoch úrovniach – cca 225 cm bližšie k izbe, pri komore cca 188 cm a je nesený párom trámov, osadených nad sebou v mieste styku oboch rozdielnych výšok. Nad prízemnou komorou doskový prekladaný záklop podopieral jeden stropný trám, štvorstranne kresaný. Strop nad poschodovou komorou niesli tri pozdĺžne trámy z guľatiny, záklop jednoduchý doskový. V kuchyni bol postavený murovaný komín s vyústením až nad úroveň strechy, pri ňom stál kovový sporák. Komín spolu so starším typom vykurovacieho zariadenia sa pôvodne – pred posunutím deliacej priečky – nachádzal v ľavom rohu izby.

Kolmo na os domu vo dvore postavené hospodárske stavby – stodola, vedľa nej maštaľ, resp. chliev neboli predmetom zamerania.

Stodola z Mestečka č. 84⁶⁰ s pôdorysom 997 x 510 cm bola postavená na rovnom teréne, s nízkou kamennou podmurovkou zapustenou do terénu. Záčin bol zrubovej kon-

⁶⁰ JANUŠ, J. Architektonicko-etnografická dokumentácia, Mestečko č. 84, stodola. Archív SNM, pobočka Martin, č. 27/85.

štruktúre, z dvojstranne kresaných trávov s hrúbkou zhruba 25 cm, na rohoch s polovičným preplátovaním; holohumnicia stĺpkovej konštrukcie, spevnená priečnymi kresanými trámikmi, obitá doskami. Krokvový krov tvorili krokvy štvorstranne kresané s prierezom 11 x 15 cm. Sedlová strecha, krytá hladkou sivou škridlou uloženou na latovanie vo vzdialenosti 30 cm, prečnievala cez doskové štíty 25, resp. 32 cm. Podlahu v záčine i holohumnicia tvorila vrstva ubitej hliny s hrúbkou 10 cm. Stropy nad oboma časťami boli trámové so záklopom z neohobľovaných dosák, ukladaných na zraz. Nad holohumnicou bol vynechaný otvor, ktorým sa vstupovalo do podstrešia pomocou rebríka. Holohumnicu na jednej strane uzatvárali dvojkrídlové doskové vráta na otočnom stĺpiku, z dvorovej strany už vráta zachované neboli. V stene medzi záčinom a holohumnicou bol vynechaný otvor s rozmermi 144 x 70 cm, ohraničený štvorstranne kresanými stĺpkami.

Chliev z Ihrišťa č. 33⁶¹ bol postavený v svaovitom teréne. Súvislá kamenná podmurovka sa nachádzala pod dvoma stranami objektu (južnej a západnej), zvyšné dve strany boli podložené iba uhlovými kameňmi. Objekt bol zrubovej konštrukcie, z dvojstranne kresanej guľatiny s priemerom zhruba 20 cm, spájanej v uhloch polovičným preplátovaním, špáry vyplnené hlinou. Pultovú strechu kryla cementová škridla na latovaní vzdialenom 31 cm od seba. Zvislé dosky štítu boli pribité dole o zrubový trám, hore o krokvu. Krokvy boli zhotovené z prikresanej guľatiny s priemerom 7 cm, z južnej strany osadené na zátvorovom tráme zrubu, zo severnej na väznici podopretej štyrmi kresanými stĺpkami (rozmeri 10 x 10 cm, výška 88 cm), začapovanými do zrubu. Krokvy väznicu presahovali o 60 cm. Podlahu, stropy a dvere v čase zamerania objektu neboli zachované. K chlievu s pôdorysom 210 x 154 cm priliehal zo severnej strany záchod doskovej konštrukcie s nepravidelným pôdorysom 210 x 57 cm, s doskovou podlahou.

Maštaľ zo Zborov č. 109⁶² bola postavená na rovinatom teréne, so zapustenou nízkou kamennou podmurovkou. Steny zrubovej konštrukcie boli zhotovené z bukového, dvojstranne kresaného dreva, v uhloch spojené polovičným preplátovaním, základové trámy zámkom. Špáry medzi trámami vyplňoval mach a zvonka boli prekryté latami. Sedlovú strechu pokrývala dvojdrážková sivá škridla, uložená na latovaní s osovou vzdialenosťou 31 cm. V hrebeni nahradil hrebenáče plech, pripevnený k hrebeňovej late. Strecha presahovala štíty o 25, resp. 30 cm. Doskové štíty členil z východnej strany výzorník v tvare dvoch nerovnakých trojuholníkov nad sebou, na západnej strane vynechaný obdĺžnikový otvor s rozmermi 90 x 144 cm. Krokvový krov bol vyrobený z prikresanej guľatiny z červeného smreka s priemerom 12 cm. Vstupné dvere s rozmermi 94 x 142 cm boli dvojvrstvé, z vonkajšej strany s doskami kladenými zvisle, z vnútornej vodorovne. Okno pri vstupných dverách malo doštené obloženie. Podlahu tvorila štvorstranne kresaná buková guľatina s priemerom 7 cm, uložená na zraz na trámoch, podložených kameňmi. Strop bol zhotovený z bukových kresaných dosák s hrúbkou 4 cm, uložených na stropných trámoch na zraz.

Všetky objekty, tvoriace usadlosť zo Záriečia, boli v Múzeu slovenskej dediny postavené podľa jednostupňových projektov, spracovaných Projektovým ústavom kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica, v priebehu roka 1986.⁶³ Tieto jednostupňové projekty vychádzali v zásade zo zameraní stavieb na pôvodnom mieste, a zohľadňovali aj zmeny

⁶¹ JANUŠ, J. Architektonicko-etnografická dokumentácia, Ihrište č. 33, chliev. Archív SNM, pobočka Martin, č. 29/85.

⁶² JANUŠ, J. Architektonicko-etnografická dokumentácia, Zborov č. 109, maštaľ. Archív SNM, pobočka Martin, č. 28/85.

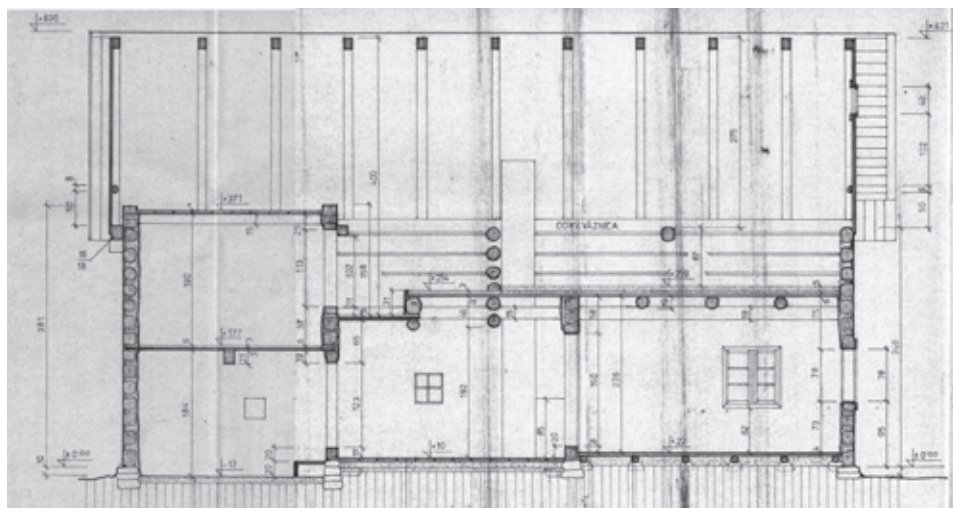
⁶³ MAJOR, I. MSD Martin, V. stavba. Záriečie usadlosť. SO – V/7.16, 17, 18 – 19. Jdnostupňový projekt. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica, 1986. Archív SNM, pobočka Martin.

Obr. 3. Obytný dom č. 176, vstup do komory na poschodí, Záriečie. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 131 974/2. Foto J. Turzo, 1981
Pic. 3. House no. 176, entrance to the chamber on the first floor, Záriečie. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 131 974/2. Photograph by J. Turzo, 1981

požadované Slovenským národným múzeom v Martine ako investorom (šindľová krytina na všetkých objektoch, osadenie deliacej priečky medzi izbou a kuchyňou do pôvodnej polohy a z toho vyplývajúce úpravy, zrušenie komínového telesa, nahradenie obdĺžnikového štítového okna členitejším výzorníkom, riešenie podstena plochými kameňmi, otáčenie pôdorysu stodoly o 180 stupňov, doplnenie chýbajúcich vrát a bránky stodoly s konštrukciou rovnakou ako na zachovaných vrátach, členenie maštale a úprava ustajnenia pre ovce a kravy, nahradenie jestvujúceho okna štrbinovým, nezachovaná podlaha a strop v maštali riešené z polenej guľatiny, odstránenie štrbinového okna, nutné konštrukčné úpravy po pristavaní maštale k chlievu a včlenení záchodu medzi ne). Pristúpilo sa tiež k rekonštrukcii staršieho typu vykurovacieho zariadenia, zloženého z pece na chlieb, sporáka a rúry na pečenie, s odvodom dymu murovaným komínom do podstrešného priestoru. Celé vykurovacie zariadenie a komín mali byť postavené z pálenej tehly a umiestnené v izbe vľavo od vstupných dverí. Príslušnú technickú dokumentáciu zhotovil J. Januš na základe konzultácií s osemdesiatročným záriečskym peciarom Jánom Janíkom.⁶⁴

⁶⁴ JANUŠ, J. Technický popis vykurovacieho zariadenia – Záriečie. Spolu s výkresovou časťou súčasť jednostupňového projektu MAJOR, I. Cit. 63.

Obr. 4. Obytný dom č. 176, pozdĺžny rez domu. Záriečie. Archív SNM v Martine, príř. č. AED 7/86. Kreslil J. Januř, 1986

Pic. 4. House no. 176, longitudinal cross-section of the house. Záriečie. Archives of the SNM in Martin, inv. no. AED 7/86. Drawn by J. Januř, 1986

Dom i hospodárske objekty boli postavené ako kópie, prevažne zo smrekového dreva. Dodávateľom stavebných prác bolo Jednotné roľnícke družstvo SNP Sklabiňa. Objekty boli odovzdané začiatkom roka 1989 a všetky sú zapísané v Prírastkovej knihe zbierkových objektov pod číslom 3/89. Všetky mali byť postavené v rade za sebou: obytný dom orientovaný štítom k ceste prechádzajúcej regiónom Kysuce – Podjavorníky, za päťmetrovou prielukou nasledovala mařtal' a chliev so záchodom, priestor na hnojisko dlhý štyri až päť metrov a stodola.⁶⁵ Požadované odstupy sa však vzhľadom na nedostatok miesta nepodarilo dodržať, realizované stavby na seba tesne nadväzujú a ich strechy sa dotýkajú. Zvolené situovanie hospodárskych stavieb pri zohľadnení potrebných komunikačných väzieb a blízkosť susedného domu z Dlhého Poľa zrejme neumožní odčlenenie usadlosti zo Záriečia od okolitých objektov oplotením a vstupnou bránou. Objekty postavené v Múzeu slovenskej dediny vykazujú viaceré odlišnosti v porovnaní so zameraním na pôvodných miestach. Nie sú identické spôsoby väzieb trámov na uhloch, na štítových stenách domu namiesto prvého vloženého brvna (vykrývalo medzeru medzi základnými pozdĺžnymi venciami a prvým priečnym trámom zrubu) je začapovaný trám, koniec priebežného kresaného trámu *vořtu* nepresahuje cez štítovú stenu. Za závažný nedostatok považujem zníženie výšky stropu vo všetkých častiach domu (v izbe oproti pôvodným 226 cm dosahuje 212 cm, v komore namiesto 180 cm dokonca len 152 cm, čo bolo zapríčinené sčasti aj nerešpektovaním a neuplatnením pôvodne zahĺbenej dlážky v tomto priestore). Uvažované vykurovacie zariadenie okrem murovaného komína nebolo realizované.

Podľa Programu pamiatkovej úpravy súboru objektov ľudového staviteľstva V. stavby Múzea slovenskej dediny mala byť celá usadlosť expozične využitá, s časovou lokalizá-

⁶⁵ DANEKOVÁ, D. Cit. 57.

ciou na koniec 19. storočia (apríl 1985), o rok neskôr (apríl 1986) bol časový horizont posunutý do obdobia rokov 1920 – 1950.⁶⁶

Predpokladáme, že poloposchodový dom č. 176 bol postavený pravdepodobne najneskôr v 80. – 90. rokoch 19. storočia, aj keď nie v podobe zachovanej a dokumentovanej v roku 1986. Môžeme mu s istotou priradiť aj dobové popisné čísla (č. 88, 9, 60, 176). V čase zamerania objektu na pôvodnom mieste bola jeho majiteľkou Zuzana Bošková.

Genealógia obyvateľov domu

V publikovaných archívnych prameňoch v obci Záriečie sa s priezviskom Boško prvý raz stretávame v matrike krstených Rímskokatolíckeho farského úradu v Lúkach pod Makytou z roku 1712⁶⁷, nasledovne v súpise daňovníkov z roku 1715, ktorý bol zostavený pre každoročné vyberanie vojenských daní. Je v ňom uvedený Andrej Boška ako vlastník 11 gbelov polí (4,4 ha) a 2 falcastrov lúk (falcaster = 28 – 46 árov).⁶⁸

Genealógiu rodiny Boškocov v Záriečí však môžeme súvisle a pomerne podrobne sledovať až od roku 1784 po koniec 19. storočia v matrikách Evanjelického farského úradu v Záriečí.⁶⁹ Ako už bolo uvedené, obec predtým spadala pod Rímskokatolícky farský úrad v Lúkach pod Makytou, no záznamy z obdobia rokov 1720 – 1784, sprístupnené na internete, nie sú kompletne,⁷⁰ niektoré roky úplne chýbajú. Z týchto matrik je pre naše potreby podstatný údaj, že dňa 14. 11. 1773 sa ženil 24-ročný Juraj Boško, syn už zosnulého Jána, s 23-ročnou Zuzanou, dcérou Martina Tylajku. Podľa záznamov je to jediný Boško, ktorého syn narodený v poslednej tretine 18. storočia sa dožil dospelého veku, oženil sa a založil si ďalšiu rodinu. Juraj Boško bol v roku 1793 jedným z prisažných obce.⁷¹ Z tohto manželstva sa narodili štyri deti, dvaja synovia a dve dcéry. Prvorodený Andrej zomrel v útlom veku (*12. 10. 1774 – †5. 10. 1775), prežil ďalší syn Andrej (*16. 2. 1776 – †3. 12. 1839), dcéry Katarína (*19. 12. 1778) a Zuzana (*25. 1. 1781). Tie sa neskôr vydali v rámci obce, staršia Katarína 29. 1. 1798 za Andreja Šeša, mladšia Zuzana 19. 11. 1798 za vdovca Jána Macháča.

Andrej sa 18. apríla 1796 oženil s Annou (*9. 11. 1776 – †13. 1. 1837), dcérou Štefana Porubiského a Kataríny, rod. Švorčíkovej. V roku 1818 bol záriečskym richtárom.⁷² Manželom sa narodilo osem detí: Zuzana (*23. 12. 1797), Anna (*13. 8. 1802), Ján (*30. 4. 1805 – †3. 9. 1817), Štefan (*28. 5. 1810), Katarína (*15. 12. 1812), Andrej (*november 1815), Eva (*31. 1. 1819) a Johana (*3. 4. 1822 - †18. 4. 1822). Šesť detí sa teda dožilo dospelosti. Tri najstaršie dcéry sa vydali do susedného Mestečka – Zuzana 27. 11. 1820 za Andreja Beleja, Anna 22. 11. 1824 za Jána Krchňáka, Katarína 24. 11. 1834 za Štefana Ofúkaného. Ďalšia dcéra Eva ostala bývať v Záriečí, zomrela slobodná a bezdetná 30. 5. 1854 v dome č. 76. Starší syn Štefan sa 21. 11. 1831 oženil s Katarínou Švíčkovou, mladší Andrej 24. 11. 1834 si zobral ženu s rovnakým menom – Katarínu Švíčkovú.

Štefanovi Boškovi a Kataríne, rodenej Švíčkovej sa narodilo sedem detí, tri z nich zomreli v útlom veku: Ján (*28. 2. 1833, o jeho ďalšom osude sa okrem dátumu narodenia

⁶⁶ DANEKOVÁ, D. Cit. 57.

⁶⁷ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 130.

⁶⁸ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/az-1715_-evi-orszagosszeiras

⁶⁹ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/search/image/index?owc=9P3L-JWG%3A107654101%2C112594501%2C127064301%3Fcc%3D1554443>

⁷⁰ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/search/image/index?owc=9P3L-T36%3A107654301%2C112594501%2C155976701%3Fcc%3D1554443>

⁷¹ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 20.

⁷² NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 21.

z matrik nič nedozvedáme), Pavel (*28. 3. 1835), Štefan (*5. 7. 1837 – †9. 5. 1840), Juraj (*15. 8. 1839), Andrej (*18. 5. 1842 – †19. 5. 1842), Štefan (*4. 9. 1844) a Anna (*7. 9. 1849 – †11. 9. 1849). Katarína, rodená Švičková zomrela 23. 7. 1866 vo veku nedožitých 55 rokov, jej manžel Štefan 7. 1. 1869 vo veku nedožitých 59 rokov. Ako miesto ich úmrtia je v matrike uvedený dom č. 63.

Manželstvo mladšieho syna Andreja s Katarínou, rodenou Švičkovou trvalo necelých deväť rokov. Narodili sa z neho tri deti: Andrej (*12. 7. 1836), Zuzana (*7. 2. 1839) a Eva (*4. 8. 1842 – †20. 4. 1845). Dcéra Zuzana zostala slobodná a bezdetná, zomrela v Záriečí 5. 12. 1880. Andrej Boško zomrel 13. 1. 1843 vo veku necelých 28 rokov, jeho žena Katarína 6. 12. 1847 ako 32-ročná.

Pavel Boško (*28. 3. 1835), najstarší syn Štefana a Kataríny, sa oženil 24. 11. 1856 so Zuzanou Hamšíkovou (*1839 v Lúkach pod Makytou). Narodili sa im Katarína (*25. 8. 1859), Ján (*10. 7. 1862 – †20. 3. 1866), Pavel (*4. 11. 1865), Juraj (*16. 6. 1868 – †22. 6. 1868), Ján (*22. 5. 1869 – †28. 9. 1875), Štefan (*21. 3. 1873 – †29. 8. 1888), Anna (*1. 1. 1876 – †31. 5. 1878), Zuzana (*6. 3. 1879) a Anna (*20. 5. 1882). Prvé dve deti majú ako miesto narodenia uvedený dom č. 86 (toto číslo je uvedené aj ako bydlisko ženicha v čase sobáša), deti narodené po roku 1868 dom č. 63. Z deviatich detí sa dospelosti dožili iba štyri. Najstaršia Katarína sa 27. 11. 1882 vydala za Jána Poliacha do Mostišťa, ďalšia dcéra Zuzana 12. 11. 1900 za Štefana Jancíka z Vydrenej. Pavel Boško zomrel 5. 1. 1887 vo veku necelých 52 rokov v dome č. 63, vdova Zuzana, rodená Hamšíková ho prežila o desať rokov. Zomrela 16. 1. 1897 ako hofierka.

Pavlov brat Juraj (*15. 8. 1839) sa 17. 11. 1862 oženil s 19-ročnou Katarínou Vrábelovou zo Záriečia. Z krátkeho manželstva sa narodili tri deti, ktoré majú ako miesto narodenia dom č. 73. Žiadne sa však dospelosti nedožilo. Prvý syn Štefan sa narodil mŕtvym (*5. 12. 1863), skoro zomrel aj Zuzana (*5. 12. 1864 – †19. 8. 1865) a Ján (*18. 9. 1866 – †7. 10. 1866). Manželka Katarína zomrela 15. 1. 1867 vo veku 23 rokov na tuberkulózu a ovdovelý Juraj sa 20. 10. 1867 oženil s jej mladšou sestrou Annou (*12. 9. 1846). Z ich jedenástich detí sa dospelosti dožili iba štyri: Katarína (*20. 1. 1869), Anna (*11. 11. 1878), Ján (*28. 4. 1882 – †9. 11. 1909) a ako posledný Juraj (*22. 9. 1885). Ostatné deti zomreli v útlom veku: Ján (*16. 11. 1867 – †1. 2. 1868), Zuzana (*30. 4. 1871 – †12. 2. 1873), Juraj (*12. 12. 1873 – †14. 8. 1880), Ján (*5. 5. 1876 – †20. 5. 1876), Ondrej (narodil sa a zomrel 1. 11. 1877), Štefan (*21. 5. 1881 – †17. 6. 1881), Pavel z dvojčiek (*28. 4. 1882 – †14. 5. 1882). Najstaršia Katarína sa vydala pred rokom 1892 za Juraja Janička, syna roľníkov Juraja a Anny, rod. Behrovej, narodeného 20. 4. 1865 vo Vydrenej. Ich päť detí narodených v rokoch 1892 – 1899 má ako miesto narodenia uvedené č. domu 88, identické s bydliskom jej mladších bratov Jána a Juraja v čase ich sobáša v roku 1907. Znamenalo by to, že Katarína s rodinou bývala pravdepodobne v tomto období v rodičovskom dome. Okolo roku 1895 žil v dome aj manželský pár nádenníkov – Ondrej Ozimý a Eva, rodená Mužíková. Rodné matriky uvádzajú narodenie ich mŕtvej dcéry v tomto dome v októbri 1895. Mladšia dcéra Anna sa vydala 22. 11. 1897 za Jána Gardoňa zo Záriečia. Juraj Boško bol v rokoch 1894 – 1899 richtárom v Záriečí⁷³ a predpokladáme, že práve on bol staviteľom predmetného domu. Zomrel 16. 2. 1916.

Tretí syn Štefana Boška a Kataríny, Štefan (*4. 9. 1844), bol vojakom 71. pešieho pluku. Dňa 25. 11. 1872 sa oženil s 21-ročnou Annou Hajdušikovou z Dubkovej. Anna však 16. 2. 1873 v Dubkovej zomrela a ovdovelý Štefan sa 23. 11. 1874 znovu oženil s Katarínou, 19-ročnou slobodnou dcérou Ondreja Žiaka a Kataríny, rodenej Pajtásovej.

⁷³ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 22.

Rodina nevesty bývala v Mestečku, kam sa Štefan Boško presťahoval a tam aj zomrel v roku 1922 ako 77-ročný.

Jediný syn Andreja Boška a Kataríny, Andrej (*12. 7. 1836) sa 19. 11. 1866 oženil s 22-ročnou Zuzanou Rusnákovou zo Záriečia. Z manželstva sa narodilo sedem detí, štyri z nich sa dožili dospelosti. Ich deti Anna (*30. 12. 1867), Katarína (*20. 2. 1870 – †14. 2. 1873), Ondrej (*5. 5. 1873 – †26. 10. 1942), Štefan (*6. 11. 1875 – †28. 8. 1876), Juraj (*26. 2. 1878 – †14. 2. 1879), Ján (*14. 2. 1880), Zuzana (*18. 2. 1883) sa narodili v dome č. 63, čo by nasvedčovalo, že rodiny bratancov Andreja a Pavla Boškovcov zrejme žili v období rokov 1867 – 1883 v tom istom dome. Dcéry Anna a Zuzana sa vydali v rámci obce, Anna 18. 2. 1892 za Štefana Jurenku (*7. 9. 1863 – †1. 12. 1944), Zuzana 10. 2. 1902 za Jána Jurenku. Toto manželstvo však trvalo veľmi krátko, lebo Zuzana zomrela 30. 10. 1904, krátko po pôrode. Syn Ondrej sa oženil 24. 5. 1900 s Boženou Jancíkovou (*27. 3. 1878 – †17. 5. 1959) z Vydrnej. V rokoch 1901 – 1918 vlastnil jeden z dvoch záriečskych vodných mlynov, pri ktorom určitý čas fungovala aj valcha.⁷⁴ Je pravdepodobné, že pred rokom 1904 odišiel do USA, kde určitý čas žil a pracoval v meste Milwaukee v štáte Wisconsin. Zrejme v roku 1906 sa však vrátil. Do Spojených štátov amerických za ním prišiel 25. 3. 1904 loďou Saxonía z Liverpoolu jeho mladší brat Ján.⁷⁵ Ten sa tam natrvalo usadil a naturalizoval sa, v roku 1921 je v prameňoch vedený ako John Basko v štáte Illinois.⁷⁶ Andrej Boško zomrel 18. 1. 1885 vo veku necelých 49 rokov a jeho žena Zuzana, rodená Rusnáková, vo veku 52 rokov 20. 8. 1896. V matrike zomrelých je ako bydlisko oboch uvedený dom č. 18.

Pavel Boško (*4. 11. 1865), jediný dospelý syn Pavla a Zuzany, rodenej Hamšíkovej, sa oženil 20. 11. 1890 so Zuzanou, dcérou hofierov Jána Pastoreka a Anny, rodenej Ševelovej, zo Záriečia. Do konca 19. storočia sa im narodili traja synovia – Pavel (*27. 9. 1891 – †5. 2. 1892), Andrej (*27. 10. 1893), Ján (*5. 5. 1899), neskôr ešte dcéra Zuzana (11. 7. 1902). Prví dvaja sa narodili v dome č. 41 (ktoré je uvedené aj ako bydlisko nevesty v čase sobáša), tretí v dome č. 70 (bydlisko ženicha v čase sobáša). Sociálny status rodičov sa v zápisoch matrik líši – niekde sú uvedení ako hofieri, inde ako roľníci. Je však doložené, že k prenajímateľom obecných pozemkov z radov domkárov v roku 1902 patril i Pavel Boško. Pozemok s rozlohou 340 m² – tak ako ostatní – prvý rok užíval bezplatne.⁷⁷

Do USA na krátky čas odišiel aj Ján Boško (*28. 4. 1882), syn Juraja a Anny, rod. Vrábellovej. Na severoamerický kontinent pricestoval z Liverpoolu 25. 3. 1904 loďou Saxonía spolu s ďalšími Záriečanmi – Jánom Boškom (*1880), Štefanom Jurenkom (*1882), Štefanom Kmošenom (*1880), Štefanom Ráčkom (*1877) a Jurajom Janičkom (*1872). V zverejnenom doklade pre imigračných úradníkov je uvedené, že chce ísť za švagrom Jurajom Janičkom do Chicaga.⁷⁸ Juraj Janiček, manžel Jánovej sestry Kataríny, pricestoval do New Yorku podľa dostupných záznamov loďou Brandenburg z nemeckého prístavu Brémy v decembri 1902 spolu s mladším bratom Pavlom.^{79, 80}

⁷⁴ OSOBNÝ FOND JÁN GERYK. Cit. 19.

⁷⁵ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GY7Y-4W3?mode=g&i=359&wc=M6BW-268%3A219413801%3Fcc%3D1923995&cc=1923995>>

⁷⁶ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:939N-N3Y3?mode=g&i=2712&wc=M6TM-QMS%3A165128301%3Fcc%3D1838804&cc=1838804>>

⁷⁷ NOVOSÁDOVÁ-ŠIDLÍKOVÁ, E. a kol. Cit. 2, s. 47.

⁷⁸ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GY7Y-4W3?mode=g&i=359&wc=M6BW-268%3A219413801%3Fcc%3D1923995&cc=1923995>>

⁷⁹ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<http://www.libertyellisfoundation.org/show-manifest-big-image/czox-NzoidDcxNS0wMzE0MDI5Ny5qcGciOw==/1>>

⁸⁰ [Cit. 2016-02-25.] Dostupné na: <<https://familysearch.org/search/record/results?count=20&query=%2B-givenname%3Ajuro~%20%2Bsurname%3Ajanicek~>>

Synovia roľníka a v rokoch 1894 – 1899 aj richtára Juraja Boška Ján (*28. 4. 1882) a Juraj (*22. 9. 1885) sa ženili v Záriečí v rovnaký deň – 11. 2. 1907. Ako bydlisko obidvoch ženíchov v čase sobáša je uvedený dom č. 88. Jánovou ženou sa stala 17-ročná Zuzana Kmošenová (*2. 2. 1890), dcéra roľníkov Jána a Anny, rodenej Brtišovej, zo Záriečia č. 42. Toto manželstvo trvalo však veľmi krátko, pretože Ján 9. 11. 1909 zomrel. Narodili sa z neho dve dcéry – Anna (*24. 4. 1909 – †6. 7. 1909) a Zuzana (*14. 6. 1910).⁸¹

Juraj (*22. 9. 1885) si zobral Katarínu Pastorekovú (*25. 6. 1888) zo Záriečia č. 56, dcéru roľníkov Juraja a Zuzany, rod. Galánkovej. Ako prvé sa im narodili dvojčičky Štefan (*2. 11. 1907 – †12. 11. 1907), druhé dieťa sa narodilo mŕtve. Nasledovala Zuzana (*25. 12. 1908), Ján (*23. 6. 1911), Juraj (*18. 11. 1913), Štefan (*20. 6. 1921), Katarína (*16. 7. 1924), Anna (*2. 6. 1927) a Božena (*6. 3. 1933).

Poslednými obyvateľmi skúmaného domu bola rodina Štefana Boška (*20. 6. 1921 – †18. 2. 1997). Štefanovou prvou ženou bola Anna Jancíková z Vydrnej, s ktorou sa oženil 4. 6. 1945. Anna však veľmi skoro po sobášii zomrela a zanechala dcéru Boženu (*10. 8. 1945). Jeho druhou ženou sa stala 22. 7. 1946 Zuzana Gardňová (*17. 10. 1924 – †14. 10. 2000). Ako bydlisko ženicha je uvedený dom č. 9, povolaním bol stavebný robotník. Číslo domu 9 platilo ešte pri narodení ich prvej dcéry Anny (*21. 1. 1947 – †máj 1947), pri doložených ďalších piatich deťoch je uvedené popisné číslo 60.⁸² Stavebné inovácie a zmeny pôvodnej podoby domu môžeme datovať do obdobia 60. – 70. rokov minulého storočia. Spočívali najmä v zmene funkcie vstupnej siene na kuchyňu a s tým súvisiacich úpravách (zväčšenie jej pôdorysu na úkor izby, umiestnenie kovového sporáka, polozenie doskovej dlážky, vybudovanie murovaného komína, atď.) a pravdepodobne aj vo výmene strešnej krytiny, možno aj krovu s podmienenou úpravou čelného štítu. Kuchyňu využívali dvaja poslední obyvatelia – Zuzana Boškova a jej slobodný syn Štefan – aj ako obytnú miestnosť. Po ich smrti odkúpili dom s príslušným pozemkom terajší majitelia. Napriek ich snahe, z dôvodu zlého technického stavu, boli nútení nakoniec v roku 2010 objekt asanovať.

Expozičné zaradenie objektu bude predovšetkým limitovať jeho stávajúci stavebný charakter, ktorý umožňuje – po vykonaní realizovateľných dodatočných úprav – predstaviť najskorší časový horizont začiatku 40. rokov 20. storočia. V dome vtedy žil Juraj Boško, jeho žena Katarína, rodená Pastoreková, traja dospelí slobodní synovia a tri mladšie dcéry. Manželia sa živili roľníctvom, v gazdovstve pomáhali aj najstarší 29-ročný Ján, 16-ročná Katarína a 13-ročná Anna. Ďalší synovia – 27-ročný Juraj a 19-ročný Štefan – pracovali ako stavební robotníci. Najmladšia dcéra Božena mala vtedy len sedem rokov. Členovia rodiny boli gramotní, hlásili sa k evanjelickému a. v. vierovyznaniu.⁸³

Uvedenému časovému horizontu, sociálnemu postaveniu a spôsobu obživy jeho obyvateľov, bude zodpovedať aj vnútorné vybavenie domu, prípadne hospodárskych objektov usadlosti. Hlavným priestorom bude polyfunkčná izba s vykurovacím zariadením vľavo

⁸¹ Údaje o predposlednej generácii obyvateľov predmetného domu boli získané z matrik Evanjelického a. v. farského úradu v Záriečí.

⁸² Údaje získané z príslušných matrik Evanjelického a. v. farského úradu a Obecného úradu v Záriečí – bez možnosti priameho nahliadnutia, vzhľadom na platnú legislatívu – sa líšia v počte narodených detí tohto manželského páru. Podľa informácií z farského úradu mali okrem prvorodenej Anny ešte štyri deti, z ktorých dvaja synovia už zomreli (Pavol *19. 2. 1948 – †2003, Štefan *10. 9. 1950 – †17. 8. 1996), dve vydaté dcéry Eva a Zuzana žijú mimo obce. Obecná matrika potvrdila narodenie a úmrtie ďalšieho syna Jána (*26. 7. 1954 – †30. 9. 1954). Informátorka Katarína K. uviedla, že okrem dvoch žijúcich vydatých dcér mali manželia ešte ďalšieho syna Juraja.

⁸³ Slovenský národný archív Bratislava. Sčítanie ľudu 1940, Záriečie, č. krabice 1266, hárok č. 201.

Obr. 5, 6. Obytný dom č. 176 zo Záriečia a jeho obytná časť s hospodárskymi stavbami v Múzeu slovenskej dediny. Foto R. Sýkora, 2016
Pic. 5, 6. House no. 176 from Záriečia and its residential part with farm buildings in the Museum of the Slovak Village. Photograph by R. Sýkora, 2016

od dverí, s diagonálnym umiestnením masívneho klieštínového stolu a širokej rohovej lavice bez operadla pozdĺž štítovej a časti bočnej dvorovej steny. Súčasťou vybavenia budú dve postele s rámovou konštrukciou čiel, situované pozdĺž oboch bočných stien, rohová skrinka na knihy, spisy a cennosti zavesená nad lavicou. V blízkosti okna, na bočnej nevchodovej stene, bude zavesená ozdobná polica na riad. Pri bočnej strane vykurovacieho zariadenia bude stáť kratšia vodová lavica. Vstupná sieň s dominantnou komunikačnou funkciou bude vybavená drobnými poľnohospodárskymi a pracovnými nástrojmi, drevenými hákmi či vešiakmi na zavesenie súčastí pracovného odevu a hrotkov na dojenie, nádobami na prípravu krmiva pre dobytok, prípadne truhlou s priečkami na múku. Komora na prízemí slúžila výlučne ako skladovací priestor, v ktorom budú debnením vymedzené miesta na uloženie konzumných a krmných zemiakov, burgyne. Bude tu uložený sud na kapustu, súdky na pálenku, polica na chlieb, stojaté police na hrnce s mliekom, nádoby s mliečnymi výrobkami, fľaše na petrolej, pálenku, apod. Počet detí žijúcich v dome v uvedenom časovom horizonte a ich veková štruktúra bude dôvodom na prezentovanie využitia obytnej komory na poschodí domu, zariadenej posteľami, truhlou na odev, zavesenými doskovými policami, vešiakmi, prípadne žrdkami na odev.

FARMSTEAD FROM ZÁRIEČIE IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Anna Kiripolská

S u m m a r y

The village of Záriečie is located in the middle of the Púchov valley, and is administratively part of the Púchov district. The first written reference to the village dates from 1475. It belonged to the Lednica estate, to which its inhabitants handed over various payments in kind and in monetary form. Since the Reformation, the population has been mainly of the Lutheran faith. From 1580, they belonged to the Lutheran congregation of Lúky pod Makytou. In 1783, a separate congregation was formed in the village, including the neighbouring municipalities of Mestečko, Zbora, Vydrná, Dubková and Lúky pod Makytou. Between 1784 and 1786, a church, parsonage and church school were built in Záriečie.

The most significant and widespread way of making a livelihood in the past was agriculture. The traditional method of working the land and farming was preserved until the beginning of the second half of the twentieth century. The range of crops cultivated at the beginning of the twentieth century included winter and spring wheat, rye, oats, potatoes, turnips, lentils, peas, buckwheat, cabbage and fodder. Livestock was a significant addition to crop farming. In 1902, a cooperative dairy was founded in the village, mainly producing dairy butter. Fruit-growing was also of economic importance; its production of dried fruit and jam in the second half of the nineteenth century was mainly destined for export. In 1925, a distillery was founded in the village. From the 1860s, there is much evidence of people leaving for seasonal agricultural work, mainly among inhabitants without their own land and those owning only small plots. During the nineteenth century and in the first half of the twentieth century, many craft and trade activities are recorded, carried out independently or alongside farming using a licence or by paying in kind. Further employment opportunities during the inter-war period were gradually provided by factories in Púchov and in Považská Bystrica, where the majority of the economically active village population worked from the 1950s.

The farmstead was included in the region of north-western Slovakia in the Museum of the Slovak Village following a new thematic and urban concept at the beginning of the 1980s. The exhibition layout created the farmstead out of the partially two-level house from Záriečie no. 176, the barn from Mestečko no. 84, the stable from Zbora no. 109 and the pigsty from Ihršte no. 33. It was supposed to represent from an economic and social point of view a moderately well-off farmer from the area of the Púchov valley in the second half of the nineteenth century. All the building work was carried out in the second half of the 1980s and there are several differences in their construction compared to their function on their original sites. According to the Programme for the Heritage Use of the buildings, the whole farmstead was intended to be used for exhibitions. The original time frame of the end of the nineteenth century was shifted in the end to the period of 1920 to 1950. The log partially two-level house was built on its original site in the 1880s/1890s at the latest, and was lived in for the whole of this time by the Boško family.

The exhibition layout of the building will mainly be limited by the existing nature of the building which allows – once extra building work has been carried out – the earliest

time frame to be the beginning of the 1940s. At the time, Juraj Boško lived in the house with his wife Katarína, née Pastoreková, their three adult unmarried sons and three younger daughters. The married couple lived from farming, with the oldest son, 29-year-old Ján and 16-year-old Katarína and 13-year-old Anna helping on the farm. The other sons, 27-year-old Juraj and 19-year-old Štefan, were construction workers. The youngest daughter Božena was only seven at the time. The members of the family were literate, and professed the Lutheran faith. The interior furnishings of the house, and perhaps the farm buildings, will correspond to the time frame, social status and livelihood of its inhabitants.

USADLOSŤ Z RAJECKEJ LESNEJ Č. 4 V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

Radovan Sýkora, Slovenské národné múzeum v Martine
e-mail: radovan.sykora@snm.sk

Abstract: *The farmstead from Rajecká Lesná was built in the Museum of the Slovak Village in the Kysuce – Podjavorníky region from 1986 to 1987. The farmstead is composed of a three-room house with a stable and barn under one roof, built in an L-shape. It also has a granary built on the other side of the road. In the Museum of the Slovak Village, the farmstead was intended to represent the way of life of a farmer with a small plot of land in the Rajec valley area. The study aims to describe the way of life and genealogy of the family of the original inhabitants of the farmstead and create a prospectus for its layout as an exhibition.*

Keywords: *folk architecture, farmstead, house, farmer, Rajecká Lesná, Považie.*

Štúdia sa zameriava na historicko-etnografický opis objektu z Rajeckej Lesnej č. 4, ktorý je postavený v expozičnom celku regiónu Kysuce-Podjavorníky v Múzeu slovenskej dediny (ďalej MSD). Informácie o uvedenom objekte sme čerpali z materiálov Archívu Slovenského národného múzea v Martine (ďalej SNM), prírastkového denníka zbierkových objektov MSD, prvostupňovej a druhostupňovej technicko-architektonickej dokumentácie objektu, archívnych prameňov a tiež z vlastného výskumu v lokalite Rajecká Lesná, ktorý bol realizovaný v roku 2014.

Usadlosť z Rajeckej Lesnej č. 4 nebola zaradená do prvého výberu objektov z oblasti severozápadného Slovenska (kysucko-podjavorníckeho regiónu) v MSD. V prvom výbere objektov z druhej polovice 60. rokov 20. storočia, ktorý bol podkladom pre urbanisticko-architektonickú súťaž, mali región reprezentovať len objekty z oblasti podhorského a horského osídlenia v Javorníkoch, na Kysuciach a v Malej Fatre. Na základe tohto výberu sa k budovaniu regiónu Kysuce-Podjavorníky v MSD pristúpilo v rokoch 1972 – 1975.¹ V 70. rokoch 20. storočia prebiehal rozsiahly terénny výskum ľudového staviteľstva. Na základe získaných poznatkov z tohto výskumu bol v rokoch 1979 – 1980 opätovne prehodnotený a doplnený výber objektov pre daný región. Väčší dôraz sa mal klásť na komplexný historicko-etnografický, spoločensko-triedny a kultúrny aspekt prezentácie ľudovej kultúry na Slovensku v danom historickom období.² V roku 1980 vypracovala Eva Pančuhová scenár regiónu Severozápadné Slovensko. V ňom región rozdelila pracovne na štyri časti – Kysuce, Javorníky, Dolné Považie a Žilinská kotlina. Žilinskú kot-

¹ TURZO, J. Kysucko-podjavornícky región v Múzeu Slovenskej dediny v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 17*. Edit. Š. Mruškovič. Roč. LXX, Martin : SNM, 1976, s. 34.

² KRIŠTEK, I. Tematicko-urbanistická koncepcia Múzea slovenskej dediny – národopisej expozície v prírode SNM – EÚ v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 33.

linu mala okrem domu z Dlhého Poľa č. 94 reprezentovať aj usadlosť z Rajeckej Lesnej č. 64. Usadlosť z polovice 19. storočia mala predstavovať obydlie stredne majetného roľníka, zaoberajúceho sa prevažne poľnohospodárstvom. Z hľadiska sídelnej štruktúry bol objekt predstaviteľom cestnej radovej zástavby, situovaný čelnou štítovou stranou kolmo na komunikáciu. Dispozične išlo o trojdielny obytný dom v jednej osi s ovčiarňou, maštaľou a chlievom. Šopa a dvojdielna stodola stála v zadnej časti usadlosti. Súčasťou otvoreného dvora bola aj jednodielna zrubová sýpka postavená cez cestu, na druhej strane oproti usadlosti.³ V roku 1986 bola publikovaná nová tematicko-urbanistická štúdia MSD. Igor Krištek v štúdiu vyčlenil v karpatskej oblasti severozápadného kultúrno-územného celku podskupinu, v ktorej mali byť zastúpené objekty z okolia Žiliny a Rajeckej doliny. Podskupina mala tvoriť výsek radovej pricestnej dediny s voľným prepojením na skupinu Kysuce.⁴ Región Severozápadné Slovensko mali reprezentovať objekty vybrané na základe lokálnych dobových foriem z druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia.⁵ Objekty mali podávať komplexný obraz základného sociálneho, spoločenského, hospodárskeho, rodinného a kultúrneho života ľudu spod Javorníkov, Kysúc, Žilinskej kotliny, severných svahov Strážovských vrchov, stredného Považia a Rajeckej doliny.⁶ Región bol rozdelený do štyroch urbanistických celkov, a to Kysucký plác, sezónne sídla, trvale obývané sídla v sústredených obciach, a skupina stavieb z Čičmian.⁷ Súčasťou tretej skupiny mal byť aj nami skúmaný zrubový obytný dom s maštaľou a stodolou pod jednou strechou z Rajeckej Lesnej č. 4⁸ s dispozičiou do tvaru L. Objekt z polovice 19. storočia mal byť situovaný v radovej uličnej zástavbe kolmo na os komunikácie. Z hospodárskeho a spoločenského hľadiska mala usadlosť reprezentovať pomery roľníka s malou výmerou poľnohospodárskej pôdy z oblasti Rajeckej doliny.⁹ Do štvrtého urbanistického celku mali byť, okrem troch objektov z Čičmian, zaradené aj hospodárske stavby usadlosti z Rajeckej Lesnej č. 64.¹⁰ Hospodárske stavby mali pozostávať z ovčiarne, maštale, chlievu, šopy, stodoly a sýpky. Táto skupina stavieb mala slúžiť na základe rozhodnutia Odbornej komisie MSD z novembra 1983 ako súčasť vstupného areálu MSD. Mala byť k dispozícii Okresnej správe cestovného ruchu v Martine na ubytovacie a stravovacie účely.¹¹

Obec Rajecká Lesná leží v južnej časti Žilinskej kotliny v doline potoka Lesnianka.¹²

³ PANČUHOVÁ, E. *Scenár regiónu Severozápadné Slovensko*. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 699/1980.

⁴ KRIŠTEK, I. Cit. 2, s. 40.

⁵ TURZO, J. Cit. 1, s. 34.

⁶ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 251-282.

⁷ PANČUHOVÁ, E. Cit. 6, s. 267.

⁸ Z pôvodne navrhovanej usadlosti z Rajeckej Lesnej č. 64 je v Múzeu slovenskej dediny postavená len jednodielna sýpka. Príčina a dôvody tejto zmeny sa nenachádzajú v žiadnych dostupných materiáloch a nepodarilo sa nám ich zistiť. Pozri bližšie *Scenár regiónu severozápadného Slovenska*. Cit. 3, alebo KRIŠTEK, I. Cit. 4, s. 31-44.

⁹ PANČUHOVÁ, E. Cit. 6, s. 277.

¹⁰ V štúdiu E. Pančuhovej je uvedené, že hospodárske stavby majú pochádzať z usadlosti z Rajeckej Lesnej č. 61. Je však zrejmé, že ide o objekty, ktoré pochádzajú z usadlosti z Rajeckej Lesnej označovanej číslom 64. Toto popisné číslo je uvedené vo fotodokumentácii a aj v archívnych materiáloch SNM v Martine. V štúdiu je preto popisné číslo uvedené nesprávne, alebo je uvedené číslo, ktoré usadlosť dostala po zmene číslovania v obci. Pozri bližšie PANČUHOVÁ, E. Cit. 6, s. 251-282.

¹¹ PANČUHOVÁ, E. Cit. 6, s. 278-279.

¹² Podľa historického názvu obce Frivald sa dolina Lesnianka do roku 1946 volala Frivaldská dolina a potok Lesnianka bol známy pod názvom Frivaldzanka.

Potok Lesnianka v súčasnosti preteká stredom obce, je dlhý desať kilometrov a pri osade Trstená¹³ sa vlieva do rieky Rajčianky. Chotár obce je veľmi hornatý, čo malo nepriaznivý vplyv na poľnohospodárstvo v danej oblasti. Delí sa na lesnú a poľnohospodársku vegetačnú zónu. Zalesnenú plochu chotára tvoria prevažne ihličnaté stromy, a to najmä smrek, borovica a jedľa. Z listnatých stromov má najväčšie zastúpenie buk. Poľnohospodársku zónu tvoria záhrady, lúky a polia. V záhradách sa najčastejšie pestuje zelenina – mrkva, petržlen, zeler, cibuľa, cesnak a uhorky. Z ovocia sú to prevažne jablká, slivky (bystričky), ringloty a hrušky. Staršie odrody pomaly miznú, no u niektorých obyvateľov ešte stále možno nájsť odrody jablák s názvom *urepel'a*. Vzhľadom na nekvalitnú pôdu sa na poliach pestujú zemiaky, obilniny a burgyňa, ako krmivo pre dobytok. Z potočnej vegetácie sú najviac zastúpené vŕba, topoľ, lipa a jelša.

Cez územie chotára sa tiahne hlavný hrebeň pohoria Malej Fatry, z ktorého vychádzajú tri rászochy, dve z nich tvoria, spolu s hlavným výbežkom a výbežkom od Strážovských vrchov, hranice chotára. Prvá rászocha sa tiahne cez Andriskovú, Úplaz, Holienkovú, Kyčeru, Hepnár, Bánovis, Jamu, Hôrky až po Šujanský chotár a tvorí východnú hranicu chotára. Západnú hranicu tvorí druhá rászocha, ktorá sa tiahne cez Čiernu skalú, Rybňanskú, Kyčeru, Kmeťovu dolinku, Chotár, Vlčie, až po Suchú dolinu. Výbežok Strážovských vrchov tvorí severnú hranicu chotára.¹⁴ Nadmorská výška v strede obce dosahuje 513 metrov n. m., v chotári sa pohybuje od 480 do 1218 metrov n. m.¹⁵

Za predpokladaný vznik obce Rajecká Lesná sa považuje obdobie prelomu 14. a 15. storočia. Smerodajný bol urbársky súpis Lietavského panstva z roku 1393¹⁶ a prvá písomná zmienka o obci z roku 1413. Osada pod názvom Friwald,¹⁷ v tom čase patriaca k Rajcu, vznikla pravdepodobne už v 13. storočí. Bola založená nemeckými usadlíkmi, ktorí prichádzali na územie Uhorska od 12. storočia za vidinou veľkého množstva neobsadenej pôdy. Z nemeckého „frei wald“ pochádza aj historické pomenovanie obce, ktoré v preklade znamená slobodný alebo voľný les. Možno tým rozumieť územie, ktoré ešte nebolo obývané inými usadlíkmi, a ktoré bolo súčasťou verejných lesov, ktoré nepatrili Rajcu.¹⁸ Napriek tomu, že archívne pramene uvádzajú v rôznych časových obdobiach odlišné pomenovania obce, v príspevku budeme používať jej súčasný názov Rajecká Lesná.

Prvou zmienkou o obci je listina napísaná v Trenčíne v roku 1413.¹⁹ V nej Michael Walach získava šoltýske právo Rajeckej Lesnej za 250 mariek na základe povolenia, ktoré mu vydal za verné služby sedmohradský vojvoda Stibor. Z listiny tiež vyplýva informácia, že kupujúci sa do veľkej miery zaujímal o chov dobytka, pretože žiadal podrobný opis práva na jeho chov. Michael Walach bol pôvodom šľachtic²⁰ z oblasti dnešného Rumun-

¹³ Osada Trstená patrí od roku 1900 k obci Rajecká Lesná.

¹⁴ NEMČEKOVÁ, Z. Reliéf, živočíšstvo, vodstvo. In PEKNÝ, B. *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (FRIWALD)*. Žilina : Regionálne osvetové stredisko, 2002, s. 81-83.

¹⁵ KROPILÁK, M. (Edit.) *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II*. Bratislava : Veda, 1977, s. 474.

¹⁶ Obec patrila k Lietavskému panstvu, dôkazom čoho je aj listina „Possessio Frywald“ z roku 1474. V urbárskom súpise Lietavského panstva z roku 1393 sa však obec ešte nenachádza.

¹⁷ V písomných prameňoch sa názov obce vyskytuje v rôznych variantoch. V roku 1413 Friwald, 1536 Frywaldt, 1544 Frywald, 1589 Frivald, 1610 Phrivald, 1871 Frivald, 1900 Trsztyenna – Frivaldnádas, 1920 Trstená – Fryvald, 1927 Fryvald – Trstená. V roku 1948 dostala obec súčasné pomenovanie Rajecká Lesná.

¹⁸ FRIVALDSKI, J. Osemsto rokov Friwaldu. In PEKNÝ, B. *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (FRIWALD)*. Žilina : Regionálne osvetové stredisko, 2002, s. 99.

¹⁹ Vo viacerých prípadoch je nesprávne uvádzaný rok 1418 ako rok prvej písomnej zmienky o obci Frivald. Tento dátum pochádza z kópie príslušnej listiny z 18. storočia, ktorá bola nesprávne vyložená. Na pôvodnej listine je uvedený rok 1413. Pozri bližšie PEKNÝ, B. *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (FRIWALD)*. Žilina : Regionálne osvetové stredisko, 2002, s. 12-14.

²⁰ V listine je Michael Walach označovaný za „šľachtického servitora“ a jeho dom „curiou“.

ska. Spolu s ďalšími obyvateľmi Sedmohradska, ktorých so sebou priviedol, tu udomácnil ovčiarstvo, ktoré postupne viedlo k rozkvetu obce. Rozšírilo sa až do takej miery, že v 17. storočí sa na území Rajeckej Lesnej nachádzala jedna štvrtina zo všetkých oviec príslušného panstva, ktoré tvorilo 35 obcí.²¹ Michael Walach dal v obci vybudovať kostol, ktorý bol zasvätený Panne Márii, Kráľovnej anjelov. V roku 1480 bola vytvorená pozlátená socha Márie s jezuitom, ktorá do veľkej miery prispela k tomu, že sa obec neskôr stala významným mariánskym pútnickým miestom.²² Po smrti Michaela Walacha sa šoltýsom stal jeho syn Mikuláš²³, ktorý už používal priezvisko Frivaldský.²⁴

V roku 1526, počas bojov medzi kráľom Ferdinandom a Zápoľskovcami vznikol v obci požiar. Škody boli také veľké, že obyvatelia boli na určitú dobu oslobodení od platenia daní. Podľa súpisu, vykonaného v roku 1548, žili v obci richtár, dvaja zeliari, dvaja chudobní roľníci a jeden pastier.²⁵ V roku 1596 bolo spísaných už 15 pozemkových poddaných a 10 zeliarov. Obec mala v roku 1598 30 domov a 170 obyvateľov.²⁶ So stúpajúcou mocou Thurzovcov²⁷ dochádzalo v druhej polovici 16. storočia k presadzovaniu protestantizmu. Koncom 16. storočia boli už Rajec a Rajecká Lesná zaradené ako evanjelické obce do horného okresu Trenčianskej župy. Farári novozaloženej evanjelickej cirkvi kázali po nemecky až do roku 1630. Postupne sa cirkev, pôvodne zložená z nemeckých usadlíkov, poslovenčila.²⁸ Obec nemala katolíckeho kňaza až do roku 1673, kedy sa v Rajeckej Lesnej stal farárom Andreas Sartorius z rehole cisterciánov. K upevneniu katolicizmu však znovu došlo až v prvej tretine 18. storočia, kedy dal správca farnosti Andrej Najzer obnoviť kostol.²⁹

Začiatkom 17. storočia založili Thurzovci v Trstenej (v súčasnosti miestna časť obce) majer, čím chceli rozšíriť živočíšnu produkciu. Pre obyvateľov Rajeckej Lesnej to znamenalo možnosť dodatočného zárobku. Prosperita a dobrá úroveň majera však nepretrvala dlho, pretože po smrti Juraja Thurza sa majer dostal do vlastníctva Révayovcov a pustol.³⁰

V roku 1706 sa konali menšie porady pre duchovných na prípravu kanonickej vizitácie. Na porade boli pre jednotlivé obce vydané individuálne predpisy, v ktorých boli jed-

²¹ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 103.

²² FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 105.

²³ FRIVALDZKY, J. *Rodokmeň rodiny Frivaldských* [online]. 2007 [cit. 2014-10-13]. dostupné na: <<http://www.frivaldszky.hu/tablak>>.

²⁴ Rodina Frivaldských si zachovala svoje postavenie dedičných richtárov do druhej polovice osemnásteho storočia, kedy bolo Máriou Teréziou dedičné richtárstvo zrušené. Úradne získavajú Frivaldskí dedičné richtárstvo listinou z roku 1587, ktorú vydal Juraj Thurzo pre svojho provizora Jána Frivaldského. V nej daroval na večné časy jemu a jeho potomkom dedičné richtárstvo vo Frivalde a k nej patriaci slobodný grunt, pasienky, hory, právo na mlyn a pílu za verné služby jemu a Františkovi Thurzovi. Doklad o dedičnom richtárstve Frivaldských je zaznamenaný v spise „*O pôvode dedičného práva Frivaldských na škultéciu o Frivalde*“, ktorý je uložený v Štátnom archíve v Žiline, so sídlom v Bytči.

²⁵ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 108.

²⁶ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 112.

²⁷ František Thurzo sa okolo roku 1556 oženil s Barborou, dcérou Mikuláša Kostku, ktorý bol pánom Lietavského hradu a správcom Lietavského panstva, do ktorého v tom čase Rajecká Lesná patrila. František Thurzo po smrti Mikuláša Kostku panstvo prevzal do úžitku a so ženou mu bol do vena daný Lietavský hrad. Pozri bližšie KAVULJAK, A. *História hradu a panstva Lietava* [online]. [cit. 2014-03-05]. Dostupné na: <http://www.hradlietava.sk/historia/historia_VII.html>.

²⁸ Predpisy cirkvám, fryvaldskej a konštiaskej, superindententom Danielom Krmanom, vydané v čase vizitácie roku 1707. Publikované In PEKNÝ, B. *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (FRIWALD)*. Žilina : Regionálne osvetové stredisko, 2002, s. 138.

²⁹ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 109-126.

³⁰ PEKNÝ, B. *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (FRIWALD)*. Žilina : Regionálne osvetové stredisko, 2002, s. 19.

notlivé priestupky trestané peňažnými pokutami. Zo zápisov sa dozvedáme mnohé informácie o živote a pomeroch v obci. Známe sú najmä tie, ktoré sa vzťahovali na Černú, Korskú a Rajeckú Lesnú. Tu boli napríklad kritizovaní obyvatelia, ktorí nepoznali modlitbu Otčenáš. Zo zvykov sa zachovalo napríklad preskakovanie svätajánskych ohňov, nočné pochody, kričanie a vyhánanie duchov, alebo čarovanie s kosťami, ktoré boli vybrané z osária.³¹ Podľa dobových zápisov ženy zanedbávali domáce práce, neposielali deti do školy a opíjali sa. Zaznamenané bolo aj zabíjanie zvierat v nedeľu a kritika za to, že do kostola chodila len jedna osoba z každého domu. Do kostola chodili ľudia často opití, smiali sa, fajčili a spali. Za priestupok bolo považované aj to, keď ľudia spiaceho nezobudili, neponúkli cudzincovi svoje miesto v kostole, či to, keď sa nepomodlili pri zvonení. Peňažné pokuty sa v obci pohybovali od jedného groša (5 denárov) do jedného florénu (100 denárov). V prípade, ak si niekto vydržoval milenku alebo milenca, tak bola trestaná žena a musela zaplatiť pokutu jeden florén.³²

V roku 1720 bolo pri sčítaní spísaných 18 poddanských gruntov, ktoré figurovali podľa už dnes používaných názvov.³³ Obec bola už od prvého osídlenia rozdelená na grundy, časti obce. Názov pochádza z nemeckého slova grund, čo v preklade znamená pôda alebo pozemok, ktorý bol pridelený jednotlivým rodinám. Pravdepodobne posledná zmena pomenovania a rozlohy gruntov sa uskutočnila v roku 1720. Zo sčítania, ktoré dali vykonať Thurzovci v roku 1781 – 1782, sú známe informácie, že na Muoczkom grunte žilo 14 rodín, na Kozárskom grunte 5 rodín, na Sichnanovskom grunte 8 rodín a na Jakubskom grunte 12 rodín.³⁴ Z výskumu vyplynulo, že rozdelenie obce na grundy je v pamäti obyvateľov Rajeckej Lesnej známe dodnes. S menšími zmenami sa zachovali aj pôvodné názvy gruntov.

Informácie o hospodársko-sociálnej situácii obce poskytuje urbár z druhej polovice 18. storočia. Urbárskou reguláciou Márie Terézie sa v roku 1767 začali zavádzať jednotné urbáre. Nejednotnosť urbárov dovtedy umožňovala zemepánom zaťažovať poddaných podľa vlastnej vôle. Cieľom regulácie bolo zabezpečiť hospodársku stabilitu roľníkov a obmedziť svojvôľu zemepánov, s dôrazom na rešpektovanie ich zákonom zabezpečených práv. Jednotkou na odstupňovanie poddanských povinností sa stali sedliacke usadlosti a ich zlomky.³⁵ Povinnosti urbárskych poddaných tak záviseli od toho, na akej časti sedliackej usadlosti hospodárili. Vydaniu urbára predchádzal predurbársky súpis a dotazník, v rámci ktorého mala každá obec odpovedať na deväť otázok, týkajúcich sa prevažne hospodársko-sociálnej situácie. Urbár s otázkami bol napísaný v jazyku ľudu a uložený v obci. Na otázky obvykle odpovedal richtár s prisáznymi.

Z urbára vyplýva, že v obci Rajecká Lesná žilo 117 poddaných, štyria želiari a štyria podželiari, ktorí nemali dom. Najväčším vlastníkom pôdy bola rodina Thurzovcov, ktorá vlastnila 497 jutár³⁶ pôdy z celkového počtu 1279 jutár. Thurzovcom pripadalo 43 podda-

³¹ Kostnica, skrinka na telesné pozostatky.

³² FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 122.

³³ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 124.

³⁴ FRIVALDSKI, J. *Friwald Története* [online]. [2014-10-16]. Dostupné na: <<http://www.friwaldszky.hu/frivort>>.

³⁵ *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Zv. 2. Edit. Ján Botík, Peter Slavkovský et al. Bratislava : Veda, 1995. Heslo urbár, s. 278-279.

³⁶ Jutro je stará plošná miera, ktorá bola základnou jednotkou rozlohy poľnohospodárskej pôdy. Pôvodne označovala rozlohu, ktorú za jeden deň zoral jeden pluh, na čo sa však pri určovaní rozlohy jutra vždy neprihliadalo. Podľa normy urbárskej regulácie v roku 1767, s prihliadnutím na bonitu pôdy, malo jedno jutro s rozlohou dvoch vysiatych bratislavských meríc obilia plochu 1100 (39,5 árov), 1200 (43,15 árov) a 1300 (46,75 árov) štvorcových siah. Nariadenie o zavedení pozemkových kníh z roku 1853 určilo pre jedno jutro rozlohu 1600 štvorcových siah (57,54 árov), čo je takzvané katastrálne jutro. Pozri bližšie *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. Zv. 1. Edit. Ján Botík, Peter Slavkovský et al. Bratislava : Veda, 1995. Heslo urbár, s. 220.

ných, dvaja želiari a jeden podželiar. Ďalšími vlastníkmi nad 100 jutár pôdy boli šľachtici Jozef Pongrácz (250 jutár) a Karol Súľovský (149 jutár), gróf Karol Ujfalusi (135 jutár) a vdova po barónovi Jozefovi Medňanskom (111 jutár).³⁷ Dotazník, ktorý bol súčasťou urbára, poskytuje cenné informácie prevažne o hospodársko-sociálnej situácii v obci. Pôda bola obrábaná párom ťažného dobytká. V obci prevládala trojpoľný systém hospodárenia, v ktorom bola pôda rozdelená na tri časti. Do jednej časti siali raž a pšenicu, do druhej jariny a tretia časť zostávala ležať úhorom. Kapusta sa pestovala v intraviláne aj v extraviláne. Taktiež záhrady sa nachádzali v gruntoch aj mimo nich. Lúky boli v blízkosti domov, čo umožňovalo ich kosenie dvakrát za rok. Obyvatelia tiež využívali panské lúky, od ktorých museli darovať panstvu jednu ovcu a z gruntu nechať na panstve prezimovať štyroch baranov. Drevá potrebné na stavbu a kúrenie bolo obyvateľom poskytované z panských lesov. Domová daň sa platila od každej pece na jedny čeluste po jednom toliari. Ľudia si chodili privyrábať na panstvo kosením a mlátením obilia. Vzhľadom na nízku poľnohospodársku produkciu, spôsobenú zlou kvalitou pôdy, bol deviatok odovzdávaný v robotnom ekvivalente. Keďže sa mnohé polia nachádzali na svahoch, k nižšej poľnohospodárskej produkcii nepriaznivo prispel aj zosun a odplavovanie pôdy. Poddaný, hospodáriaci na jednej celej usadlosti, musel v rámci deviatku odrobiť 13 dní a 8 hodín so záprahom, alebo dvojnásobok práce bez záprahu. Okrem toho bola práca na pansom aj súčasťou urbárskych povinností obyvateľov. Ročne musel poddaný, hospodáriaci na celej usadlosti, okrem dní spojených s deviatkom, odpracovať ešte 56 dní a 8 hodín so záprahom alebo dvojnásobok práce bez záprahu. Dotazník v urbári podáva informácie aj o tom, že obyvatelia obce navštevujú blízke mesto Rajec, ktoré patrilo medzi významné remeselnícke centrá. Poskytovalo im možnosť predaja a kúpy potravín alebo iných potrebných predmetov a materiálov. V tom čase sa v chotári obce nachádzali dva mlyny.³⁸

Pri sčítaní poddaných v roku 1784 bolo spísaných 127 domov, 175 rodín a 949 obyvateľov. Zo sčítania možno zistiť, že v jednom dome žilo v priemere 7 – 8 osôb a v niektorých domoch žilo viac samostatne hospodáriacich rodín. V tomto období dochádzalo k miernemu úpadku chovu oviec. Už Juraj Thurzo a následne jeho synovia začali dovážať ovce, ktoré horšie znášali hornaté prostredie. Ovce sa čoraz viac začali chovať pre vlnu určenú na tkanie, ako pre kožušinu a syr.

V roku 1831 obec postihla veľká epidémia cholery. Na následky tejto epidémie zomrelo v obci 126 ľudí, čo predstavuje približne desať percent z celkového počtu obyvateľov. Táto strata obyvateľstva na niekoľko rokov spomalila výst'ahovalectvo, prevažne na úrodnejšiu Dolnú zem, ku ktorému dochádzalo čoraz viac kvôli veľmi obmedzenej hospodárskej kapacite obce.³⁹

Rajecká Lesná sa postupom času stávala pútnickým miestom s nadregionálnym významom. V rokoch 1864 – 1866 dalo panstvo v obci postaviť nový kostol. Do neho bola v roku 1866 zo starého kostola prenesená pozlátená socha Panny Márie. Starý kostol ostal do konca storočia opustený a neskôr zbúraný. Z presbytéria starého kostola bola vybudovaná začiatkom 20. storočia kaplnka.

V roku 1897 patrilo k obci 1133 katastrálnych jutár ornej pôdy a záhrad, 1672 ka-

---

³⁷ *Tereziánsky urbár obce Rajecká Lesná* [online]. [Cit. 2014-10-16.] Dostupné na: <<http://www.archivportal.arcanum.hu/urberi/opt/a130904.htm?v=pdf&a=start>>.

³⁸ Informácie pochádzajú z dotazníka z roku 1770, ktorý je súčasťou Tereziánskeho urbára obce Rajecká Lesná [online]. [Cit. 2014-10-16.] Dostupné na: <<http://www.archivportal.arcanum.hu/urberi/opt/a130904.htm?v=pdf&a=start>>.

³⁹ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 133.

tastrálnych jutár lúk a pasienkov a 2953 katastrálnych jutár lesov.⁴⁰ V roku 1900 bol k obci pripojený majer Trstená a počet obyvateľov obce sa tým zvýšil na 1466 osôb.⁴¹ Z údajov vyplýva, že zatiaľ čo počet obyvateľov sa zvyšoval, rozloha pôdy pri porovnaní údajov z tereziánskeho urbára dokonca klesla. Dochádzalo tak k ešte väčšiemu schudobňovaniu obyvateľstva, čím sa zvyšovalo vyst'ahovalectvo. Mnoho obyvateľov odchádzalo pred prvou svetovou vojnou nielen na Dolnú zem, ale aj do Ameriky. Prinútil ich k tomu nedostatok pôdy, roboty, chudobný kraj a slabý zárobok na panských majeroch. Najviac ich odchádzalo do Clevelandu, Washingtonu a Pittsburghu, kde si zarábali prevažne vo fabrikách a na farmách.⁴² Po 2. svetovej vojne odchádzali obyvatelia Rajeckej Lesnej na majere aj do Česka. Mnohí z nich sa už nevrátili a ostali tam bývať s celými rodinami.

Údaje zo sčítania ľudu z roku 1939 uvádzajú, že v obci žilo spolu 1569 osôb, z toho v Trstenej 55 obyvateľov. Rozloženie obyvateľov podľa jednotlivých gruntov je zobrazené v tabuľke č. 1. Najväčším bol grunt, rozlohou aj počtom osôb, ktorý nesie názov šoltýskej rodiny Frivaldských. Rozprestieral sa východne od kostola, takmer v strede obce. V roku 1948 dostala obec svoje súčasné pomenovanie Rajecká Lesná. O rok neskôr vzniklo v obci roľnícke družstvo. Elektrina sa do obce začala zavádzať na jar v roku 1940, vodovod sa budoval od roku 1955. V novom politickom zriadení bola postavená poschodová budova obecného úradu a nová poschodová škola, ktorá bola okrem Rajeckej Lesnej určená aj pre obce Fačkov a Čičmany.⁴³

Názov gruntu	Počet obyvateľov	Názov gruntu	Počet obyvateľov
Frivaldský	253	Hodziecky	73
Šichnanovský	136	Gruspálsky	72
Muocky	124	Nemčecký	68
Zimanský	123	Kozársky	65
Tomanský	105	Hulínsky	44
Rechtrandríský	87	Kováčsky	43
Jakubský	86	Slovácky	33
Zvrškovský	80	Venc'ovský	32
Ludvícky	77	Školnícky	13

Tabuľka č. 1, zdroj: PEKNÝ, B. Cit. 30, s. 23.

Sídelnou formou predstavuje Rajecká Lesná obec s potočnou radovou zástavbou so znakmi nepravidelnosti okolo cesty. Hlavným stavebným materiálom tu v minulosti bolo drevo. Typickým prvkom miestnej architektúry boli zrubové, obdĺžnikové, jednopriestorové alebo dvojpriestorové sýpky so sedlovou strechou, voľne položenou na zrubu, omazané hlinou, ktoré sa stavali v rade vedľa seba pri potoku.⁴⁴ Mnohé z týchto hospodárskych stavieb možno v obci nájsť dodnes, niektoré sú naďalej funkčné, no využívané už iba ako skladisko pre nepotrebné veci. Pôvodne zaberajú veľkú časť spodného priestoru

⁴⁰ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 134.

⁴¹ PEKNÝ, B. Cit. 30, s. 26.

⁴² PASTOREK, M. Vznik a osídlenie Novej Trstenej. In PEKNÝ, B. *História a súčasnosť obce Rajecká Lesná (FRIWALD)*. Žilina : Regionálne osvetové stredisko, 2002, s. 94-95.

⁴³ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 136.

⁴⁴ KROPILÁK, M. (Edit.) Cit. 15, s. 474.

sýpky sud na kapustu väčších rozmerov a truhlice s obilninami. Na medziposchodí, kde sa vystupovalo pomocou odkladacieho rebríka, bolo uskladnené šatstvo, menej rozmerné poľnohospodárske nástroje a iné predmety, pre ktoré nebolo v dome miesto.⁴⁵ Zanikanie tradičnej architektúry spôsobila do veľkej miery 2. svetová vojna, keď v obci zhorelo množstvo drevených domov.⁴⁶ Na základe sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 bolo z celkového počtu 436 domov v obci zistených len 8, ktoré boli postavené pred rokom 1919. Napriek požiaru sa v obci stavali drevené zrubové domy aj po 2. svetovej vojne. Mnohé z týchto objektov sa zachovali dodnes v pôvodnej alebo zrekonštruovanej podobe. Najviac domov bolo postavených v rozmedzí rokov 1946–1970.⁴⁷

Obyvatelia obce sa živili prevažne poľnohospodárstvom, chovom oviec a včelárstvom. V roku 1880 tvorilo obyvateľstvo Rajeckej Lesnej, podľa materinskej reči, z celkového počtu 1223 obyvateľov 1171 Slovákov, 10 Nemcov, 8 osôb inej národnosti a 34 ľudí, ktorí nevedeli hovoriť.⁴⁸ Pri sčítaní obyvateľstva roku 1900 žilo v Rajeckej Lesnej 1555 osôb, z toho bolo 1536 Slovákov, 6 Maďarov, 11 Nemcov a dve osoby inej národnosti.⁴⁹ Nízky počet nemeckých obyvateľov svedčí o tom, že pôvodné nemecké obyvateľstvo, ktoré obec založilo, sa postupne poslovenčilo. Konfesionálne bolo v roku 1880 z 1223 obyvateľov 1217 katolíkov a 16 osôb iného vierovyznania. V roku 1900 z celkového počtu 1555 obyvateľov tvorilo obec 1541 katolíkov, traja evanjelici a 11 osôb iného vierovyznania.⁵⁰

Základnú architektonicko-etnografickú dokumentáciu a sprievodnú správu objektu na pôvodnom mieste vypracoval J. Januš v roku 1985.⁵¹ Dom s hospodárskym traktom pod jednou strechou z Rajeckej Lesnej č. 4 bol postavený pred rokom 1857,⁵² pravdepodobne začiatkom päťdesiatych rokov 19. storočia.⁵³ V tom čase mal popisné číslo 29, až do roku 1903, kedy došlo v obci k prečíslovaniu domov. V roku 1903 objekt dostal popisné číslo 4, ktoré sa zachovalo aj pri ďalšej zmene číslovania v roku 1953. Pri poslednom prečíslovaní domov v roku 1979 sa popisné číslo objektu zmenilo na 230. V tom čase už bol objekt opustený a následne, podľa slov informátorov,⁵⁴ asanovaný niekedy na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia.

Usadlosť z Rajeckej Lesnej č. 4 tvoril na pôvodnom mieste dom s hospodárskym traktom pod jednou strechou, postavený na rovinatom teréne do tvaru L. Nachádzal sa na začiatku obce, na Zimanskom grunte v uhle dvoch komunikácií. Bol situovaný svojou pred-

⁴⁵ Respondent Bohuslav Pekný, nar. 1956, Rajecká Lesná.

⁴⁶ FRIVALDSKI, J. Cit. 18, s. 136.

⁴⁷ *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011* [online]. [cit. 2014-10-21]. Dostupné na: <<http://datacube.statistics.sk/SODB/TM1WebLogin.aspx>>

⁴⁸ MAJO, J. *Historicko-demografický lexikón obcí Slovenska 1880 – 1910 : Štruktúra obyvateľstva podľa materinského jazyka a náboženskej príslušnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, s. 188.

⁴⁹ MAJO, J. Cit. 48, s. 848.

⁵⁰ MAJO, J. Cit. 48, s. 848.

⁵¹ JANUŠ, J. *Architektonicko-etnografická dokumentácia usadlosti z Rajeckej Lesnej č.4*. Archív SNM, pobočka Martin, 1985, č. 23/1985.

⁵² Vývojovú líniu obyvateľov objektu možno sledovať až po vzniku číslovania v obci. V Rajeckej Lesnej sa začalo s popisným číslom domov v roku 1853. Prvý záznam, ktorý odkazuje na skúmaný objekt sa nachádza v sobášnej matrike Rajeckej Lesnej uloženej v Štátnom archíve v Žiline, so sídlom v Bytči. Je ním sobáš Adama Eliša (otca poslednej majiteľky domu, Magdalény Elišovej) s jeho prvou ženou Katarínou Marienin, ktorý sa konal 23. 11. 1857. V tom čase už Adam Eliš býval v skúmanom objekte.

⁵³ Informátorka Eva Pekná, nar. 1929, Rajecká Lesná.

⁵⁴ Informátorka Žofia Tepličanová s manželom Vincentom Tepličancom, nar. 1950, Rajecká Lesná a informátor Bohuslav Pekný, nar. 1956, Rajecká Lesná.

Obr. 1. Obytný dom č. 4 s hospodárskym traktom na pôvodnom mieste v Rajeckej Lesnej. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 120 813. Foto J. Dérer, 1980

Pic. 1. Residential house no. 4 with its farm buildings on its original site in Rajecká Lesná. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 120 813. Photograph by J. Dérer, 1980

nou štítovou stranou kolmo na os jednej z nich, za ktorou asi 100 metrov od domu tiekol potok. Za ním sa nachádzala hlavná komunikácia obce.

Objekt stál na kamennej podmurovke z pieskovca, ktorá bola vybudovaná po úroveň terénu. Konštrukcia stien obytnej časti domu bola zrubová, tvorená guľatinou s priemerom 20 – 25 cm, v uhloch spájaná polovičným plátovaním. Dverné a okenné stĺpiky boli štvorstranne okresané. Výplň škár medzi jednotlivými zrubovými trámami na južnej (prednej štítovej) a východnej (dvorovej) strane obytnej časti tvorila hlinená malta. Zo západnej (nedvorovej) strany boli škáry opatrené oblými doskami, prichytenými drevenými kolíkmi o zrubové trámy. Z vnútornej strany boli všetky steny domu obielené vápnom. Sedlovú strechu obytného traktu pokrýval šindel. Z južnej strany doskový štít s výzorníkom do tvaru kríža ukončovalo ostrešie z dvoch radov šindľa. Krovovú sústavu krovu tvorili krokvy z mäkkej guľatiny, spájané pri vrchole na ostrih. Pri odkvape boli osadené na štvorstranne okresané odkvapové väznice.

Dispozičné členenie obytnej časti domu tvoril pitvor (4,28 m²), izba (14,02 m²) a komora (4,15 m²). Z pitvora sa vchádzalo naľavo do izby. Komora bola umiestnená hneď za pitvorom. Vstupovalo sa do nej dvermi, ktoré sa nachádzali v stene oddeľujúcej pitvor od komory. Strop v izbe bol trámový s prekladaným doskovým záklopom. V pitvore a komore boli stropy uložené nižšie ako v izbe. V nich bol stropný záklop vytvorený z dosiek uložených na zraz. Podlahu tvorila vo všetkých priestoroch obytného domu ubitá hlina a na povale hlinená mazanina. Výstup na povalu bol umiestnený v pitvore pomocou odkladacieho rebríka. Povalový priestor nad obytným traktom rozdeľovala dosková priečka

Obr. 2. Zrubová sýpka patriaca k usadlosti č. 64 na pôvodnom mieste v Rajeckej Lesnej. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 126 413. Foto J. Turzo, 1981

Pic. 2. Log granary belonging to farmstead no. 64 on its original site in Rajecká Lesná. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 126 413. Photograph by J. Turzo, 1981

na dve časti. Predelovala povalový priestor nad izbou od priestoru nad komorou a pitvorom. Podlaha v priestore nad izbou mala 5 cm hrubú hlinenú podlahu, ostatné časti boli bez hlinenej mazaniny. Povalový priestor obytnej časti bol od povalového priestoru hospodárskeho traktu čiastočne oddelený vypletanou priečkou z liesky. V izbe boli z vnútornej strany osadené tri jednokrídlové, štvortabuľkové okná s rôznymi rozmermi. Komora mala dve štrbinové okná, z ktorých jedno bolo umiestnené na západnej stene a druhé na stene oddeľujúcej pitvor od komory. Vchodové dvere do pitvora boli zo stĺpikov bez doskového obloženia. Doskové dverné krídlo so zvlakmi a drevenou závorou sa otáčalo na stĺpiku osadenom v dolnej časti na drevenej podložke základového trámu (žabejka) a v hornej časti z prevýšeného stĺpika, uchyteného drevenou objímkou zo samorastu. Objímka bola uchytená ku zrubovému trámu drevenými klinmi a klinkami. Stĺpiky dvier do izby boli obložené len z vnútornej strany a komorové dvere boli bez obloženia.

Hospodárska časť sa nachádzala vedľa pitvora a komory. Tvorila ju zrubová maštaľ (8,51 m²), zo západnej strany oddelená stĺpikom, ku ktorej bola do uhla pripojená stodola, ktorá sa skladala zo záčinu (7,01 m²) a holohumnice (11,35 m²), vytvárajúcej uhol objektu. Zruby maštale boli v uhloch spojené polovičným preplátovaním. Zo západnej strany boli škáry maštale opatrené doskami, uchytenými o zrubové trámy drevenými kolíkmi. Škáry záčinu západnej a severnej steny vyplňala tenká tyčovina. Stena maštale a záčinu bola o 48 cm odchýlená od priamky obytného domu smerom na východ. Škáry zrubovej steny medzi holohumnicou a záčinom boli do výšky otvoru vyplnené hlinenou maltou a zo strany záčinu opatrené tyčovinou. Južná stena holohumnice s vrátami a vrátkami bola zošikmená, aby sa dalo do maštale vchádzať. Hospodárska časť mala šindľovú sedlovú strechu, na východnej strane s doskovým štítom, ukončenú ostreším z jedného radu šindľov. Nad maštaľou sa nachádzal trámový strop, ktorý bol uložený vyššie o jeden stenový trám ako mal strop v pitvore a v komore. Bez zastropenia ostal záčin aj holohumnica. Krov krokbovej guľatiny s krokvmi spájanými vo vrchole na ostrih, na odkvapových väzni-

Obr. 3. Rajecká Lesná. Vykurovacie zariadenie v obytnom dome č. 4. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 120 812. Foto J. Dérer, 1980

Pic. 3. Rajecká Lesná. Heating system in house no. 4. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 120 812. Photograph by J. Dérer, 1980

ciach sedlom, bol nad hospodárskou časťou o 40 cm vyšší ako nad obytnou časťou. Podlahy boli vo všetkých miestnostiach hospodárskej časti z ubitej hliny. Do maštale sa vstupovalo samostatnými dverami doskovej konštrukcie so zatváraním na petlicu, ktoré boli umiestnené na východnej stene. Do stodoly sa vchádzalo priečne prejazdnu holohumnicou, ktorú obojstranne uzatvárali vráta stĺpikovo-rámovej konštrukcie s doskovou výplňou. V južných vrátach holohumnice boli vytvorené menšie vstupné vráta stĺpikovo-rámovej konštrukcie, ktoré sa otvárali dovnútra. Vráta umožňovali vstup do stodoly aj bez otvárania veľkých jednokrídlových vrát.⁵⁵

Sýpka, ktorá v MSD dotvára usadlosť z Rajeckej Lesnej č. 4, patrila pôvodne k usadlosti v Rajeckej Lesnej č. 64. Základnú architektonicko-etnografickú dokumentáciu a sprievodnú správu objektu na pôvodnom mieste vypracovala I. Vaupotičová v roku 1985.⁵⁶ Objekt jednopriestorovej, dvojpodlažnej sýpárne bol na pôvodnom mieste situovaný v dedinskej zástavbe na opačnej strane cesty, oproti usadlosti č. 64, v tesnej blízkosti potoka. Konštrukcia sýpárne bola vytvorená z čiastočne kresaných drevených trámov, ktoré boli v rohoch spájané tesárskymi spojmi. Severné a južné steny sa nad stropom prízemnia postupne zužovali a vytvárali šikmé steny a zrubovú valenú klenbu, čím vznikol skladovací priestor. Časť východnej a západnej steny tvorili vetracie prieduchy. Zrubové steny boli položené na kamenných základových blokoch. Po severnom a južnom vnútornom obvode stien boli na zemine voľne uložené ploché kamene, ktoré tvorili základ podlahy. Na kameňoch bola uložená podlaha z drevených polguliačov. Vzduchová medzera, ktorá vznikla medzi podlahou a terénom vytvárala prirodzenú a účinnú izoláciu proti vlhkosti, a tiež dobré podmienky na skladovanie poľnohospodárskych produktov, najmä obilia. Špáry zrubu boli vyplnené hli-

⁵⁵ JANUŠ, J. Cit. 51.

⁵⁶ VAUPOTIČOVÁ, I. *Architektonicko-etnografická dokumentácia sýpanca z Rajeckej Lesnej č. 64*. Archív SNM, pobočka Martin, 1985, č. 23/1985.

nenou maltou z ílovitej pôdy, ktorou boli omietnuté priečelia, bočné steny a zrubová valená klenba. Hlinená malta bola spevnená drevenými pilinami a suchou slamou. Drevenými dubovými klinkami, vbitými do dreveného rámu, bola hlinená malta stabilizovaná k zrubovým trámom. Zastrešenie objektu bolo vytvorené z vápenno-cementovej škridle s hrebenáčmi, ktorá bola uložená na drevenom latovaní. Krov tvorili drevené krokvy, vo vrchole spevnené hambáľkami. Krokvy boli pripevnené v spodnej časti na zrubových stenách, kde boli podopierané guľatinou a zrubovou valenou klenbou. Medzistrop vo vnútri sypárne bol riešený ako jednoduchý trámový strop s dreveným záklopom. Stropné trámy boli uložené do severnej a južnej obvodovej steny, záklopné dosky boli vsadené do špár východnej a západnej steny. Vpravo od dvier bol umiestnený drevený rebrík, pomocou ktorého sa cez stropný otvor vystupovalo na medziposchodie. Vstup do sýpky bol riešený dvojplášťovými jednokrídlovými drevenými dvermi, ktoré boli osadené oceľovými pásmi na pánty a zakotvené na tesárskej zárubni. Uzamykanie objektu zabezpečovala jednoduchá zámka.⁵⁷ Posledným majiteľom sýpky bol Ján Cibiš (Jakubes), ktorý vlastnil celú usadlosť č. 64.

V MSD mala byť usadlosť z Rajeckej Lesnej postavená ako úplná vedecká kópia na základe jednostupňového projektu s technicko-architektonickou dokumentáciou, ktorú v roku 1986 vypracoval D. Kováčik.⁵⁸ Podkladmi pre jednostupňový projekt boli architektonicko-etnografické dokumentácie objektov na pôvodnom mieste. Tvorili ich architektonicko-etnografická dokumentácia trojpriestorového obytného domu s hospodárskym traktom pod jednou strechou z Rajeckej Lesnej č. 4⁵⁹ a architektonicko-etnografická dokumentácia zrubovej sýpky z Rajeckej Lesnej č. 64.⁶⁰ Jednostupňový projekt, potrebný k stavebnej realizácii objektu v MSD zohľadňoval všetky požadované zmeny oproti pôvodnému stavu. Zmena nastala vo vybudovaní 15 cm podmurovky pod obytný dom s hospodárskou časťou. Komín vykurovacieho zariadenia nemá byť oproti pôvodnému stavu vybudovaný nad strechu obytného domu, ale len vyvedený do podstrešného priestoru do výšky 35 cm a prikrytý kamennou doskou. Otvor má byť nasmerovaný tak, aby odvedený dym z vykurovacieho zariadenia prenikal do podstrešného priestoru.⁶¹ V prípade sýpky sa pristúpilo k zmene strešnej krytiny. Vápenno-cementová škridla s hrebenáčmi mala byť nahradená pôvodnou krytinou, ktorú tvorili šindle uložené na drevenom latovaní.⁶²

Všetky plánované zmeny z jednostupňového projektu sa premietli aj do výstavby usadlosti z Rajeckej Lesnej v MSD. Trvala deväť mesiacov – v čase od septembra 1986 do mája 1987. Výstavbu realizovali Štátne majetky, n. p., Veľké Revišťa za celkovú sumu 747 767,- Kčs.⁶³ Usadlosť z Rajeckej Lesnej je postavená v regióne Kysuce-Podjavorníky.

Objekt s obytným a hospodárskym traktom pod jednou strechou je situovaný v otvorenom dvore, kolmo na os komunikácie, vedľa usadlosti zo Štiavniku. Sýpka sa nachádza oproti, na druhej strane cesty, orientovaná tiež svojou štítovou stranou kolmo na os komunikácie. V interiéri obytnej časti domu je v pravom rohu pri dverách vybudované vykurovacie zariadenie, ktoré bolo postavené na základe dokumentácie posledného užívaného

⁵⁷ VAUPOTIČOVÁ, I. Cit. 56.

⁵⁸ KOVÁČIK, D. *Rajecká Lesná č. 4 usadlosť : Jednostupňový projekt*. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Archív SNM, pobočka Martin, 1986, č. SO-V./10.

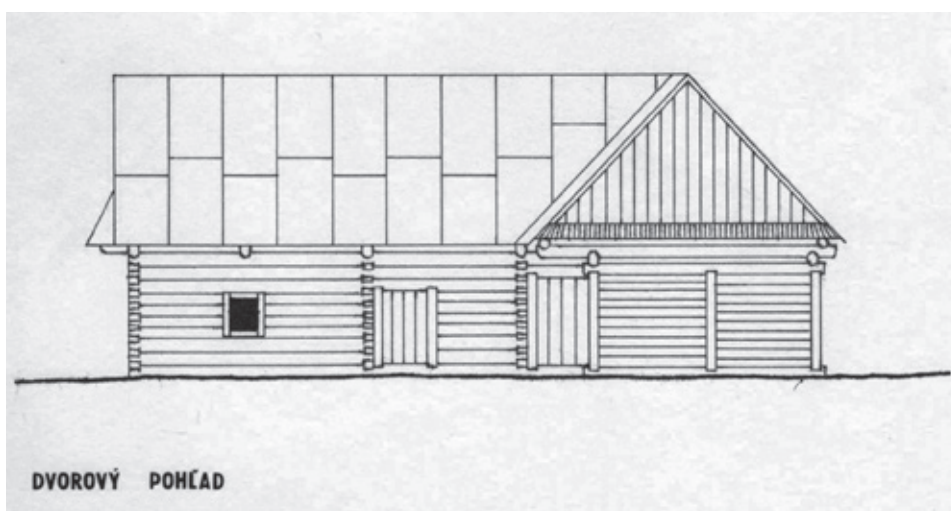
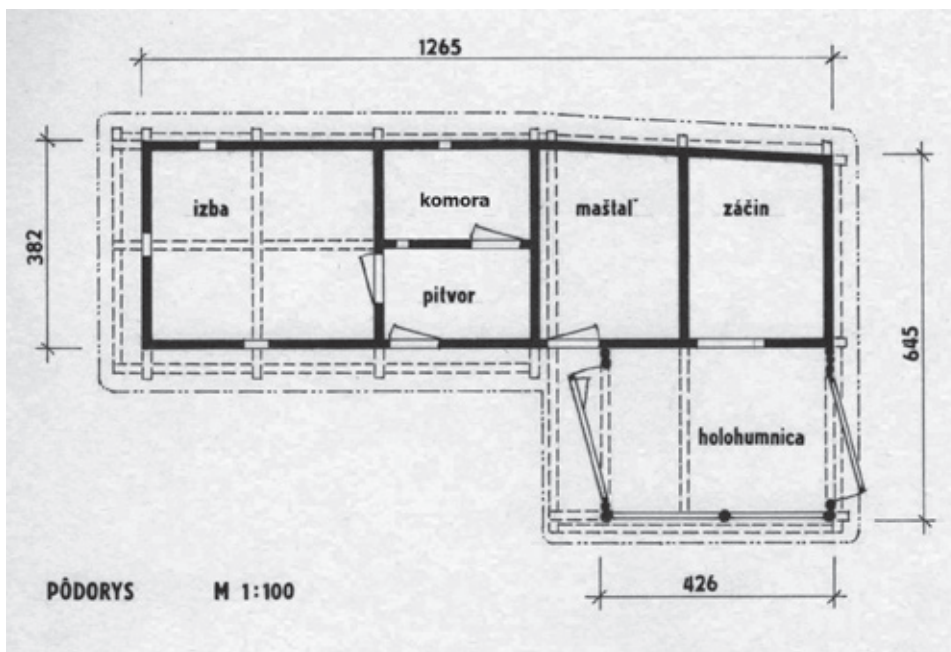
⁵⁹ JANUŠ, J. Cit. 51.

⁶⁰ VAUPOTIČOVÁ, I. Cit. 56.

⁶¹ KOVÁČIK, D. Cit. 58.

⁶² KOVÁČIK, D. *Rajecká Lesná č. 4, sypanec : Jednostupňový projekt*. Projektový ústav kultúry Bratislava, stredisko Banská Bystrica. Archív SNM, pobočka Martin, 1986, č. SO-V./10.2.

⁶³ *Technicko-ekonomické údaje stavebného objektu Rajecká Lesná – usadlosť*. Archív SNM, pobočka Martin, 1987, č. 73/1987.

Obr. 4. Technická dokumentácia obytného domu č. 4, s hospodárskym traktom pod jednou strechou, na pôvodnom mieste. Archív SNM, pobočka Martin, MSD, inv. č. 2305. Kreslila M. Kvopková, 1981. Prekreslil R. Sýkora, 2016

Pic. 4. Technical documentation of residential house no. 4 with a farm buildings under one roof, on its original site. Archives of the SNM, Martin, Museum of the Slovak Village, inv. no. 2305. Drawn by M. Kvopková, 1981. Redrawn by R. Sýkora, 2016

kúreniska na pôvodnom mieste. Pozostáva zo sporáku, rúry na pečenie a pece na pečenie chleba. Sporák je postavený z tehál, ohnisko je opatrené liatinovým roštom s rozmermi 200 x 320 x 15 mm. Po stranách roštu je ohnisko vyšamotované do tvaru vaničky. Dym je odvádzaný otvorom medzi sporákom a rúrou na pečenie. Sporák sa využíval na varenie a prípravu potravín. Pod ním je umiestnený popolník, ktorý slúžil na uskladnenie prepádajúceho popola z ohniska cez liatinový rošt. Popolník sa čistil približne raz za deň, záviselo to od intenzity kúrenia. Na pečenie rôznych potravín sa využívala rúra na pečenie, ktorá je vybavená vymetacím otvorom v jej vrchnej časti. Usadené sadze sa pozametali pod rúru a raz za niekoľko mesiacov sa rúra vybrala a sadze vymietli. Pec na pečenie chleba je na vykurovacom telese umiestnená najnižšie s rozmermi 75 x 108 cm. V peci sa mohlo naraz upiecť približne štyri až päť kusov chleba. Oheň v peci sa udržiaval v zadnej časti, a preto je odvod dymu umiestnený vpredu, do priestoru pod rúru na pečenie. Odtiaľ prechádza otvorom do zbernej komôrky a ďalej do komínového prieduchu. Zberná komôrka sa musela raz za niekoľko rokov vyčistiť. Čistenie prebiehalo tak, že strop nad komôrkou z tehál ukladaných na plochu sa zdemontoval, priestor sa vyčistil, tehly sa opäť uložili na miesto a zatreli omietkou.⁶⁴ Oproti pôvodnému stavu nie sú v izbe vybudované dve pevné lavice pozdĺž južnej a východnej steny. Taktiež chýba pár poliení pozdĺž južnej steny. Za veľký nedostatok stavebnej realizácie považujeme absenciu stropného otvoru v pitvore nad vchodom do komory, ktorý umožňoval výstup na povalu pomocou odkladacieho rebríka.

Dom s hospodárskym traktom z Rajeckej Lesnej č. 4 od počiatku obývala katolícka rodina Elišovcov. Prvé zmienky o rodine sa nachádzajú v súpise daňovníkov pre potreby vyberania každoročnej vojenskej dane v obci v roku 1715. V ňom nájdeme meno Jakub Eliš, ktorý vlastnil 23 gbelov polí (cca 9,2 ha) a 3 falcastre lúk (cca 84 árov).⁶⁵ Ďalšie zmienky o rodine sa nachádzajú v Tereziánskom urbári, v ktorom sa vyskytujú dve mená s priezviskom Eliš. Prvým je Ondrej Eliš, ktorý vlastnil tri osminy usadlosti a druhým Juraj Eliš, ktorý vlastnil dve osminy usadlosti. Obaja boli poddaní Karola Súl'ovského, ktorý mal dokopy 12 poddaných a jedného podželiara.⁶⁶ Napriek pomerne veľkému dielu usadlostí, vzhľadom na dedičný systém⁶⁷ v našom prostredí, dochádzalo postupne k ochudobňovaniu rodiny.

Prvými obyvateľmi objektu z Rajeckej lesnej č. 4 boli pravdepodobne manželia Adam Eliš (*1832 – †1916) a Katarína Elišová, rodená Marieninová (*1831 – †1875), ktorí po smrti Adamovho otca bývali v dome aj s Adamovou matkou Zuzanou. Adam Eliš bol najmladším synom Emericha Eliša (*1808 – †?) a Zuzany Juricskovej (*1808 – †1863). Je možné, že práve sobáš Adama Eliša s jeho prvou ženou Katarínou v roku 1857 podnietil výstavbu skúmaného objektu. Manželvia mali spolu päť detí: syna Jakuba (*1858 – †1916), dcéru Annu (*1862 – †1867), Františku (*1866 – †1874), Katarínu (*1869 – †?) a najmladšieho syna Mikuláša (*1873 – †1874). Anna, Františka a Mikuláš zomreli vo veľmi

⁶⁴ KOVÁČIK, D. Cit. 58.

⁶⁵ *Súpis daňovníkov pre potreby vyberania každoročnej vojenskej dane v roku 1715 v obci Friwald* [online]. [cit. 2015-03-04]. Dostupné na: <http://193.224.149.8/adatbazisokol/adatbazis/az-1715_-evi-orszagos-osszeiras>.

⁶⁶ *Tereziánsky urbár obce Rajecká Lesná* [online]. [cit. 2014-10-16]. Dostupné na: <<http://www.archivportal.arcanum.hu/urber/opt/a130904.htm?v=pdf&a=start>>.

⁶⁷ Vlastníctvo poddaného viedlo väčšinou k reálnej del'be majetku medzi potomkov, ktorí na zdedenom majetku žili a pracovali. Do roku 1840 boli dedičmi synovia. Dcéry priniesli po sobáši do mužovej rodiny výbavu, veno, čo sa považovalo za výplatu z dedičstva. Nárok dcér na reálnu časť z rodinného majetku sa od polovice 19. storočia vžíval s podmienkou, že budú na rodičovskom majetku pomáhať aj po sobáši. Pozri bližšie *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenka*. Zv. 1. Edit. Ján Botík, Peter Slavkovský et al. Bratislava : Veda, 1995. Heslo dedinské spoločenstvo, s. 82-83.

Obr. 5. Posledná majiteľka domu Magdaléna Elišová. Súkromný archív B. Pekného. Foto B. Pekný, 1975
 Pic. 5. The last owner of the house, Magdaléna Elišová. Private archives of B. Pekný. Photograph by B. Pekný, 1975

mladom veku, Katarína dom opustila v roku 1893, kedy sa vydala za Martina Majbika z Rajeckej Lesnej č. 101. Jakub zostal žiť v dome aj po roku 1886, kedy sa oženil so Žuzanou, rodenou Botošovou, ktorá sa do skúmaného objektu po svadbe nastáhovala. Spolu mali dve deti, dcéru Brigitu (*1886 – †1891) a syna Štefana (*1889 – †1892).

Adam Eliš sa krátko po smrti svojej prvej ženy znovu oženil v roku 1875 s Máriou, rodenou Osikovou (*1850 – †1920), s ktorou mal 6 detí: Vincenta (*1876 – †1876), Alžbetu (*1877 – †?), Juditu (*1880 – †?), Paulínu (*1884 – †?), Máriu (*1886 – †1887) a Magdalénu (*1889 – †1976). Vincent zomrel osem dní po narodení a Mária po ôsmich mesiacoch.⁶⁸ Alžbeta sa v roku 1901 vydala za Martina Botoša-Hulína a odišla do domu č. 23 v Rajeckej Lesnej. Paulína sa vydala za Jána Jakubesa a po 2. svetovej vojne odišli za prácou do obce Nejdek (okres Karlovy Vary), kde sa natrvalo usadili.⁶⁹ O živote Judity Elišovej sa nám nepodarilo zistiť žiadne informácie.

Poslednou majiteľkou domu bola Magdaléna Elišová, najmladšia dcéra Adama Eliša a Márie Elišovej, rodenej Osikovej. Magdaléna zostala po celý svoj život slobodná a bezdetná. Od roku 1920, po smrti svojej matky, zostala v skúmanom objekte bývať sama ako 30-ročná. O spôsobe života rodiny Elišovcov a poslednej majiteľky objektu Magdalény Elišovej sa nám podarilo zistiť len veľmi strohé informácie. Nepriaznivo k tomu prispel jej samotársky život a žiadny priamy potomok rodiny, ktorý by mohol poskytnúť ďalšie informácie. Podľa slov informátorov žila Magdaléna Elišová skromným, nenáročným

⁶⁸ Matriky obce Rajecká Lesná, uložené v Štátnom archíve v Žiline, so sídlom v Bytči.

⁶⁹ Informátorka Eva Pekná, nar. 1929, Rajecká Lesná.

a samotárskym životom. Vzrastom bola veľmi malá, merala údajne iba 130 – 140 cm.⁷⁰ V obci ju volali Osička, pravdepodobne po matkinom rodnom priezvisku, Osiková. Počas života, keď mala ešte dosť síl, sa sama starala o malé hospodárstvo. Chovala niekoľko oviec, sliepky, dve kozy a starala sa o asi 6 mačiek. Po obci ju obyvatelia vídávali nosiť v plachte seno na chrbte. Skúmaný objekt opustila kvôli zlému zdravotnému stavu v roku 1975. Posledný rok svojho života prežila u svojej netere Pavlíny Jakubesovej v obci Nejde, kde je aj pochovaná.⁷¹

Pri návrhu na zariadenie objektu musíme v našich podmienkach zohľadniť existujúci stavebný charakter objektu v MSD s kúreniskom, ktoré bolo v objekte z Rajeckej Lesnej č. 4 vybudované. Ide o vyššie opisovaný druh kúreniska z pálenej tehly, ktoré pozostáva zo sporáka, rúry na pečenie a pece na pečenie chleba s odvodom dymu prostredníctvom komína. Tento typ kúreniska bol v objekte posledným používaným vykurovacím zariadením a je málo pravdepodobné, že ide o pôvodné vykurovacie zariadenie v dome. Keďže sa v obci nenachádza analogický objekt a nenašli sme žiadneho respondenta, ktorý by nám vedel poskytnúť informácie o tomto kúrenisku, môžeme sa len domnievať, že k zmene alebo prestavbe mohlo dôjsť niekedy po 2. svetovej vojne, kedy v obci nastalo obdobie prestavby existujúcich a výstavby nových domov. Táto forma vykurovacieho zariadenia je v skúmanom objekte s určitou doložená na základe výpovede respondenta až v šesťdesiatych rokoch 20. storočia.⁷²

V súvislosti s vyššie uvedeným sa nám nepodarilo získať informácie o staršej podobe a genéze objektu. Ako už bolo uvedené, skúmaný ani analogický objekt sa v obci nenachádza, a respondenti v súčasnosti nie sú schopní vypovedať o období pred druhou svetovou vojnou. Pri takto neskoro realizovanom výskume sme boli odkázaní na archívne materiály, no v čase prvého výskumu zložiek SNM v Martine a vzniku fotodokumentácie v rokoch 1980 – 1981 bol dom už niekoľko rokov neobývaný. Dokumentácia ľudovej architektúry v obci Rajecká Lesná je veľmi strohá, obec nebola zaradená ani do dotazníkového výskumu Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied, ktorý pri príprave Etnografického atlasu Slovenska v 70. a 80. rokoch 20. storočia vykonával rozsiahly výskum na celom území Slovenska. Cenné informácie by sa mohli nachádzať v materiáloch z revízie pamiatkového fondu ľudovej architektúry v piatich severozápadných okresoch Stredoslovenského kraja, ktoré vykonávalo Krajské pamiatkové stredisko v Banskej Bystrici. V rámci revízie vykonával Juraj Langer v roku 1971 prieskum v obci Rajecká Lesná, počas ktorého zaznamenal aj skúmaný objekt č. 4. Informácie obsahovali okrem identifikácie aj základný opis stavby, hlavné rozmery pôdorysu s prípadnými poznámkami o konštrukcii a niekoľko fotografií. V danom období ešte žila aj posledná majiteľka domu Magdaléna Elišová, od ktorej sa mu podarilo získať informácie o staršej podobe kúreniska. Napriek snahe sa nám tento materiál nepodarilo vypátrať. V centrálnom archíve pamiatkového úradu v Bratislave a ani v krajských pamiatkových úradoch v Banskej Bystrici a Žiline sa prieskumový materiál nenachádza.

Na základe dostupných a získaných informácií, s prihliadnutím na zrealizované kúrenisko, je možné objekt expozične zariadiť do päťdesiatych rokov 20. storočia, keď usadlosť obývala Magdaléna Elišová. Zariadenie izby bude vychádzať z jednoduchého mobiláru, ktorý plnil praktickú funkciu. V izbe je kúrenisko vybudované v kúte pri dverách.

⁷⁰ Informátor Bohuslav Pekný, nar. 1956, Rajecká Lesná.

⁷¹ *Kópia správy z dedičského konania vydaná Státním notárstvom v Karlových Varech v roku 1977*, uložená na obecnom úrade obce Rajecká Lesná.

⁷² Informátor Bohuslav Pekný, nar. 1956, Rajecká Lesná.

Obr. 6, 7. Kópia obytného domu č. 4 s hospodárskym traktom v Múzeu slovenskej dediny, bočný pohľad a čelný pohľad. Foto R. Sýkora, 2016

Pic. 6, 7. Replica of residential house no. 4 with a farm buildings in the Museum of the Slovak Village, side view and front view. Photograph by R. Sýkora, 2016

Obr. 8. Kópia zrubovej sýpky č. 64 v Múzeu slovenskej dediny. Foto R. Sýkora, 2016

Pic. 8. Replica of the log granary no. 64 in the Museum of the Slovak Village. Photograph by R. Sýkora, 2016

Diagonálne oproti kúrenisku budú pevné lavice pozdĺž štítovej a dvorovej steny, pred nimi drevený stôl. V rohu pozdĺž štítovej steny bude vedľa lavice umiestnená posteľ, ktorej konštrukcia bola zhotovená z dvoch guliáčov menšieho priemeru, ktoré boli osadené do štyroch rázsošiek. Priečne boli na guliáče upevnené dosky, na ktoré sa položila ubitá slama, ktorá bola prikrytá plátnom. Táto posteľ sa v objekte využívala do šesťdesiatych rokov 20. storočia, kedy ju nahradila posteľ s pevnou rámovou konštrukciou, s vysokými stĺpkovými nohami a nízkymi rovnými čelami, ktoré v obci zhotovoval stolár a tesár Slavomír Nemček-Barčín.⁷³ Pozdĺž štítovej strany, na páre poliení, bude nad stolom zavesená petrolejová lampa, pri posteli zavesený odev. Vedľa postele, pozdĺž západnej steny, bude umiestnená menšia lavica, na ktorej budú hrnce na varenie, vahan, nádoba s vodou, nad lavicou zavesený lyžičník. Vedľa lavice, pri peci, bude kôš na drevo. V pitvore bude umiestnený odkladací rebřík, ktorým sa vystupovalo do podstrešného priestoru prostredníctvom otvoru nad vchodom do komory. Odkladacím rebříkom sa čiastočne zamedzí vstup do komory, ktorá je aj v letných mesiacoch natoľko tmavá, že by bolo kontraproduk-

⁷³ Informátor Bohuslav Pekný, nar. 1956, Rajecká Lesná.

tívne ju expozične zariaďovať. Pre stavebné ukončenie objektu bude potrebné v izbe vybudovať dve pevné lavice pozdĺž južnej a východnej steny, zakomponovať rad poliení pozdĺž južnej steny a v pitvore nad vstupom do komory vytvoriť otvor do podstrešného priestoru. V okolí usadlosti navrhujeme vysadiť jablone a slivkové stromy. Usadlosť z Rajeckej Lesnej č. 4 nemožno pri navrhovanom expozičnom riešení, ktoré sa odvíja od existujúceho stavu objektu v MSD, dostupných a zistených informácií, považovať za typického reprezentanta spôsobu bývania v obci Rajecká Lesná v päťdesiatych rokoch 20. storočia. Môže byť len výpoveďou spôsobu bývania poslednej majiteľky objektu Magdalény Elišovej, ktorá žila skromným, nenáročným a samotárskym životom.

V snahe zariaďovať objekt tak, aby vypovedal o typickom spôsobe bývania chudobnej rodiny roľníka v obci Rajecká Lesná, by muselo dôjsť k radikálnejším stavebným úpravám a prípadnému dodatočnému výskumu. Okrem uvedenej výstavby pevných lavíc, zakomponovania poliení a výstupu na povalu, by bola potrebná prestavba už existujúceho kúreniska na starší vývojový typ, ktorý však nie je zdokumentovaný. Po týchto stavebných úpravách by sme mohli uvažovať o expozičnom zariadení do obdobia z konca 19. storočia, keď objekt obýval Adam Eliš so svojou druhou ženou Máriou a štyrmi deťmi – Alžbetou, Juditou, Paulínou a Magdalénou. Okrem nich v objekte býval aj Adamov syn z prvého manželstva Jakub (*1858 – †1916) so svojou ženou Žofiou, rodenou Botošovou (*1858 – †1918). Jakub mal so Žofiou dve deti, Brigitu (*1886 – †1991) a Štefana (*1889 – †1992), ktoré sa nedožili vysokého veku. O spôsobe života rodiny a o zariadení objektu z konca 19. storočia nemáme žiadne informácie, a v súčasnosti ich už nie je možné získať. Keďže si súčasní obyvatelia obce nespomínajú na žiadny analogický objekt, nie je možné skúmať vývoj a zmeny v zariadení ani na základe inej rodiny z rovnakých hospodársko-spoločenských pomerov. Kvôli komplikáciám s prestavbou kúreniska a nedostatočným informáciám o rodine a zariadení objektu, tento návrh neodporúčam a prikláňam sa k predchádzajúcej alternatíve.

Komplikáciou pri zariaďovaní objektu bude aj nedostatočný počet vykúpených predmetov a absencia vhodných predmetov v domácnostiach súčasných obyvateľov obce. V zbierkovom fonde SNM v Martine sa z obce Rajecká Lesná nachádza okrem 176 zbierkových predmetov z oblasti odevu a odevných súčiastok aj 16 predmetov prevažne drobného kuchynského náčinia (lyžičník, habarka, varecha, vahan a iné). Z okolitých obcí Fačkov, Ďurčiná a Šuja boli vykúpené predmety, ktoré nie sú vhodné pre zariadenie objektu. Sú to prevažne odevné súčasti, odev a kraslice.

FARMSTEAD FROM RAJECKÁ LESNÁ NO. 4 IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Radovan Sýkora

S u m m a r y

In the Museum of the Slovak Village, the settlement from Rajecká Lesná consists of two buildings. The first is a three-room residential house with a stable and barn under one roof. *In situ*, this building from Rajecká Lesná no. 4 was built in an open courtyard in Zimanský grunt, at the beginning of the village, at a point where two roads met. Its front gable roof was perpendicular to the road, behind which there was a stream (around 100 m from the house). The angular part of the house partially encroached on a side road. The main road was on the other side of the stream. The second farmstead building is a single-room, two-storey granary, which *in situ* was part of the farmstead from Rajecká Lesná no. 64. It was situated within the village, on the other side of the road, opposite farmstead no. 64, near the stream.

The first inhabitants of the building from Rajecká Lesná no. 4 were probably the married couple Adam Eliš (*1832 – †1916) and Katarína Elišová, née Marieninová (*1831 – †1875), who lived in the house with Adam's mother Zuzana after the death of Adam's father. The couple had five children together. In 1875, shortly after the death of his first wife, Adam Eliš married Mária, née Osiková (*1850 – †1920), with whom he had six children. The last owner of the house was Magdaléna Elišová, the youngest daughter of Adam Eliš and Mária Elišová, née Osiková. Magdaléna remained unmarried and childless all her life. From 1920, after her mother's death, she lived alone in the building studied from the age of 30. According to witnesses, Magdaléna Elišová lived a frugal, simple and reclusive life. While she was still strong enough, she looked after a small farm. She bred several sheep, hens, two goats and looked after around six cats.

In its location *ex situ*, the replica of the three-room residential house with a farming wing under one roof no. 4 is set in the Kysuce – Podjavorníky region, next to the farmstead from Štiavnik. Its gable side is perpendicular to the road. The farmstead has a replica of a granary no. 64, which is built across the road, opposite the house. In the room of the house, the last used heating system was installed, consisting of a hob, an oven and a bread oven with a chimney. It is not likely that this is the original heating system used in the second half of the 19th century, when the building was built in its original site. We suppose that a change or reconstruction might have taken place at some time after the Second World War, when there was a period of rebuilding existing houses and building new ones in the village.

DOM Z HORNEJ BREZNICE Č. 140 V MÚZEU SLOVENSKEJ DEDINY

*Tatiana Kadlecová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: tatiana.kadlecova@snm.sk*

Abstract: *From 1986 to 1990, the second stage of the construction of the Kysuce-Podjavorníky region took place in the Museum of the Slovak Village. During this period, a replica of a residential house from Horná Breznica no. 140 was built, representing terraced housing along the road from the White Carpathians area. On the ground floor, the house is divided into a room, an entrance and a pantry accessed through a separate door from the farmstead courtyard. Further storage rooms were on the first floor, accessed by wooden steps from the gallery. The last owner to live in the house was Ján Červený. In 1963, the house was declared a cultural monument.*

Keywords: *folk construction, house with a storey, unfired bricks, Horná Breznica, White Carpathians.*

Na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia došlo pod vplyvom výskumov ľudového stavitel'stva, ako aj v dôsledku riešenia metodiky prípravy a realizácie múzeí v prírode, ktoré vyplynuli z aktívnej výstavby regionálnych múzeí tohto druhu, k prehodnoteniu vtedy aktuálnej koncepcie Múzea slovenskej dediny v Martine (ďalej MSD).¹ Tieto impulzy viedli k vypracovaniu nového tematického zamerania a urbanistického riešenia múzea, ktoré sa, okrem iného, premietlo aj do stavebného dotvorenia a expozičného doplnenia regiónu Kysuce-Podjavorníky. V roku 1983 tak bola vypracovaná nová tematicko-urbanistická koncepcia MSD², v zmysle ktorej sa v rokoch 1986 – 1990 pristúpilo k dostavbe regiónu. V danom období bola postavená aj kópia obytného domu z Hornej Breznice č. 140, ktorého majiteľom bol Ján Červený.

Počas prvej etapy výstavby regiónu, ktorá prebiehala v rokoch 1972 – 1975³, bolo postavených 17 objektov z 11 lokalít severozápadného Slovenska z oblastí Javorníkov, Kysúc a Malej Fatry. Osadenia objektov v teréne rešpektovali pôvodné zemepisné prostredie i základné sídelné formy daného kraja. Radové alebo hromadnú sústredenú zástavbu strediskových obcí reprezentovali objekty Dlhé Pole č. 94, Raková č. 295 – 296, Štiavnik č. 348, voľné nepravidelné osídlenie lazov bolo zastúpené v podobe objektov Tercho-

¹ KIRIPOLSKÁ, A. Múzeum slovenskej dediny (národopisná expozícia SNM – EM v prírode). *Etnologické rozpravy*. 1/2003, s. 120.

² KRÍŠTEK, I. Tematicko-urbanistická koncepcia Múzea slovenskej dediny – národopisnej expozície v prírode SNM – EU v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1986, s. 31-43.

³ Nadväzovalo sa pritom na Etnograficko-muzeologické hľadisko na výstavbu a prevádzku Múzea ľudovej architektúry v Jahodníckych hájoch v Martine. Archív SNM, pobočka Martin, č. 908/80.

vá-Šípková č. 849, Papradno č. 751 a Štiavnik, osada Beňovce. Osídlenie vysoko položených oblastí prezentovali usadlosti – samoty Klokočov, osada Hlavice č. 438 a Zázrivá-Končitá č. 23.⁴

Zároveň bolo vypracované libreto⁵ a scenár⁶ regiónu, na ktoré sa však pri jeho ďalšej výstavbe neprihliadalo. Dôvodom bol rozsiahly terénny výskum ľudového staviteľstva, realizovaný podľa jednotného dotazníka s použitím kartograficko-štatistickej metódy, ktorý prebiehal v rokoch 1971 – 1978 na celom území Slovenska. Na základe lokálnych dobových foriem došlo k prehodnoteniu výberu objektov a k zapracovaniu získaných poznatkov do scenárov a libriet jednotlivých regiónov, plánovaných pre MSD.⁷ V roku 1979 bolo vypracované nové libreto⁸ a o rok neskôr následne aj scenár⁹ regiónu Severozápadného Slovenska¹⁰. V rámci týchto materiálov dochádza k rozšíreniu prvotného výberu o oblasť, s ktorou sa dovtedy v expozičnom stvárnení nepočítalo. K pôvodným častiam Kysúc, Javorníkov a Žilinskej doliny bola zahrnutá aj oblasť Dolné Považie, ktorá sa zameriava na staviteľstvo Bielych Karpát, Ilavskej kotliny a Strážovských vrchov, kde bola na prelome 19. a 20. storočia prevládajúcim stavebným materiálom nepálená tehla. Tá bola vo všeobecnosti v dedinskom staviteľstve rozšírená v 18. – 19. storočí hlavne v dôsledku tereziánskych stavebných a protipožiarnych nariadení.¹¹

Ako jediný reprezentant danej oblasti bol navrhnutý, v tom čase už neobývaný, obytný dom z Mestečka-Bukovín, bez popisného čísla, ktorého majiteľom bol Ivan Kuchta. Objekt mal prezentovať hromadnú zástavbu mimo obce a pôdorysne prizemný trojdielny dom so zvýšenou komorou.¹² „Domy s výškou“, ako sa zvyknú tieto stavby označovať, boli rozšírené na veľkom území slovenských Karpát (Orava, západné Slovensko, konkrétne moravsko-slovenské pohraničie). Ich vznik siaha najmenej do 16. storočia.¹³ Výstavba týchto domov bola charakteristická pre spoločensky pokrokovejšie lokality, ktoré boli schopné prispôbiť svoju ekonomiku susedným vyspelejším oblastiam. Druhým, a zrejme rozhodujúcim, dôvodom bol nedostatok stavebného miesta¹⁴. Tieto domy boli zvyčaj-

⁴ TURZO, J. Kysucko-podjavornický región v Múzeu slovenskej dediny v Martine. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 17*. Edit. Š. Mruškovič. Roč. LXX, Martin : SNM, 1976, s. 34-35.

⁵ HORVÁTH, S. *Libreto II. regiónu MSD*. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 213, 8/74.

⁶ HORVÁTH, S. *Scenár II. regiónu MSD*. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 217/1975.

⁷ Pozri viac KIRIPOLSKÁ, A. Cit. 1, s. 120 a HORVÁTH, S. Zbierka objektov ľudového staviteľstva v Múzeu slovenskej dediny v Martine. *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 38*. Edit. E. Králiková. Roč. XCL Martin : SNM, 1997, s. 121-122.

⁸ PANČUHOVÁ, E. Libreto regiónu Severozápadné Slovensko. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 596/79.

⁹ PANČUHOVÁ, E. Scenár regiónu Severozápadné Slovensko. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 699/80.

¹⁰ Autorka kritizuje nevýstižný a nesprávny názov regiónu Kysuce-Podjavorníky a navrhuje pomenovať ho ako Oblasť severozápadného Slovenska.

¹¹ Dňa 4. februára 1819 bol vydaný dvorský dekrét, na základe ktorého mohli poddaní vyrábať tehly na svojich pozemkoch nielen pre vlastné účely, ale aj na predaj. FROLEC, V. Nepálená cihla. In *Lidová architektúra*. Praha, 2007, s. 172.

¹² PANČUHOVÁ, E. Scenár regiónu Severozápadné Slovensko. Archív SNM, pobočka Martin, VS č. 699/80.

¹³ VAŘEKA, J. Výška. In *Lidová architektúra*. Praha, 2007, s. 342.

¹⁴ V Hornej Breznici druhý spomínaný dôvod výstavby zvýšených komôr reprezentovali usadlosti č. 25 a 87. V 70. rokoch 20. storočia vykonal J. Langer pod Krajským pamiatkovým strediskom v Banskej Bystrici revíziu pamiatkového fondu ľudovej architektúry v severozápadných okresoch Stredoslovenského kraja. Súčasťou materiálu mali byť aj záznamy k týmto usadlostiam. Materiál sa však do dnešného dňa nepodarilo vypátrať. Nenachádza sa v žiadnom doteraz oslovenom archíve (pobočka Bratislava, Banská Bystrica, Trenčín, Žilina, Ružomberok) Pamiatkového úradu Slovenskej republiky.

ne v prízemí členené na izbu, pitvor a komoru (len zriedkavo bez nej) a vo zvýšenom poschodí, označovanom ako výška, sa nachádzala jedna alebo viacero komôr, ktoré sa využívali na uskladnenie obilia, ovocia, šatstva a pod. V prípade rozšírených rodín sa tieto komory využívali aj na spávanie niektorého, prípadne viacerých manželských párov či malých rodín, ktoré tu zotrvali do narodenia prvého dieťaťa. V mnohých prípadoch sa tu spávalo aj celoročne, napriek tomu, že tieto priestory neboli vykurované.¹⁵ Vznik poschodových komôr však nemožno podľa J. Langeru spájať s obytnými potrebami rozšírenej rodiny. Podľa jeho informátorov sa totiž nevyskytovali prípady trvalo obývanej hornej komory. Majiteľmi týchto domov boli hlavne zámožnejšie rodiny s menším počtom detí a s väčším priemerom obytnej plochy na obyvateľa. Ako ďalej uvádza, neznamená to však, že sa tieto komory nevyužívali aj na spávanie. Počas leta boli tieto priestory vyhradené pre dievčatá. Ako provizórium boli dočasne a výnimočne prenajímané aj celým rodinám, alebo ich obývali novomanželia, kým nezískali vlastnú izbu, alebo kým si neprenajali obytnú komoru s vykurovacím zariadením. Z funkčného hľadiska dokázal vertikálny vývoj obydliá uspokojiť spoločenské potreby len u vyšších sociálnych vrstiev, vo väčšine oblastí len v 18. storočí. Zvyčajne sa zachoval len u sociálne klesajúcich rodín a jeho pôvodné funkcie sa menili podľa potrieb nového spoločenského postavenia majiteľov.¹⁶

Obytný dom z Hornej Breznice č. 140 sa v našich prameňoch po prvýkrát objavuje až v zápisnici z roku 1983¹⁷, v ktorej odborná komisia MSD navrhuje vypracovať druhostupňovú technickú dokumentáciu domu z Hornej Breznice č. 28 (majiteľ Pavel Kučiak), a č. 140 (majiteľ Ján Červeň¹⁸) z dôvodu ich možného výhľadového zaradenia do výberu regiónu severozápadného Slovenska. Výber, časové a expozičné zaradenie však neboli bližšie špecifikované. Dňa 12. apríla 1985 bol predložený súbor objektov ľudového staviteľstva, v ktorom bol dom z Hornej Breznice č. 140 spolu s usadlosťou zo Záriečia, Dlhého Poľa, Štiavnika, Rajeckej Lesnej, pivnice z Rakovej, školy z Petrovic a zvonice z Klokočova, začlenený do urbanistického celku s názvom fragment cestnej radovej zástavby pri „škole“. Pokiaľ ide o jej funkčné využitie, obytný dom mal slúžiť ako depozit s temperovaním (max. 12 – 15 °C), svetelným prúdom, vodou, telefónom a požiarou signalizáciou.¹⁹ V štúdiu publikovanej v roku 1986²⁰ sú ako súčasť urbanistického celku. Trvale obývané sídla v sústredených obciach len menovite spomínajú oba obytné domy z Hornej Breznice, avšak taktiež bez bližšej charakteristiky a odôvodnenia ich výberu pre expozičné riešenie MSD.

Obec Horná Breznica

Obec Horná Breznica leží v severovýchodnej časti Bielych Karpát v kotlinovito rozšírenej doline, ktorou preteká potok Zubák. Nadmorská výška v strede obce dosahuje 340 m n. m., v chotári 314 – 652 m n. m. Stredná časť chotára je pahorkatina, po obvode vrchovina so

¹⁵ BOTÍK, J. Rodina ako determinujúci činiteľ foriem obydliá. *Lidová stavební kultura*. Brno, 1981, s. 174-175.

¹⁶ LANGER, J. K problematice vertikálního vývoje tradičního lidového domu v Západních Karpatech. *Lidová stavební kultura*. Brno, 1981, s. 140.

¹⁷ HANULOVÁ, F. Zápisnica č. 14/83 z rokovania Odbornej komisie MSD, konanej dňa 10. 6. 1983. Archív SNM, pobočka Martin.

¹⁸ Nesprávne uvedené meno majiteľa obytného domu.

¹⁹ KRÍŠTEK, I. Program pamiatkovej úpravy súboru objektov ľudového staviteľstva V. stavby Múzea slovenskej dediny (oblasť Kysúc, Podjavorníkov, Púchovská a Rajecká dolina). Archív SNM, pobočka Martin, fond MSD.

²⁰ PANČUHOVÁ, E. Severozápadné Slovensko v Múzeu slovenskej dediny a jeho urbanistické riešenie. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 27*. Edit. S. Horváth. Roč. LXXX, Martin : SNM, 1976, s. 251.

Obr. 1. Obec Lednica v roku 1943. SNK, Martin, Literárny archív, príř. č. 2424/1975. Foto J. Halaša, 1943
Pic. 1. Lednica in 1943. SNK, Martin, Literary archives, item no. 2424/1975. Photograph by J. Halaš, 1943

zalesnenými tvrdošmi.²¹ Katastrálne územie sa rozkladá na ploche 1228²² hektárov a susedí na západe s Lednicou, na severozápade so Zubákom, na severovýchode s Dohňanmi, na východe so Streženicami, na juhovýchode s Lednickými Rovňami a na juhu s Dolnou Breznicou. Z hľadiska územnosprávneho členenia je dnes obec súčasťou okresu Púchov a spadá pod Trenčiansky samosprávny kraj. Podľa posledného sčítania obyvateľov tu v roku 2011 žilo 473 obyvateľov, z toho 440 bolo rímskokatolíckeho vierovyznania.²³

V minulosti spadala obec pod správu lednického panstva, ktoré vzniklo medzi 11. až 13. storočím s centrom na takmer nedobytnom Lednickom hrade. Panstvo bolo súčasťou Trenčianskej stolice a rozprestieralo sa na pravej strane Váhu, na stráňach dolín, ktorými pretekali potok Lednica a riečka Biela voda.²⁴ Poľnohospodárske a lesné plochy poskytovali vhodné podmienky na hospodárenie, preto bolo toto územie oblasťou záujmu viacerých zemepánov. Vzniklo tu niekoľko osád a lehôt, ktoré napriek svojmu zániku dokladajú čulý život na lednickom panstve.²⁵ Priame písomné zmienky o hrade a jeho panstve z 13. storočia sa nezachovali, k dispozícii sú len nepriame písomné záznamy. K najstarším patrí listina z roku 1259, ktorú podpísal kráľ Belo IV., a píše sa v nej, že vlastníkom úze-

²¹ VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. Zv. I., Bratislava : VEDA, 1978, s. 430.

²² Dostupné na: <http://www.skgeodesy.sk/files/slovensky/ugkk/kataster-nehnutelnosti/registre-obnovenjej-evidencie-pozemkov/roep-tn.pdf>. [Cit.2016-08-12.]

²³ Dostupné na: <http://census2011.statistics.sk/tabulky.html>. [Cit.2016-08-12.]

²⁴ TRNKA, J. *Lednica*. Lednica, 1999, s. 13.

²⁵ LIPTÁK, B. *Lednica*. Lednica, 2009, s. 15.

mia je Comes Mark de Ledniche, ktorý bol z rodu Čákovcov.²⁶ Podľa Zákonného článku č. IX. z roku 1848, ktorým bol zrušený urbaniálny systém, a tým aj poddanstvo, prešli pozemky bezplatne do súkromného vlastníctva poddaných, ktorí ich predtým užívali, a pri segregácii boli oddelené od majetku panstva. Udialo sa tak aj v prípade lednického panstva. Len zo zvyškov niektorých majerov a lesných pozemkov bol utvorený veľkostatok v Lednických Rovniach.²⁷

Prvá písomná zmienka o Hornej Breznici pochádza z roku 1388, kedy spojená s dnešnou Dolnou Breznicou mala pomenovanie Breznicze, ktoré bolo odvodené od slova *breza* a znamená, že pôvodná osada bola založená v brezovom poraste.²⁸ Neskôr došlo k rozdeleniu pôvodného územia obce. Horná časť patrila lednickému panstvu, dolná časť bola vlastníctvom drobných zemanov Horváthovcov, až neskôr sa dostala pod správu Lednického hradu.²⁹ V listine kráľa Mateja z 13. marca 1471, v ktorej daroval panstvo Felixovi Šťastnému a Petrovi Hnedému, sa uvádza 20 osád, medzi nimi aj dve samostatné obce s prívlastkami podľa počtu obyvateľov, Malá a Veľká Breznica.³⁰ Neskôr bolo označenie obcí zmenené podľa ich polohy, na Hornú (pôvodne Malá) a Dolnú (pôvodne Veľká) Breznicu. V rokoch 1980 – 1990 boli obce opäť zlúčené pod názvom Breznica. Od roku 1990 sa Horná Breznica osamostatnila.³¹

V pozemkovej knihe obce z roku 1898 sa vyskytujú tieto chotárne názvy: Breznické, Čertoškov háj, Dedove, Dlhé nivy, Drápy, Dubičie, Habánska kopanica, Hliník, Chrapková, Jezerce, Jezero, Kňaghinky, Kopánky, Kúty, Lazy, Lúčky, Lysiny, Medzi potôčky, Mlynište, Na kopanice, Na kopci, Na nedvorce, Nedvorce, Oteček, Pastierska, Podháj, Podstránie, Podsúvozie, Polík, Polonská, Pri Kopišov, Prieseky, Prihlavie, Rovňanská hora, Stránie, Tlačková, Tlstá hora, Uplzne, Vargánky, Záhumnie, Zájelšie, Zákopčovie, Zápotočie, Zvyš dediny.³²

V roku 1598 mala Horná Breznica 31 domov.³³ Podľa Rákoczyovského urbára z roku 1669 tu bolo 12 1/2 sedliackych usadlostí, 44 držiteľov usadlostí a 60 synov, ktorí chovali 22 koní, 76 volov, 105 kráv, 160 oviec, 138 ošípaných a mali 50 úľov. V roku 1688 tu žilo 6 držiteľov richtárskej usadlosti, 38 sedliakov, 26 želiarov, 5 podželiarov a 103 synov. Spolu chovali 31 koní, 99 volov, 174 kráv, 188 oviec, 186 ošípaných a vlastnili 47 úľov.³⁴ Pri daňovom súpise v roku 1720 boli v obci 2 mlyny a 18 daňovníkov.³⁵

Pri prvom sčítaní obyvateľov v Uhorsku, ktoré sa uskutočnilo v rokoch 1785 – 1787 z nariadenia cisára Jozefa II. z dôvodu zdanenia všetkého obyvateľstva (vrátane šľachty) podľa pozemkového vlastníctva, mala obec 64 domov, 77 rodín a 430 obyvateľov.³⁶ Celokrajinský súpis daňovníkov v Uhorsku z roku 1828 zaznamenal v obci 56 domov a 580 obyvateľov.³⁷ V roku 1890 žilo v obci 449 obyvateľov.³⁸ Podľa údajov prevzatých z polohovej knihy, ktorá bola zostavená pri komasácii konanej v roku 1898, mala Horná

²⁶ LIPTÁK, B. Cit. 25, s. 13.

²⁷ TRNKA, J. Cit. 24, s. 17.

²⁸ HROMNÍK, M. *Z dejín obce a farnosti Zubák*. Žilina, 2001, s. 81.

²⁹ LIPTÁK, B. Cit. 25, s. 9.

³⁰ TRNKA, J. Cit. 24, s. 14.

³¹ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 82.

³² HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 84.

³³ VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. Cit. 21, s. 430.

³⁴ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 82.

³⁵ VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. Cit. 21, s. 430.

³⁶ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 82.

³⁷ VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. Cit. 21, s. 430.

³⁸ KARASOVÁ, S. *Kronika obce Horná Breznica*. Vedená od roku 2009, s. 5.

Breznica v danom období 47 321 štvorcových siah intravilánu, 1 219 479 štvorcových siah oráčiny, 184 481 štvorcových siah lúk, 380 461 štvorcových siah pasienkov, 326 585 štvorcových siah lesov, 161 120 štvorcových siah neužitočnej pôdy. Súhrn celého chotára bol 1932 jutár a 1047 štvorcových siah (1 jutro = 1200 štvorcových siah).³⁹ V roku 1930 mala obec 530 obyvateľov, z nich 12 bolo rómskeho pôvodu.⁴⁰ Podľa mimoriadneho sčítania obyvateľstva, ktoré prebehlo v roku 1938 ako dôsledok územných zmien v Česko-Slovenskej republike, ktoré vyplynuli z rozhodnutia Viedenskej arbitráže o odstúpení južnej časti územia Slovenska a jej pričlenení k Maďarsku bolo zistené, že v obci žije 550 obyvateľov, všetci rímskokatolíckeho vierovyznania. Z nich bolo 24 Rómov a o niekoľko viac Čechov (3 rodiny českej národnosti).⁴¹ Najväčší počet obyvateľov mala obec v roku 1970, kedy tu žilo 617 osôb⁴², v roku 1991 klesol ich počet na 501⁴³ a v roku 2001 tu žilo 461 obyvateľov⁴⁴.

Hlavným zdrojom obživy tunajšieho obyvateľstva bolo pomerne vyspelé poľnohospodárstvo, ktoré sa zameriavalo na obrábanie pôdy a chov hospodárskych zvierat. Zaužívaný bol striedavý systém hospodárenia. Úrodná orná pôda bola pôvodne hnojená maštalným hnojom, neskôr aj umelými hnojivami. Na jej obrábanie sa používalo jednoduché poľnohospodárske náradie ako pluh, brána, kosák, kosa, hrable a motyka. Pre vlastné potreby bola pestovaná pšenica, raž, jačmeň, ovos, pohánka, proso, d'atelina a zemiaky, na menšej výmere pôdy kýmna repa (burgyňa), hrach, kapusta, mak a konope.⁴⁵ Dopestované obilie bolo kosené ručnými kosami a mlátilo sa cepmi.⁴⁶ Neskôr sa používali mláťačky, ktoré boli poháňané ručným pohonom, geplom alebo benzínovým motorom.⁴⁷ Majiteľmi prvých mláťačiek v obci boli Körmandy Matej a Körmendy-Halač.⁴⁸ Slama pre dobytok sa rezala na sečkovici, ktorú poháňali geple na ručný, kravský a konský pohon. Po elektrifikácii obce v roku 1948⁴⁹ namáhavú prácu na poľnohospodárskych strojoch postupne nahradzali elektrické motory. Začiatkom 70. rokov 20. storočia sa v obci začínajú objavovať aj traktory. Prvý traktor vlastnil Körmendy-Halač, Kopiš a Červený.⁵⁰ Z ovocných stromov sa pestovali bystrické slivky, hrušky, jablone, čerešne a orechy.⁵¹ Dopestované ovocie sušené v sušiarňach slúžilo ako doplnok stravy počas zimných mesiacov. Jeho prebytky a lesné plody (hlavne čučoriedky, brusnice, jahody a maliny)⁵² chodili predávať do väčších obcí a miest, hlavne na jarmok do Púchova⁵³ a do Lysej pod Makytou⁵⁴. Z hospodárskych zvierat sa choval prevažne hovädzí dobytok, ovce, ošípané a drobné hospodárske zvieratá⁵⁵, ako husi, sliepky, menej kačky, ktoré sa dochovávali nielen pre vlastnú potrebu, ale aj

³⁹ PROKEINOVÁ, A. *Kronika obce Horná Breznica*. Vedená od roku 1940, s. 9.

⁴⁰ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 10.

⁴¹ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 39.

⁴² HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 83.

⁴³ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 31.

⁴⁴ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 83.

⁴⁵ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 14-15.

⁴⁶ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 14.

⁴⁷ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 14-15.

⁴⁸ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 14.

⁴⁹ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 25.

⁵⁰ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 14.

⁵¹ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 17.

⁵² PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 12.

⁵³ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 14.

⁵⁴ DANEKOVÁ, D. *Dotazníkový výskum pre MSD – Zubák, okr. Považská Bystrica*. Archív SNM, pobočka Martin, č. 204/74.

⁵⁵ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 6.

na predaj.⁵⁶ Počas prvej svetovej vojny sa rozšíril chov kôz ako dôsledok rekvizície hovädzieho dobytku, a s ňou spojeného nedostatku mlieka.⁵⁷

Po roku 1918 odchádzali obyvatelia na sezónne poľnohospodárske práce a mnohí sa vysťahovali do cudziny,⁵⁸ hlavne do Ameriky.⁵⁹ Časť obyvateľstva si našla zamestnanie v Sklární v Lednických Rovniach a v priemyselných závodoch v Púchove, Dubnici nad Váhom a Považskej Bystrici.⁶⁰

Do roku 1918 nosili obyvatelia obce odev vyrobený z domáceho súkna a plátna. V lete i v zime nosili klobúky s asi 20 cm strechou. Namiesto koženej obuvi nosili doma vyrábané papuče z ovčej vlny.⁶¹

Pôvodne patrila obec pod farnosť v Lednici. Nachádzala sa tu drevená zvonica postavená na školskom pozemku patriacom cirkvi zvanom „Drngolka“, v ktorej bol 17. decembra 1919 umiestnený nový zvon, pretože pôvodný mosadzný zvon bol 2. októbra 1916 zrekvirovaný pre vojenské účely.⁶² Až v roku 1991 bol na mieste starej školy postavený rímskokatolícky kostol.⁶³ Od roku 2001 je obec pričlenená k farnosti Zubák.⁶⁴

Pred zriadením obecnej školy navštevovali miestne deti Rímskokatolícku ľudovú školu v Lednici.⁶⁵ Až na základe viedenského nariadenia z roku 1855 o povinnej štvorročnej školskej dochádzke, darovalo v roku 1856 rovníanske panstvo obci budovu krčmy aj s pozemkami, ktorú mal v tom čase v prenájme židovský krčmár.⁶⁶ Z krčmy sa stala cirkevná jednotriedna škola, ktorá bola vzhľadom na vysoký počet školopovinných detí (viac než 100 žiakov) od roku 1931 zmenená na školu dvojtriednu.⁶⁷ Cirkevnú školu v roku 1945 poštátnili. V roku 1949 začali chodiť žiaci 6. – 9. ročníka do Základnej školy v Lednici,⁶⁹ v roku 1967 do novopostavenej školy v Zubáku.⁷⁰ V rokoch 1968 – 1970 bolo realizované školské vyučovanie pre mladšie deti v priestore vtedajšieho kultúrneho domu.⁷¹ V roku 1966 bola začatá výstavba novej dvojtriednej základnej školy pre žiakov 1. až 4. ročníka.⁶⁸ Stavbu realizoval Okresný stavebný podnik so spoluúčasťou obyvateľov obce. V budove sa nachádzal aj byt učiteľa. Vyučovanie v týchto priestoroch prebiehalo v rokoch 1971 – 1985,

---

⁵⁶ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 16.

⁵⁷ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 23.

⁵⁸ VLASTIVEDNÝ SLOVNÍK OBCÍ NA SLOVENSKU. Cit. 21, s. 430.

⁵⁹ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 5.

⁶⁰ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 23.

⁶¹ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 10-11.

⁶² PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 7.

⁶³ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 29.

⁶⁴ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 81.

⁶⁵ O tom, že sa škola v Lednici nachádzala už na začiatku 18. storočia, píše kánonická vizitácia z 1. júna 1728. Budova bola postavená z nepálenej tehly a vyučovanie zabezpečoval kantor organista, ktorému prislúchal ročný dôchodok. Ten sa skladal z 25 korcov pšenice, ktoré zosypali obce Horenice, Horná Breznica, Medné a Hôrka, 12 snopov obilia od ďalších obcí, 6 snopov z jarného obilia, orná pôda pod 1 korec osiva, 1 štôla, 1/3 z kofedy a ofery hoštákov. LIPTÁK, B. Cit. 25, s. 47.

⁶⁶ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 89.

⁶⁷ Podľa dôchodkovej zápisnice z roku 1921, ktorá upravovala plat učiteľov, prislúchal učiteľovi prvej triedy naturálny byt, záhradka pri škole a pri zvonici, 5 meríc ornej pôdy, pasienok Vargánky a 560 Ks v hotovosti. Plat od obce bol 1200 Ks, bytné 220 Ks a záhradné 20 Ks. Ostatné hradil štát do výšky učiteľského platu ustanoveného zákonom. PROKEINOVÁ, A. Cit. 39.

⁶⁸ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 8-9.

⁶⁹ Okrem detí z Lednice a Hornej Breznice navštevovali školu aj deti zo Zubáka a Kvašova. TRNKA, J. Cit. 24, s. 49.

⁷⁰ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 89.

⁷¹ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 9-10.

kedy bola riaditeľkou školy Anna Križanová.⁷² Koncom 70. rokov 20. storočia schátranú budovu starej školy zbúrali.⁷³ Od roku 1986 navštevujú všetci žiaci základnú školu v susednej obci Zubák.⁷⁴

V roku 1987 začalo Jednotné roľnícke družstvo s rekonštrukciou bývalej základnej školy na materskú školu. Po zmene politického režimu v roku 1989 a zrušení družstva však bola budova až do roku 1993 nevyužitá. V súčasnosti sa v nej nachádza obecný úrad, kultúrny dom a knižnica.⁷⁵

Obec patrila k poštovému a notárskemu úradu v Lednici. Poľný listonoš z Lednice dochádzal do obce trikrát týždenne, konkrétne v utorok, štvrtok a v sobotu.⁷⁶ Autobusová linka (spoj Lednické Rovne – Zubák) začala do obce premávať od roku 1950. Obecného bubeníka hlásiaceho nové oznamy, Mikuláša Hromádku, nahradil obecný rozhlas vybudovaný v rokoch 1961 – 1962.⁷⁷

Uvedené skutočnosti podmienili aj charakter miestneho staviteľstva. Napredovanie do 18. storočia súvisiace s pomerne vyspelým poľnohospodárstvom, v kontraste so zaostávaním v 19. a 20. storočí, ktoré bolo pozorovateľné hlavne v školstve a iných službách (napr. absencia poštového úradu), pravdepodobne umožnili prežívanie starších foriem bývania ešte aj v 2. tretine 20. storočia. Kým v susedných dedinách Bielych Karpát (Lednica, Lazy pod Makytou) a Javorníkov (Dolná Mariková, Papradno) sa domy s poschodovými komorami zachovali veľmi ojedinele, na moravskej strane len u šoltýsov a v mestách, Horná Breznica bola ešte začiatkom 70. rokov 20. storočia z hľadiska ľudovej architektúry a prírodného prostredia, jednou z najzachovalejších obcí v priestore pravého brehu Váhu medzi Belušou a Nemšovou. Tomu zodpovedalo aj zachovanie množstva tradičných stavieb v danom období, ktoré sa v obciach na okolí už nevyškutovali.⁷⁸

Východiskom dnešného pôdorysu obce bola radová potočná dedina.⁷⁹ Ako stavebný materiál sa uplatňovalo drevo, kameň a nepálená tehla.⁸⁰ Do roku 1918 prevládali v obci zrubové domy a domy z nepálených tehál, resp. ich kombinácie. Strechy boli sedlové, pokryté slamou, s doskovými štítmí orientovanými do ulice. Domy boli trojpriestorové (izba, pitvor, kuchyňa) a dvojpriestorové (izba, pitvor), s prístavbou hospodárskych budov,⁸¹ vo vertikálnej časti nad obytnou časťou domu s prístavanou komorou – výškou (resp. viacerými komorami), prístupnou rebríkom cez pavlač.⁸² V domoch sa pôvodne nachádzali tzv. čierne izby s otvorenými ohniskami, len obyvatelia s lepším sociálnym postavením mali vybudované aj lapače dymu (kozuby). Až na základe opakovaných zákonných nariadení boli postupne zavádzané komíny a sporáky, avšak ešte v 40. rokoch 20. storočia sa vyskutovali domy bez komína vyvedeného nad strechu. Namiesto slamenej krytiny sa začala používať krytina z nehorľavého materiálu. Slama tak bola postupne na-

⁷² KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 10.

⁷³ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 89.

⁷⁴ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 10.

⁷⁵ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 11.

⁷⁶ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 11.

⁷⁷ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 25.

⁷⁸ LANGER, J. Recenzia. Tatiana Kadlecová: Usadlosť z Hornej Breznice č. 140 v Múzeu slovenskej dediny. Archív SNM, pobočka Martin.

⁷⁹ SÚPIS PAMIATOK NA SLOVENSKU. Zv. 1., A – J, Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody, Bratislava : OBZOR, 1967, s. 419.

⁸⁰ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 6-7.

⁸¹ HROMNÍK, M. Cit. 28, s. 83.

⁸² SYNÁK, J. Technická správa obytného domu z Hornej Breznice č. 140. Archív SNM, pobočka Martin, č. 10/85, s. 1.

Obr. 2. Horná Breznica, usadlosť č. 140 na pôvodnom mieste, bočný pohľad. Archív SNM, pobočka Martin, neg. č. 2685/1. Foto J. Synák, 1985

Pic. 2. Horná Breznica, farmstead no. 140 on its original site, side view. Archives of the SNM in Martin, neg. no. 2685/1. Photograph by J. Synák, 1985

hradená cementovou a pálenou škridlou, eternitom a pod.⁸³ Bežnou súčasťou takmer každej usadlosti bola sušiareň na ovocie a väčšia alebo menšia záhrada nazývaná „záhumnie“, v ktorej boli vysadené ovocné stromy.⁸⁴ Pri usadlostiach sa nachádzalo množstvo jaseňov,⁸⁵ na ktorých boli každoročne orezávané olístené vypučané konáre vo vzdialenosti cca 20 cm od kmeňa. Tie po usušení slúžili na zimné kŕmenie oviec.⁸⁶

Na konci 50. rokov 20. storočia prevládala v Hornej Breznici murovaná zástavba, na okrajoch obce zástavba s domami manzardového typu, stavanými po roku 1955. Niektoré hospodárske stavby mali v tom období ešte slamenu krytinu.⁸⁷ V rokoch 1975 – 1990 bola výstavba rodinných domov v obci pozastavená z dôvodu stavebnej uzávery. Malé obce mali postupne zaniknúť. Ročne bolo vydané len jedno stavebné povolenie, a to obyvateľovi, ktorý mal zamestnanie v obci. Obyvatelia v produktívnom veku odchádzali do miest a väčších obcí za účelom pridelenia bytov. Tento stav pretrvával až do zmeny v roku 1990,

⁸³ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 6-7.

⁸⁴ PROKEINOVÁ, A. Cit. 39, s. 16-17.

⁸⁵ LANGER, J. Cit. 78.

⁸⁶ LANGER, J. Múzeum slovenskej dediny. Členenie plužiny a prírodné krajinotvorné prvky regionálnych areálov Orava, Kysuce, Turiec. Etnograficko-architektonická (krajinárska) štúdia. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia* 55. Edit. M. Halmová, K. Očková. Roč. CVIII. Martin : SNM, 2014, s. 19.

⁸⁷ KRIŽAN. *Horná Breznica. Základný výskum*. 1959. Archív Pamiatkového úradu, Z 1057.

Obr. 3. Horná Breznica, usadlosť č. 140 na pôvodnom mieste, čelný pohľad. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 131 996/1. Foto J. Turzo, 1983
 Pic. 3. Horná Breznica, farmstead no. 140 on its original site, front view. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 131 996/1. Photograph by J. Turzo, 1983

kedy sa obyvatelia začali sťahovať späť do obce. Nastalo prerábanie už postavených domov a obnovená bola výstavba nových rodinných domov.⁸⁸

Zameranie domu in situ

Podľa dokumentácie vypracovanej v roku 1985⁸⁹ sa usadlosť z Hornej Breznice so súpisným číslom 140 (81) nachádzala na pôvodnom mieste v tretine obce, pri mierne stúpajúcej prašnej ceste, vedúcej cez potok až k starému obecnému cintorínu. Odbočenie na túto cestu sa nachádza vľavo od hlavnej komunikácie, ktorá prechádza obcou v smere Lednické Rovne – Zubák. Pôvodná skladba usadlosti nie je známa. Z fotodokumentácie je zrejmé, že v dobe zamerania pozostávala v intraviláne obce z obytného domu a maštale⁹⁰, krytými spoločnou strechou. K zadnej stene hospodárskej časti bol pristavaný prístrešok s pultovou strechou. Technická správa uvádza, že iné hospodárske stavby zachované už

⁸⁸ KARASOVÁ, S. Cit. 38, s. 24.

⁸⁹ SYNÁK, J. Architektonicko-etnografická dokumentácia obytného domu z Hornej Breznice č. 140. Archív SNM, pobočka Martin, č. 10/85. Materiál obsahuje technickú správu, zoznam montážnych prvkov, nákresy so zameraním objektu a fotodokumentáciu s 52 zábermi usadlosti a obytného domu.

⁹⁰ V architektonicko-etnografickej dokumentácii sa hospodárska časť usadlosti nespomína a nie je ani zameraná.

Obr. 4. Horná Breznica, usadlosť č. 140 na pôvodnom mieste, pohľad na čelnú a zadnú časť. Fotoarchív SNM v Martine, neg. č. 131 996/3. Foto J. Turzo, 1983

Pic. 4. Horná Breznica, farmstead no. 140 on its original site, view of the front and rear. Photographic archives of the SNM in Martin, neg. no. 131 996/3. Photograph by J. Turzo, 1983

neboli.⁹¹ Pred domom sa nachádzala záhrada s pletivovým oplatením, do ktorej sa vstupovalo drevenou bráničkou od cesty a železnou bránou pri zadnej stene domu. Z čoho pozostávala usadlosť v extraviláne obce sa zistiť nepodarilo.

Predmetný dom pochádzal z 2. polovice 19. storočia pravdepodobne z roku 1885.⁹² Bol situovaný medzi skupinou obytných domov a hospodárskych stavieb, ktoré k nim prislúchali, v otvorenom dvore bez oplatenia. Štítovou stranou bol orientovaný ku komunikácii. Obytná časť bola v prízemí dispozične členená na tri priestory, ktoré boli od ulice radené za sebou v poradí izba, pitvor a komora so samostatným vchodom z dvora. Na poschodí na nachádzali tri komory – výšky. Za obytnou časťou nasledovala maštal'. Poschodie domu bolo prístupné cez pavlač jednoduchým dreveným schodišťom. Z dvorovej strany sa pri dome nachádzalo kamenné podstemie, vedľa neho, po celej dĺžke steny izby, zábradlie zo žrdoviny.

Objekt bol postavený v mierne zvlnenom teréne, nerovnosti ktorého v priečelí domu vyrovnávala podmurovka z rôzne veľkých kameňov, spájaných hlinenou maltou, omiet-

⁹¹ V minulosti sa diagonálne cez cestu nahádzala hospodárska časť prislúchajúca k predmetnej usadlosti so záčinom a holohumnicou. *Situovanie a číselné označenie fotografií na schéme pôdorysu*. Archív Pamiatkového úradu, pobočka Bratislava, A 10631/15.

⁹² HABÁŇOVÁ, G. ZPO – Horná Breznica č. 140. Poznámky z terénu 1999. UZPF 1745. Archív Pamiatkového úradu, pobočka Bratislava, A 10631/21.

nutých hlinou a omazaných vápnom. Ostatná časť domu spočívala priamo na teréne. Typologicky pozostával obytný dom z rôznych stavebných materiálov, ktoré podmieňovali tvar fasád. Predná časť bola zrubovej konštrukcie, postavená zo smrekového dreva. Medzery vzniknuté medzi dvojstranne kresanými trámami boli vyplnené machom a prekryté drevenými lištami nepravidelných tvarov. Zadná časť bola hlinená, murovaná z nepálených tehál. Hranica medzi týmito stavebnými materiálmi prechádzala pitvorom. Strecha bola sedlová, ukončená na oboch stranách štítom so zvislým doskovým debnením. Z čelnej strany domu bol v štíte vyrezaný výzorník a tri malé obdĺžnikové otvory nad trojrado- vým ostreším. Zadný štít bol bez výzorníka i bez ostrešia. Na zastrešenie bola použitá cementová škridla, ktorá nahradila pôvodný štiepaný šindel. Hrebeň strechy bol oplechovaný pozinkovaným plechom. Krov bol jednoduchej krokovej konštrukcie. Krokvy boli v hrebeni spojené rovným plátom a zaklincované. Pri odkvape boli osadené s malým presahom v podkrokvenci, spočívajúcej na záhlaviach stropných trámov poschodia. Nad strechou bol komín vymurovaný z pálenej tehly, vedúci z priestoru pôvodného pitvora, neskôr zmeneného na kuchyňu.

Vstupným priestorom domu bol pitvor, ktorý sa rozkladal na ploche 6,82 m². Vchádzalo sa do neho z dvorovej časti cez drevené, v hornej tretine zasklené výplňové dvere, ktoré boli osadené na železných pántoch v drevenej obloženej zárubni. Dvere neboli pôvodné. Steny pitvora boli murované z nepálených tehál, vnútorné omietky vápenné a obielené vápnom. Podlaha bola palubová zo smrekových dosák, prichytených na vankúšoch. Trámový strop s dreveným záklopom bol umiestnený vo výške 2,37 m. Nachádzalo sa tu jedno dvojkrídlové (šesťtabuľkové) okno s doskovým obložením. V pravom kúte miestnosti bolo umiestnené komínové teleso, do ktorého mal vyústenie smaltovaný sporák na pevné palivo.⁹³ V stene, vľavo od vstupných dverí sa pôvodne nachádzali dvere do komory⁹⁴, v dokumentácii nie sú zamerané.

Vľavo od pitvora sa nachádzala izba s plochou 21,91 m², ktorá bola v minulosti základnou obytnou miestnosťou domu a plnila dôležitú spoločenskú funkciu. Prechod medzi ňou a pitvorom tvorila deliaca zrubová stena z mäkkého dreva. Pôvodné dvere, ktoré uzatvárali izbu, nahradili drevené výplňové dvere, osadené na železných pántoch v obloženej zárubni. Zrubové trámy boli v rohoch spojené preplátovaním, bez presahov záhlavia trámov. Vnútorné steny boli omietnuté vápennou omietkou a obielené vápnom. Podlaha bola palubová, uložená na vankúšoch. Trámový strop s dvojitým záklopom bol umiestnený vo výške 2,45 m. Stropné trámy prečnievali cez obvodové zrubové steny a zo strany dvora tvorili nosnú časť konštrukcie pavlače. Záhlavia trámov boli profilované.⁹⁵ Priestor pôvodne osvetľovali štyri okná. Z čelnej strany domu boli umiestnené dve drevené dvojkrídlové šesťtabuľkové okná so samostatne otvárateľnými hornými tabuľkami, ktoré boli na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia prenesené z iného domu a nahradili okná pôvodné.⁹⁶ V zadnej stene domu bolo umiestnené jedno dvojkrídlové šesťtabuľkové okno. Na bočnej stene od dvora bol okenný otvor zamurovaný. Zariadenie priestoru v danom období nerešpektovalo tradičné diagonálne usporiadanie izby (ohniska s pecou a kultového kúta). Vtedajší majiteľ totiž zrušil toto zoskupenie, v izbe sa v danom období už nekúrilo

⁹³ Tu treba poznamenať, že v technickej správe sa píše, že ku komínu bola primurovaná pec, avšak z fotodokumentácie je zrejme, že sa tu v danom období nachádzal už smaltovaný sporák. Pôvodne sa tu zrejme nachádzalo murované vykurovacie zariadenie, ktoré bolo následne odstránené a s ním aj hlinená podlaha, ktorá bola nahradená podlahou doskovou. To potvrdzuje aj prieskumová správa PhDr. Habáňovej. HABÁŇOVÁ, G. Cit. 87.

⁹⁴ Archív Pamiatkového úradu, pobočka Bratislava, A 10631/17. HABÁŇOVÁ, G. Cit. 87.

⁹⁵ SYNÁK, J. Cit. 83, s. 4-5.

⁹⁶ HABÁŇOVÁ, G. Cit. 87.

a bola zariadená veľmi jednoducho. Ako uvádza dokumentácia, nenachádzali sa tu žiadne náznaky ohniska, pece, lapača dymu, či kamennej piecky v podkroví. Autor predpokladá, že vľavo od dverí do izby sa nachádzalo v minulosti vykurovacie zariadenie, ktoré bolo neskôr odstránené, čomu nasvedčuje aj vynechaná zrubová konštrukcia v zadnej stene izby nahradená do výšky 1,40 m nepálenými tehľami.⁹⁷ Tu je potrebné opäť doplniť dokumentáciu, pretože podľa materiálu z Pamiatkového úradu boli v izbe doložené zvyšky archaických konštrukcií, tzv. „polienia“. Okrem nich bol nad dverami do izby zameraný aj otvor na odvod dymu. Ten mohol dokladovať to, že išlo pôvodne o dymnú izbu alebo starý spôsob osvetľovania drevenými lúčmi.⁹⁸ Na základe zistených skutočností je možné predpokladať, že sa tu pôvodne namiesto drevenej podlahy nachádzala ubitá hlina.

Komora s plochou 12,34 m² bola samostatne prístupná z dvora usadlosti jednoducho. Vnútri drevenými zvlakovými dverami. Bola murovaná z nepálených tehál, z vonkajšej i vnútornej strany omazaných hlinou a obielených vápnom. Podlaha bola z udupanej hlíny. Strop bol trámový s dvojitém záklopom, umiestnený vo výške 2,10 m. Nachádzal sa tu len okenný otvor bez dreveného rámu vyplnený lomovým kameňom.

Poschodie bolo prístupné len z drevenej pavlače, na ktorú sa vstupovalo jednoduchým dreveným schodišťom pristaveným k pavlači. Konštrukcia pavlače spočívala na presahujúcich stropných trámoch prízemných priestorov. Podlaha bola dosková na zraz. Stĺpiky nesúce zábradlie boli hladké, guľaté, zo žrdoviny. Zábradlie tvorila v hornej časti vodorovná žrdovina, v spodnej časti taktiež osadená na stropných trámoch. Obloženie pavlače bolo z dosák na zraz, pribitých klincami.

Komora nad pitvorom s rozlohou 7,63 m² bola prístupná drevenými zvlakovými dverami, osadenými v drevenej hranolovej zárubni. Podlaha bola z dosák kladených na zraz, v smere vstupných dverí komory nad izbou. Stena vľavo od dverí, ako i tá oproti nim, boli z nepálených tehál omietnutých hlinenou maltou. Stena oddeľujúca komoru nad pitvorom od komory nad izbou bola zrubová, stena napravo od vstupných dverí obitá doskami. Obe boli bez omietok. Všetky steny boli obielené vápnom. Strop vo výške 1,86 m bol len čiastočne prekrytý, pretože sa tu nachádzal vstup do podstrešného priestoru, do ktorého sa vchádzalo jednoduchým dreveným schodišťom.

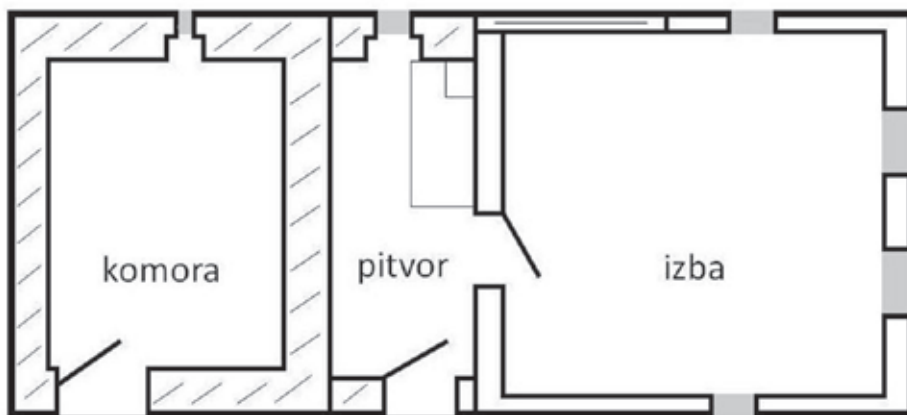
Vstup do komory nad izbou s plochou 21,92 m² tvorili drevené zvlakové dvere vedúce z komory nad pitvorom. Miestnosť bola pomerne nízka, strop s dvojitém záklopom bol v jednej výške so stropom komory nad pitvorom. Podlahu tvoril strop izby prekrytý hlinenou mazaninou. Všetky obvodové steny boli zrubové, omietnuté tenkou hlinenou omietkou s bielym vápenným náterom. Nachádzali sa tu dva okenné otvory. V štítovej stene bolo malé jednoduché štvorcové zasklené okno otvárané do vnútornej strany. Na zadnej stene bol len okenný otvor, ktorý mal z fasádnej strany jednoduchú jednoducho drevenú okenicu.

Komora na poschodí mala rozlohu 12,68 m². Podlaha bola vyložená štvorcovými kameňmi s rozmermi 30 x 30 cm, kladenými šachovnicovo. Steny boli z nepálenej tehly s hlinenou omietkou a vápenným náterom, trámový strop s dreveným záklopom bol vo výške 1,98 m. Okenný otvor bol vyplnený lomovým kameňom.

Pôdorysne bol povalový priestor členený na dve časti zvislo kladenými doskami na zraz. Pravá časť bola prístupná z poschodia, prechod do ľavej časti vytváralo len posunutie dosák, ktoré sa otáčali v hornej časti na pribitom klinci. Podlaha bola v časti dosková, v časti s hlinenou mazaninou.

⁹⁷ SYNÁK, J. Cit. 83, s. 2.

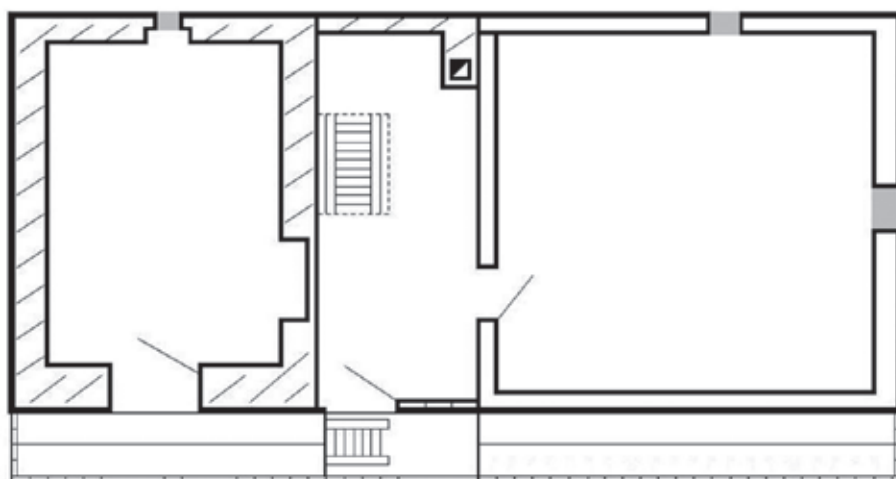
⁹⁸ Archív Pamiatkového úradu. Cit. 95.

 nepálená tehla

 drevený zrub

Obr. 5, 6. Pôdorys prízemnia a poschodia s obytnými a skladovacími komorami poschodového domu z Hornej Breznice č. 140. Podľa architektonicko-etnografickej dokumentácie č. 26/85. Kreslila T. Kadlecová, 2016
 Pic. 5, 6. Layout of the ground floor and first floor with the living and storage areas of the two-storey house from Horná Breznica no. 140. According to the architectural-ethnographic documentation no. 26/85. Drawn by T. Kadlecová, 2016

 nepálená tehla

 drevený zrub

Dom nemal strešné žľaby ani zvody. Celý objekt osvetľovala elektrina. Nebola tu zavedená voda, dom nebol napojený na kanalizáciu. Bleskozvod sa na objekte nenachádzal. V roku 1985 bol objekt obývaný len v prízemnej časti posledným v dome žijúcim majiteľom, Jánom Červeným. Ostatná časť domu bola neobývaná a chátrala. V záhrade sa pestovalo obilie, kapusta a zemiaky.⁹⁹

Genealógia rodiny¹⁰⁰

Nakoľko predpokladaný vznik objektu s dobovými popisnými číslami 64, 81, 140 je rok 1885, genealógia jeho obyvateľov sa odvíja od manželského páru Andreja Červeného a Anny, rodenej Koničekovej, ktorému sa narodili počas spoločného manželstva štyri deti v dome so súpisným číslom 35. Dcéra Mária, syn Imrich a dvojčičky Štefan (*1842) a Andrej (*1842). Dňa 6. februára 1867 sa konali v rodine dve svadby. Imrich si zobral za manželku Annu, rodenú Zacharovú, a jeho sestra Mária sa vydala za Juraja Tanušku. Ich brat Štefan si 23. februára 1870 zobral za manželku Dorotu, rodenú Detkovú (†4. 1. 1892), s ktorou mal syna Martina (*13. 11. 1880 – †26. 3. 1910). Po jej smrti sa oženil po druhýkrát s Agnešou, rodenou Chalupcsikovou. S ňou mal dcéru Evu (*22. 12. 1894 – †22. 10. 1895), ktorá necelý rok po narodení zomrela.

Počas spoločného manželstva sa Imrichovi a Anne v dome so súpisným číslom 35 narodili deti – Viktor (*26. 9. 1868 – †6. 3. 1869), Alžbeta (*20. 8. 1870), Helena (*27. 10. 1873), Ignác (*11. 10. 1875 – †24. 6. 1947) a Matej (*14. 11. 1880).¹⁰¹ Syn Matej si 22. mája 1905 zobral za manželku Júliu, rodenú Zbrankovú (*6. 5. 1887), s ktorou mal deti – Jána (*18. 5. 1907 – †24. 7. 1988), Ondreja (*17. 10. 1911 – †27. 5. 1996) a Emíliu (*8. 11. 1923 – †11. 4. 2003). Počas sčítania, ktoré sa konalo v roku 1930,¹⁰² žila Júlia spoločne so svojimi deťmi v dome č. 64. Sčítanie z roku 1940¹⁰³ ju uvádza už ako vdovu, obývajúcu dom so synom Jánom a dcérou Emíliou. Druhý syn Ondrej je už evidovaný ako hlava druhej domácnosti a roľník, ktorý sa priženil do domu č. 5 k Štefánii, rodenej Beňovej (*26. 8. 1903 – †13. 3. 1984), s ktorou sa zosobášil 6. februára 1932. V čase sčítania v dome nebol prítomný, pretože pracoval ako sezónny robotník v Nemecku alebo Rakúsku. S manželkou mali synov Mateja, Jozefa, Rudolfa a Františka.¹⁰⁴ Sestra Emília sa 18. februára 1941 vydala za Štefana Rebra a presťahovala sa do Podvažia. Ich brat Ján, prezývaný Buček, si dňa 7. júna 1947 zobral za manželku vdovu po Aloizovi Mizerovi (†21. 6. 1937) Agnešu, rod. Červenú (*13. 1. 1908 – †1. 8. 1982). Tá mala už dcéru Máriu (*28. 5. 1938) z predchádzajúceho manželstva, s ktorou bývala po smrti manžela u svojho brata Vavrina v dome č. 70. Ján a Agneša mali spoločného syna Bohuslava Amádea (*30. 3. 1949 – †30. 7. 1979), ktorý podľa výpovedí informátorov zomrel v Čechách, kde odišiel za prácou. Jeho sestra Mária Mizerová sa dňa 3. augusta 1957 vydala za Rudolfa Körmenyho.

⁹⁹ SYNÁK, J. Cit. 90.

¹⁰⁰ Genealógiu rodiny sa podarilo zostaviť na základe výpovedí informátorov, pátraním v matrikách zverejnených cez internetový portál <https://familysearch.org>, cirkevnej matriky farnosti v Lednici i náhrobkov z cintorínov v obci Horná Breznica. Bližšie informácie o rodine sa zistiť nepodarilo.

¹⁰¹ Prihliadnuc na fakt, že obytný dom bol postavený v roku 1885, možno predpokladať, že jeho majiteľom bol Imrich, ktorý sa tam presťahoval so svojou rodinou. Dom mal pravdepodobne súpisné číslo 64, neskôr 81 a v poslednom období 140.

¹⁰² *Sčítanie obyvateľov z roku 1930 v obci Horná Breznica*. Slovenský národný archív v Bratislave, č. krabice 780, č. hárku 421.

¹⁰³ *Sčítanie obyvateľov z roku 1940 v obci Horná Breznica*. Slovenský národný archív v Bratislave, č. krabice 1250, č. hárku 158.

¹⁰⁴ *Sčítanie obyvateľov z roku 1940 v obci Horná Breznica*. Slovenský národný archív v Bratislave, č. krabice 1250, č. hárku 182.

Obr. 7. Usadlosť zo Záriačia č. 176 a poschodový dom z Hornej Breznice č. 140 v Múzeu slovenskej dediny, Foto T. Kadlecová, 2016

Pic. 7. Farmstead from Záriačie no. 176 and the house from Horná Breznica no.140 in the Museum of the Slovak Village. Photograph by T. Kadlecová, 12. 09. 2016

Obytný dom ako kultúrna pamiatka

Dňa 7. novembra 1963 bol dom vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku s označením ako ľudový dom s hospodárskou časťou.¹⁰⁵ Z dôvodu deformácie dvorovej zrubovej steny izby a aj z nej vyplývajúceho havarijného stavu objektu, bol v roku 1999 podaný návrh na jeho vyradenie. Následne bolo dňa 17. decembra 2004 vydané rozhodnutie o jeho vyradení zo zoznamu kultúrnych pamiatok, ktoré nadobudlo právoplatnosť 7. januára 2005.¹⁰⁶ Podľa vyjadrenia jedného z majiteľov¹⁰⁷ bol dom následne zbúraný a pozemok uprataný pod dohľadom Krajského pamiatkového úradu v Trenčíne.

Dňa 31. októbra 2012 bol pozemok s číslom parcely 406, ktorý vlastnil Štefan Rebro a Dana Slováková, rod. Červená, predaný súčasnému majiteľovi Jánovi Karasovi, ktorý ho využíva ako záhradu.

¹⁰⁵ V katalógovom popise bol obytný dom charakterizovaný nasledovne: Zrubový objekt postavený na mier-
nom svahu pochádzajúci z polovice 19. storočia. Roľnícky dom vyvýšený do komory na poschodí, vedľa ktorej
je drevená pavlač. K drevenej časti je pristavaná murovaná hospodárska časť (pitvor, komora, stajňa). Steny
zrubu sú zhotovené z kresaných brvien, izby vymazané hlinou a natreté belasým vápenným náterom. Strecha
objektu je sedlová so štítom a podlomenicou, krytina šindľová.

Dostupné na: <http://ais.pamu.local/Cinnosti/Reporty/PoReportInterny.aspx?id=5147>. [Cit.2016-05-16.]

¹⁰⁶ Dostupné na: <http://ais.pamu.local/Cinnosti/Reporty/PoReportInterny.aspx?id=5147>. [Cit.2016-05-16.]

¹⁰⁷ Informátor Š. Rebro, narodený 1945.

Obr. 8. Poschodový dom z Hornej Breznice č. 140 v Múzeu slovenskej dediny. Foto T. Kadlecová, 2016
Pic. 8. Two-storey house from Horná Breznica no. 140 in the Museum of the Slovak Village. Photograph by T. Kadlecová, 2016

Dom ex situ

V roku 1986 bol na základe architektonicko-etnografickej dokumentácie a zápisov z výrobných výborov vypracovaný jednostupňový projekt objektu, podľa ktorého mal dom slúžiť ako depozit ľudovej architektúry.¹⁰⁸ V tom istom roku sa na základe daného materiálu pristúpilo k samotnej výstavbe kópie obytného domu č. 140.¹⁰⁹ Dodávateľom stavebných prác, ktoré prebiehali v rokoch 1986 – 1987, bolo Jednotné roľnícke družstvo SNP Sklabiňa. Slovenské národné múzeum v Martine (ďalej SNM) prebralo stavbu 3. augusta 1987. V prírastkovom denníku zbierkových objektov MSD je obytný dom zapísaný pod prírastkovým číslom 50/88.

Podľa záverečného hodnotenia objektu sú výkopy a základové pásy z betónu. Podmurovka je z lomového kameňa dovezeného z pôvodného regiónu. Izolácia proti vlhkosti spočíva na podkladovom betóne a je chránená poterom. Predná časť stavby je zrubová z dvojstranne kresaných trávov, škárovaná machom a lištami. Zadná časť je z dierovaných tehál CDM. Steny objektu, s výnimkou zrubovej steny poschodia, sú z vnútornej i z vonkajšej strany omietnuté a obielené vápenno-latexovou maľbou. Strecha je sedlová,

¹⁰⁸ LONGAUEROVÁ, S. *Obytný dom Horná Breznica. Jednostupňový projekt*. Archív SNM, pobočka Martin, č. 7/86.

¹⁰⁹ V MSD malo ísť o úplnú rekonštrukciu objektu, pretože dom bol v zlom technickom stave a na niektorých miestach sa objavovali deštrukcie v konštrukciách spôsobené vekom objektu, ale aj jeho zanedbanou údržbou. Drevo i nepálená tehla by pri rozoberaní objektu podľahli rozpadu. Na objekte boli už v čase výskumu pozorovateľné deformácie a v niektorých prípadoch aj úplný rozpad niektorých častí (napr. pavlač). SYNÁK, J. Cit. 80, s. 2.

pokrytá ručne štiepaným šindľom s dĺžkou 50 cm. Štíty sú z oboch strán doskové, s ostreším z troch radov šindľa. Krov je hambáľkový. Podkrovie je delené doskovou stenou. Podlahy v celom objekte sú doskové, medzi vankúšmi sa nachádza tepelná izolácia – isomín. Okná v izbe na prízemí sú v doskovom obložení, v pitvore je okno bez obloženia. V komore sa nachádza len okenný otvor, v ktorom je osadená oceľová mreža. Okná na poschodí majú menšie rozmery, bez obloženia. Dvere sú rámovej konštrukcie, z jednej strany so zvislými doskami. Kovania dverí a okien sú atypické, kováčske. Nad priestorom dvorovej časti objektu sa nachádza dosková pavlač, prístupná z kamenného podstenia dreveným schodiskom. Všetky drevené prvky sú konzervované nátermi luxolom, šindel je máčaný. Pokiaľ ide o odchýlky od pôvodného schváleného projektu, podmurovka bola zvýšená o 20 cm. Vzhľadom na nedostupnosť nepálených tehál bol tento stavebný materiál nahradený tehľami CDM. Na prekrytie strechy bol použitý šindel s dĺžkou 50 cm, pretože jeho dodávateľ v tom období šindel iných rozmerov nevyrábal. V objekte je zavedená elektroinštalácia, vykurovaný je akumuláčnými pecami. Objekt je chránený bleskozvodom.¹¹⁰

V MSD je dom z Hornej Breznice č. 140 situovaný v regióne Kysuce-Podjavorníky, medzi usadlosťami z Rakovej č. 201 – 202 a zo Záriečia č. 176, v dvore bez oplotenia. Neprišlúchajú k nemu žiadne hospodárske stavby. Objekt orientovaný štítom ku komunikácii je charakterizovaný ako „kópia poschodového domu z polovice 19. storočia, členeného v prízemí na vstupný pitvor a izbu, v zadnej časti na komoru s osobitným vchodom. Ďalšie komory s obytnou a skladovacou funkciou sú umiestnené na poschodí. Objekt slúži na prevádzkové účely.“¹¹¹ Pokiaľ ide o jeho expozičné zaradenie, odporúčam ho začleniť do zástavby usadlosti, ktorú vzhľadom na stavebné úpravy prevedené na dome (podlahy, strop, okná, vykurovacie zariadenie, materiál použitý na stavbu murovanej časti domu), navrhujem časovo lokalizovať do roku 1940, kedy dom obývala Júlia (*1887), vdova po Matejovi, so synom Jánom (*1907) a dcérou Emíliou (*1923). Vzhľadom na skladbu rodiny, počet jej členov a ich vekové zloženie v danom období, je pravdepodobné, že komory na poschodí už neboli využívané na bývanie. S prihliadnutím na stav objektu, úpravy spojené s jeho funkciou depozitu, absenciu výskumových správ z danej oblasti¹¹², ako aj fakt, že z danej obce nebola realizovaná akvizícia, a z okolitých obcí sa v zbierkach SNM nachádza len jeden zbierkový predmet, neodporúčam objekt zariadiť interiérov. Od začiatku sa počítalo len s jeho exteriérovým zariadením, nakoľko mal určenie len ako depozit.¹¹³ Aj keď zatiaľ nie je známe z čoho pozostávala usadlosť na pôvodnom mieste, bolo by vhodné podľa recentného a fotografického materiálu jej exteriérovú časť doplniť hospodárskymi stavbami (maštal, stodolu a sušiareň na ovocie), záhradou, v ktorej sa budú pestovať zemiaky, hrach, kapusta, mak a kýmna repa, a taktiež vysadiť charakteristickú zeleň pre danú oblasť (ovocné stromy, jasene) a skompletizovať tak usadlosť. V MSD tak bude vytvorená modelová zástavba usadlosti z oblasti Bielych Karpát.¹¹⁴ Ak

¹¹⁰ *Zápis o odovzdaní alebo prevzatí stavby. Horná Breznica – usadlosť, č. o. V/6 – SO – U. Číslo zápisu 8/87. Archív SNM, pobočka Martin.*

¹¹¹ Aktuálny popis objektu v MSD.

¹¹² Žiaľ, podobná situácia je aj v múzeách v Považskej Bystrici (Vlastivedné múzeum v Považskej Bystrici) a Púchove (Púchovské múzeum), kde sa podľa získaných informácií nenachádzajú zbierkové predmety, ani relevantné informácie z danej obce, či ku konkrétnemu objektu (výskumné správy, fotodokumentácia, archívne materiály).

¹¹³ KIRIPOLSKÝ, M. *Múzeum slovenskej dediny – skupina objektov V. stavby – vyhodnotenie situácie súčasného stavu*. Archív SNM, pobočka Martin, 1990, s. 5.

¹¹⁴ Podrobnejšie o zástavbe usadlosti, rozmiestnení stavieb, ako aj o historickej zeleni, bude pojednávať technický scenár k usadlosti z Hornej Breznice č. 140, ktorý bude nadväzovať na tento materiál.

by sa v budúcnosti pristúpilo k interiérovému zariadeniu usadlosti, bude potrebné vykonať na objekte úpravy korešpondujúce s daným obdobím, konkrétne odstrániť akumulčné pece, elektroinštaláciu a upraviť prístup do komôr na poschodí, nakoľko nateraz je prístup drevenými schodmi len do jednej z nich, ďalšie dve sú ťažko prístupné. Stropné trámy v komore nad izbou nateraz bránia otvoreniu dverí.

Podľa poslednej krajinárskej štúdie uverejnenej v roku 2014¹¹⁵ má vzniknúť medzi usadlosťou z Hornej Breznice a Rakovej cesta na záhumnie a záhumienkové polia na pestovanie kapusty, zemiakov, krmnej repy a pod. Pôjde o dva záhony s medzou uprostred, na ktorej môžu byť pri ceste aj zemiakové jamy. V celom regióne Kysúc a Podjavorníkov by mali byť vysadené jasene.

Vychádzajúc zo súčasného stavu objektu v jeho exteriérovej časti je nutné vykonať niekoľko stavebných úprav, a to predovšetkým výmenu strešnej krytiny z dôvodu jej poškodenia a následného zatekania do objektu, opravu podstenia a padajúcej omietky. Objekt je napadnutý hnilobou a drevokazným hmyzom. Súčasťou stavebných úprav by mala byť čiastočná alebo úplná výmena CDM tehál za nepálené, nakoľko použitie tohto materiálu bolo jedným z dôvodov výberu predmetného domu. Uplatnenie hlíny v podobe surovej tehly zatiaľ nie je prezentované na žiadnom objekte v Múzeu slovenskej dediny v Martine.

---

¹¹⁵ LANGER, J. Cit. 87, s. 19.

HOUSE FROM HORNÁ BREZNICA NO. 140 IN THE MUSEUM OF THE SLOVAK VILLAGE

Tatiana Kadlecová

S u m m a r y

In 1983, a new thematic and planning concept for the Museum of the Slovak Village in Martin was drawn up, resulting from 1986 to 1990 in the second stage of the construction of the Kysuce-Podjavorníky region. During this period, a replica of the residential house from Horná Breznica no. 140 was built, whose owner was Ján Červený. The house is mentioned for the first time in minutes from a meeting of the expert commission from 1983, which suggests preparing second-level technical documentation as a result of its possible inclusion in the selection of buildings for the given region. The selection, time setting and exhibition contents were not, however, specified in more detailed.

The last inhabitants of the house were Ján and his wife Agneša, his son Bohuslav and step-daughter Mária. In 1985, only the ground floor of the house was lived in. The rest of the house was uninhabited and falling into ruin. Cereals, cabbage and potatoes were cultivated in the garden.

In the Museum of the Slovak Village, the house was built from 1986 to 1987. At present, the house from Horná Breznica is situated between the farmsteads from Raková no. 201 – 202 and Záriečie no. 176, in a courtyard without fencing. For the moment, it consists only of a residential house, divided on the ground floor into an entrance, a room and a pantry with a separate entrance. Further rooms with a living and storage function are located on the first floor. Taking into consideration the structure of the building (flooring, ceiling, windows, heating system, building material used for the masonry part of the house), I suggest setting the farmstead in 1940, when it was lived in by Júlia (*1887) with her son Ján (*1907) and her daughter Emília (*1923). I do not recommend furnishing it inside, since originally only its outside furnishing was considered; its interior matches this intention, since it is used for operational purposes. The composition of the farmstead requires additional farm buildings, a garden and greenery typical of this area. Were the farmstead's interior to be furnished at a later date, modifications would need to be carried out to match the chosen period, specifically the removal of the accumulation heaters, electrical equipment and changes to access to the storage rooms on the first floor. Several building modifications need to be made to the exterior of the building, especially to replace the roofing, repair the under-roof area and falling plaster.

SPRÁVY

CUCUTENI – THE PERPETUATION OF A NEOLITHIC POTTERY TRADITION

*Adrian Scheianu, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA, Sibiu
e-mail: adi4real@yahoo.com*

General considerations

The Neolithic is one of the prehistoric eras in which farmers and stockbreeders replace the hunters and gatherers. It is the time when the transition from nomadism to sedentary lifestyle takes place and when the first settlements and crafts appear.¹ Given the importance of these changes, historians call this transformation the “Neolithic revolution”. It covered vast territories, giving rise to the first civilization in Europe. During this period, pottery was produced in a variety of forms, for ornamental and functional purposes. Ceramic history merges with the history of civilization itself. Most often ceramic objects are the only surviving evidence we have, be it functional or artistic pottery, inscriptions on either ceramics or on pieces of clay or ideograms with different religious significances.

The craft of pottery was the most constant feature of human presence, becoming a characteristic of certain ethnic groups or historical periods. Prehistoric pottery on the present-day territory of Romania is one of the most exciting and varied manifestations of European pottery. It constitutes a national treasure which shows us the ornamental motifs inherited by the Romanian potters. Here, in the Neolithic, a series of remarkable civilizations developed (Gumelnița, Hamangia, Boian, Petrești, Vidra, Vădastra, Starcevo-Cris, Cucuteni).² From all these cultures from around the Danube which share similar characteristics, the one that stands out the most is the culture from Cucuteni, which left its mark in history due to its type of pottery unique in prehistoric Europe.

The great adventure of understanding this civilization started in 1884 when the folklorist and ethnologist Theodor Burada discovered and began to collect various artefacts and painted pottery fragments during the digging of the Târgu Frumos-Hârlau Road, near the village of Cucuteni (Iași County). Shortage of funds led to a break in the detailed research into these new remains, but years later, the German archaeologist Hubert Schmit started his archaeological research in the same place – at Cucuteni, from which this culture takes its name.³ Around the same period, in 1897, near Kiev, at Trypillia, Russian archaeologists made similar finds, but the lack of contacts between the researchers from the two countries, as well as the deliberate ignoring of the fact that it was the same civilization as the one discovered earlier in Romania, meant that the civilization received

---

¹ COMȘA, E. *Neoliticul pe teritoriul României-considerații*. București, Editura Republicii Socialiste România, 1987, p. 17.

² DUMITRESCU, V. *Arta neolitică în România*. București, Editura Meridiane, 1968, pp. 13-24.

³ PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M. *Cucuteni*. București, Editura Meridiane, 1966, pp. 5-8.

Pic. 1, 2. Original Cucuteni vessel; Binocular vessel, from DUMITRESCU, Vladimir. *Arta culturii Cucuteni*. București : Editura Meridiane, 1979. Photograph by Alexandru Comănescu
 Obr. 1, 2. Pôvodná cucutenská nádoba; binokulárna nádoba. Zdroj DUMITRESCU, Vladimir. *Arta culturii Cucuteni*. București : Editura Meridiane, 1979. Foto Alexandru Comănescu

the name of the relevant locality. Decades later, through the involvement of Western researchers, it came to be called Cucuteni-Trypillia.

It has the richest and most varied pottery heritage discovered and attributable to a Neolithic European culture, while the craft's visual art is comparable to the contemporary one. The civilization stretched over an area of 350,000 square kilometres, covering most of Moldova, the north-east of Muntenia, the south-east of Transylvania, the present-day Republic of Moldova and a large part of Ukraine, up to the Dnieper River.⁴ In Romania alone there are nearly 2,000 settlements in which specialists have discovered vessels of the Cucuteni type, i.e. 70% of the artefacts found. Their production lasted about two millennia, from 4,600 – 4,500 BCE until around 2,750 BCE.

The Cucuteni culture was divided by researchers into three phases (Cucuteni A, Cucuteni A-B, and Cucuteni B), according to the ceramic objects they found.⁵ The characteristic colours are white, red and black (used in particular for framing the decorative motifs), with variations depending on the temperature at which the vase was fired.⁶ The main motifs are spirals and meanders, to which repeated lines are added, the triangle and the rhombus, the zigzagged stripe with various other shapes and combinations. Highly remarkable are the diversity and the particular balance of vessel shapes, which amaze us by their elegance and sense of proportion, giving them a special artistic value. In shape the vases range from

⁴ DUMITROAIA, GH. – PREOTEASA, CTIN – MUNTEANU, R. – NICOLA, D. *Primul muzeu Cucuteni din România*. Piatra Neamț, Editura Foton, 2011, p. 7.

⁵ DUMITRESCU, V. *Arta culturii Cucuteni*. București, Editura Meridiane, 1979, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 18.

Pic. 3, 4. Original Cucuteni vessel; Anthropomorphic statuette, from DUMITRESCU, Vladimir. *Arta culturii Cucuteni*. București : Editura Meridiane, 1979. Photograph by Alexandru Comănescu
 Obr. 3, 4. Původná cucutenická nádoba; antropomorfná soška. Zdroj DUMITRESCU, Vladimir. *Arta culturii Cucuteni*. București : Editura Meridiane, 1979. Foto Alexandru Comănescu

simple goblets to large pots, such as amphorae. Alongside functional vessels (porringers, bowls, lids, cups, goblets and storage vessels),⁷ Cucutian craftsmen shaped vases for worship in religious rituals (support vessels, binocular vessels, anthropomorphic and zoomorphic vessels, prismatic vases, and vessels of the round-dance type). Nobody knows the meaning of the symbols painted on these vessels or the role of the statuettes which represent human and animal shapes.⁸ As regards the clay's modelling, the most common are the anthropomorphic deities of fertility and fecundity.⁹ They depict the Great Goddess in different poses. The zoomorphic sculptures are also quite varied, showing predominantly the bull and the ram.¹⁰

The clay was very well prepared, frozen over the winter to shrink (for removing the oxygen), then mixed with a few grains of sand or other broken pots, for the walls not to crack. First of all, the round and flat bottom was made, over which they placed and glued strips of clay bands or coils with a variable diameter. Once moulded, the vessels were left to dry in the shade. When they were dry, the decorating and polishing took place. The kilns were particularly efficient – they could reach 1,000 degrees C.¹¹

⁷ PETRESCU-DÎMBOVIȚA, M. *Op. cit.*, pp. 24-25.

⁸ MONAH, D. *Plastica antropomorvă a culturii Cucuteni-Tripolie*. Piatra Neamț, Editura „Constantin Mătasă”, 2012, ISBN 978-973-7777-20-1D, pp. 87-133.

⁹ ARMSTRONG, K. *O scurtă istorie a mitului*. București, Editura Leda, București, 2008, ISBN 978-973-102-173-7, p. 52.

¹⁰ CHIRICĂ, V. – VĂLEANU, M. C. *Umanizarea taurului celest, mărturi ale spiritualității comunităților cucuteniene de la Ruginoasa-Iași*. Iași, Editura Demiurg, Iași, 2008, ISBN 978-973-152-064-3, p. 81.

¹¹ TENCARIU, F. A. *Instalații de ardere a ceramicii în civilizațiile pre- și protoistorice de pe teritoriul României*. Iași, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, 2015, ISBN 978-606-714-208-2, p. 90.

Features of the Cucuteni Culture

The representatives of the Cucuteni Culture are known worldwide for their artefacts, made with a perfect artistic sense. Ceramic vessels and objects intended for household and religious rituals, crafted in a unique style, prove the permanent preoccupation for beauty. Beyond all this, however, the Cucuteni masters were very good at pottery and were renowned as the greatest Neolithic potters in Europe.

In the phase Cucuteni A, particular importance was given to the pottery with different shapes (goblets, bowls and trays) decorated with meander-spiral motifs, which were deep and incised on the white surface of the vase. A true obsession with painting the whole surface of the vessel should be noted, even on the interior. In the A-B phase painted pottery dominates, with for the first time schematic anthropomorphic representations. In the B phase the whole decoration was discarded, the vessel shapes were more advanced, especially in size and also through the development of painted decorative motifs with one single colour, black or red which had only a secondary position. Animal motifs were introduced into the background.¹²

The spiral is the main motif (used in combination with several geometric shapes: ovals, rhomboids, zigzags, hashes), giving the artefact a special dynamic.¹³ The cultural innovation of the Cucuteni Culture is polychromy. The Cucuteni decorative system is quite coherent and consistent. A general characterization would include the diversity of the expression (bitronconic vessels, fruit bowls, plates, ladles), plus different decorating techniques (painting, but also incision, excision, pokes), few motifs, but cleverly combined; as well as the chromatics composed of three colours, but in general with numerous nuances (however, in any one vessel there are no more than three nuances).¹⁴

The carefully planned organization and use of space prove the existence of a very complex social organization, without which the high level of civilization of the Cucuteni culture would not have been attainable. The Cucuteni people based and built their settlements in areas carefully chosen, near to water and other natural resources. The settlement was usually naturally defended by steep slopes and by dug ditches. The houses were built of wood, clay, stone and straw and had one or more rooms. The inventory objects were found inside the settlements and are characterized by a large typological and functional diversity.¹⁵

Real hubs of pottery were gradually organized, made up of groups of kilns arranged in a sequence, outside the settlements, in an area where they could easily find the clay needed for moulding, a source of water and fuel. By organizing these centres a certain level of skill was reached, and pottery became more than simple housework, it became a craft.¹⁶ The specialization of a community, which makes us think of the potters' centres of later times led to a surplus of products that were used for exchange with other communities, hence the spread of influences.

The fame of the Cucuteni culture is due mainly to the artistic rendering of nature; the two main components of the Cucuteni art – the decorative and the figurative – clearly underwent an evolution, presenting several periods, trends and styles. It is assumed that there existed genuine “schools” in this area.

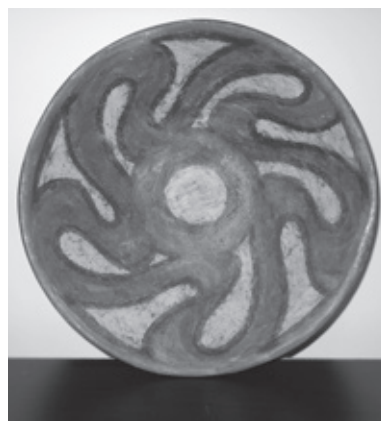
¹² DUMITRESCU, V. *Arta Culturii Cucuteni*, pp. 69-70.

¹³ DUMITRESCU, V. *Arta neolitică în România*, pp. 42-43.

¹⁴ *Ibidem*, p. 47.

¹⁵ ALAIBA, R. *Complexul cultural Cucuteni-Tripolie. Meșteșugul olăritului*. Iași, Editura Junimea, 2007, ISBN 978-973-37-1197-1.

¹⁶ COMȘA, E. *Op. cit.*, p. 101.

Pic. 5, 6. Replica by Ion Mitroi. Cucuteni plate by Nicolae Moldovan. Photograph by Adrian Scheianu, 2015
Obr. 5, 6. Kópia z dielne Iona Mitroi. Cucuteniský tanier, autor Nicolae Moldovan. Foto Adrian Scheianu, 2015

The end of the Cucuteni culture is still shrouded in mystery; it probably occurred after a series of factors that led to an internal crisis.

Cucuteni today

Cucutian elements can also be found nowadays in Romanian folk art, especially in the increasing use of those three colours, but also in the geometric tendency of the decoration, which is spiral-meandric while the ritual symbolic function has been lost. The practice of modelling clay figurines which is similar to that from Cucuteni can be found today in an important ceramic centre still flourishing in Oboga. The symbol of the spiral is present in one of the most famous Romanian ceramic centres, Horezu.¹⁷

The realistic representations of art are replaced by the abstract or symbolic representations of geometric art. They adopt geometric patterns more often, loaded with magical and mythical meanings, which are more difficult to decipher for the mentality of following generations. Little by little the signs of certain archaic ideas are emptied of their content and become something more complex, becoming decorative in the long process. Their continual repetition leads to inevitable alteration and contamination which hasten and increase the slow but continuous transformation of old symbols.

There are artists who have managed to establish an arch over time bringing back to life the Neolithic pottery tradition. Cucuteni pottery was recovered and brought into the present by a few ceramists working with techniques used millennia ago: Nicoleta and Ion Mitroi from Măldeni (Teleorman county), Nicolae Moldovan from Bucharest, Ionela Mihuleac, Jorj Dimitriu (Bucharest), being the best known and appreciated. They usually come from a rural environment (Ionela Mihuleac was even born in Cucuteni), having an early exposure to traditional crafts.

Artefacts created by them comply with the old technique of Neolithic craftsmen, modeling is achieved only by the addition of material, little by little, without the use of the

---

¹⁷ SLĂTINEANU, B. *Ceramica românească*. București, 1938, Fundația pentru literatură și artă regele Carol II, p. 98.

Pic. 7, 8. Anthropomorphic vessel by Ion Mitroi. Cucuteni cup by Ion Mitroi. Photograph by Adrian Scheianu, 2015

Obr. 7, 8. Antropomorfná nádoba z dielne Iona Mitroi. Cucutenský pohár, autor Ion Mitroi. Foto Adrian Scheianu, 2015

potter's wheel, and decorations are made only with natural dyes. Ceramic products are polished with a stone and fired at 1,000 degrees C. The variety of the original pottery allows a large number of creations. There are other artists who draw inspiration from Cucuteni but use other techniques. Petru Maxim from Dorhoi (Botoșani country) uses the potter's wheel, Alena Stoica from Chișinău (Republic of Moldova) uses enamel, etc.

As alumni of various institutes of fine arts, where they have been introduced to the art of Neolithic cultures, these artists have an ambivalent history: rejected by some on the grounds that they do not create traditional art, they find themselves on the fine line between craft and art.

Those who are inspired by the Cucuteni style currently focus on the strictly decorative purpose of the vessel. The long history of this type of ceramic presupposes that both the creator and its admirers have a certain cultural background. It is a type of ceramic that appeals more to a niche public, to the connoisseurs. Both the spouses Mitroi and Nicolae Moldovan polish the pots with beeswax after firing them, to give them a patina and a high gloss. Cucutian craftsmen also covered the vessel before decorating with a very thin coating by immersing it in a solution of clay coloured in a shade very close to that of the wall itself.¹⁸ The pottery is raised by hand, the colours are made from natural pigments, based on earth, and clay pots are painted on raw dried clay, dried and fired in the oven. Although different kinds of furnaces for firing pots were used experimentally, all those involved in the process use modern electric kilns. After finishing the vessel, before it dries, the still plain walls are painted, and after some time it is rubbed with a polished pebble, in order for the decoration to stick to the vessel wall. After firing at 1,000 degrees C they are polished with a little diluted wax for protection.

¹⁸ DUMITRESCU, V. *Arta Culturii Cucuteni*, p. 15.

The fact that the clay is moulded by hand, the vessels raised strip by strip, adding coil after coil, creating the shape with the fingers without using the potter's wheel, allows for a greater freedom, to play with dimensions and shapes. Add to this the fact that the usefulness of various types of Cucuteni vessels is still undeciphered and that many aspects of this civilization remain mysterious, all this led to a special interest from the public.

Ceramics have been made in other forms without altering the decoration, creative pieces that capitalize on the Cucuteni line and colour. The Mitroi spouses have introduced the colour green in their creations as a personal touch.

In recent years a series of exhibitions have been organized that have attracted special attention from the public. The Vatican Museum and the Museum of Art in New York are interested in exhibiting Cucuteni ceramics permanently, after the success of the Cucuteni ceramics exhibitions in 2008 and 2009 – 2010.

In the noughties, a series of associations were founded with the purpose of familiarizing the general public with Cucutian values. In this regard, creativity camps, workshops and summer schools were organized. The interest in the Cucuteni culture goes beyond ceramic art, with numerous creators of traditional folk costumes applying Cucuteni motifs on their products.

It is interesting that Ukraine also wants to develop the Trypillia culture as a national brand, and there is even official involvement in this.

There are three museums dedicated exclusively to the Cucuteni culture, at Piatra Neamt, at Iasi (within the University of Alexandru Ioan Cuza), and the Museum of the Archaeological Site of Cucuteni, but Cucuteni artefacts can also be found in the collections of several other institutions of this kind.

Pic. 11. Cucuteni glazed ceramic by Alena Stoica. Photograph by Alena Stoica, 2014
 Obr. 11. Cucuteniská glazovaná keramika, autorka Alena Stoica. Foto Alena Stoica, 2014

Pic. 12. Cucuteni replicas by Nicoleta and Ion Mitroi in ASTRA Museum of Traditional Folk Civilization, Sibiu (Romania). Photograph by Adrian Scheianu, 2015

Obr. 12. Kópie cucutenskej keramiky v ASTRA Múzeu tradičnej ľudovej kultúry v Sibiu (Rumunsko), autori Nicoleta a Ion Mitroi. Foto Adrian Scheianu, 2015

Pic. 9. Cucuteni workshop headed by Ion Mitroi. Photograph by Adrian Scheianu, 2015

Obr. 9. Kurz výroby cucutenskej keramiky, lektoruje Ion Mitroi. Foto Adrian Scheianu, 2015

Pic. 10. Cucuteni cup by Ionela Mihuleac. Photograph by Adrian Scheianu, 2015

Obr. 10. Cucutenský pohár, autorka Ionela Mihuleac. Foto Adrian Scheianu, 2015

CUCUTENI – POKRAČOVANIE TRADÍCIE NEOLITICKÉHO HRNČIARSTVA

Adrian Scheianu

S ú h r n

Autor príspevku je kurátorom ASTRA Národného múzejného komplexu v Sibiu, kde ako historik v múzeu v prírode sa zaoberá, okrem iného, aj hrnčiarstvom.

Cucutensko-tripolská kultúra je považovaná za jednu z prvých vyspelých kultúr v Európe, ktorá vznikla a rozvíjala sa na území dnešného Rumunska, Moldavska a Ukrajiny s rozlohou vyše 350 000 km², v období rokov 4600 – 2750 pred n. l. Názov tejto kultúry bol prijatý archeológmi podľa lokalít Cucuteni a Trypolye, v ktorých boli koncom 19. storočia objavené prvé nálezy maľovanej keramiky a hlinených sošiek, považujúce sa za charakteristické artefakty tejto kultúry. Vysoká úroveň cucutenskej kultúry je dôsledkom spôsobu tvorby sídiel a celkovej spoločenskej organizácie tamojšej populácie. Pri zakladaní sídiel sa kládol veľký dôraz na výber miesta a dostupnosť vody a iných prírodných zdrojov. Sídlišká boli zvyčajne situované na návršiach so strmými svahmi, navyše obohnané vykopanými priekopami. Domy boli stavané z dreva, hliny, kameňa a slamy, pôdorysne členené na jeden alebo viac priestorov.

Cucutenská kultúra sa stala známou svojím umeleckým stvárňovaním prírody. Dva komponenty cucutenského umenia – dekoratívny a figurálny – prispeli k jeho významnému rozvoju počas niekoľkých vývojových období, trendov a štýlov. Predpokladá sa, že na tomto území existovali viaceré samostatné „školy“ tohto smeru.

Pre cucutenských hrnčiarov je príznačná špecifická technológia výroby. Jej výnimočnosť vyplýva z dôrazu na technickú kvalitu a prípravu hliny, spôsobu jej modelovania, vypaľovania v peciach s pridaním kyslíka a z maľovanej ornamentiky. Všetky výrobky cucutenskej keramiky boli robené ručne, bez použitia hrnčiarskeho kruhu. Pri tvarovaní nádob, ich vyhladzovaní, ako aj zdobení (maľovaním, rytím), využívali sa drevené, kostenné a hlinené nástroje. Cucutenský majstri používali pri výzdobe výrobkov prírodné farby – bielu, červenú a čiernu. Výzdoba bola charakteristická predovšetkým dokonalou symetriou a rozmiestnením dekoratívnych motívov v rôznych polohách. Nádoby boli vyrábané najmä špirálovito vrstvenou hlinou s prímiesou piesku, drvených črepov a štrku, s funkciou odmastenia materiálu. Počas vypaľovania keramiky bolo dôležité udržiavať v peciach stabilnú teplotu, ktorá sa pohybovala od 900 – 1000 stupňov Celzia. Nálezy antropomorfných plastiek poukazujú na skutočnosť, že príslušníci tejto kultúry praktizovali obrady zamerané na agrárnu prosperitu. V náboženstve dominoval kult ženských božstiev ako symbolov plodnosti a úrodnosti. Cucutenská kultúra je známa po celom svete svojimi artefaktami, vyrobenými s dokonalým umeleckým vnímaním, a to tak úžitkové keramické nádoby, ako aj predmety využívané pri náboženských obradoch. Zručnosti a znalosti cucutenských hrnčiarov prispeli k tomu, že ich keramika je považovaná za jedno z najvýznamnejších neolitických umení v Európe.

Zánik cucutenskej kultúry je doteraz nejasný a je pravdepodobne dôsledkom pôsobenia radu faktorov, ktoré vyplývali z vnútornej krízy uvedenej spoločnosti.

Súčasní výrobcovia, ktorí kopírujú túto známu neolitickú keramiku, stoja na rozhraní umenia a ľudovej výroby. Súčasná cucutenská keramika je vyrábaná starou technológiou,

vyznačuje sa osobitou krásou a je náročná na zhotovenie. Známymi výrobcami cucutenskej keramiky sú Nicoleta a Ion Mitroi, Nicolae Moldovan, Ionela Mihuleac, Jorj Dimitriu, Petru Maxim a Alena Stoica, ktorí sú známi svojím osobitým štýlom. Pričom dodržiavajú tradičnú technológiu (bez použitia hrnčiarskeho kruhu, s charakteristickou výzdobou a vyhladením povrchu hlíny kameňmi a vypaľovaním v peci pri zachovaní stálej teploty okolo 1000 stupňov Celzia). Títo umelci a keramikári v súčasnosti prezentujú svoje výrobky na rôznych výstavách a hrnčiarskych trhoch.

Z ČINNOSTI SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE V ROKU 2015

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

V priebehu uplynulého roka sa múzeum sústredilo predovšetkým na plnenie terminovaných úloh v oblasti odbornej i investičnej činnosti. V rámci odbornej činnosti sme sa zamerali najmä na prácu so zbierkami, a to tak v evidencnej, dokumentačnej a revíznej oblasti, ako aj v oblasti ochrany zbierkového fondu.

Pokračovala fyzická revízia zbierkového fondu: v sledovanom období prešlo revíziou celkove 84 637 zbierkových predmetov, predovšetkým v oblasti prírodných vied (zoológia 43 651 zb. predmetov, botanika 8490 zb. predmetov). V oblasti spoločenských vied, v indexe kultúrnej histórie, prešlo revíziou 4974 zbierkových predmetov a vo fonde M. R. Štefánika 3753 zb. predmetov. V rámci etnografického fondu to bola hlavne revízia ľudového odevu a textilu (16 644 zb. predmetov) a v ďalších skupinách (modrotlačové formy – 2413 zb. predmetov, Múzeum slovenskej dediny – 2351 zb.). Zároveň prebiehala fyzická revízia zbierkového fondu menšinových múzeí: v Múzeu kultúry Čechov na Slovensku to bolo celkove 1611 zb., v Múzeu kultúry Rómov na Slovensku 750 zb. Súbežne s fyzickou revíziou zbierkového fondu pokračovalo aj odstraňovanie nedostatkov, ktoré boli zistené revíziou. V súvislosti s ukončením procesu digitalizácie zbierok pracovníci zabezpečovali I.-stupňovú evidenciu (4976 predmetov), katalogizáciu zdigitalizovaných zbierkových predmetov (11 705 predmetov) i katalogizáciu nespracovaných, starých fondov (1048 predmetov). Za dôležité v horizonte blízkej budúcnosti považujeme ukončenie fyzickej revízie zbierkových predmetov v stanovenom termíne (november 2016) a intenzívne pokračovanie v katalogizovaní starých, doteraz nespracovaných fondov. V roku 2015 múzeum získalo kúpou 3089 kusov zbierkových predmetov v celkovej hodnote 14 791 €. V tejto sume sú zahrnuté aj akvizície kúpou Múzea kultúry Čechov na Slovensku (10 ks – 470 €) a Múzea kultúry Rómov na Slovensku (1409 ks – 2221 €). Celková akvizičná činnosť, vrátane predmetov získaných darom a vlastným výskumom, predstavuje 4199 novonadobudnutých zbierkových predmetov. Medzi najvýznamnejšie akvizície patrí materiál občianskeho združenia Jekhetane. Do fondu kultúrnej histórie múzeum získalo významnú zbierku dizajnového skla zo sklárni v Lednických Rovniach. V etnografickom fonde je zaujímavá akvizícia zbierky takmer 1000 kraslíc od Jany Menkynovej a tiež keramiky z pozostalosti Ester Plickovej. V oblasti prírodovedných zbierok boli vlastným výskumom získané viaceré neúplné lebky, ako aj zbierky paleontologického charakteru, medzi iným aj zbierka kostrových zvyškov živočíchov z jaskynných priestorov. O prevzatí herbára Václava Vraného do úschovy – a v tej súvislosti aj o realizácii expozície v Tisovci, venovanej V. Vranému – sme informovali v samostatnom príspevku v minuloročnom zborníku.

Obr. 1, 2. Tvorivé dielne v Etnografickom múzeu. Foto M. Kiripolská, 2015
Pic. 1, 2. Craft workshop in the Ethnographic Museum. Photograph by M. Kiripolská, 2015

Obr. 3, 4. Výstava Symbol a ornament. Foto M. Kiripolská, 2015
Pic. 3, 4. Exhibition "Symbol and Ornament". Photograph by M. Kiripolská, 2015

Obr. 5. Výstava „Dámy a páni, držte si klobúky!“. Foto M. Kiripolská, 2015
Pic. 5. Exhibition “Ladies and Gentlemen, Hold on to Your Hats!”. Photograph by M. Kiripolská, 2015

Plneniu vedeckovýskumných úloh v oblasti prírodných vied bolo venované zasadnutie Vedeckej rady SNM v Martine (VR) v decembri 2014. Následné zasadnutie VR sa konalo v apríli 2015 a bolo zamerané na hodnotenie plnenia vedeckovýskumných úloh v oblasti spoločenských vied. Členenie obsahového zamerania rokovania VR je potrebné vzhľadom na široký diapazón vedných odborov, v ktorých sú riešené vedeckovýskumné úlohy celého pracoviska. V oblasti spoločenských vied sú v sledovanom období riešené nasledovné vedeckovýskumné úlohy: Slovensko a jeho identita, zameraná na tvorbu scenára novej expozície Etnografického múzea. Úloha je riešená dlhodobo, pričom v roku 2015 pokračovali práce na ukončení spracovania úvodných scenárov častí: Kto sme/Odkiaľ prichádzame, Tradície – Práca, Tradície – Sviatok, Tradície – Krása, Inšpirácie 1 a Inšpirácie 2. VR odporučila vedeniu spracovať etapizáciu úlohy so stanovením termínu jej celkového ukončenia. V sledovanom období pokračovalo plnenie vedeckovýskumnej úlohy Martin Benka – známy maliar, neznámy zberateľ, spracovaním zbierkových predmetov z keramiky, porcelánu, dreva a časti výtvarných diel od iných výtvarníkov, ktoré sú súčasťou zbierkového fondu Múzea M. Benku. Tretia, záverečná etapa vedeckovýskumnej úlohy Múzea kultúry Čechov na Slovensku pod názvom Analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom živote Slovenska – Priemyselné centrum severozápadného Slovenska – mesto Žilina a región Horné Považie, bola ukončená spracovaním záverečnej správy a oponentskými posudkami. Vedecká rada zároveň odporučila vedeniu múzea zaradiť do plánu dve nové vedeckovýskumné úlohy, z ktorých jedna je zameraná na dejiny vlastnej inštitúcie (Dejiny Archívu SNM do roku 1960) a druhá na výskum sklárskej výroby v Lednických Rovniach (Automatizovaná výroba nápojového a úžitkového skla druhej polovice 20. storočia v lednickorovnianskych sklárňach).

Obr. 6, 7. Prinášanie letečka; Veľkonočná oblievačka. Folklórny súbor Lysec, Belá-Dulice. Múzeum slovenskej dediny. Foto M. Kiripolská, 2015

Pic. 6, 7. Bringing in the catkin branch; Easter "water pouring" custom. Lysec folk group, Belá-Dulice. Museum of the Slovak Village. Photograph by M. Kiripolská, 2015

Obr. 8. Ukážka mlátenia. Múzeum slovenskej dediny. Foto M. Kiripolská, 2015
Pic. 8. Demonstration of threshing. Museum of the Slovak Village. Photograph by M. Kiripolská, 2015

V rámci expozičnej činnosti intenzívne pokračovala realizácia novej expozície pod názvom „Príroda Turca“ a expozície „Kmetianum“ v prízemných priestoroch objektu Múzea A. Kmeťa. Všetky práce, dohodnuté zmluvne s dodávateľom (I. a II. etapa realizácie expozície) boli v roku realizované priebežne, bez akýchkoľvek nedostatkov. V letných mesiacoch bolo Múzeum A. Kmeťa dočasne sprístupnené pre návštevnícku verejnosť podujatím „Ako sa tvorí expozícia“, ktorým mohli návštevníci nahliadnuť do zákulisia prípravy a postupu realizácie expozície prírodovedného charakteru, a zároveň si prezrieť pripravené vizualizácie. Predpokladaným termínom sprístupnenia expozície je jún 2016.

Kritický rozsah napadnutia a ohrozenia objektu Múzea K. Plicku v Blatnici drevokaznou hubou bol dôvodom, že sa v celom objekte expozícia pre návštevnícku verejnosť zatvorila 17. júna 2015. V objekte boli v zmysle odborného posudku realizované najnutnejšie zásahy proti šíreniu drevokaznej huby, pričom bola podstatná časť expozície (hlavne zbierkové predmety) demontovaná a prevezená do budovy Etnografického múzea.

V rámci ochrany a údržby objektov v Múzeu slovenskej dediny bola v roku dodávateľsky realizovaná oprava strešnej krytiny (slama) na objekte z Jasenovej a vo vlastnej réžii množstvo drobných údržbárskych prác na viacerých objektoch a celkove v areáli Múzea slovenskej dediny.

V sledovanom období múzeum predstavilo návštevníckej verejnosti viacero zaujímavých výstav – vlastných i prevzatých. Z vlastných výstavných podujatí stojí za osobitnú zmienku napr. výstava „Rómovia v diele Václava Fialu“ či výstava „České stopy v Turci“, inštalované v priestoroch Múzea kultúry Čechov na Slovensku. K zaujímavým výstavám, realizovaným v spolupráci, patrí výstava „Jaskyne a jaskyniari“ a zvlášť ďalší výstup projektu „Dotyky s ľudovou kultúrou“, ktorý múzeum realizuje už dlhodobo so Strednou

umeleckou školou v Trenčíne a Školou úžitkového výtvarníctva v Ružomberku. Výstava pod názvom „Symbol a ornament“ predstavila množstvo zaujímavých študentských prác a predovšetkým poukázala na invenčnosť i umeleckú zručnosť študentov. V zahraničí sa múzeum prezentovalo reprízou výstavy „Svetom, moje, svetom...“ v Slováckom múzeu v Uherskom Hradišti. Naopak, zo zahraničia (V. Británia) sme prevzali výstavu „Drotárske impresie J. Griffiths“, ktorá bola inštalovaná v objekte z Necpál v Múzeu slovenskej dediny počas letnej návštevnickej sezóny. K návštevnícky veľmi príťažlivým podujatiam patrila výstava „Dámy a páni, držte si klobúky!“, ktorú pripravilo Muzeum Novojičína v Novom Jičíne. Ich koncepcia výstavy bola doplnená o prezentáciu našich vlastných zbierok, predovšetkým z fondov M. R. Štefánika a M. Benku. Výstava i sprievodné podujatia k nej, organizované predovšetkým na Noc múzeí, sa stretávali s mimoriadnym návštevníckym ohlasom.

Celková návštevnosť jednotlivých zložiek a podujatí múzea v roku 2015 predstavovala 50 257 osôb, čo je oproti roku 2014 mierny, ale predsa len pokles o 2285 návštevníkov. Dúfame, že v ďalších rokoch sa opätovne vrátíme k stúpajúcej návštevnosti, hlavne po sprístupnení nových expozícií v Múzeu A. Kmeťa. Za dôležité považujeme ďalšiu všestrannú aktivizáciu činností a podujatí Múzea slovenskej dediny, ktoré je dlhodobo najnavštevovanejšou zložkou múzea. Osobitne sa to týka programových podujatí tzv. národopisného roka, ktorých návštevnosť pravidelne tvorí zhruba polovicu celkovej návštevnosti Múzea slovenskej dediny (návštevnosť MSD v roku 2015 bola 38 791 osôb). V skladbe podujatí sa už tradične opakujú tie, ktoré zaznamenávajú najvyššiu návštevnosť, ako napr. Michalský jarmok, Detská nedeľa, Vianoce na dedine a ďalšie. Zároveň je však potrebné pripomenúť aj podujatia tematicky zamerané na priblíženie kalendárneho (Veľká noc na dedine, Na sv. Jána a i.) a pracovného zvykoslovía (Ľanová nedeľa, Keď sa zima opýta) a tiež osobitné akcie, zamerané na poznávanie zvykov, tradičnej i súčasnej umeleckej a remeselnej výroby Rómov (Te prindžaras amen/Spoznajme sa) a živej i neživej prírody (Človek a príroda). Okrem uvedených programových podujatí je Múzeum slovenskej dediny spoluorganizátorom a miestom konania množstva ďalších rôznych akcií (Tábor skautov, Beh mesta Martin, Deň nórskej ústavy, Noc netopierov a i.). V Múzeu slovenskej dediny i v Etnografickom múzeu prebiehali celoročne vzdelávacie programy, zamerané hlavne na predškolskú mládež a žiakov základných a stredných škôl. Predovšetkým formou tvorivých dielní majú účastníci možnosť osvojiť si niektoré základné technické zručnosti (napr. maľba na sklo, drôtovanie, tkanie) a popri nich sa formou prednášok dozvedieť viac aj z oblasti tradičného zvykoslovía (Ako bolo na fašiangy, Ako bolo na Veľkú noc a i.). Múzeum v roku 2015 realizovalo 55 vzdelávacích podujatí, ktorých sa zúčastnilo spolu 1601 osôb. K mimoriadne úspešným podujatiam patrí detský denný letný tábor pre malých prírodovedcov, v rámci ktorého majú deti možnosť priamo v prírode poznávať jej zákonitosti a zaujímavosti v sprievode zoológa a botanika.

Celkove možno činnosť múzea v roku 2015 hodnotiť pozitívne. Splnené boli nielen základné pracovné úlohy, aj keď sami vieme o oblastiach možného zlepšenia a skvalitnenia práce.

Marec 2016

FROM THE ACTIVITIES OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN IN 2015

*Mária Halmová, Slovak National Museum in Martin;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

In the course of the past year, the museum has mainly concentrated on meeting its deadline tasks in the area of specialised and investment activities. As part of our specialised activity, we mainly focused on working with collections, both in terms of recording, documenting and checking, as well as protecting the collection.

The physical checking of our collection continued: in this period, a total of 84,637 collection items were checked, mainly in the field of natural sciences (zoology 43,651 items, botany 8,490 items). In the field of social science in the area of cultural history, 4,974 items were checked, and 3,753 items in the M. R. Štefánik collection. Within the ethnographic collection, mainly folk clothing and textile were checked (16,644 items) as well as other categories (indigo print moulds – 2,413 items, Museum of the Slovak Village – 2,351 items). At the same time, a check of the collection of the minority museums was also carried out: a total of 1,611 items in the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia, 750 items in the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia. At the same time as the physical checking of the collection, we continued in our elimination of errors revealed by the check. In the context of the end of the digitalisation process of the collections, staff carried out a level one record check (4,976 items), the catalogisation of digitalised collection items (11,705 items) and the catalogisation of unprocessed, old collections (1,048 items). In the near future, we consider the end of the physical check of collection items within the deadline (November 2016) to be of importance, together with the intensive continuation of the catalogisation of old, as yet unprocessed, collections. In 2015, the museum purchased 3,089 collection items of a total value of 14,791 €. This amount includes the purchases by the Museum of the Culture of Czechs in Slovakia (10 items – 470 €) and the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia (1,409 items – 2,221 €). The total acquisitions including donations and items obtained in the course of research represent 4,100 newly-acquired collection items. Some of the most significant acquisitions include material from the citizens' association Jekhetane. The museum acquired an important collection of designer glass from the glassworks in Lednické Rovne for its cultural history collection. The ethnographic collection acquired a collection of almost 1,000 decorated eggs by Jana Menkynová and ceramics from the estate of the late Ester Plicková. In the field of natural history, several incomplete skulls and collections of a paleontological nature were obtained by our own research, including a collection of the skeletal remains of animals from a cave environment. We gave information on taking Václav Vraný's herbarium into our care – and the related exhibition in Tisovec devoted to Václav Vraný – in a separate article in last year's anthology.

The meeting of the Scientific Council of the SNM in Martin (VR) in December dealt

with the carrying out of scientific and research activities in the field of the natural sciences. The next meeting of the VR took place in April 2015 and focused on the evaluation of the carrying out of scientific and research activities in the field of the natural sciences. The need for setting a particular focus in VR meetings is based on the wide range of scientific fields of study in which all the bodies of the museum carry out their research.

In the field of social science, the following scientific and research activities are being addressed: Slovakia and its identity, focused on the preparation of a new exhibition lay-out for the Ethnographic Museum. This is a long-term task, and in 2015 we continued work on finishing the introductory parts: Who we are/ where we come from, Traditions – Work, Traditions – Holidays, Traditions – Beauty, Inspirations 1 and Inspirations 2. The VR recommended that the management process the task in stages and define a deadline for its complete termination. During the period in question, the scientific research task on “Martin Benka – well-known painter, unknown collector” continued with the processing of collection items made up of ceramics, porcelain, wood and works of art by other artists, which are part of the Martin Benka Museum’s collection. The third and final phase of the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia’s scientific research task entitled “An analysis of the contribution of the Czechs to the economic, cultural and social life of Slovakia; the industrial centre of north-western Slovakia, the town of Žilina and the Horné Považie region” was concluded with a final report and evaluations. The scientific council recommended that the museum management include two new scientific research tasks in their plan, one of which is focused on the history of its own institution (History of the Archives of the SNM until 1960) and the second is focused on research into glass production in Lednické Rovne (Automated production of glasses and industrial glass in the second half of the 20th century in the Lednické Rovne glassworks).

As part of its exhibition activities, the intensive work continued on the realisation of a new exhibition entitled “Nature in the Turiec Region” and the “Kmetanium” exhibition on the ground floor of the building of the A. Kmet’ Museum. All the work contracted with the supplier (1st and 2nd stage of the exhibition) was gradually carried out, without any deficiencies. During the summer months, the A. Kmet’ Museum was temporarily opened to the public with the event “How to Make an Exhibition” where visitors could look behind the scenes of the preparation and realisation of a natural science exhibition, and also see the prepared visuals. The estimated opening date for the exhibition is June 2016.

As a result of the critical extent of the damage caused by wood-rotting fungus and the risk to the building of the K. Plicka Museum in Blatnica, the whole exhibition in the building has been closed to the public since June 17th 2015. Following an expert assessment, the most urgent measures were taken to prevent the spread of the wood-rotting fungus, with a large part of the exhibition (mainly collection items) uninstalled and transferred to the building of the Ethnographic Museum.

As part of the protection and maintenance of buildings in the Museum of the Slovak Village, repairs to the roofing (straw) were carried out by external contractors on the building from Jasenová, and much minor maintenance work was carried out internally on several buildings and on the grounds of the Museum of the Slovak Village.

During this period, the museum opened several interesting exhibitions to the public, both from its own museums and from other institutions. For example, out of our own exhibitions, the exhibition “The Roma in the Work of Václav Fiala” and “Czech Traces in the Turiec Region” installed in the premises of the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia are worthy of particular mention. Interesting exhibitions presented in cooperation with other institutions include “Caves and Speleologists” and in particular

another outcome from the project “Touching Folk Culture” which the museum has long been carrying out with the Secondary Art School in Trenčín and the School of Applied Arts in Ružomberok. The exhibition entitled “Symbol and Ornament” presented many interesting works by students and highlighted above all the invention and artistic skills of the students.

Abroad, the museum presented itself with a repeat of the exhibition “To the world, my dears, to the world...” in the Slovácko Museum in Uherské Hradiště; in the other direction, we brought over from the United Kingdom the exhibition “Tinker art impressions by J. Griffiths” which was installed in the building from Necpaly in the Museum of the Slovak Village during the summer visitors’ season. A very attractive exhibition for visitors was “Ladies and Gentlemen, Hold on to Your Hats!” prepared by the Novojičínsko Museum in Nový Jičín. We added a presentation of our own collections, mainly from the M. R. Štefánik and M. Benka collections, to their exhibition concept. The exhibition and accompanying events organised for the Night of Museums in particular was greatly enjoyed by visitors.

The total visitor numbers for all the museum’s branches and events in 2015 was 50,257 people, which is a slight fall by 2,285 visitors compared to 2014. We hope that in the years to come we will return to rising visitor numbers, especially once the new exhibitions are opened in the A. Kmet’ Museum. We consider the further comprehensive acquisition activities and events in the Museum of the Slovak Village, which has long been the museum’s most visited branch, as important. In particular this concerns programme events in the course of the so-called ethnographic year, whose visitor numbers make up around one half of the total visits to the Museum of the Slovak Village (the number of visitors to the MSD in 2015 was 38,791). When organising the events, those with the highest visitor numbers are traditionally repeated, such as the St Michael’s Fair, Children’s Sunday, Christmas in the Village and others. However, we must also mention events which are thematically focused on the calendar (Easter in the Village, St John’s Day etc.) and work customs (Flax Sunday, When Winter Comes) as well as special events aimed at discovering the customs, traditional and contemporary artistic and craft production of the Roma (Te prindžaras amen/ Let’s get to know each other) and on living and inanimate nature (Man and nature). As well as these programme events, the Museum of the Slovak Village is the co-organiser and site for many other different events (Scouts’ camp, Martin Run, Norwegian National Day, Bat Night etc.). Year-round educational programmes mainly aimed at preschool children and primary and secondary school pupils took place all year in the Museum of the Slovak Village and in the Ethnographic Museum. Participants can try out different basic technical skills (e.g. painting on glass, wire tinkering, weaving), mainly through craft workshops, and the accompanying lectures provide further information on traditional customs (Carnival, Easter etc.). In the course of the year, the museum held 55 educational events, with a total participation of 1,601 people. One of the exceptionally successful events is the children’s summer day camp for young natural scientists, where children have the opportunity to see nature’s laws and points of interest for themselves in a natural environment, accompanied by a zoologist and botanist.

Overall, the museum’s activity in 2015 can be evaluated as positive; we met our basic work tasks – and more, even though we are aware of areas where the quality of our work could be improved.

March 2016

KNIŽNICA SNM V MARTINE SPRÁVA O KNIŽNIČNOM FONDE

*Anna Peťová, Slovenské národné múzeum v Martine
e-mail: anna.petova@snm.sk*

Knižnicu Slovenského národného múzea v Martine tvoria dve múzejné knižnice – knižnica Etnografického múzea a knižnica Múzea Andreja Kmeťa, ako aj menšie čiastkové fondy Múzea kultúry Rómov na Slovensku, Múzea kultúry Čechov na Slovensku a Múzea slovenskej dediny. V súčasnosti má knižničný fond celkovo objem vyše 67 397 knižničných jednotiek (k 31. 12. 2015). V čísle sú započítané aj súkromné knižnice (konzervy), ktoré spravujeme – knižnica Karola Plicku a knižnica Jiřího a Anny Horákovcov. (Súkromnú knižnicu Martina Benku, ktorá je umiestnená v múzeu s rovnomenným názvom, mapujeme). Obsahová štruktúra fondu sa viaže na špecifické zameranie múzeí v Martine.

Starých tlačí evidujeme 4682 knižničných jednotiek vo fondoch našich knižníc. Najväčší počet z ročného prírastku knižničného fondu tvoria dary (tento spôsob získavania publikácií má múzejná knižnica zakorenený vo svojej tradícii). Za minulý rok to bolo 514 jednotiek (v čísle sú započítané aj priebežne spracovávané resty z rokov 2011 – 2012, keď knižnica nemala knihovníka). Nadobúdanie formou výmeny (156 jednotiek) a kúpou (16 jednotiek) je v útlme. Výmena knižných a periodických publikácií, ako aj iných typov dokumentov, závisí od publikačnej činnosti inštitúcie a táto zas závisí od finančných zdrojov, ktoré má na publikačnú činnosť k dispozícii. Kúpa kníh závisí výhradne od finančných zdrojov inštitúcie. V roku 2013 sme mali k dispozícii z účelového príspevku MK SR 1000 € na kúpu kníh, v roku 2014 iba polovicu tejto sumy a v roku 2015 nám príspevok nebol pridelený.

Od roku 2013 spracovávame automatizovane knižné jednotky. Prispievame do Súborného katalógu KIS MaSK. K 31. 12. 2015 obsahovala databáza múzea 1286 záznamov. Od roku 2015 zapisujeme do databázy aj články zo Zborníka SNM – Etnografia. Podarilo sa nám zatiaľ zaznamenať posledné desaťročie. Databázu kníh a článkov budujeme vo formáte MARC21 a pri zápise katalogizačného záznamu do elektronickej podoby používame zatiaľ Anglo-americké katalogizačné pravidlá AACR2, pričom sa pripravujeme na aplikáciu RDA (Resource Description and Access) v katalogizačnom popise.

Prezenčných a absenčných výpožičiek v minulom roku bolo spolu 582 (knižnicu navštívilo 331 čitateľov), z toho MVS z iných knižníc tvorilo 30 titulov.

Našou základnou činnosťou je výpožičná a rešeršná služba pre potreby kurátorov múzea. Knižničný fond (ani jeho časť) nemá štatút zbierkového fondu a riadi sa pravidlami knižnice, nie depozitárnym režimom. Knižnica je verejná a slúži tiež verejnosti, ale skôr ako študijná knižnica.

Prácu v knižnici Etnografického múzea vykonáva jedna knihovníčka na plný úväzok a poväčšine jedna brigádnička na 32 alebo 64 hodín mesačne. V knižnici Múzea Andreja

Obr. 1, 2. Študijné priestory a autorsko-menný katalóg knižnice SNM v Martine. Foto M. Kiripolská, 2016
Pic. 1, 2. Study area and catalogue of authors in the library of the SNM in Martin. Photo by M. Kiripolská, 2016

Kmeťa je jedna pracovníčka na pol úväzku. V tejto knižnici momentálne zaškoľujeme pracovníčku na AACR2, MRC21 a manipuláciu s knižničným systémom KIS MaSK, ktorý o. i. ponúka využívať zdieľanú katalogizáciu.

V blízkej budúcnosti by sme radi konvertovali do elektronickej podoby autorsko-názvový katalóg a následne uzavreli lístkový katalóg (musíme si byť istý stabilitou elektronického prostredia). Aby mohla retrokonverzia prebiehať v náležitom tempe, bude potrebné knižnicu personálne (brigádnicka sila) a technologicky posilniť (ešte jedno PC s pripojením na internet).

Budujeme (za pochodu) databázu plných textov, zatiaľ len pre vnútorné potreby múzejníkov a na základe ich požiadaviek. Pravidelne štvrtročne zasielame pracovníkom múzea mailom prírastkový zoznam kníh. Naše fondy propagujeme prostredníctvom webovej stránky a facebooku. Poskytujeme konzultácie a stáže knihovníkom a odborným pracovníkom múzea.

Stratégia rozvoja slovenského knihovníctva na roky 2015 – 2020 uvádza v Strategickej oblasti 2: Budovanie, trvalé uchovávanie, rozvoj a ochrana knižnično-informačných fondov, v Opatrení 2.1.1. Zabezpečiť zdroje na podporu akvizičnej činnosti knižníc a posilniť koncepčné budovanie knižnično-informačných fondov v súlade so zameraním a špecializáciou knižnice. Na základe tohto dokumentu sa nádejáme, že kompetenčne určený ústredný orgán štátnej správy, ktorý zabezpečuje naplnenie tejto úlohy – Ministerstvo kultúry SR, vyvinie dostatočné úsilie na dôstojné zabezpečenie múzejných knižníc.

RECENZIE A INFORMÁCIE

BENŽA, Mojmir. *Tradičný odev Slovenska*. Bratislava : Ústredie ľudovej umeleckej výroby, 2015, 293 strán. ISBN 978-80-89639-26-7.

Publikáciu *Tradičný odev Slovenska* autora Mojmíra Benžu vydalo Ústredie ľudovej umeleckej výroby (ÚĽUV) v Bratislave pri príležitosti 70. výročia svojho založenia. Tvorí výstup vedeckého projektu Kultúrne dedičstvo Slovenska: materiálna produkcia, sociálne súvislosti, ktorý bol podporený Vedeckou grantovou agentúrou Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu a Slovenskej akadémie vied (SAV). Autorom textu a zostavovateľom obrazovej časti je Mojmir Benža, autorkou kresieb Viera Škrabalová, autorom máp Juraj Majo. Publikácia vznikla v spolupráci ÚĽUV-u v Bratislave, Ústavu etnológie SAV v Bratislave a Slovenského národného múzea (SNM) v Martine.

Po vyše tridsiatich rokoch vychádza ďalšia publikácia, prinášajúca sumárny pohľad na tradičný odev na Slovensku z pera Mojmíra Benžu, ktorý v nej zúročil poznatky získané dlhoročným pôsobením ako odborný a vedecký pracovník v Etnografickom múzeu SNM v Martine a v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Počas svojho profesijného pôsobenia v obidvoch inštitúciách venoval sa problematike tradičného odevu a výrazne sa podieľal na rozsiahlych projektoch s celoslovenským zameraním (napr. expozície a spravovanie zbierkového fondu tradičného odevu v SNM v Martine, Etnografický atlas Slovenska), svoj celoslovenský prístup k tradičnému odevu uplatnil aj pri spolupráci s ÚĽUV-om na elektronickej encyklopédii, vrátane bohatej publikačnej činnosti.

Publikácia vznikla – ako sám autor uvádza v Predhovore – na základoch spracovania dvoch veľkých databáz, a to výskumných správ ÚĽUV-u z 95 lokalít Slovenska a z vyplnených dotazníkov Etnografického atlasu Slovenska z 250 lokalít Slovenska, ktoré sú uložené v Ústave etnológie SAV v Bratislave. Informácie z uvedených rovnomerne rozložených lokalít po celom území Slovenska dopĺňa informáciami z výskumných správ Ústavu etnológie SAV, zbierkového fondu SNM v Martine a z odbornej literatúry. V publikácii sú sústredené údaje z obdobia od konca 19. storočia do polovice 20. storočia, pričom sa autor venuje aj terminologickým otázkam. Monografia sa od doteraz publikovaných prác líši v základnej koncepcii – nevyužíva regionálne hľadisko pri charakterizovaní tradičného odevu, ale celoslovenský pohľad na jednotlivé odevné súčasti alebo druhy odevu. Pri vyjadrení odlišností si autor pomáha aj pohľadom na regionálne rozdiely. Na stanovenie záverov s celoslovenskou platnosťou Mojmir Benža použil kartografickú metódu spracovania skúmaných javov.

V prvej časti monografie – po Predhovore – s názvom Odborný záujem o tradičný odev autor podáva podrobný prehľad dôležitých prác, venovaných tradičnému odevu od začiatku 18. storočia až do druhého desaťročia 21. storočia, s odkazmi na staršie významnejšie pramene od 16. storočia. Súčasti tradičného odevu je názov ďalšej časti, ktorá – delená na Detský odev a jeho súčasti, Mužský odev a jeho súčasti, Ženský odev a jeho sú-

časti, Mužská a ženská obuv a Mužský a ženský vrchný odev – predkladá čitateľovi možnosť dozvedieť sa podrobnejšie o jednotlivých odevných súčiastiach encyklopedickou formou, vrátane ich územného rozšírenia a nárečovej terminológie. Vychádzajúc aj z muzeálnych zbierok mi v tejto časti chýbajú niektoré odevné súčasti, doplnky – plátenná kosička a zásterka nosená na detskej košielke u detí približne od 2 – 3 rokov, remeň a kožené zápästky v mužskom odevu, zápästky a ozdobná vreckovka v ženskom odevu a parta, nielen vzhľadom na jej vonkajšiu atraktivitu, ale predovšetkým na jej funkciu v obradovom odevu, by si zaslúžila popri čepci a šatke samostatné heslo. Aj keď ide o monografiu so syntetizujúcim pohľadom, chýbajú v nej niektoré „detaily“, ktoré sú veľakrát určujúce pre identifikáciu jednotlivých predmetov, a to materiál a charakter výzdoby, konkrétne jej techniky. Je pochopiteľné, že takto koncipovaná práca sa nemôže podrobne zaoberať takou problematikou, akou je výzdoba tradičného odevu, no nemala by chýbať zmienka o paličkovanej čipke, prípadne spojovacom stehu pri tých súčiastiach, kde je to určujúce (mužská košeľa, rukávce). Rovnako využívanie ľanu, vzhľadom na jeho intenzívny výskyt v tradičnom odevu, nie je dostatočne akcentovaný. Zbytočne komplikovaný je triedenie súkennej obuvi, pretože sa prelína materiál a technológie výroby pri viacerých tvaroch, nehovoriac o dialektologickom pomenovaní. Výstižné a prehľadné by bolo diferencovať ju podľa toho, akú časť končatiny/nohy pokrývajú a zároveň zmenšiť

viacslovné terminologické označenie – *papučou* pomenovať obuv siahajúcu najviac mierne nad členky a *kapcami* obuv siahajúcu pod koleno, bez ohľadu na spôsob zhotovenia (pletenie, šitie zo súkna, „váľanie“). Rovnako je to aj pri *kolcúnoch*, ktoré sú definované tak, že „mali podobnú formu i spôsob zhotovenia ako kožené krpce“. Neodlišoval sa ani ich princíp nosenia, upevnenia na nohách. Odlišovali sa od krpcov použitým materiálom, v čom je možné vidieť viac sociálny aspekt pri zachovaní tvaru a spôsobu používania.

Typy a formy tradičného odevu je názov tretej kapitoly, v ktorej sa Mojmír Benža venuje typom tradičného odevu, všednému, sviatočnému a obradovému odevu. Typológiu tradičného odevu nepostavil autor na vzhľade odevu, ale na jeho skladbe, na zoskupení základných súčastí, ktoré ho tvoria, na ich strihu a funkcii. „Prezentovaná typológia je založená na výsledkoch kartografického štúdia tradičného odevu...“ a v monografii predstavuje dve mapy s typmi mužského a ženského odevu, v texte s prepojením aj na oblasti mimo Slovenska. V tejto časti monografie si čitateľ uvedomí doteraz málo známu skutočnosť, že napriek regionálnym výrazným odlišnostiam má tradičný odev i svoje spoločné znaky, ktoré často presahujú i za hranice Slovenska. Posledná časť monografie nesie názov Zmeny tradičného odevu a obuvi, ktoré sa udiali najmä v 19. a v prvej polovici 20. storočia pod vplyvom viacerých príčin.

V záverečnej časti monografie je zoznam bibliografických odkazov, zoznam prameňov a literatúry, zoznam ilustrácií a register zemepisných názvov. Všetky texty v publikácii majú súbežný text v anglickom jazyku (preklad Marta Gergelyová).

Bohatá obrazová časť publikácie je zostavená z precíznych farebných kresieb Viery Škrabalovej, ktoré majú nepochybne veľkú dokumentačnú výpoveď a nemožno im uprieť ani estetickú hodnotu. Grafickou úpravou Jany Sapákovovej, Layout JS, sa kvalita monografie nepochybne ešte zvýšila.

Aj keď viacerí pred jej otvorením pravdepodobne očakávali od publikácie Tradičný odev Slovenska iný pohľad na danú tému, jej vydanie je nepochybne prínosom v odbornej literatúre a vyplňa už dlho prázdne miesta. Mojmír Benža prináša iný pohľad na známe fakty, núti čitateľa zamyslieť sa a nachádzať v nich dané súvislosti.

Alžbeta Gazdíková

JANŠÁK, Štefan. *Tri literárne portréty*. Ed. Králiková, Eva. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015, 119 strán, obrazová príloha v texte. ISBN 978-80-8115-222-1.

Koncom roka 2015 vyšla vo Vydavateľstve Matice slovenskej útla, ale mimoriadne zaujímavá knižka, ktorá na svoje vydanie čakala viac ako polstoročie.

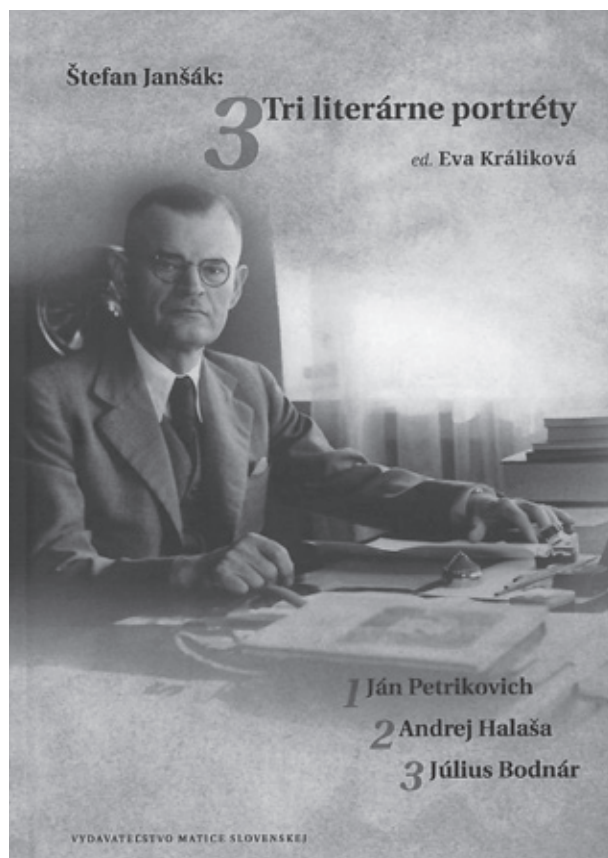
Eva Králiková, v tom najlepšom zmysle slova zaťažená na dejiny vlastnej inštitúcie, teda Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenského národného múzea, si v pozostalosti Štefana Janšáka, uloženej v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice, všimla rukopisy biografii Jána Petrikovícha, Andreja Halašu a Júliusa Bodnára. A myšlienka bola na svete. Podarilo sa jej to, čo sa nepodarilo samotnému autorovi biografii.

Štefan Janšák (*1886, Osuské – †1972, Bratislava), absolvent Vysokého učenia technického v Brne, pracoval takmer celý profesijný život ako národohospodársky pracovník v štátnych službách (1918 – 1928 na expozitúre Ministerstva verejných prác ČSR v Bratislave, 1928 – 1945 bol prednostom Štátnej stavebnej služby pre Slovensko). Až priam na sklonku života, v rokoch 1948 – 1960 sa mohol plne venovať svojej zamilovanej archeológii ako pedagóg na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Dlhoročná spolupráca Š. Janšáka s Muzeálnou slovenskou spoločnosťou a jeho aktívny podiel na jej činnosti vyvrcholil v roku 1945, kedy bol zvolený za jej predsedu. Túto funkciu vykonával v zložitých povojnových rokoch a ťažkých 50-tych rokoch, keď spoločnosť tohto druhu už nebola žiaduca, až do jej tichého zániku v roku 1961.

Š. Janšák bol aj mimoriadne plodným spisovateľom a veľkým propagátorom najnovších vedeckých poznatkov. Okrem početných archeologických prác, z ktorých uvádzame napr. *Staré osídlenie Slovenska* (1938), *Lovci hlinených perál* (1943), *Praveké Slovensko* (1948) či *Brány do dávnoveku* (1960), spracovával a publikoval biografie významných osobností nášho kultúrneho a národného života. Sú to publikácie Daniel Lichard (1912), *Život Štefana Fajnora* (1935), *Andrej Kmeť – Literárny portrét* (1941, 1943, 1991) a *Život Dr. Pavla Blahu* (1947), v ktorých predstavuje tieto osobnosti na základe dôkladnej znalosti prameňov a v mnohých prípadoch i osobnej skúsenosti.

Ako uvádza editorka, biografie Jána Petrikovícha, Andreja Halašu a Júliusa Bodnára mal autor pripravené do tlače už v roku 1948. Z tohto obdobia totiž pochádza korešpondencia, v ktorej sa Š. Janšák obracal na správcu Slovenského národného múzea Jána Geryka so žiadosťou o ich vydanie pod názvom *Tri literárne portréty*. Napriek Gerykovmu úsiliu i úsiliu samotného autora sa biografie nikdy nepodarilo spoločne vydať, iba dve z nich (životopis Jána Petrikovícha a Júliusa Bodnára) boli neskôr samostatne publikované časopisecky.

Práve preto považujeme za chvályhodné, že Vydavateľstvo Matice slovenskej zaradilo do svojho edičného plánu vydanie biografii pod pôvodne Janšákom navrhnutým názvom. V úvode publikácie sú zaradené príspevky editorky, ktoré v stručnosti približujú čitateľovi

všestrannú osobnosť Štefana Janšáka a jeho snahy o vydanie rukopisu. V tejto časti editorka zároveň uvádza a stručne, veľmi výstižne charakterizuje jednotlivé biografie. Príspevky Evy Králikovej i samotné biografie sú doplnené niekoľkými, vhodne zvolenými dobovými fotografiami.

Pod názvom *Dr. Ján Petrikovich* nasleduje prvý portrét, v ktorom nám cez detstvo, lekárske povolanie a predovšetkým činnosť v Muzeálnej slovenskej spoločnosti Janšák podrobne a veľmi precízne načrtáva osobnosť J. Petrikovicha. Portrét *Andreja Halašu* je rozložený tiež do viacerých častí, pričom základné životopisné údaje, tak ako u ostatných portrétov, tvoria záver biografie. Približuje A. Halašu takého, akého by sme mali poznať a vážiť si ho: nadaného a vzdelaného, ale predovšetkým mimoriadne skromného a obetavého národovca, ktorý vykonal nielen pre Muzeálnu slovenskú spoločnosť množstvo práce, ktorú sme dodnes nedocenili. Život *Júliusa Bodnára* približuje osudy a dielo tohto evanjelického kňaza, autora známej národopisnej monografie *Myjavy*.

Biografie nie sú nezáživným čítaním faktov a udalostí, ale skutočne živými portrétmi troch významných osobností našich kultúrnych dejín. Najviac to asi cítiť zo životopisu J. Bodnára, s ktorým spájalo Janšáka dlhoročné priateľstvo. Ozrejmime si pri nich nielen beh života a dielo týchto osobností. Uvedomíme si, z akých malých a nepriaznivých po-

merov vyrástli, pričom v takých istých pracovali a napriek tomu vykonali množstvo práce, mnohokrát drobnej, mravenčej a zriedka dosiahli primeraného uznania.

Ak sme uviedli, že Š. Janšák bol veľmi plodným spisovateľom, dodávame, že aj spisovateľom erudovaným, obdarovaným schopnosťou formulácie jasného cieľa, vystihnúť podstatu a písania zaujímavého a čitateľsky veľmi príťažlivého. Je preto dobré, že editorka Janšákovy texty neupravovala (okrem skrátenia obsiahlych úvodných historických pasáží) a plne zachovala jeho svojský, vytríbený štýl písania.

Je na škodu veci, že túto úroveň Janšákovho textu nedosiahlo aj grafické spracovanie publikácie. Určite by bolo pre publikáciu prínosom minimálne jej prehľadnejšie grafické oddelenie jednotlivých textových celkov a záhlaví strán, ako aj dôslednejšia jazyková korektúra.

Bez ohľadu na uvedené skutočnosti je však vydanie uvedenej publikácie veľkým prínosom pre odbornú i širšiu čitateľskú verejnosť. Publikácia je zároveň dôstojným príspevkom k 130. výročiu narodenia Štefana Janšáka, ktoré si v tomto roku pripomíname. V tomto duchu sa nieslo aj slávnostné uvedenie knihy, ktoré sa konalo 11. februára 2016 v druhej budove Slovenského národného múzea v Martine za účasti vydavateľa, múzea, ďalších kultúrnych inštitúcií a širšej verejnosti so sprievodným programom. Jeho súčasťou bolo aj predstavenie Š. Janšáka ako archeológa, a to slovom i výstavkou, pripravené archeológom SNM Marekom Bothom.

Mária Halmová

KILIÁNOVÁ, Gabriela – ZAJONC, Juraj. *70 ROKOV ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED: kontinuity a diskontinuity bádania a jednej inštitúcie*. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2016, 287 strán. ISBN 978-80-224-1512-5.

Ambíciou autorov publikácie, pripravenej k 70. výročiu vrcholného vedeckovýskumného národopisného pracoviska na Slovensku, je priblíženie histórie národopisného/etnologického ústavu SAVU/SAV. Publikácia obsahuje množstvo známych i doteraz neznámych údajov o činnosti ústavu, prezentovaných vo vzájomných súvislostiach a v širšom spoločenskom, politickom, ekonomickom i ideologickom kontexte. Ako píše spoluautorka publikácie G. Kiliánová v úvode, nazvanom *Kontinuity a diskontinuity v etnologickom bádani i vo fungovaní vedeckej inštitúcie*, práca nielen pripomína výskum dejín vlastnej vednej disciplíny (národopis, etnológia), ale aj metodologické prístupy a výskumné otázky v rámci skúmania dejín vedeckého bádania. Deklaruje aj zámer publikácie zaoberať sa kontinuitou a diskontinuitou vedeckého bádania v národopise/etnológii a v činnosti akademického pracoviska od polovice 20. storočia až po súčasnosť.

Publikácia mapujúca sedem desaťročí vrcholnej etnologickej inštitúcie na Slovensku je chronologicky členená do štyroch kapitol. Na ne nadväzujú prehľadne a vyčerpávajúco zostavené prílohy (Riaditelia a predsedovia pracoviska, Vedeckí a odborní pracovníci, Národné projekty, Medzinárodné projekty, Výber publikácií z produkcie pracoviska a jeho pracovníkov, Časopisy vydávané na pracovisku a v spolupráci s ním a obrazová príloha *Ludia a udalosti v obrazoch*).

Prvá kapitola *Národopisné pracovisko v Slovenskej akadémii vied a umení (1946 – 1953)* približuje vznik národopisného pracoviska SAVU (1946) ako dovŕšenie inštitucionálneho vývoja slovenského národopisu a významný medzník v procese jeho profesionalizácie. V tomto období pracovisko rozvíjalo svoju vnútornú štruktúru, snažilo sa získavať a pripravovať budúcich pracovníkov a nadväzovať kontakty s externými spolupracovníkmi a inštitúciami, a plniť tak funkciu koordinačného centra národopisnej práce na Slovensku. Toto pracovisko riešilo aj otázky vydávania svojho časopisu a dokumentovania objektu svojho vedeckého záujmu. Situácia pracoviska sa menila v súlade so zmenami spoločensko-politických pomerov po komunistickom prevrate v roku 1948, kedy stratilo organizačnú samostatnosť a bolo pričlenené k Historickému ústavu SAVU (1951). Prenikanie ideológie do výskumu určilo charakter vývoja disciplíny – formy práce, teoretické a metodologické prístupy a nevyhnutnosť hľadania rovnováhy medzi nezávislou vedou a spoločensky angažovaným odborom. Kapitola *Národopisné pracovisko Slovenskej akadémie vied (1953 – 1969)* je vymedzená vznikom novej vedeckej inštitúcie – Slovenskej akadémie vied (SAV), ktorá prevzala ústavy SAVU, až po obdobie normalizácie a zmeny kurzu politiky vládnucej štátostrany. Autorka v jej rámci analyzuje politické pozadie a úlohy novej inštitúcie, organizačnú štruktúru i jej vzťah k Čs. akadémii vied. Akcentuje

Gabriela Kiliánová • Juraj Zajonc

**70 ROKOV ÚSTAVU ETNOLÓGIE
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED:
kontinuity a diskontinuity
bádania a jednej inštitúcie**

však históriu národopisného pracoviska, ktoré bolo v novembri 1952 Komisiou zboru povereníkov pre vybudovanie SAV obnovené najprv ešte v rámci SAVU ako Národopisný kabinet SAVU, a v roku 1953 prešlo do novovzniknutej SAV. Nový názov a status získalo v roku 1955, kedy sa z kabinetu stal Ústav. V analyzovanom období prebehli snahy o personálne dobudovanie pracoviska (v čase preferovania prírodovedných a technických disciplín a previerok „triednej a politickej spoľahlivosti“ pracovníkov mimoriadne náročné). Úlohou pracoviska, ktoré za sledovaných 15 rokov sa rozrástlo trojnásobne, bola organizácia národopisného výskumu na Slovensku, vytváranie siete externých spolupracovníkov a stimulovanie vedeckovýskumnej práce. Pre naplnenia tohto zámeru vznikla v roku 1958 Slovenská národopisná spoločnosť pri NÚ SAV ako dobrovoľné združenie vedec-kých a odborných pracovníkov a študentov. Vznikla tak odborná platforma aj pre projekty ostatných národopisných inštitúcií. V roku 1969 vznikla aj Slovenská národopisná koordinačná rada (SNKR) s cieľom zabezpečenia vedeckej spolupráce národopisných inštitúcií ako dôležitý krok v samoregulácii odboru a snahe o samostatné akademické rozhodovanie. Vydávanie vedeckého časopisu, ako jednej zo základných aktivít etablojúcej sa vedec-

kej disciplíny a vedeckého pracoviska, bolo naplnené vznikom časopisu Slovenský národopis (SN, 1953) – pokračovateľom Národopisného sborníka SAVU a bulletinu Národopisné informácie (NI, 1969), ktorý začal jestvovať v súvislosti s etablovaním SNKR. V rámci vedeckého programu inštitúcie bol akcentovaný záchranný výskum tradičnej ľudovej kultúry Slovákov, i niektorých etnických menšín. Vedecké projekty boli následne sústredené na tri tematické okruhy: dejiny ľudovej kultúry na Slovensku, vplyv industrializácie na život a kultúru obyvateľstva a ľudovú kultúru karpatskej oblasti. Významná bola spolupráca pracovníkov NÚ SAV na diele *Československá vlastivěda* (1968) a realizácia viacerých knižných titulov v rámci edície *Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry* (od roku 1967). Záver 60. rokov 20. storočia priniesol aj diskusiu o predmete bádania národopisu (Filová, Leščák), publikačné výstupy na tému súčasných premien ľudovej kultúry, vplyvu industrializácie na tento proces i tému teoretických prístupov k štúdiu súčasných premien (Pranda). Vytvorené bolo tak východisko pre výskum tzv. „súčasnosti“, aktuálny v nasledujúcich desaťročiach.

Úvodom kapitoly *Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied od normalizácie po nežnú revolúciu (1969 – 1989)* je opäť charakteristika zložitej politickej reality v ČSSR po rokoch 1968 – 1969. NÚ SAV opäť čelil návrhu na zrušenie, čomu sa s podporou slovenských i českých kolegov podarilo zabrániť. Autorka podrobne uvádza aktuálne politické postuláty a ich dopady na spoločnosť. Konštatuje, že v rokoch 1969 – 1972 sa „obnovil poriadok“, čiže štátna a stranícka moc zastavila akékoľvek snahy o reformy a dovtedajšie potlačila. Približuje procesy, ktoré nastali na pôde SAV, vrátane novely zákona o tejto inštitúcii (1970). Konštatuje, že prijaté legislatívne novely „boli nastavené tak, aby sa bez problémov mohli aplikovať zásady normalizačného procesu, čo v praxi predstavovalo maximálnu kontrolu vedeckých inštitúcií zo strany štátnych a straníckych orgánov“. Opäť bol zavedený štátny plán rozvoja vedy a techniky a centralistické riadenie vedeckého výskumu. V 80. rokoch začala pod vplyvom aktuálnej politickej klímy „prestavba“ SAV s cieľom demokratizácie jej riadenia, ale november 1989 tento proces ukončil a vytvoril podmienky pre oveľa radikálnejšiu transformáciu. V čase snáh o jeho zrušenie pracovalo v NÚ SAV už 22 vedeckých pracovníkov a 11 pracovníkov ostatného personálu. Jeho súčasťou bola knižnica, archívy, malo vlastné publikačné orgány a sústavnú pozornosť venovalo vedeckej výchove. Opäť boli aktuálne previerky, v mnohých prípadoch vedúce k odvolávaniu riaditeľov a ďalších funkcionárov jednotlivých ústavov, čo vzhľadom na nedostatok vhodných nomenklatúrnych kádrov viedlo k politike zlučovania ústavov. Napriek týmto problémom presiahol na konci 70. rokov počet pracovníkov NÚ SAV tri desiatky (tento trend pokračoval aj v 80. rokoch, kedy sa počet pracovníkov postupne zvýšil na viac ako päťdesiat). V roku 1970 bola vytvorená inštitúcia Štátneho plánu základného výskumu, rešpektujúceho „súbor požiadaviek štátu na plnenie takých úloh základného výskumu v celom ich komplexe, ktoré boli pre dané štúdium vývoja socialistickej spoločnosti v ČSSR najviac potrebné a aktuálne“. V rokoch 1971 – 1975 a 1976 – 1980 bol NÚ SAV hlavným pracoviskom celoštátnej úlohy *Vývoj ľudovej kultúry v českých zemiach a na Slovensku*, do ktorej sa zapojilo 18 pracovísk z celej ČSSR. V plánoch pracoviska sa uvádzalo aj komparatívne štúdium ľudovej kultúry vlastného národa „ku kultúram iných národov“. Odborná činnosť pokračovala v úlohách: výskum tradičnej ľudovej kultúry (etnografický atlas, regionálne monografie, záchranné výskumy, katalógy a edície materiálov), premeny ľudových tradícií (štúdium kultúrnych zmien v dedinskom a mestskom prostredí a v priemyselných oblastiach), interetnické súvislosti českej a slovenskej kultúry (porovnávacie štúdium ľudových kultúr v karpatskej oblasti, vzťahy slovanských ľudových kultúr, české a slovenské enklávy a diaspóry v zahraničí, etnické skupiny v ČSSR),

teória, metodológia a dejiny etnografie a folkloristiky. Popri periodikách Slovenský národopis a Národopisné informácie (so zmenou periodicity a odborného zamerania) vzniklo na pôde NÚ SAV v roku 1988 periodikum *Slavistická folkloristika* (informačný bulletin Medzinárodnej komisie slovanského folklóru pri Medzinárodnom komitáte slavistov). K publikačným úspechom pracoviska v sledovanom období, nadväzujúcim na úspech tretieho dielu Čs. vlastivedy, patrí aj publikácia v nemeckom jazyku (*Die slowakische Volkskultur*; 1972). O tri roky vznikla dovtedy najobsiahlejšia národopisná syntéza *Slovensko 3 – Lud, 2. časť* (1975). V 70. a 80. rokoch pracovisko koordinovalo jeden z najambicióznejších projektov v histórii odboru – Etnografický atlas ľudovej kultúry Slovenska. Kolektívny výskum regiónu Hont bol završený monografiou *Hont. Tradície ľudovej kultúry* (1988). Zároveň boli edične spracované viaceré autorské monografie – výstupy výsledkov terénnych a archívnych výskumov. Začiatok 80. rokov 20. storočia bol aj obdobím koncipovania ďalšieho významného projektu – Encyklopédie ľudovej kultúry Slovenska. Organizačnú bázu zahraničnej spolupráce poskytovala najmä Medzinárodná komisia pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne (MKKKB), združujúca vedcov zo socialistických krajín na príprave syntetických prác z oblasti tradičnej kultúry. Projekt Etnografického atlasu Slovenska umožnil, aj keď len obmedzenú, spoluprácu s krajinami západnej Európy. Pozornosť bola venovaná aj teoretickým a metodologickým otázkam (vzťah etnografie k príbuzným vedám, využitie filozofických kategórií v národopise, stav metodológie v národopise, vymedzenie odboru, možné teoretické prístupy a nové metodologické postupy pri výskume kultúrnych javov...). K predmetu bádania, teóriám, konceptom a metódam vo folkloristike sa vyjadrili M. Leščák a O. Sirovátka v práci *Folklor a folkloristika* (1982). Výskum etnických otázok v Československu ovplyvnil slovenský preklad knihy J. V. Bromleja *Etnos a etnografia* (A. Pranda, 1980). Zásadnými boli aj monografie V. Urbancovej sumarizujúce dejiny tejto disciplíny (*Počiatky slovenskej etnografie*, 1970, *Slovenská etnografia v 19. storočí*, 1987). Kapitulu uzatvára zhodnotenie riešených vedeckých projektov v danom období.

Časové vymedzenie obsahu kapitoly *Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied v čase spoločenských zmien po novembri 1989* je určené politickými udalosťami vedúcimi k pádu totalitných režimov v krajinách bývalej východnej Európy. SAV prestala byť podriadená ideologickým tlakom, no musela sa presadiť v nových ekonomických podmienkach. Financie na vedecký výskum zo štátneho rozpočtu bolo nutné dorovnávať prostriedkami získavanými prostredníctvom projektov. Zároveň boli vytvorené podmienky pre evaluáciu – hodnotenie kvality a efektivity výstupov jednotlivých pracovísk. V tejto situácii sa kolektív pracovníkov Ústavu etnológie, na ktorý sa v roku 1994 po diskusiách i o názve disciplíny transformoval Národopisný ústav, úspešne zorientoval v novej situácii a aj za cenu znížovania počtu pracovníkov sa zaradil medzi pracoviská SAV, ktoré opätovne získavali prestížne národné i medzinárodné projekty.

Vedecký program pracoviska sa kreoval na základe ankety pripravenej riaditeľom ústavu M. Leščákom v roku 1990. Jej výsledky ukázali pluralitné názory vedcov na metodologické východiská, výskumné metódy a techniky i na nutnosť zamerať sa na „biele miesta“ národopisného výskumu, hlavne na celú oblasť vzťahu ľudovej/každodennej kultúry k náboženstvu, viere a cirkvám. Následne bolo vytýčených 8 výskumných okruhov, ktoré sa premietli do návrhu nových grantových projektov. Tieto sa ukázali ako nosné, pretože zodpovedali vnútornému vývinu disciplíny, zohľadňovali potenciál vedeckých pracovníkov a reagovali na procesy v transformujúcej sa spoločnosti. Do centra pozornosti sa dostala urbánna etnológia, etnické štúdiá a výskum ľudovej kultúry ako súčasť kultúrneho dedičstva. Línia orientovaná na výskum tradičnej ľudovej kultúry Slovenska ako

súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenska badaná komparatívne v európskom kontexte bola zavŕšená viacerými syntetickými prácami: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska* (1995), *Európske kontexty ľudovej kultúry* (1997, 2000) a viacerými tematickými monografiami. Hlavným vedeckým zameraním Úet SAV sa postupne stali výskumy sociálnej reality na Slovensku, čiastočne i v iných európskych a mimoeurópskych krajinách, čím nastal kontinuálny posun orientácie vednej disciplíny z rámca historických vied na koncepty a teórie vied sociálnych.

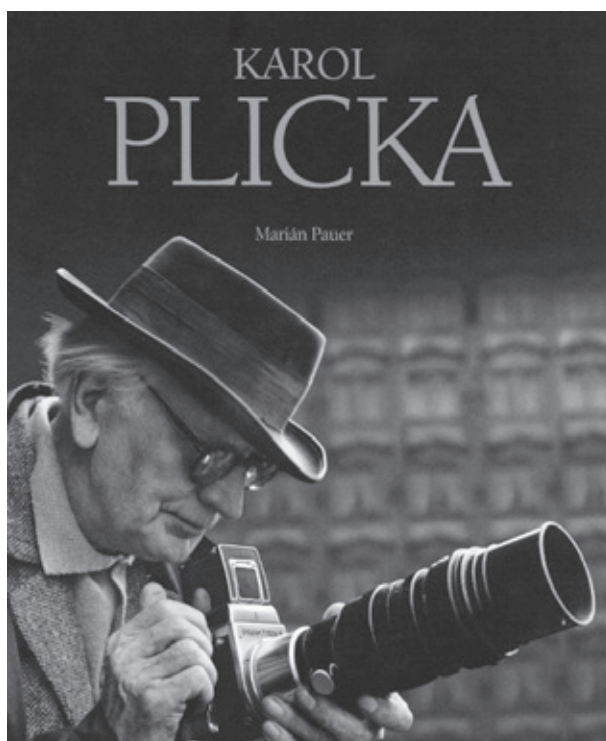
Práca je mimoriadne cenným príspevkom nielen k dejinám vrcholného vedecko-výskumného pracoviska, ale i vedného odboru ako takého. Jej autori úspešne vytvorili obraz jubilujúcej inštitúcie zasadený do širšieho spoločenského, politického, ekonomického a ideologického kontextu, objasňujúci nielen „čo sa stalo“, ale aj „prečo sa to stalo“. Okrem precízneho a vyčerpávajúceho spracovania témy je prínosom práce i to, že jej autori nestrácajú zo zreteľa jednotlivých aktérov opisovaných dejov a situácií, a publikáciu „zaľudňujú“ relevantnými informáciami i bohatým obrazovým materiálom.

Hana Zelinová

PAUER, Marián. *Karol Plicka*. Bratislava : Slovart, 2016. 367 strán, 344 čb foto. ISBN 978-80-556-1289-8.

„Plickove dielo nemôže zostarnúť“, to sú slová Mariána Pauera, autora skutočne krásnej obrazovej publikácie venovanej Karolovi Plickovi, ktorá vyšla v roku 2016 vo vydavateľstve Slovart v Bratislave. Ďalšia jeho myšlienka – „Dnešné obrazové publikácie sú naozaj skvostom“ –, akoby rezonovala s tým, čo autor vyslovil krátko po vyjdení knihy, v rozhovore pre *Magazín Pravda* 31. marca 2016 v č. 13.

Keď sa mi dostala táto kniha do rúk, uvedomila som si jej skutočnú krásu. Táto krása spočíva nielen v jej vonkajšej podobe, ktorá dokonale konvenuje s obsahom, predstavujúcim múdrosť slova s jedinečnosťou tvorby majstra, ale má predovšetkým tú obrovskú múdrosť a ľudskosť pretavenú do množstva obrazového materiálu, ktorý predkladá autor čitateľom v dokonalej symbióze myšlienkového a obrazového prejavu. Marián Pauer aj napriek tomu, že dielo majstra Plicku bolo už niekoľkokrát zhodnotené a jeho biografii a dielu už spracovali viacerí renomovaní autori aj v nižšej podobe, dokonca jeho žiaci a bývalí spolupracovníci, nebál sa siahnuť po tejto téme. A to priblížiť najmä veľkosť celoživotného diela tohto majstra deviatich remesiel, s obdivuhodnou znalosťou zhodnotiť jeho tvorbu (nakoniec, ako sám spomína, mal možnosť sa s ním osobne stretnúť), urobiť reprezentatívny výber z rozsiahleho, najmä fotografického diela, ktoré dnes predstavuje niekoľko desiatok tisíc negatívov, piesňových záznamov, jedinečnej filmotéky. Nebolo to ľahké, napriek tomu, že podstatná časť materiálu je v súčasnosti uložená a sčasti spracovaná v zbierkach Múzea Karola Plicku, ktoré je súčasťou Slovenského národného múzea v Martine. Pri príprave knihy siahol skutočne po všetkom dostupnom archívnom či publikovanom materiáli, aby vytvoril knižnú prácu, ktorá je v doterajšej rozsiahlej bibliografii Karola Plicku ojedinelá. Napriek tomu, že toto dielo má do určitej miery klasickú schému takýchto publikácií, a to od krátkeho životopisného úvodu cez podrobné hodnotenie jednotlivých Plickových „remesiel“, má ešte čosi viac. Čosi, čo je typické pre Mariána Pauera, ktorý sa s podobnou problematikou dokonale vyrovnal ako znalec a teoretik fotografie už pri hodnotení viacerých, jemu blízkych osobností čiernobielej fotografie. Čosi, čo týmto jeho prácam dodáva punc nielen odbornosti, technickej znalosti umenia fotografie, ale predovšetkým schopnosti „čítania“ jej obsahu, jeho zrozumiteľné pretlmočenie myšlienok a pocitov, ktoré fotograf pri ich tvorbe mal a chcel ich takýmto spôsobom zanechať ďalším generáciám. Je to potenciál, ktorý si Marián Pauer nenecháva len pre seba, ale ho spracováva, aby z „mŕtveho“ dokumentu, ako často je fotografické dielo ešte aj dnes nesprávne chápané, urobil živý dokument doby, zachytávajúci život jedinca, spoločnosti, jeho kultúry, umenia, krásu prírody, zachovanej architektúry. Veď aj v súčasnosti to má veľkú výpovednú hodnotu, skrývajúcu v sebe nielen dokonalosť techniky fotografie, ale predovšetkým je to nezastupiteľný dokument, s obrovským historickým, ale aj ľudským nábojom. Tieto hodnoty môžu dnešnej mladej generácii priblížiť práve takéto kniž-

né diela. Knižné diela pripravené so znalosťou problematiky, s citlivým perom autora nielen opisujúceho, ale súčasne zamýšľajúceho sa nad osudmi ich tvorcov, ich prístupu k tvorbe, k osudom tých, ktorých sa pokúšali fotograficky zvečniť, aby zachytili ten najsprávnejší moment nielen v danom okamžiku, ale aj s výhľadom do budúcnosti.

Mariánovi Pauerovi sa to v knihe o Karolovi Plickovi dokonale podarilo. Napriek tomu, že v publikácii je zhromaždený rozsiahly materiál, jeho interpretácia nie je popisná, pretože má v sebe niečo, čo zaujme každého potenciálneho čitateľa, a to je sám život. Nie je pritom dôležité, do akej vekovej skupiny čitateľ patrí, dôležité je, že kniha ho už svojím dizajnom zaujme natoľko, že po nej siahne. Začne v nej listovať, zahĺbi sa do jej obsahu, vníma tú krásu sústredenú v množstve obrazového materiálu, pozorne sleduje jednotlivé etapy života a tvorby majstra Plicku. Možno práve jej prostredníctvom sa dokáže vrátiť do čias súčasnej generácii tak vzdialených, do čias, keď krása, autenticita a prirodzenosť ľudského života, spoločnosti, umenia bola tou vzácnou devízou doby, ktorú majster Plicka zachytil. Hlavne fotoaparátom, s ktorým sa neváhal vydať aj do tých často nebezpečných miest (keď napríklad robil zábery Prahy), medzi ľuďmi, ktorí občas s nedôverou pozerali do hľadáča kamery, často ešte pod vplyvom rôznych zvyklostí a povier. Ako fotograf precestoval nielen kus Slovenska, ktoré si bytostne zamiloval a s láskou ho zvečňoval na magické políčka čiernobielej fotografie či filmu. Plicka sa natoľko dokázal zžiť s ich spôsobom existencie, že mu dovolili často až intímne zásahy do života. Mal takto možnosť popritom sa stretnúť s originalitou ľudovej piesne, ktorú zaznamenával na jednoduchom notovom papieri. Keď sa začíta do citlivých slov majstra Plicku, jeho súčasníkov, či tých, ktorých stretol na svojich cestách, ktorými

M. Pauer oživil text jednotlivých kapitol, keď dokáže vnímať slovo a obraz tak citlivo radené v celej publikácii, snáď pochopí, že takéto krásne knihy sú naozaj obrazovým skvostom. Napriek súčasnej technicky vyspelej spoločnosti a dobe, ktorej vládne digitálna fotografia, je potrebné sa k nim vrátiť, aby sme ešte celkom nezabudli cítiť aj krásu a hodnotu minulosti, tak ako nám ju zanechal majster Plicka a sprostredkoval autor publikácie Marián Pauer.

Kniha má 19 kapitol. Každá z nich má svoj krátky úvod s výstižným nadpisom, evokujúcim jej obsah (napr. Chlapčenské sny a neoblomný strýko, Život ako šitý na mieru, Žiť život a nie roky – mimochodom myšlienka K. Plicku zo spomienok na zberateľské cesty za ľudovou piesňou). Textové časti sú doplnené zábermi majstra Plicku, pričom rozsiahla fotografická príloha je samostatným celkom. Výber fotografií je urobený s citom a poznačený nielen autorovým vzťahom k majstrovi Plickovi, ale aj autorovou veľkou znalosťou techniky a umenia fotografie. Napriek tomu, že fotografické dielo majstra Plicku je relatívne známe a mnohé jeho zábery vyšli aj v samostatných knižných publikáciách, a tiež výstavné projekty z jeho rozsiahlej tvorby sú pravidelne zaraďované v dramaturgii výstav Slovenského národného múzea v Martine, kde je jeho dielo deponované a mali ich možnosť vidieť aj návštevníci v zahraničí, M. Pauerovi sa podarilo ešte z jeho diela vybrať skutočné skvosty. Známe a aj menej známe zábery, tie, ktoré napriek opakovanej prezentácii snáď evokujú aj trochu k zamysleniu, možno aj k porovnávaniu. Napríklad fotografia Pri poľnej kolíske z Polomky z roku 1947 nás nepriamo nabáda porovnať ju s obrazom majstra Martina Benku Matkina pieseň, zábery tatranskej prírody zas k porovnaniu s majstrom Martinom Martinčekom, či zábery drevených kostolov z východného Slovenska nás privedú k odkazu jeho ďalšieho súputníka a žiaka Eugena Lazišťana. M. Pauer si takéto prirovnania mohol dovoliť, pretože dielo a život všetkých menovaných (až na Martina Benku) dokonale poznal a zhodnotil, pričom im venoval aj knižné publikácie.

M. Pauer venoval príprave tejto knihy skutočne maximum. Svedčí o tom podrobná biografická životná a diela majstra Karola Plicku, bibliografia tých najvýznamnejších prác, samostatná kapitola venovaná Filmografii, Použitej literatúre a prameňom, Zoznamu fotografií (celkom 344), Registru mennému a miestnemu, Zdrojom obrazového materiálu a v závere je zaradené poďakovanie všetkým, ktorí sa určitým spôsobom podieľali na príprave knihy. Je to pomerne rozsiahly zoznam, čo svedčí o autorovej snahe získať čo najviac dostupného materiálu zo Slovenského národného múzea v Martine, Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine a Slovenského filmového ústavu v Bratislave. Má aj anglické resumé, ktoré by malo byť súčasťou každej reprezentatívnej publikácie vydané u nás. Knihu vydalo v roku 2016 vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava, v spolupráci so Slovenským národným múzeom v Martine a Slovenským filmovým ústavom v Bratislave. Výnimočnosť knižného titulu výrazne umocnil aj jeho grafický dizajn a návrh obálky Mgr. art. Braňa Gajdoša.

Na záver ešte jedna myšlienka, ktorú napísal americký spisovateľ Chuck Palahniuk „...písanie je hrozne osamelá činnosť a odmena za váš čas strávený s kusom papiera je malá...“.

Myslím si, že v prípade tejto knihy Mariána Pauera, ako aj jeho ostatných publikácií (je autorom a spoluautorom tridsiatich kníh), to neplatí. Čas strávený nad písaním tejto knihy považujem za zmysluplný, veď vydaním jeho všetkých a najmä tejto poslednej, obohatil našu pôvodnú knižnú tvorbu o skutočný klenot. Kniha, ktorá upúta na prvý pohľad emotívne riešeným prebalom s portrétom majstra Karola Plicku, nás po prečítaní osloví a najmä poučí. A to je jej veľká deviza. Nielen smerom do minulosti, ale aj súčasnosti a budúcnosti.

Eva Králiková

JUBILEÁ

JIŘÍ LANGER – AKTÍVNY OCHRANCA KULTÚRNEHO DEDIČSTVA SLOVENSKA

PhDr. Jiří Langer, CSc., sa narodil 27. apríla 1936 v Brne. V roku 1960 ukončil štúdium histórie na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe (dokorát v roku 1984), kde dodatočne v roku 1973, už ako renomovaný odborník, absolvoval aj postgraduálne štúdium muzeologickej etnografie. Externú vedeckú aspirantúru vo vtedajšom Národopisnom ústave SAV v Bratislave ukončil roku 1983. Po vysokoškolských štúdiách pôsobil v rokoch 1960 – 1971 na slovenskej Orave. V rokoch 1971 – 1996 pôsobil ako etnograf a vedúci pracovník vo Valašskom múzeu v prírode v Rožnove pod Radhoštem. V týchto jeho najaktívnejších rokoch sa postupne stal jednou z vedúcich osobností v oblasti poznávania, dokumentácie a múzejnej formy ochrany ľudových stavieb a sídiel v strednej a juhovýchodnej Európe. V polovici 90. rokov minulého storočia, po odchode do dôchodku, začal novú, mimoriadne plodnú publikačnú, editorskú a poradenskú etapu svojej obdivuhodnej odbornej kariéry, ktorá trvá dodnes. Na jeho konte, okrem desiatok samostatných vedeckých aj popularizačných publikácií a zborníkov, sú aj desiatky, ba stovky vedeckých štúdií, odborných článkov, recenzií, metodických materiálov. A sú to tiež nespočítateľné tisícky dobrých, nezištných a nezaplatených rád, návrhov riešení, jednoducho fundovanej pomoci a plno kolegiálnej i ľudskej empatie, s akými sa už dnes tak ľahko nestretávame.

Už od roku 1964, ako blízky spolupracovník popredného českého etnológa Václava Frolca, sa aktívne zúčastňoval práce Medzinárodnej komisie pre štúdium ľudovej kultúry v Karpatoch a na Balkáne (MKKKB). Aj z jeho iniciatívy vznikla pri Československej sekcii MKKKB Pracovná skupina pre múzeá v prírode, ktorá pod jeho vedením dosiahla nielen lepšie pochopenie zámerov budovateľov múzeí „skanzenového typu“ zo strany riadiacich aj pamiatkových orgánov, ale významne prispela tiež k zjednoteniu metodiky výstavby týchto, na odborný prístup a aj finančné náklady náročných múzejných expozícií. Langer je dodnes v pravidelnom kontakte s tvorcami a prevádzkovateľmi viacerých slovenských múzeí, ktorých súčasťou sú expozície v prírode. Okrem Múzea oravskej dediny sú to nielen Múzeum slovenskej dediny v Martine, múzea v prírode Ľubovnianskeho múzea v Starej Ľubovni a Múzea kysuckej dediny („Kysucký skanzen“ Kysuckého múzea v Čadci) v Novej Bystrici-Vychylovke, ale aj národopisné expozície v prírode inde na Slovensku, v Čechách a na Morave. Je jednoznačné, že Juro Langer svojimi odbornými radami, členstvom v poradných orgánoch, účasťou v tvorivých tímoch, oponentskými posudkami a najmä sústavnými alebo aspoň sporadickými konzultáciami ovplyvnil väčšinu, ba azda aj celú generáciu slovenských etnomuzeológov a pamiatkarov, ktorí stáli pri zrode našich múzeí v prírode. Výrazom uznania jeho podielu na formovaní múzeí v prírode na Slovensku je aj Cena Andreja Kmeťa, ktorá mu bola udelená v roku 2009. Aj v súčasnos-

ti spolupracuje s Metodickým centrom múzeí „skanzenového typu“ vo Valašskom múzeu v Rožnove pod Radhoštěm.¹

Začiatky odborného pôsobenia, ale aj mimoriadne výsledky odbornej práce Jura Langerera sú spojené s jeho pôsobením na Orave. V rokoch 1960 až 1963 bol pracovníkom Oravského múzea, potom v rokoch 1963 – 1965 pôsobil v Okresnom osvetovom dome v Dolnom Kubíne, od roku 1965 do 1971 bol prvým riaditeľom Oravskej galérie v Dolnom Kubíne. Zmeny adres Langerovho zamestnávateľa nie sú prejavom fluktuácie, ale potvrdzujú, že bez ohľadu na jeho organizačné začlenenie v kultúrnych organizáciách vtedy jednotného oravského okresu, sústavne a systematicky sa venoval dvom, aj z celoslovenského hľadiska významným umeleckohistorickým, resp. etnologickým, ale aj pamiatkárskym a múzejníckym projektom. Išlo o zriadenie, ale najmä o tvorbu základnej zbierky diel výtvarného umenia budúcej Oravskej galérie, s dôrazom aj na diela anonymných tvorcov v architektúrach, exteriéroch a vo voľnej krajine prítomných kamenárskych objektov. V tomto období sa spoločne s ďalšími zakladateľskými osobnosťami Oravskej galérie zaslúžil o premenu Slanického ostrova na vodnom diele Oravskej priehrady na Ostrov umenia, dodnes ešte celkom nedoceneného diela slovenskej kultúry v čase jej azda najväčšej konjunktúry.² Už od roku 1962 sa však Langer súbežne venoval (v gescii vtedajšej pamiatkovej organizácie – Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti a ochrany

¹ Pozri aj LANGER, J. a kol. *Rožnovská konference*. KKS Ostrava, 1979. LANGER, J. a kol. *Národopisná muzea v přírodě – teoretická a metodická východiska k realizaci*. Rožnov pod Radhoštěm, 1981; LANGER, J. – ŠTIKA, J. *Československé muzea v přírodě*. Martin : Osveta, 1989.

² LANGER, J. – SVOBODOVÁ, J. Oravské kamenné reliéfy. In *Slovenský národopis*, 18, 1970, s. 310-322; LANGER, J. Zdobené portály na oravských ľudových domoch. In *Slovenský národopis*, 16, 1968, s. 297-317; LANGER, J. – ROBINSONOVÁ, M. – SVOBODOVÁ, J. *Krásy v dreve zakliata*. Bratislava, 1971; ĽUPTÁKOVÁ, E. – ADAMUSOVÁ, D. – LANGER, J. – PETRÁNSKY, E., st. *Rezervované pre budúcnosť – 50 rokov Oravskej galérie*. Dolný Kubín, 2015.

prírody /SÚPSOP/) aj poznávaniu a dokumentácii stavebno-historického vývoja a sociálneho kontextu ľudových stavieb oravského regiónu a inventarizácii najhodnotnejších objektov z nich. Tieto aktivity po roku 1965 vyústili do jeho zásadného podielu na koncepcii budovania a využívania jedného z našich najstarších etnografických múzeí v prírode – Múzea oravskej dediny v Zuberci-Brestovej (v spolupráci s riaditeľom Krajského ústavu SÚPSOP-u v Banskej Bystrici architektom Stanislavom Dúbravcom a autorkou interiérových inštalácií, vynikajúcou etnografkou, bývalou kurátorkou Oravského múzea Zdenkou Čaplovičovou), sprístupneného verejnosti v roku 1975. V prípade Múzea oravskej dediny a problematiky ľudovej kultúry Oravy ide o Langerove aktivity, ktoré v rozličnej forme a intenzite trvajú dodnes.³

Nová etapa v Langerovom pracovnom i osobnom živote nastala po roku 1971, odkedy zásadne prispieval k reštartovaniu aktivity pri dobudovaní najvýznamnejšieho československého múzea v prírode – Valašského múzea v prírodě v Rožnove pod Radhoštěm. Rozsiahle nové expozičné celky toho veľkolepého múzea v prírode – *Valašská dedina* a najmä *Mlynská dolina* nesú výrazné stopy jeho výskumnej, scenáristickej a organizátorskej práce. Popri manažérskych a kurátorských povinnostiach v materskej múzejnej inštitúcii, aktivite v MKKKB a metodickej práci, venoval sa naďalej výskumu, predovšetkým ľudového staviteľstva a sociálnemu postaveniu obyvateľstva najmä v západných Karpatoch, pričom problematiku ľudového staviteľstva ponímal komplexne ako súčasť sídelného a sociálneho prostredia. Je autorom množstva významných štúdií a viacerých monografických knižných publikácií.⁴

S Langerovou profesiou etnológa je úzko spojená jeho cestovateľská vášeň, pre ktorú, podobne ako pre svoje pracovné nadšenie, našiel obdivuhodné pochopenie u svojej celoživotnej partnerky. Ako už známeho odborníka v tejto oblasti ho v roku 1986 prijali medzi členov Asociácie európskych múzeí v prírode (AEOM). Jeho aktivitá na medzinárodnom poli významne pomohla aj k akceptácii slovenských múzeí v prírode a jeho tvorcov v tejto významnej organizácii, ktorá sa okrem iného prejavila aj v konaní konferencie AEOM v roku 1990 v Českej republike a v roku 2011 aj konferencie v Slovenskej republike.

Po oslobodení sa od manažérskych povinností v múzeu Langer nielenže nepoľavil vo svojej aktivite, ale v nových podmienkach otvoril dvere novému rozmachu svojich schopností odovzdávať nadobudnuté vedomosti. Spracovaním prehľadnej, v značnej miere aj o osobné poznanie opretej encyklopedickej publikácie *Evropská muzea v přírodě*, vydané roku 2005⁵, pretromfol azda aj najvýznamnejších európskych špecialistov v predmetnej problematike. V roku 2006 vyšla ďalšia práca európskeho rozmeru, keď spolu s Karлом Kučom vydali dvojzväzkové reprezentačné syntetické dielo *Dřevěné kostely a zvonice v Evropě*.⁶ Vrcholom, celkom isto však nie záverom Langerových publikačných výstupov je grandiózny editorský a autorský čin (spoločne s Helenou Bočkovou) – syntéza medzinárodného výskumu *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských*, ktorá vyšla

³ HUBA, P. – ČAPLOVIČOVÁ, Z. – LANGER, J. *Múzeum oravskej dediny. Sprievodca po expozícii*. Dolný Kubín, 1986, 1990.

⁴ Uvádžame aspoň niektoré z nich: LANGER, J. *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov pod Radhoštěm, 1997; LANGER, J. – VAŘEKA, J. *Naše lidové stavby*. Praha, 1983. LANGER, J. – BOČKOVÁ, H. *Obydli v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských. Syntéza mezinárodního výzkumu*. Ostrava : Šmíra – Print, 2010, 936 strán. ISBN 978-80-87427-07-1. Publikovaná je v nej bibliografia najvýznamnejších Langerových prác.

⁵ LANGER, J. *Atlas památek: Evropská muzea v přírodě*. Praha : Nakladatelství Miloš Uhlíř – Baset, 2005, 892 strán. ISBN 978-80-734006-9-3.

⁶ LANGER, J. – KUČA, K. *Dřevěné kostely a zvonice v Evropě*. 1. a 2. svazek. Praha – Litomyšl : Nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka, 2009. 528 + 504 strán. ISBN 978-80-718598-2-6.

roku 2010.⁷ Ani v ostatných rokoch neúficha jeho publikačná aktivita, v ktorej dominuje jeho nadštandardný vzťah ku krajine v oblasti západných Karpát a kultúre ľudu moravsko-slovenského pomedzia. Aj v terajšej etape jeho pôsobenia stretávame sa s konkrétnymi prejavmi nezištnej pomoci iným bádateľom, pri posudzovateľskej a redakčnej práci. Konkrétnym prejavom, okrem iného, je od roku 1999 dodnes aj jeho šéfredaktorská zainteresovanosť pri vydávaní medzinárodného periodika *Ethnologia Europae Centralis*.

Toto významné jubileum Jířího/Jura Langeru by si iste zaslúžilo podrobnejší, zasvätenejší, analytickejší príspevok, na ktorý sa však autor týchto riadkov necíti byť povolaný. Napokon, pri Langerovej neúfichajúcej aktivite môžeme očakávať, že nás ešte všeličím prekvapí.

Takže, vážený pán doktor, milý náš Juro, za nás v Slovenskom národnom múzeu, kolegov v ostatných slovenských múzeách, etnológov, pamiatkárov, Oravcov, Liptákov, Kysučanov, Spišiakov, všetkých, ktorí obdivujeme Tvoju odbornosť, ale aj trvalý a láskyplný vzťah k predmetu Tvojho celoživotného záujmu, za všetkých Tvojich priateľov a priaznivcov – veľa zdravia, šťastia, všetkých chutí a Mnogaja ljeta!

Vďaka, že môžeme byť s Tebou.

Peter Maráky

---

⁷ LANGER, J. – BOČKOVÁ, H. Cit. 4.

NAJMLADŠEJ SEDEMDESIATNIČKE EVA KRÁLIKOVÁ JUBILUJE

Nemožno začať gratulačný príspevok k okrúhlemu životnému jubileu PhDr. Evy Králikovej inak ako pripomenutím výroku nemenovaného kolegu, že je najmladšou dôchodkyňou v Slovenskom národnom múzeu. Najmladšou nielen výzorom, ale aj stavom mysle a ducha, pretože súc v neustálom kontakte s múzeom, dennodenne nás prekvapuje novými nápadmi a úvahami, čo všetko je potrebné a vhodné skúmať, bádať, napísať, skrátka urobiť, pričom sama je neuveriteľne aktívna a stále sa nejakým spôsobom podieľa na činnosti Slovenského národného múzea. Slovenské národné múzeum sa skutočne stalo nielen jej pracoviskom, ale doslova druhým domovom, ktorý si zamilovala. Počas svojho pôsobenia v národnom múzeu som nestretla až tak veľa kolegov, pre ktorých by tak ako pre ňu bolo národné múzeum skutočne všetkým, ktorí ho postavili na piedestál najvyšší a za každých okolností a za všetkým videli a hľadali iba jeho prospech.

Eva Králiková sa narodila 22. februára 1946 v Žiline a po ukončení štúdia histórie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave nastúpila 9. septembra 1968 do Slovenského národného múzea v Martine. Toto múzeum sa stalo jej jediným a celoživotným pôsobiskom. Od odbornej asistentky cez samostatnú odbornú pracovníčku postupovala k funkcii vedúcej viacerých oddelení (osvetové, vedecko-dokumentačné oddelenie a oddelenie kultúrnej histórie, národopisný odbor) až po zástupkyňu riaditeľa, pričom túto funkciu vykonávala opakovane (1982 – 1986, 1990 – 1993, 2000 – 2005). Rozhodne to nebola práca jednoduchá, vyžadovala veľa úsilia, námahy i trpezlivosti, predovšetkým v 80. rokoch 20. storočia. V tomto období múzeum riešilo zásadné rozvojové otázky, súvisiace napr. s postupným budovaním Múzea slovenskej dediny, či kreovaním Múzea Karola Plicku. Týkalo sa to tiež prelomového obdobia po roku 1989, keď sa v múzeu mnohé búralo ako prežitie a neperspektívne, či dochádzalo k zásadným organizačným zmenám, ako bolo napr. v roku 2004 zlúčenie dvoch zložiek SNM v Martine (SNM – Etnografické múzeum a SNM – Múzeum Andreja Kmeťa) do jedného organizačného celku.

Popri najrôznejších povinnostiach, vyplývajúcich z uvedených funkčných zaradení, sa však predovšetkým zانيتene venovala odbornému spracovaniu historického a umelecko-historického zbierkového fondu a dejín Slovenského národného múzea.

Poznaniu histórie vlastnej inštitúcie, jej zodpovednej interpretácii venovala stále úsilie, vrcholiace v rôznych spomienkových a prezentačných podujatiach. Za všetky uvádzame podujatia venované Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenskému národnému múzeu a ich zakladateľským osobnostiam: sté výročie založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti (1993), podujatia venované 150. výročiu narodenia Andreja Kmeťa (1991) a 100. výročiu jeho úmrtia (2008), autorstvo scenára expozície Kmetianum v I. budove Slovenského národného múzea (1998) či Pamätnej izby A. Kmeťa v Bzenici (2006, 2014). Poznatky k dejinám Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenského národného múzea,

získané hodinami štúdia archívnych prameňov, pretavila do množstva odborných článkov, publikovaných hlavne na stránkach Zborníka SNM – Etnografia¹, ale i reprezentatívnej monografickej publikácii, ktorá vyšla ako veľmi dôstojná pripomienka k 120. výročiu vzniku Slovenského národného múzea.² Sem možno priradiť aj mimoriadne vydarenú editorskú prácu pri vydaní rukopisov posledného predsedu Muzeálnej slovenskej spoločnosti Štefana Janšáka,³ alebo medzi Turčanmi veľmi populárnej publikácie o starom Martine.⁴

Zbierkový fond historický a umelecko-historický preberala E. Králiková postupne od Jána Hyčku, ktorý bol v múzeu jej prvým, trpezlivým a láskavým učiteľom. Za roky pôsobenia v múzeu a priam každodenného styku poznala spravovaný zbierkový fond priam bezo zbytku, veľmi dôverne. Ako sama jubilantka uvádza, „...zbierky mi dali veľa, práca s nimi ma naučila úcty k ich tvorcom, užívateľom či darcom... bola to radosť z poznaného, z odhalenia zašifrovanej správy v každom predmete... dlhá cesta poznania, na konci ktorej bolo vždy zúročenie v podobe výstavy, expozície, množstva informácií zverejnených tlačou, ale aj zbierok získaných do múzea“.⁵ V podobe výstav prezentovala jednotlivé zbierkové fondy, veľkú pozornosť však dlhodobo venovala výstavnej prezentácii osobných pamiatok významných osobností našich dejín a osobitne dejín Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Z množstva výstav pripomíname aspoň niektoré projekty, ktorých bola jubilantka autorkou: Pamiatky z cínu (1981), Slovenská kamenina (1983), Muzeálna slovenská spoločnosť (1983), Fajky (1989), Ján Geryk (1992), Pro memoriae (1993), Ad memoriam Sancti Martini (1997), Memorabiá (1999), Cesta dejinami (2000), Muž, ktorý veril, že nájde svoju hviezdu (2000), Martinské polygrafissimo (2004), Obrazopis sveta – objektívom M. R. Štefánika (2005). Z expozícií nemožno nepripomenúť, okrem už zmieneného Kmetiana, expozíciu M. R. Štefánika v Košariskách (1990, 2005) a expozíciu venovanú manželom Horákovcom (2000) v dnešnom Múzeu kultúry Čechov na Slovensku. Dlhodobé poznávanie životných osudov M. R. Štefánika a jeho pozostalosti, uloženej v zbierkovom fonde múzea, vyústilo okrem uvedených výstav a expozícií v rodných Košariskách aj do spracovania dvoch knižných titulov. V roku 2004 vyšla publikácia, mapujúca

¹ Výberovo uvádzame: Ján Geryk (29. 12. 1892 – 5. 6. 1978). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 21*, roč. 74, 1980, s. 258-261; K nedožitým 80. narodeninám dr. Márie Jeršovej-Opočenskej. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 21*, roč. 74, 1980, s. 263-264; Obrazová dokumentácia k činnosti Andreja Kmeťa. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 22*, roč. 75, 1981, s. 209-223; Významné výročia Slovenského národného múzea – Národopisného múzea v Martine v roku 1988. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 31*, roč. 84, 1990, s. 247-250; Oslavy 150. výročia narodenia Andreja Kmeťa. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 34*, roč. 87, 1993, s. 234-243; Dejiny Slovenského národného múzea (cieľ, výsledky, problémy). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 36*, roč. 89, 1995, s. 12-22; Muzeálno-zberateľské tradície v Turci (do roku 1950). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 42*, roč. 95, 2001, s. 111-135; Vzťah Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenského národného múzea k využitiu prvej účelovej budovy SNM v Turčianskom Sv. Martine (K 90. výročiu sprístupnenia expozícií v prvej budove SNM). In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 39*, roč. 92, 1998, s. 27-41; Významné medzníky spolupráce českých a slovenských bádateľov koncom 19. a začiatkom 20. storočia. „Rodom Čech, duchom Slovák...“. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 44*, roč. 97, 2003, s. 25-34.

² KRÁLIKOVÁ, Eva – MACHAJDÍKOVÁ, Elena – PODUŠELOVÁ, Gabriela. *Slovenské národné múzeum*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 2013, 406 s. ISBN 978-80-8060-313-7.

³ KRÁLIKOVÁ, Eva (ed.). Štefan Janšák. Tri literárne portréty. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2015, 119 s. ISBN 978-80-8115-222-1.

⁴ KRÁLIKOVÁ, Eva (ed.). *Ján Hrušovský. Obrázky starého Martina*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, 258 s. ISBN 978-80-8115-029-6.

⁵ KRÁLIKOVÁ, Eva. Spomienky či vyznanie... In HALMOVÁ, Mária (ed.). *V múzeu vážne i prostopašne*. Martin : Slovenské národné múzeum, 2007, s. 68-69. ISBN 978-80-8060-204-8.

časť fotografickej pozostalosti M. R. Štefánika⁶ a v súčasnej dobe autorka pripravuje vyčerpávajúce (na základe dnes dostupných prameňov) spracovanie osudov celej pozostalosti M. R. Štefánika.⁷

Eva Králiková je držiteľkou Ceny Andreja Kmeťa (1993) i Ceny ministra kultúry SR (2005).

Z bohatej a rôznorodej odbornej činnosti E. Králikovej sa chcem pristiaviť práve pri Zborníku SNM – Etnografia, pretože bola jeho dlhoročnou zostavovateľkou. Bolo vžitou

---

⁶ KOVÁČ, Dušan – KRÁLIKOVÁ, Eva – PAUER, Marián. *Obrazopis sveta. Objektívom Milana Rastislava Štefánika*. Martin : Osveta, 2004, 135 s. ISBN 80-8063-166-2, publikácia vyšla následne aj vo francúzskej mutácii: KOVÁČ, Dušan – KRÁLIKOVÁ, Eva – PAUER, Marián. *Voyage à travers le Monde en images. Vu par l'objectif de Milan Rastislav Štefánik*. Martin : Osveta, 2004, 135 s. ISBN 80-8063-167-0.

⁷ KRÁLIKOVÁ, Eva. *Len čas musel dozrieť... Osudy pozostalosti M. R. Štefánika*. Rukopis.

tradíciou, že zodpovedným redaktorom a zostavovateľom zborníka bol riaditeľ múzea. Túto tradíciu ako riaditeľ striktno dodržiaval Š. Mruškovič, ktorý bol ešte aj po odchode na nové pôsobisko (SNG Bratislava) tri roky zostavovateľom zborníka. Až v roku 1979 začal ako riaditeľ zostavovať zborník I. Krištek, ktorý v tejto práci zotrval do roku 1985 (vrátane). Od roku 1986 dochádza k striedaniu jeho zostavovateľov až do roku 1991, kedy sa stáva zostavovateľkou E. Králiková, a táto práca jej „prischla“ na dlhé obdobie, až do roku 2004. Prebrala tak samostatne zodpovednosť za 11 ročníkov zborníka, tri ročníky pripravovala v spolupráci. Pri kreovaní zamerania a obsahovej náplne zborníkov vždy kládla dôraz na dejiny vlastnej inštitúcie a jej zbierkový fond. Neopomenula významné výročia (150. výročie narodenia A. Kmeťa, 100. výročie narodenia J. Geryka, 100. výročie založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti, 100. výročie narodenia K. Plicku a i.), pričom dôraz kládla na publikovanie príspevkov, zameraných na dejiny národného múzea i čiastkových, tematických celkov z jeho dejín (príspevky k dejinám edičnej činnosti, prezentačnej, vedeckovýskumnej činnosti). Za rovnako veľmi významné a dôležité považujem zameranie niekoľkých ročníkov zborníka na monografické spracovanie regiónu Turiec a predovšetkým spracovanie príspevkov o genéze budovania jednotlivých zbierkových fondov múzea. Zborník vždy považovala za zrkadlo činnosti múzea a svojou náročnosťou a dôslednosťou nastavila latku kvality veľmi vysoko. Pre mňa, ktorá som od nej túto prácu prevzala, je však rovnako potešiteľná skutočnosť, že ani po odchode na dôchodok nikdy nestratila záujem o edičnú činnosť múzea a vôbec dianie v ňom. Stále je plná otázok, nápadov, predstáv, zámerov a stále sa aktívne podieľa na činnosti Slovenského národného múzea. Sme jej za to vďační, tak ako sme vďační za možnosť dlhoročnej spolupráce s ňou a veríme, že jej záujem o národné múzeum pretrvá aj do ďalších rokov a pretaví ho do ďalších zaujímavých projektov.

Milá Evka, za celý kolektív terajších i bývalých spolupracovníkov Slovenského národného múzea Ti želim pevné zdravie, optimizmus, nové nápady a chuť do ich realizácie.

Mária Halmová

KEĎ ČAS SA ZASTAVIL... K SEDEMDESIATINÁM KAROLA STRELCA

Ťažko sa hľadajú slová, keď sa majú dať na papier, vypovedajúce o dlhoročnom kolegovi, priateľovi, spolupracovníkovi, s ktorým človek prežije na jednom pracovisku skoro štvrtstoročnicu. Na pracovisku, akým je Slovenské národné múzeum, ktoré poznačí každého, zanechá v ňom pocity radosti, objavenia nepoznaného, ale aj občasných osobných krívd a ešte občasnejších úspechov. Takéto poznanie musí každý zažiť sám, keď sa rozhodne pracovať v takej inštitúcii, akou múzeum a najmä národné múzeum je. Ak sa rozhodne doslovne svoj pracovný, ale do určitej miery aj osobný život spojiť s niečím dovtedy málo poznaným, ale s túžbou stať sa jeho súčasťou, poznávať bohatstvá, ktoré múzea v predstavách nezainteresovaných vzbudzujú. Karol Strelc mal to šťastie, že keď nastupoval do Slovenského národného múzea v Martine v roku 1969, bolo mu toto prostredie, v tom čase skutočne národný pamätník, bytostne známe. Veď jeho rodičia už vtedy v ňom roky pôsobili, najskôr v dome umelca Martina Benku, (ktorého mal možnosť K. Strelc ako mladý človek osobne poznať), neskôr priamo v budove národného múzea na martinskom vŕšku. Tu jeho otec neskôr pôsobil ako veľmi šikovný konzervátor, umelec, ktorý sa dokázal pohrať s kovom a spracovať ho do originálnych mosadzných šperkov (náramky, pracky, spony, rôzne drobné dekoratívne predmety), ktoré vďaka svojej originalite boli známe na celom Slovensku. Práve toto jeho rodinné zázemie akoby predurčilo vzťah mladého absolventa očnej optiky, aby si nástupom do služieb SNM splnil svoj celoživotný sen. Byť pri tom, kde sa uctievala tradícia, byť účastníkom jej udržiavania, skúmania, záchrany pre budúce generácie.

Pre Karola Strelca to bola dobrá voľba. Aj keď začiatok cesty k jej naplneniu nebol jednoduchý, vďaka svojej nesmiernej húževnatosti a snahe poznať z významu múzea viac, nielen zaujímavé expozície, zžiť sa s jeho vnútorným mechanizmom, postupne sa stať tým, ktorý nielen sprostredkováva vedomosti druhým, ale predovšetkým sám je aktívny pri ich získavaní. Žiadna skúsenosť, s ktorou sa mladý človek stretne na pracovisku, nie je zlá. Karol Strelc prešiel vo svojich začiatkoch naozaj všetkým. Od funkcie lektora, asistenta prešiel postupne k odbornej práci so zbierkami na úseku dokumentácie, až po odborného pracovníka vo vedecko-výskumnom oddelení. Toto jeho poznanie bolo sprevádzané rôznymi riadiacimi funkciami, a to od vedúceho dokumentačného oddelenia (v mimoriadne náročnom období, keď sa likvidovali staré národopisné expozície), až po vedúceho vedecko-výskumného úseku, a nakoniec riaditeľa múzea. Samozrejme, že táto cesta nebola jednoduchá, bola poznačená hlavne snahou o doplnenie si potrebných profesijných znalostí (externé štúdium na FF Univerzity J. E. Purkyně v Brne), ktoré úspešne završil, ako jeden z prvých mladých pracovníkov múzea, rigoróznymi skúškami.

Štúdium etnografie v kombinácii s vedou o výtvarnom umení a jej úspešné zakončenie bolo vlastne akoby symbolickým začiatkom jeho novej etapy práce v múzeu. V plnej mie-

re sa začal podieľať na príprave Múzea slovenskej dediny, ako odborný pracovník sa venoval najmä výskumu tradičného staviteľstva južných oblastí stredného Slovenska. Jeho srdcovou záležitosťou však boli zbierky (dodnes sú, napriek dôchodcovskému veku). Ľudové šperky (akoby symbolicky nadväzoval na tradíciu otca), kovorobné remeslá, a najmä sklo. To sú témy, ktorým venoval podstatu svojej odbornej práce, a to nielen ich poznaním na vlastnom pracovisku. Zbierkové fondy, ktorých dokonalé poznanie a následné odborné spracovanie vyústili do dodnes neprekonaných premiérových výstav (Ľudové šperky a ozdoby na Slovensku), ktorých krásu obdivovali nielen návštevníci doma, ale aj v zahraničí. Reprezentačný katalóg k výstave šperkov patrí dodnes k základnej orientácii pracovníkov múzeí v danom zbierkovom fonde. Jeho srdcovou záležitosťou, napriek všetkým ostatným témam, ktorým sa musel ako pracovník múzea venovať, však bolo a stále je sklo. Krehká krása, dokonalosť tvarov, technika jeho zhotovovania a výzdoby, široké možnosti využitia a najmä bohatstvo v tradícii jeho výroby na Slovensku, to bola pre neho výzva nielen na kvantitatívne, ale aj kvalitatívne dobudovanie zbierky, pričom rešpektoval jej lokalitnú a chronologickú skladbu. Aj jeho zásluhou bola zbierka systematicky dobudovaná, odborne spracovaná (terminológia tvaroslovia, výzdoby, identifikácia techniky zhotovenia) a v súčasnosti patrí v SNM v Martine k tým najprepracovanejším so zastúpením sklárskej produkcie skoro z celého Slovenska. Vďaka bádaniu v oblasti historického vývoja vyšiel (1992) vo Vydavateľstve Osveta v Martine 15. zv. edície Fontés pod názvom Historické fľašové sklo.

Dôsledná odborná, vedecká, organizačná a riadiaca práca, ktorá bola pre K. Strelca charakteristická počas jeho dlhoročného pôsobenia na pôde SNM, bola tiež aj jeho vizitkou v kontaktoch s kolegami nielen na vlastnom pracovisku. Perfekcionizmus, ktorý bol tak typický pre jeho osobnú prácu a dôslednosť, s ktorou sa dokázal popasovať pri riešení mnohých problémov, ako aj jeho nespokojnosť s priemernosťou, mal pre neho mnohé pozitívne, ale často aj negatívne dôsledky. Kolektív pracovníkov, kolegov ho však rešpektoval, uznával jeho autoritu odbornú, ale aj osobnú. To sa prejavilo po roku 1990, keď sa stal, na základe konkurzu, prvým demokraticky zvoleným riaditeľom. Napriek tomu, že v tejto funkcii zotrval krátko (do roku 1991), musel v čase porevolučnej eufórie riešiť mnoho závažných organizačných, personálnych, ale aj odborných úloh. Nebolo to ľahké, pretože sa riešili otázky nielen ďalšieho smerovania výstavby Múzea slovenskej dediny, ale aj všetkých dôležitých investičných aktivít múzea, ktoré bolo potrebné zohľadnom na finančné problémy zastaviť, riešilo sa aj ďalšie smerovanie múzea v systéme SNM ako celku. Osobnostne v tomto procese obstál najmä vo vzťahu týkajúceho sa obhajoby postavenia martinského múzea, ako najstaršej a najväčšej zložky SNM. Kvôli nepochopeniu zo strany tých, pre ktorých by tieto historické znalosti mali byť prioritou, sa rozhodol z funkcie odstúpiť.

S pracoviskom však nestratil kontakt ani po odchode z múzea. Akoby vedomosti v ňom naakumulované počas dlhých rokov práce v múzeu a pre múzeum, dali mu šancu pre ďalšiu odbornú prácu už ako dôchodcovi. Naďalej, a v poslednom období veľmi intenzívne, sa venuje najmä svojej veľkej láske, sklu (Knižný titul *Premeny sklenenej fľaše*, Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin, 2015), pričom sklu venoval aj niekoľko odborných článkov na stránkach časopisu *Pamiatky a múzea*. Doslova objavným titulom je jeho kniha *Oblátnice* (Vydavateľstvo Matice slovenskej, Martin, 2014), ktorá je zatiaľ v našej odbornej spisbe prvá na tému tak málo známych a pritom cenných artefaktov uložených nielen v našich múzeách – oblátniciach. Tejto problematike, ktorou sa zaoberal ešte ako pracovník múzea, venoval skutočne veľa času a jeho závery pri identifikácii, datovaní, a v neposlednom rade aj historickej genéze týchto ojedinelých muzeálnych predmetov, sú ojedinelým počínom v našej doterajšej odbornej literatúre.

Bibliografia jeho odbornej, vedeckej či populárno-vedeckej spisby je skutočne rozsiahla (70 štúdií, článkov, monografických statí, 8 samostatných knižných prác, množstvo populárno-vedeckých, či popularizačných článkov). Patria k nim aj reprezentačné katalógy k výstavám, scenáre výstav, expozičných objektov v Múzeu slovenskej dediny, či prvé návrhy na realizáciu nových národopisných expozícií v hlavnej budove. Veľkú pozornosť tiež venoval témam vo vzťahu k poznávaniu histórie SNM. Svoje zostavovateľské schopnosti uplatnil aj pri Zborníku SNM – Etnografia. Karol Strelc sa aj v súčasnosti neustále vracia k témam, ktorým počas pôsobenia v múzeu venoval veľkú časť svojich výskumov. V poslednom období ho najviac zaujala problematika secesie u nás a jej vplyv na tradičné staviteľstvo. Vďaka bohatému fotografickému archívu, budovanému ešte počas výskumných ciest po Slovensku, sa mu podarilo zhromaždiť možno posledné, dnes už prevažne zaniknuté objekty unikátnej murovanej architektúry, ktorá v prvých decéniách uplynulého storočia predstavovala vlastný secesný štýl v architektúre na našom území.

Je obdivuhodné, keď počas života dokonale dokážeme sklbiť svoje vlastné ambície s osobným životom. Karolovi Strelcovi sa to podarilo. Vieme, že to malo korene už v detstve, pričom to pokračovalo aj v jeho rodinnom živote, úzko prepojenom na všetky problémy múzejnej práce a múzea vôbec. A pokračuje to vlastne dodnes. Napriek odstupu rokov (aj keď to nie vždy prizná) je s múzeom, jeho problémami a jeho smerovaním úzko spätý. Zaujíma sa o všetko, veď takýto vzťah sa nedá pretrhnúť tým neúprosným časom,

ktorý diktuje prirodzený odchod na odpočinok. Táto realita nijakým spôsobom neovplyvnila jeho vzťah k tomu, čo mu bolo blízke a čomu venoval gros svojich pracovných snáh. Práca v múzeu poznačí každého, kto sa jej venuje naplno a nepovažuje ju len za naplnenie povinného penza pracovného času. A Karol Strelec k takýmto patril, a nebojím sa povedať, stále patrí. Plný nápadov, invenčných myšlienok a rozhodnutí naplno využiť všetko, čo nestihol počas pôsobenia v múzeu. Držíme mu palce, nech ani toto životné jubileum nezastaví jeho snahu pracovať naďalej na tom, čo mal a má rád a v čom sa vyzná.

Eva Králiková

JÁN HYČKO

etnograf, historik, múzejník

Narodil sa 26. januára 1915 v Karlovej (okr. Martin), zomrel 8. januára 1993 v Martine. Študoval na gymnáziu v Martine, v rokoch 1935 – 1939 históriu a zemepis na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe, potom do roku 1941 na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Začínal ako učiteľ na gymnáziu v Bratislave, potom v Liptovskom Mikuláši, na Obchodnej akadémii v Martine a krátko pôsobil ako riaditeľ Strednej zdravotníckej školy v Martine. V roku 1953 nastúpil do Slovenského národného múzea v Martine, kde pôsobil až do roku 1976. Ako dôchodca pracoval ešte v Turčianskom múzeu Andreja Kmeťa v Martine.

Tolko v krátkosti hovorí Lexikón osobností mesta Martin (Vydavateľstvo Osveta Martin, 2006). Pochopiteľne, že krátka a stručná informácia biografických hesiel osobností nemôže a ani nie je jej povinnosťou vystihnúť všetko o danej osobnosti, priblížiť jej život a najmä pracovné pôsobenie v dimenziách, ktoré ju charakterizujú. Dá sa povedať, že aj biografické heslo o prof. Jánovi Hyčkovi je stručné, výstižné, s pomenovaním všetkých dôležitých medzníkov jeho života. Čo však skrývali osudy tohto skromného, ale veľmi pracovitého a obetavého človeka, ktorého storočnicu narodenia sme si pripomenuli v uplynulom roku? Biografické heslo ho charakterizuje ako kmeňového pracovníka Slovenského národného múzea v Martine, ktorý pripravil viaceré výstavy, spolupodielal sa na tvorbe nových expozícií v rokoch 1974 – 1975, jeho odborná a vedecká práca bola zameraná najmä na agrárnu etnografiu, dejiny múzejníctva a ľudového staviteľstva.

Profesor Ján Hyčko, ako ho poznali viaceré generácie múzejníkov nielen v Martine, ale dovoľm si tvrdiť, že vo všetkých, nielen slovenských múzeách, bol skutočne výraznou osobnosťou martinského pracoviska, a to od jeho nástupu až do odchodu na dôchodok. V jeho činnosti sa dokonale prelínali schopnosti pedagóga s maximálnou precíznosťou vo vzťahu k odbornej práci, ktorú najmä v chápaní muzeálneho artefaktu povýšil na dokonale zvládnutú metódu múzejníka-historika-etnografa. Jeho prístup k zbierkovému predmetu, ako základnému prameňu vedeckého poznania a následnej interpretácii v kontexte spracovávanej témy bol precízny, poznačený jeho dokonalou znalosťou. Ako vyštudovaný historik ovládal prácu s archívnymi prameňmi, ich komparáciu s výpovednou hodnotou zbierkového predmetu dokázal zvládnuť ako múzejník, pre ktorého poznanie jeho genézy bolo prioritné v ďalšej interpretácii. Svoju profesiu historika v odbornej činnosti múzejníka, ktorý si za svoju celoživotnú prácu zvolil agrárnu etnografiu, uplatnil nielen v procese príprav mnohých, a dnes už možno konštatovať, že nosných projektov múzea v 60. a 70. rokoch minulého storočia. Tieto úlohy zvládol priam excelentne aj ako vedec v mnohých odborných štúdiách, či samostatných knižných prácach, ktoré dodnes predstavujú neprekonanú, základnú informačnú bázu pre každého muzeálneho pracovníka.

Mnohostrannú prácu v múzeu a najmä v takom, ako bolo celonárodné múzeum v Marti-

ne, v tom čase predstavujúce skutočný národný pamätník, chápal prof. Ján Hyčko ako službu. Nie sú to nadnesené slová, jeho vzťah k tejto ustanovizni, ktorá mu bola nielen životným pracoviskom, ale aj určitým záväzkom voči tým, ktorí písali jej históriu, chápal doslovne ako povinnosť, nutnosť spoznať a pravdivo ju interpretovať. Práve preto sa popri práci na agrárnej etnografii, ktorú vnímal aj vzhľadom na rodný Turiec ako určitý záväzok, venoval najmä histórii národného múzea, poznaniu tých, ktorí kreovali jeho dejiny, pravdivej interpretácii ich činov, ktoré neboli vždy jednoduché a ľahké. To bola oblasť jeho činnosti, ktorú mal veľmi rád, ktorej venoval popri iných povinnostiach veľmi veľa času. Získané poznatky z nej pretavil do mnohých, v tom čase nosných, najmä výstavných projektov. Ako erudovaný historik sa mal možnosť uplatniť aj pri prípravných prácach novej expozície koncom 60. a začiatkom 70. rokov nielen ako konzultant, ale aj ako aktívny tvorca jej prvej úvodnej časti, mapujúcej vo veľkej, ale obsažnej skratke naše národné dejiny. Svoju znalosť zbierkových fondov, a nielen tých, o ktoré sa staral ako odborný kurátor, v tom čase ako jediný historik v múzeu (umelecko-historické zbierky, s prestávkami aj veľká kolekcia výtvarného umenia, zbierka agrárnej etnografie) dokonale sa uplatnil aj ako lektor, ktorý svojím výkladom dokázal zaujať nielen odborníkov, ale aj tých najmenších návštevníkov. Práve táto stránka jeho mnohostrannej muzeálnej činnosti v čase, keď návštevníci doslova zaplnili vestibul múzea, a všetci pracovníci (nie vždy s nadšením) museli ísť lektorovať, bola pre neho akoby určitým symbolickým únikom z tej bežnej dennej práce. Robil ju rád a robil ju dobre. Učil aj nás, v tom čase začínajúcich pracovníkov múzea, o vzťahu k návštevníkom, diferencovať ich nielen podľa veku, ale aj schopnosti vnímať to, čo im lektor hovorí. Profesor

Hyčko to vedel, ako vyštudovaný pedagóg dokázal svoj výklad všetkým poslucháčom, návštevníkom, ale aj nám pracovníkom urobiť pútavým, odbornosť výkladu doplniť zaujímavými príbehmi vo vzťahu k prezentovaným zbierkam. Túto jeho schopnosť nájsť si cestu ku každému, či to bol návštevník alebo mladý začínajúci kolega, dokážeme snád všetci, čo si na prof. Hyčku pamätáme, oceniť až s odstupom rokov. Robil to prirodzene, ale s autoritou, jeho slová boli múdre, poznačené hlbokou znalosťou problematiky, ale najmä akýmisi zvláštnym fluidom ľudskosti a ústretovosti. Boli to predovšetkým jeho schopnosti odovzdať nám čo najviac vedomostí bez zbytočného poučovania, či tak príznačnej kantorskej rétoriky.

Ján Hyčko dokonale ovládal zverený zbierkový fond a nielen ten. Napriek početnosti a rôznorodosti zbierkového fondu SNM dokázal priam obdivuhodne odpovedať a reagovať na otázky vo vzťahu k jeho skladbe, pôvodu či jednotlivinám. A neboli to len zbierky umeleckej histórie či poľnohospodárstva, ale boli to všetky zbierkové predmety, o ktorých dokázal rozprávať, oživovať zaujímavými historikami ich genézu najmä pre návštevníkov, samozrejme, ktorým nechýbal historický základ. Túto svoju schopnosť oživovať „históriu“ prostredníctvom poznania toho najhmotnejšieho – zbierkového predmetu dokázal využívať nielen pri pracovných povinnostiach, ale aj pri styku s potenciálnymi darcami v teréne. Nebola som často účastníčkou takýchto terénnych výskumov a zberov, ale tých niekoľko, na ktorých bol mojím učiteľom práve prof. Ján Hyčko, ma naučilo aj túto časť práce múzejníka vnímať ako niečo profesionálne, s dokonalou prípravou vedomostí o práve navštívenom regióne. To znamená, že tak ako prikladal vážnosť práci s predmetom, tak dokonale ovládal prácu s ľuďmi priamo v teréne. Dokázal v nich vzbudiť prirodzený rešpekt, svojím ľudským prístupom zdôvodniť často niekedy ťažké situácie, najmä v súvislosti so získaním predmetu, či jeho finančným ocenením. Navyiac, aj vďaka jeho vystupovaniu, jednaniu s ľuďmi, akoby podvedome v nich vzbudzoval úctu k celonárodnej inštitúcii, akou Slovenské národné múzeum je. A nebolo to vždy jednoduché.

Profesor Ján Hyčko bol človek, pracovník Slovenského národného múzea v Martine, pre ktorého práca v tejto inštitúcii bola svojím spôsobom poctou. Vážil si ju, napriek mnohým problémom si vážil kolektív pracovníkov, bol všade tam, kde boli jeho vedomosti potrebné a prospešné. A týchto úloh nebolo málo. Nikdy nekontroloval svoj osobný pracovný čas, v prospech múzea dokázal pracovať bez obmedzenia času. Nebolo výnimkou, že keď „termín naháňal“, ako napr. v prípade inštalácie výstav, pracovalo sa až do raňajších hodín. Nikdy nezabudnem na jeho láskavosť pri jednej z týchto akcií, ako ma sprevádzal, keď som potrebovala zísť do vestibulu, kde bol v tom čase uložený atypický archeologický nález (kostra muža), aby som nemala strach. Jeho ústretovosť a občas aj zle chápaná úctivosť ho radila k málo konfliktným pracovníkom, ktorí sa snažili skôr hľadať spôsob, ako vec vyriešiť. Preto pre neho nečakaný, nútený odchod do dôchodku počas pracovnej neschopnosti, ho natrvalo poznačil. Oprávnené ho považoval za nespravodlivý a veľmi dlho trvalo, kým opäť našiel cestu k návratu. Na prácu múzejníka však nezanevrel. Krátky čas ešte pracoval ako historik v Turčianskom múzeu Andreja Kmeťa.

Ak dnes s odstupom času hovoríme a píšeme o zakladateľskej generácii, ktorá v neľahkých 50. rokoch kreovala ďalšie smerovanie národného múzea po jeho poštátnení a najmä po vytvorení Slovenského národného múzea ako jedného celku (1961), profesor Ján Hyčko k nej nesporne patril. Nebol síce medzi prvými, ale rozhodne nebol ani medzi poslednými. Rodák z turčianskej Karlovej, ktorú tak nesmierne miloval, kde našiel aj miesto posledného odpočinku, zostane v očiach a spomienkach mnohých z nás skromným, ale svojou prácou a zanechanými činmi veľkým človekom. A na to by sa nemalo nikdy zabudnúť.

Eva Králiková

NEKROLÓGY

ŠTEFAN MRUŠKOVIČ

(*10. september 1932, Smolenice – †3. január 2016, Vrútky)

Štefan Mruškovič, vedec, etnológ, riaditeľ, kolega, priateľ a najmä múzejník, v tom najpravejšom zmysle slova. Odborník, ktorého práca a vykonané dielo už bolo zhodnotené niekoľkokrát na stránkach tohto zborníka, o ktorého dlhoročné smerovanie sa zaslúžil. V tom poslednom, ktorý mu bol celý obsahovo dedikovaný, venovaný jeho 70. výročiu narodenia (2002), sme si v skratke pripomenuli jeho celoživotnú činnosť, a najmä nesmierny rozsah jeho vedeckých snažení, ktorým sa venoval ako dlhoročný riaditeľ Slovenského národného múzea v Martine. Záver zborníka tvorí výber z jeho najvýznamnejšej publikačnej činnosti, ktorej komplexné zhodnotenie ešte na svojho bibliografa čaká.

V januári tohto roka sme sa so Štefanom Mruškovičom rozlúčili v jeho milovaných Vrútkach, ktorým v posledných rokoch svojho života venoval svoj záujem ako vedec – etnograf a za túto svoju činnosť bol ocenený poctou Čestný občan mesta Vrútky. V spomínaných príspevkoch, a to nielen na stránkach Zborníka SNM – Etnografia, bolo už povedané veľa. O tom, kde a kedy sa narodil, čo vyštudoval, kde ako mladý absolvent začínal, v akých rôznych profesiách mohol uplatniť ten rozmerný diapazón svojich osobných, ale najmä odborných záujmov, v ktorých ako nesmierne činorodý vedec – odborník zanechal stopu v podobe dodnes uznávaných a hodnotných projektov. A hlavne, kde ako človek patril k tým, na ktorých sa nezabúda.

V prvom rade to však platí pre neho snáď v životných osudoch to najdôležitejšie miesto pôsobenia, na ktorom sa formovali všetky jeho ďalšie životné aktivity, na Slovenské národné múzeum v Martine. V jeho priestoroch symbolicky začínal svoju profesijnú dráhu. Ešte ako ako mladý, ale ambiciózny, vysoko erudovaný etnológ, múzejník, ako aj zodpovedný riadiaci pracovník vo funkcii riaditeľa, musel sa nielen obrazne popasovať s náročnými úlohami, kladenými na ďalšie smerovanie celoslovenského pracoviska s historicky budovaným odborným kreditom doma i v zahraničí.

Podarilo sa mu dosiahnuť skutočne maximum. Z múzea, ktoré sa po zákonnej úprave v roku 1961 stalo iba jedným z pracovísk SNM so sídlom v Bratislave, vybudoval celonárodné pracovisko s vysoko hodnoteným odborným kreditom nielen v rámci republiky, ale aj v zahraničí. Múzeum pod jeho vedením dosiahlo skutočný odborný a vedecký vrchol, posilnený nielen adekvátnym personálnym dobudovaním, ale najmä jeho osobnostnou a odbornou autoritou, žiaľ, už nikdy sa v takej miere neopakujúcou. S jeho menom sú spojené také celonárodné aktivity, akými boli nie ľahké začiatky budovania Múzea slovenskej dediny, ako aj príprava a realizácia nových národopisných expozícií, ktoré dodnes, s odstupom neuveriteľného polstoročia od realizácie (1974 – 1975), návštevníci stále obdivujú. Naštartoval zmysluplnú vedeckú činnosť s vyústením do dodnes neprekonanej zbierkotvornej, výstavnej, edičnej a publikačnej činnosti. Pod jeho vedením boli organizované veľké kolektívne muzeálne terénne výskumy, najmä na myjavských kopaniciach, aj

za účasti mladých poslucháčov etnografie. S vtedajšou Katedrou etnografie a folkloristiky FF Univerzity Komenského v Bratislave udržiaval neustály kontakt ako pedagóg, mnohí jej absolventi sa následne uplatnili aj v Slovenskom národnom múzeu. Najdôležitejším výsledkom týchto kolektívnych výskumov je nielen veľké množstvo terénneho písomného, kresbového a fotografického materiálu uloženého v Archíve SNM v Martine, ale aj zozbierané kolekcie zbierok. K najdôležitejším výsledkom však patrili najmä skúsenosti, získané pri práci v teréne pod jeho vedením. Historiky spojené s týmito výskumami sa dodnes trajú vo viacerých generáciách múzejníkov. Významná je jeho rozsiahla publikačná a publicistická činnosť, znovuoživenie Zborníka SNM – Etnografia, ktorému na dlhé roky vtláčil svoju pečať ako zostavovateľ, ale aj autor mnohých štúdií. Na jeho podnet bola založená jedinečná edícia Fontes, tematicky spracováajúca veľké muzeálne fondy nielen SNM, ale aj ostatných múzeí v rámci dnešnej Slovenskej republiky. (K najúspešnejším patrili práve autorský titul Š. Mruškoviča – Obilné zásobnice. Národopisné zbierky SNM v Martine a múzeí na Slovensku. Edícia Fontes, zv. IX, Martin, 1974.) Knižné tituly, ktorých vydanie inicioval, sú vďaka svojej vysokej odbornej úrovni dodnes v knižniciach nielen domácich, ale aj zahraničných múzeí. Š. Mruškovič bol nesmierne plodným autorom s množstvom vydaných titulov, či už knižných prác, odborných a vedeckých štúdií, ale aj popularizačných článkov, či vysokoškolských učebníc. Pedagogické pôsobenie, výchova mladých etnografov, nádejných pracovníkov fondových organizácií, najmä múzeí, patrili k jeho dominantným záujmom. Mnohí jeho bývalí absolventi Katedry etnografie a folkloristiky FF UK v Bratislave, či neskôr Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, patria dodnes k uznávaným odborníkom na svojich pracoviskách.

Štefan Mruškovič patril k tým, ktorým neboli cudzie ani rozsiahle organizačné a riadiace povinnosti. Kvalitné plnenie týchto činností, vyžadujúce od vedúceho riadiaceho pracovníka v Martine a neskôr aj v Slovenskej národnej galérii v Bratislave, našlo uňho uplat-

nenie. Dokázal v nich spojiť svoje profesie, a to nielen ako múzejníka – etnografa, ale na poste riaditeľa SNG naplnil svoju ďalšiu záľubu – výtvarné umenie. K tejto činnosti, v jeho prípade až osobnému koníčku, mal veľmi blízko a venoval sa mu naplno aj po svojom odchode na dôchodok. Nesmierne náročnú prácu vedúceho riadiaceho pracovníka uplatnil vo všetkých, a treba povedať až neskutočne početných, odborných, ale aj spoločenských komisiách a funkciách. V nich mal možnosť v plnej miere uplatniť svoj organizačný talent, ktorý s jeho priam precíznym prístupom ku každému problému viedol k jeho dokonalému riešeniu. Jednou z najvýznamnejších aktivít na pôde SNM bola nesporne príprava celoštátnych osláv významných výročí slovenského múzejníctva v roku 1968. Ako mladý, začínajúci riaditeľ, zorganizoval celonárodné oslavy, vďaka ktorým dodnes dominuje dôstojná socha zakladateľa SNM d. p. Andreja Kmeťa od sochára Fraňa Štefunku pred budovou národného múzea. Okrem iných aktivít (vedecká konferencia, prvé a nateraz ostatné vydanie vlastných novin SNM v Martine, pamätná medaila A. Kmeťa), spojených s týmto výročím, to bolo iniciovanie oceňovania významných pracovníkov slovenského múzejníctva Cenou Andreja Kmeťa, ktorou bol v roku 2014 ocenený aj Štefan Mruškovič.

Život a dielo Doc. PhDr. Štefana Mruškoviča, CSc., zostane navždy spojené najmä so Slovenským národným múzeom v Martine, kde pôsobil v rokoch 1963 – 1975, a pre nás všetkých, ktorí sme s ním mali možnosť spolupracovať, bolo veľkou školou života. Vážili sme si ho pre jeho schopnosť byť skutočným vedcom, múzejníkom, muzeológom, ale predovšetkým človekom, kolegom, priateľom. Jeho často pre nás až nepochopiteľná aktivita, schopnosť byť neustále na pulze času, bola nám, jeho bývalým kolegom, ale aj poslucháčom tajne priznaným vzorom. V duchu týchto tradícií sme pokračovali tam, kde on skončil. A, hlavne, pokračovali v tom, čo nás on naučil, v súradniciach povinností, sledujúcich komplex činností človeka, ktorý svoju prácu miloval a vo svojom hodnotovom rebríčku ju povýšil na najvyšší piedestál.

Štefan Mruškovič bol však predovšetkým človekom, kolegom, pre mnohých osobným priateľom, vždy ochotným poradiť, pomôcť, poskytnúť vedomosti, ktorých mal vďaka svojej erudícii na rozdávanie. Pre nás, bývalých kolegov zo SNM v Martine bol dlhé roky šéfom, riaditeľom, ktorého sme sa občas aj báli, ale vždy mali pred ním obrovskú úctu a rešpekt. Ten jeho, ako aj náš „martinský vŕšok“ s dôstojnou budovou národného múzea, stal sa pre neho, ako mladého riaditeľa, na dlhé roky nielen pracoviskom, ale aj domovom. Jeho múry aj po odchode do Bratislavy ostali pre neho svätyňou, v ktorej vychoval nás, generáciu mladých začínajúcich pracovníkov. Pod jeho vedením bol vytvorený silný generačný potenciál, podieľajúci sa na tých najdôležitejších úlohách, ktoré v tom čase pred SNM v Martine stáli. Naučil nás vážiť si toto pracovisko, históriu národného múzea, mať úctu k jeho tvorcom, osobnostiam, ktoré podieľali na tvorbe jeho dejín. Tento vzťah ho poznačil na celý život, nezabudol ho obhajovať ani po odchode na nové pracovisko do Slovenskej národnej galérie v Bratislave. Všetkých – svojich poslucháčov, bývalých aj súčasných kolegov, dnes už často pamätníkov, ovplyvnil bohatstvom myšlienok, skutkov, ľudským chápaním aj tých najťažších úloh a problémov. Vložil do nich tú neopakovateľnú úctu a súčasne pokoru k našej práci, k nášmu povolaniu, k nášmu múzeu. A na to sa nedá zabudnúť. Meno Štefana Mruškoviča zostane zapísané v pamäti múzejníkov nielen v rámci Slovenska. Nezabudnú ani tí, ktorých oslovil svojou prácou v zahraničí, všetci pracovníci nielen kultúrnych, spoločenských, ale aj edukačných inštitúcií či organizácií, ktorých počas svojho aktívneho života stretol. Jeho meno z učebnice dejín vo vzťahu k slovenskej vede, slovenskému múzejníctvu nebude nikdy vymazané, pretože patrí do radu galérie zakladateľských osobností Slovenského národného múzea a slovenského múzejníctva vôbec.

Eva Králiková

OBSAH

Predhovor (<i>Halmová, Mária – Kiripolská, Anna</i>)	5
Introduction (<i>Halmová, Mária – Kiripolská, Anna</i>)	6
Štúdie a materiály	
<i>Sýkora, Radovan</i> : Usadlosť z Klokočova č. 438 v Múzeu slovenskej dediny	7
<i>Kiripolská, Anna</i> : Usadlosť zo Záriečia v Múzeu slovenskej dediny.....	38
<i>Sýkora, Radovan</i> : Usadlosť z Rajeckej Lesnej č. 4 v Múzeu slovenskej dediny	63
<i>Kadlecová, Tatiana</i> : Dom z Hornej Breznice č. 140 v Múzeu slovenskej dediny	83
Správy	
<i>Scheianu, Adrian</i> : Cucuteni – Perpetuation of Neolithic Pottery Tradition	103
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2015	114
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2015	121
<i>Peťová, Anna</i> : Knižnica v SNM v Martine. Správa o knižničnom fonde	124
Recenzie a informácie	
<i>Gazdíková, Alžbeta</i> : Mojmír Benža. Tradičný odev Slovenska	127
<i>Halmová, Mária</i> : Štefan Jansák. Tri literárne portréty. Ed. Eva Králiková	130
<i>Zelinová, Hana</i> : Gabriela Kiliánová – Juraj Zajonc. 70 rokov Ústavu etnológie Slovenskej akadémie vied	133
<i>Králiková, Eva</i> : Marián Pauer. Karol Plicka	138
Jubileá	
<i>Maráky, Peter</i> : Jiří Langer – aktívny ochranca kultúrneho dedičstva Slovenska ...	141
<i>Halmová, Mária</i> : Najmladšia sedemdesiatnička. Eva Králiková jubiluje	145
<i>Králiková, Eva</i> : Keď čas sa zastavil... K sedemdesiatinám Karola Strelca	149
<i>Králiková, Eva</i> : Ján Hyčko. Etnograf, historik, múzejník	153
Nekrológy	
<i>Králiková, Eva</i> : Štefan Mruškovič (*1932 – †2016)	156

CONTENTS

Predhovor (<i>Halmová, Mária – Kiripolská, Anna</i>)	5
Introduction (<i>Halmová, Mária – Kiripolská, Anna</i>)	6
Studies and Materials	
<i>Sýkora, Radovan</i> : Farmstead from Klokočov no. 438 in the Museum of the Slovak Village	7
<i>Kiripolská, Anna</i> : Farmstead from Záriečie in the Museum of the Slovak Village	38
<i>Sýkora, Radovan</i> : Farmstead from Rajecká Lesná no. 4 in the Museum of the Slovak Village	63
<i>Kadlecová, Tatiana</i> : House from Horná Breznica no. 140 in the Museum of the Slovak Village	83
Reports	
<i>Scheianu, Adrian</i> : Cucuteni – Perpetuation of a Neolithic Pottery Tradition	103
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2015	114
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2015	121
<i>Peťová, Anna</i> : The library in the SNM in Martin. Report on the library collections	124
Reviews and Information	
<i>Gazdiková, Alžbeta</i> : Mojmír Benža. The Traditional Clothing of Slovakia	127
<i>Halmová, Mária</i> : Štefan Janšák. Three literary portraits. Ed. Eva Králiková	130
<i>Zelinová, Hana</i> : Gabriela Kiliánová – Juraj Zajonc. 70 years of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences	133
<i>Králiková, Eva</i> : Marián Pauer. Karol Plicka	138
Anniversaries	
<i>Maráky, Peter</i> : Jiří Langer – an active protector of Slovakia’s cultural heritage ...	141
<i>Halmová, Mária</i> : The youngest seventy-year-old. Eva Králiková’s jubilee	145
<i>Králiková, Eva</i> : When time stands still... On Karol Strelec’s seventieth birthday	149
<i>Králiková, Eva</i> : Ján Hyčko. Ethnographer, historian, museologist	153
Obituary	
<i>Králiková, Eva</i> : Štefan Mruškovič (*1932 – †2016)	156

02/61

ISBN 978-80-8060-387-8
ISSN 0139-5475